

75028

**SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACINDA
TURİZM EYLEMLERİNİN ETKİSİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

Y.Şehir Plancısı Ferhan GEZİCİ

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 14 Ocak 1998

Tezin Savunulduğu Tarih : 29 Mayıs 1998

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Gündüz ATALIK

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Rıfki ARSLAN

Prof.Dr. Vedia DÖKMECİ

Prof.Dr. Ayşenur ÖKTEN

Prof.Dr. Nuran ZEREN GÜLER SOY

MAYIS 1998

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖNSÖZ

“Turizm” olayının çok boyutluluğu, konu seçimimden bugüne kadar, araştırmanın hem heyecan verici hem de zorlayıcı nedeni olmuştur. Gerek uluslararası ve kültürlerarası iletişimi güçlendirmesi, gerek ulusal ekonomilere katkısı, turizmin bugüne kadarki önemini 21.yüzyılda arttırarak sürdüreceğinin kanıtıdır. Turizm sektöründe önemli gelişmeler vadeden Türkiye’nin bu gelişimi sağlıklı sürdürebilmesi için geçmiş, bugün ve geleceğin bütünleştirilmesi gereklidir. Turizmin, bölge kalkınması ve çevrenin korunarak geliştirilmesi için önemli bir fırsat olması, ülkemizde turizm kaynaklarının değerlendirilmesi ve gerekli tüm altyapı koşullarının hazırlanması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’nin önemli turizm varış bölgelerindeki gelişme ve sorunların sürdürülebilir bölgesel kalkınma hedefi ile ele alındığı araştırmanın, konu ile ilgili çalışmalara yararlı olması, çalışmaların devamlılığı için birbirini besleyerek yeni yaklaşımların geliştirilmesine yardımcı olması beklenmektedir.

Öncelikle, bu uzun süreç boyunca beni destekleyen ve önemli katkıları ile çalışmayı yönlendiren danışmanım Sayın Prof. Dr. Gündüz ATALIK’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin Side ve Ürgüp’de gerçekleştirilen örnek alan çalışmaları için Araştırma Fonu kapsamında destek sağlayan İTÜ Rektörlüğü’ne, anket çalışmalarında görev alan öğrenci arkadaşlarım Oylum Seyrek, Devrim Çatak, Hayriye Çelik ve Ayben Tamgöl’e, alan araştırmaları sırasında gösterdikleri ilgi ve kolaylıklar nedeniyle Side Belediyesi İmar Müdürü Atilla ŞAHİN ve Ürgüp Müze Müdürü Yaşar TUZCU’ya teşekkür ederim.

Çalışmanın emek yoğun bölümlerinden biri olan veri girişi ve analizinde ortaya koyduğu sonsuz emek ve katkısı nedeniyle öğrenci arkadaşım Emre DEMİR’e, çalışmanın belirli aşamalarındaki katkıları ile Araş.Gör. Özhan ERTEKİN, Araş.Gör. Elif ALKAY ve Y.Doç.Dr. Haluk LEVENT’e, Hollanda’da yaptığım doktora araştırması sırasında gösterdiği büyük ilgi ve desteği ile Gert De ROO’ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Nihayet, hangi koşulda olursa olsun daima desteğinden emin olduğum, ama sabırlarını biraz zorladığım sevgili aileme teşekkür ederim. Bugünü göremeyen, ama tüm desteğini hissettiğim rahmetli babama, sonsuz emek ve anlayışı ile sevgili anneme teşekkürlerin “kifayetsiz” kaldığını biliyorum.

Ferhan GEZİCİ

İstanbul, 1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Temel Varsayımları.....	1
1.3. Araştırmanın Çerçevesi ve Kapsamı.....	3
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	4
BÖLÜM 2.....	6
BÖLGESEL KALKINMA - SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMLARI AÇISINDAN TURİZM EYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	6
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	6
2.1.1. Bölge Kavramı ve Değişen İçeriği.....	6
2.1.2. Kalkınma Kavramı ve Değişen İçeriği.....	8
2.1.3. Tarihsel Süreç İçinde Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Yaklaşımlar.....	10
2.1.4. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bölgesel Sorun ve Politika Farklılıkları.....	13
2.1.5. Kalkınma ve Çevre Koruma İkilemi ve Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma Kavramı.....	16
2.2. Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm Sektörü ve Etkileri.....	20
2.2.1. Ekonomik Etkiler.....	21
2.2.2. Sosyo-Kültürel Etkiler.....	22
2.2.3. Çevresel Etkiler.....	24
2.2.4. Turizmin Yoğunlaştığı Alanlar ve Bölgelerarası Farklılaşmalar Açısından Değerlendirilmesi.....	25
2.3. Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı ve Gelişme Koşulları.....	26
2.3.1. Kitle Turizminin Gelişimi ve Etkileri.....	26
2.3.2. Sürdürülebilir Turizm Kavramının Ortaya Çıkışı.....	27
2.3.3. Sürdürülebilir Turizmin Bileşenleri ve Gerekliklikleri.....	28
2.3.4. Alternatif Turizm Yaklaşımları ve Türleri.....	34
2.3.5. Sürdürülebilir Turizm Gelişme Stratejileri ve Planlama Yaklaşımı.....	37
2.4. Bölüm Sonucu.....	39
BÖLÜM 3.....	41
AVRUPA VE AKDENİZ ÜLKELERİNDE TURİZM GELİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACI VE BÖLGELERARASI FARKLIŞMALAR.....	41
3.1. Dünyada 'Turizm' Hareketi ve Politikaları.....	41
3.2. Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Turizm Gelişiminin Değerlendirilmesi.....	45
3.2.1. Turizmin Bölgesel Kalkınma Amacıyla Kullanımı.....	47
3.2.2. Turizmin Coğrafi ve Mevsimlere Bağlı Dağılımının Yönlendirilmesi.....	48
3.2.3. Turizm ve Çevre Politikalarının Uyumlaştırılması.....	50
3.3. Türkiye'de Turizm Sektörüne Yaklaşım, Ulusal Ekonomiye Katkısı ve Gelişme Sürecinin Değerlendirilmesi: Avrupa'nın Akdeniz Ülkeleri ile Karşılaştırması.....	52

3.4. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Turizmin Mekansal Gelişim Süreci, Bölgearası Farklılaşmalar ve Sürdürülebilir Turizm Politikaları	59
3.5. Bölüm Sonucu	64
BÖLÜM 4.....	66
TÜRKİYE'DE TURİZM GELİŞİM SÜRECİ, SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACI VE BÖLGELERARASI FARKLI LAŞMALAR.....	66
4.1. Ulusal Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü, Bölgesel Kalkınma ve Çevre Politikaları ile İlişkisi ve Turizm Politikalarının Mekana Yansıması	66
4.2. Turizm Potansiyeli ve Gelişmişlik Göstergelerinin Bölgearası Farklılaşmalar Açısından Değerlendirilmesi.....	78
4.2.1. Turizm Arz ve Talebi Açısından Bölgearası Farklılaşmalar.....	80
4.2.2. Turizm Yatırımları ve Teşvik-Kredi Dağılımı Açısından Bölgearası Farklılaşmalar	97
4.2.3. Turizm Yatırımlarının Yaratdığı İstihdam Açısından Bölgearası Farklılaşmalar	102
4.3. Türkiye'de Turizm Sektörüne Yeni Yaklaşım, Politika ve Uygulamalar	104
4.3.1. Turizmi Çeşitlendirme Projeleri.....	105
4.3.2. Turizm Sektöründe Geliştirilen Çevreye Yönelik Projeler.....	108
4.4. Turizmin Yoğunlaştığı İller / Bölgeler ve Turizm Gelişmişliği ile Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi	110
4.5. Bölüm Sonucu	117
BÖLÜM 5.....	120
SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACINDA TURİZM EYLEMLERİNİN ETKİSİNİ DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ALAN ARAŞTIRMASI	120
5.1. Alan Araştırmasının Kapsamı ve Yöntemi.....	120
5.2. Örnek Alan Seçimindeki Kriterler	126
5.3. Örnek Alanlarda Turizm Gelişiminin Değerlendirilmesi	127
5.3.1. Ürgüp / Kapadokya Bölgesinin Genel Özellikleri.....	127
5.3.2. Ürgüp/ Kapadokya Bölgesinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi.....	130
5.3.3. Ürgüp/ Kapadokya Bölgesinde Turizm Planlaması-Koruma Süreci ve Sorunlar.....	131
5.3.4. Side/ Antalya Bölgesinin Genel Özellikleri	136
5.3.5. Side/ Antalya Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Çekicilikleri	138
5.3.6. Side/ Antalya Bölgesinde Turizm Planlama- Koruma Süreci ve Sorunlar	140
5.4. Alan Araştırması ve Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	142
5.4.1. Yerel Halk Profili, Turizm Gelişimi ve Çevre Algılaması.....	143
5.4.2. Turist Profili, Turizm Gelişimi ve Çevre Algılaması	151
5.4.3. Turizm Yatırımcısı-İşletmeci Profili, Turizm Gelişimi ve Çevreyi Algılama	162
5.4.4. Turizm Potansiyeli ve Çevresel Kaynakların Değerlendirilmesi: EBT Modeli Uygulaması.....	172
5.5. Bölüm Sonucu	176
BÖLÜM 6.....	181
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	181
6.1. Sonuçlar	181
6.2. Öneriler	187
KAYNAKLAR.....	191
EKLER.....	203
ÖZGEÇMİŞ	224

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1.Uluslararası Turizm Varışlarının Bölgelere Dağılımı, 1985-94	42
Şekil 3.2.Turizm Pazarının Bölgesel Ayırımı	44
Şekil 3.3.Akdeniz Ülkelerinde Uluslar Arası Turist Varışları.....	57
Şekil 3.4.Altı Akdeniz Ülkesinin Dünya Turizmi İçindeki Payı.....	58
Şekil 3.5.İspanya’da Turizm Politika Amaçları	63
Şekil 4.1.Planlı Dönemlerde Öncelikli Turizm Bölge ve Merkezleri	70
Şekil 4.2.Turizm Planlama Alanları.....	76
Şekil 4.3.Yerli ve Yabancı Turist Geceleme Paylarındaki Değişim.....	81
Şekil 4.4.Turist Gecelemelerinin Aylara Göre Dağılımı	83
Şekil 4.5.Bölgelerin İç ve Dış Turizmde Geceleme Payları.....	85
Şekil 4.6.Türkiye’nin Önemli Turizm Odakları ve Turistlerin Giriş Noktalarına Dağılımı, 1996	90
Şekil 4.7.Turizm Sektöründe Teşvik Belgesi Sayısı ile Yatırım Tutarı Arasındaki İlişki..	99
Şekil 4.8.Turizm Kredi Tahsislerinin Bölgesel Dağılımı	102
Şekil 4.9.Turizm İşgücünün Alt Sektörlere ve Bölgelere Göre Dağılımı ,1993	103
Şekil 4.10.ATAK Projesi Kapsamındaki Yerleşmeler.....	109
Şekil 4.11.Turistik Arz ve Talebin Turistik İllere Dağılımı, 1994.....	115
Şekil 4.12.Turizmin Yoğunlaştığı İller ile Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi.....	115
Şekil 4.13.Turizmde Niceliksel Artışa Önem Veren Politikaların Ortaya Çıkardığı Süreç	118
Şekil 5.1.Bölgesel Turizm Gelişimi İçin Çevreye Duyarlı Planlama Modeli (EBT Modeli) Akış Diyagramı	124
Şekil 5.2.Doğal Çevre-Turizm Potansiyeli İlişkisi ve Bölgeleme Tablosu	126
Şekil 5.3.Kapadokya Turizm Yatırım Alanları ve Öngörülen Kapasiteler	132
Şekil 5.4.Kapadokya Çevre Düzeni Planı.....	134
Şekil 5.5.Doğu Antalya Turizm Yatırım Alanları ve Öngörülen Kapasiteler.....	139
Şekil 5.6.Side ve Çevresi Düzenleme Projesi ile Mevcut Durumun Karşılaştırılması	141
Şekil 5.7.Turizm Yörenin Gelişiminde Etkili Oldu mu?.....	146
Şekil 5.8.Yöreye Gelen Turisti Nasıl Değerlendirirsiniz?.....	146
Şekil 5.9.Yaz Aylarında Yetersiz Kalan Hizmetler	147
Şekil 5.10.Turizmin Yarattığı Çevre Sorunları	147
Şekil 5.11.Turistlerin Geliş Şekli.....	152
Şekil 5.12.Turistlerin Konaklama Türü Tercihleri	153
Şekil 5.13.Turistlerin Kalış/Konaklama Süreleri	153
Şekil 5.14.Yabancı Turistlerin Geldiği Ülkeler.....	155
Şekil 5.15.Side ve Ürgüp İçin Uygulanan Anlamsal Farklılık Testinin Grafik Gösterimi.....	157
Şekil 5.16.Turizmin Yarattığı Çevre Sorunları	159
Şekil 5.17.Tesis Türü	163
Şekil 5.18.Tesis Sahibinin Kökeni.....	163
Şekil 5.19.Konaklama Tesislerinde Çalışan Sayısı	164
Şekil 5.20.Konaklama Tesislerinde Çalışanların Kökeni	164
Şekil 5.21.Yöreden Kolaylıkla İşgücü Temin Edilebiliyor mu?.....	165
Şekil 5.22.Yöre Yatırım için Uygun Koşullara Sahip mi?	165

Şekil 5.23.Yatırım İçin Gerekli Koşullar Nelerdir?.....	166
Şekil 5.24.Turizmin Yarattığı Çevre Sorunları	167
Şekil 5.25.Yöre için Uygun Turizm Türleri.....	168
Şekil 5.26.Tesisin Yıl Boyu Kullanımı Mümkün mü?	170

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Uluslararası Turist Sayısı ve Turizm Gelirlerinin Bölgelere Dağılımı, 1985-94	42
Tablo 3.2. Türk Turizminin Dünya ve Avrupa İçindeki Payı.....	53
Tablo 3.3. Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Değişimi.....	54
Tablo 3.4. Türkiye'de Turizm Yatırımlarının Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı.....	54
Tablo 3.5. Türk Turizminde Önemli Pazar Niteliğindeki Ülkeler ve Payları	55
Tablo 3.6. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Turist Varışları ve Dünyadaki Payları.....	55
Tablo 3.7. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ve Dünyadaki Payları	56
Tablo 3.8. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Otel Kapasiteleri ve Dünyadaki Payları	56
Tablo 4.1. Turizm Arz ve Talep Göstergelerindeki Değişim (1981 yılına indeksli birikimli değişim).....	82
Tablo 4.2. Konaklama Türü ve Tercihlerine Göre Gecelermelerin Dağılımı.....	83
Tablo 4.3. Bölgelere Göre Turizm Talep Göstergeleri.....	84
Tablo 4.4. Türkiye'de Bölgelere Göre Nüfus ve Turist Geceleme Paylarının Dağılımı.....	86
Tablo 4.5. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı	88
Tablo 4.6. Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	88
Tablo 4.7. Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Giriş Yaptıkları Yerlerin Bölgelere ve Ulaşım Türüne Göre Dağılımı	89
Tablo 4.8. Türkiye'ye Gelen Turistlerin Giriş Kapılarına Göre Dağılımı.....	91
Tablo 4.9. Turistik Çekiciliklerin Niteliklerine Göre Bölgelere Dağılımı	93
Tablo 4.10. Turistik Çekiciliklerin 65 Turistik Alan Arasındaki Önem Sıralaması.....	94
Tablo 4.11. Özel Çevre Koruma Bölgeleri	97
Tablo 4.12. Turizm Teşvik Belgesi ve Yatırımların Bölgelerin Gelişmişliğine Göre Dağılımı	100
Tablo 4.13. Turizm Sektöründe Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı, 1980 - 94.....	101
Tablo 4.14. Kış Turizm Merkezlerinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	105
Tablo 4.15. Türkiye'de Turizm Merkezi İlan Edilen Yaylalar.....	106
Tablo 4.16. Turistik İllere Göre Turizm Gelişmişlik ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Göstergeleri	112
Tablo 5.1. Araştırmanın Ön Bilgi Aşaması Sonucu İki Örnek Alanın Karşılaştırılması... ..	144
Tablo 5.2. İşyeri Sahipliği ve Doğum Yeri Arasındaki İlişki	145
Tablo 5.3. Turizm Potansiyelinin Farklı Denek Gruplarına Göre Değerlendirilmesi	149
Tablo 5.4. Bölgede Yaşama Süresi ile Bölgeye Gelen Turistin Değerlendirilmesi	150
Tablo 5.5. Bölgede Yaşama Süresi ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki.....	150
Tablo 5.6. Turizm Sektöründe İstihdam ile Turistik Çekiciliklerden Yararlanma Arasındaki İlişki.....	151
Tablo 5.7. Turistlerin Bölgeyi Algılayışı- Anlamsal Farklılık Testi Sonuçları.....	157
Tablo 5.8. Turistlerin Geliş Şekli ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki	160
Tablo 5.9. Turistlerin Kalış Süresi ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki.....	160

Tablo 5.10.Ürgüp’de Turistlerin Geliş Şekli ile Çevresel Problemlerin Algılanması Arasındaki İlişki (Yoğun Yapılaşma).....	161
Tablo 5.11.Ürgüp’de Turistlerin Geliş Şekli ile Çevresel Problemlerin Algılanması Arasındaki İlişki (Doğa Tahribi)	161
Tablo 5.12.Turistlerin Geliş Şekli ile Turizm Potansiyelini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki (Konaklama Kapasitesi).....	162
Tablo 5.13.Turistlerin Geliş Şekli ile Turizm Potansiyelini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki (Turizm Aktivite Çeşitliliği).....	162
Tablo 5.14.Turistlerin Kalış Süresi ile Turizm Potansiyelini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki (Turizm Aktivite Çeşitliliği).....	162
Tablo 5.15.Tesis Sahibi ile Çalışanların Geldikleri Yerler Arasındaki İlişki	168
Tablo 5.16.Tesis Türü ile Tesis Sahibinin Kökeni Arasındaki İlişki	169
Tablo 5.17.Tesis Sahibinin Kökeni ile İstihdam Kapasitesi Arasındaki İlişki	169
Tablo 5.18.Tesis Türü ile İstihdam Kapasitesi Arasındaki İlişki.....	170
Tablo 5.19.Tesis Türü ile Yatırım için Uygunluk Arasındaki İlişki	171
Tablo 5.20.Tesis Türü ile Teşvik ve Kredilerin Yatırımda Öncelikli Görülmesi Arasındaki İlişki.....	171
Tablo 5.21. Yatırım İçin Uygunluk ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki	172
Tablo 5.22.Ürgüp’de Turizm Kaynakları ve Çevresel Özelliklerin Değerlendirilmesi ...	174
Tablo 5.23.Side’de Turizm Kaynakları ve Çevresel Özelliklerin Değerlendirilmesi.....	174

ÖZET

Turizmin, dünyada artan önemi, yalnızca ekonomik gelişmeye olan etkisi ile sınırlı kalmamakta, gerek kültürlerarası ilişkilerdeki rolü, gerekse doğal, tarihi ve kültürel değerlere olan gereksinimi nedeniyle çok boyutlu olarak ele alınması zorunlu olmaktadır. Turizmin, bir yandan az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerin kalkınmasında öncü bir sektör olarak ele alınması, öte yandan “çevre”nin oluşturduğu bir aktivite olması nedeniyle, “sürdürülebilir kalkınma” amacıyla en uygun sektör olacağı görüşü, turizm sektörü üzerindeki çalışmaları arttırmıştır. Bu araştırmanın çerçevesi, sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkması ile bu konuda geliştirilen kavramsal bir model ve bu modelle örtüşen “sürdürülebilir turizm modeli”ni temel alarak şekillendirilmiştir. Doktora tezinin amacı, önemli turizm varış ülkelerinin yaşadığı süreçleri ve sorunları Türkiye açısından irdelemek ve seçilen örnek alanlarda, turizm-çevre ve kalkınma ilişkisinin, daha önce ortaya konan kavramsal model çerçevesinde, turizm bileşenleri olarak kabul edilen gruplar tarafından değerlendirilmesi ile, sürdürülebilir turizm gelişme koşullarını sınamaktır.

Öncelikle, dünyada turizmin mekansal yoğunlaşması, çevresel boyutu ve bölgesel kalkınmaya etkileri ele alınarak, araştırmanın kuramsal temeli oluşturulmuştur. Türkiye’nin benzer koşullara sahip olduğu, turizm gelişim süreci deneyimi olan Avrupa ve Akdeniz ülkeleri, daha çok benzerlik ve farklılıkların ortaya konması açısından incelenmiştir. Bir sonraki aşamada ise, turizmin ulusal ve bölgesel ekonomiye katkısı ve belirli bir dönemde Türkiye’deki turizm yatırım ve politikaları ile, bölgelerarasında farklılaşmalara etkisi incelenmiş, turizmin yoğunlaştığı bölgeler ile gelişmişlik düzeyi arasında nasıl bir ilişki olduğu sınanmıştır.

Türkiye’nin özellikle dünya turizmi açısından önemli turizm alanlarında, kitle turizminin yarattığı sorunları saptamak ve bu alanlarda turizmin sürdürülebilirliği için gereken stratejileri belirleyebilmek için, alan araştırmaları gerekli görülmüş ve Türkiye’de planlı gelişimi öngörülen önemli turizm alanları olarak, Antalya bölgesinden Side ve Kapadokya bölgesinden Ürgüp karşılaştırmaya olanak verecek örnek alt bölgeler olarak seçilmiştir. Örnek alanlarda, turizm bileşenlerini oluşturan gruplar, ayrı katmanlar halinde anket çalışması kapsamına alınmıştır. Bölgenin turizm potansiyelinin, gelişme yönündeki etkisi ve sürdürülebilir turizmin temelini oluşturan turizm-çevre-kalkınma ilişkisinin sınanması, araştırmanın çıkış noktasıdır. Turizmin sürdürülebilirliği, hem doğal ve kültürel çevrenin korunması, hem de turizmin yerel ekonomiye katkısının devamını içermektedir. Bu temel varsayımı sınamaya yönelik olarak, araştırmanın belli aşamalarında, çapraz tablo, korelasyon ve faktör analizi tekniklerinden, turizm potansiyeli ve çevresel kaynakların değerlendirilmesinde ise, Bölgesel Turizm Gelişimi İçin Çevresel Temelli Planlama Modeli’nden yararlanılmıştır.

SUMMARY
EFFECTS OF TOURISM ACTIVITIES
ON SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT:
A COMPARATIVE STUDY ON TURKEY

In the changing agenda of the world, the concept of “development” has new implications. Meanwhile, tourism which is considered as the most significant industry for the future, has been a leading sector. On the other hand, the concept of “sustainable development” has taken place on the world agenda with the necessity of conservation and development of natural and cultural resources for the future generations, because of interactions of environmental problems in the regions.

The framework of this research is based on “sustainable tourism model” which is developed by World Tourism Organization, related to a conceptual model on sustainable development. One of the main hypotheses of the thesis is, “Tourism provides the most harmonious development with the characteristics of region and makes known the natural, historical and cultural values of region”. This hypothesis shows also an important opportunity for the developing countries and regions. On the one hand, they have to be developed, and they have to protect their environment on the other. Accordingly, tourism is considered as a balance sector on this dilemma.

After realizing the importance of tourism and increasing mobilities with the objectives in tourism, tourism destination areas have appeared and begun to examine where tourism mobilities concentrate on. There are a number of interpretations about spatial and regional distribution of tourism. Firstly, it has been suggested that tourism by its nature tends to distribute development away from the industrial and metropolitan centers towards periphery and less developed regions of the country. Secondly, tourism is essentially an urban phenomenon rather than rural, and both primary and secondary attractiveness are mainly located in cities.

The concentration of tourism on coastal areas especially in the Mediterranean Countries of Europe which have significant share in international tourism, has caused population increase, urbanization and also increase on regional differentiation's. Continuous urban sprawl along the Mediterranean coast is mostly as a result of tourism. The high concentration of developments also generates intense environmental problems and socio-economic integration problems especially in small and dependent economies.

At the beginning of the planning period in Turkey in the early 1960s, it was assumed that tourism should take place in the national economy like industry, agriculture and external trade.

Turkey is well situated geographically for all the main tourist generating countries of Europe. Since, the 1st Five Year Development Plan, tourism development policies have been focused on mass tourism, and investments have been orientated to the regions or centers which cause minimum cost of transportation and infrastructure facilities.

“Priority Regions for Tourism”, which are included physical planning, have been orientated to the coastal areas of Aegean and Mediterranean Regions. In the studies of tourism planning, “primary touristic attractions” have not been considered in an effective way. Moreover, “Priority Regions for Tourism” on the coast of Aegean and Mediterranean, have not only the richness of sea-sun-sand, but also the historical and archeological values. The concentration of tourists on the regions which have the historical and cultural richness, explains transformation of tourism demand in the world.

Both the protection of natural and cultural environment and social dimension of tourism have been considered in the planning period, but economic profit of tourism and increasing number of beds have gone further in practice. The Law for Encouragement of Tourism (No.2634 of 1982) was a turning point for tourism development in Turkey. During this process, there were so many opportunities for private sector and foreign capital, after 1985, international tourism become more important. During the 6th. Five Year Development Plan, harmonious development with the policy of EC has become important. In the 7th Five Year Development Plan, the priority targets of tourism sector are defined to satisfy of local people and tourist aspects and provide natural and cultural sustainability.

On the other hand, market share of Mediterranean Countries is decreasing, because of environmental problems are caused by the concentration of tourism on certain areas and seasons. Thus, they need to progress new and alternative tourism types and areas. It can be provided development by tourism in the inland areas which have touristic attractiveness, but can not be evaluated so far.

In 1995, touristic supply and demand and also investments are still continued to be concentrated on especially three developed regions of Turkey as Mediterranean, Aegean, Marmara regions. It is examined, whether it is a relationship between distribution of tourism encouragement and credits to the regions, and development level of the regions, depending on the share of “Development Priority Regions”. 17 Touristic Provinces determined by Ministry of Tourism, are examined for evaluating the relationship between tourism development and population mobility with the indicators of socio-economic development. The population increase and migration ratio show a relationship between tourism and concentration of population, and migration to the touristic provinces. Touristic Provinces take place in the group of “second and third development level” by the majority. Thus, we can say that tourism activities prefer relatively developed provinces which are especially on the coasts of Mediterranean and Aegean, because of their climate conditions and long tourism seasons, and accelerates development on these regions.

International treaties and transformation of tourist demand in the world have influenced the concentration of studies on socio-cultural and environmental dimensions of tourism activities. During 1990s, Ministry of Tourism has begun to make project for diversification of tourism activities for providing more balanced distribution of tourism and evaluating the other potential regions. This transformation process and new tourism activities are important, because of attracting tourism activities to inland and being alternative to the seasonal concentration of tourism. At this point, it is noticed that alternative tourism type and regions should consider as complementary tourism activities for all over the country.

The contribution of tourism to the national economy, is an evidence that tourism is an effective sector. But it is important to be proved this foresight on regional and local level. On the other hand, socio-economic and environmental data and conditions can be defined easier and perceptible on local level. From the regional perspective, it is noticed that the cases represent different regions by relatively different development level of tourism parameters, Mediterranean and Middle Anatolian Region are chosen. Especially, in Ürgüp and Side touristic regions which are chosen as planning areas for tourism development and significant destination points for international tourism, tourism development process and its effect to regional/local development and environmental problems have been considered for strategies in the future.

Using “tourism” as an instrument for regional development, and achieving to success depend on sustainability of tourism. Parallel to the conceptual framework of this research, the main hypotheses depend on components of sustainable tourism, are determined for the case studies as follows: a) Tourism should be adopted by community and it should be positive effects on the quality of life, b) The quality of service and infrastructure, natural and cultural attractiveness, safety are essential for the satisfaction of tourists, c) Transportation, infrastructure, diversity of attractiveness for the activities, employment and encouragement are essential for the investments and satisfaction of investors / managers, d) Common points of these aspects are on maintenance of environmental values and better quality of life.

The method and approach for the case studies depend on these hypotheses. Examining these hypotheses and putting forward similarities and differences between the cases, will be a guide for potential tourism regions. The framework of questionnaires includes all groups for evaluation of tourism potential and environmental resources of regions. The questionnaire forms are constituted from different studies and especially “Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners” which is published as a guide for local planners by WTO, depending on local characteristics of the cases.

The case studies cover two steps: First step is a face to face interview with the groups of tourism and regions like experts on tourism or planning, local authorities and tourism-travel agencies, for obtaining preliminaries about the regions in detail. Second step includes to test the hypotheses about local people, tourists and tourism investors/ managers as the components of

tourism. SPSS program is used to evaluate the data. For testing hypotheses, Cross-Table and Chi-squared testing are used as instruments. Factor analysis is used to explain the relationship with multiple variables.

Especially, the evaluation of resources of tourism and environment, is made use of the method of “Environmentally Based Planning Model for Regional Tourism Development” (EBT Model) by Dowling. The main components of this model includes environmental protection, community welfare, tourist satisfaction and economic integration, parallel to the approach of sustainable development. The aim of the model is to achieve harmonious development between tourism and environment for sustainable regional development. This model is required all groups to evaluate each criterion of tourism and environment, according to three significance levels as high, moderate and low. The main results are as follows: 1) Tourism activities depend on environmental resources in both cases. 2) In environmental attributes, urban and natural site, land forms are important factors in Ürgüp, while climate, aqua/sea and archeological site are important in Side. 3) Planning process of the two cases and the implications of the EBT model, put forward necessity of knowing regional potential and resources.

The results of the EBT model for two cases, will be a guide for developing activities about the balance between environment and tourism, and for land-use allocation. In both of the cases, it is recognized that similar problems depend on tourism development, but intensity of problems changes related to tourism type and characteristics of regions:

- 1) Tourism is a dominant sector in Side and all characteristics and functions like shopping, arise depend on tourism. There is a different structure in Ürgüp and economic activities like agriculture, transportation and storing contribute regional economy, beside tourism.
- 2) Though the number of tourists is lower than Side, tourism also revives traditional productions in Ürgüp.
- 3) But in both of the cases, tourism is evaluated as an effective sector for local development and adopted by local people, though it is known that tourism has caused problems as well.
- 4) As parameters of basic requirements and quality of life for the community, the lack of infrastructure and environmental problems which are caused by tourism activities, are more emphasized in Side than Ürgüp, depend on tourist intensity.
- 5) Tourist profiles of the two cases put forward different characteristics. There is a bilateral phenomena: On the one hand the characteristics of the region as a supply orientate the demand, and the demand or characteristics of tourists shape tourism development and supply of the regions on the other.
- 6) The results of “Semantic Differential Testing” of environmental image on tourists put forward that tourists perceive both cases as “beautiful, safe, attractive, cheap and hospitable”. Moreover, tourists perceive Ürgüp as “quiet and unpolluted”. However they perceive both cases as “less-developed”, transportation and accommodation facilities which are the main services for tourists satisfy them. But, they are not satisfied on diversity of tourism activities, infrastructure and environmental protection.

7) There is a relationship between perception of environmental problems and duration of tourist stay. The shortness of duration of stay makes difficult to perceive of environmental problems in Ürgüp, while tourists stay at least two weeks and can not perceive environmental problems of Side, sufficiently.

8) Tourism investors/managers which determine the region is not suitable for investments further, evaluate the region weakness of environmental protection at the same time. Thus, they realize the importance of natural, historical and cultural environment for sustainability of tourism.

9) For continuity of tourism employment and contribution to the regional development, duration of annual usage of establishments should be longer. The ratio of the establishments which can be used during a year, is 60% in Ürgüp, while 33% in Side.

10) Among the establishments which are included in case studies, the ratio of local capital is 80% in Ürgüp, while the capital from outside the region is 60% in Side. When the capital comes from outside the region, 95% of tourism employment comes from outside also.

For the cases mentioned above and similar touristic regions, there are a number of suggestions as follows:

- Suggestions on natural, historical and cultural resources

a) It is essential that a system is necessary from local to regional and national, and continuous feed-back about decisions on environment, b) For maintenance of diversity of ecosystem, the studies on conservation of natural environmental attributes as nature conservation areas should be enhanced, c) It is essential to make zoning according to the quality and intensity of environmental attributes in tourism regions and to define functions and land use.

- Suggestions on planning, institutional structure and management

a) It is essential to approach to tourism planning with its multi-dimensional and intersectoral impact of tourism, b) Regional planning is important with respect to balanced tourism development, to find alternative solutions for concentration on the coastal areas, and also avoid exploitation of environmental resources, c) Lack of trained employment is an obstacle on tourism development. The regions which have tourism potential, should have not only a trained staff on planning, but also on tourism in their local administration to get decisions easier.

- Suggestions on tourism development and socio-economic development

a) Regional approach is also important for evaluation of touristic attractiveness and their impact areas. Diversity of attractiveness is a factor for lengthening duration of stay. Duration of stay can be considered as a factor on contribution to regional economies, in addition to the type of tourism and structure of local economy, b) Tourism employment is another important factor for regional economy, but its seasonal characteristic is critical. For this reason, touristic regions attempt to lengthen their season. In coastal areas of Mediterranean climate, season can be eight months and third age tourism is targeted. On the other hand, to progress winter tourism is an

opportunity for inland regions, c) Orientation of local people to tourism investments, reinforce the possibility of accumulation remains in the region.

For sustainable development in touristic regions, it is essential to achieve a balance between conservation and development. Turkey still has richness of natural, historical and cultural resources for tourism. Without any effort for conservation and progress environmental resources of tourism, to increase number of bed disclaims the future of tourism.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde, dünyadaki gelişmeler ve turizm hareketlerindeki artışa paralel olarak, turizm, en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Son yıllarda, önemli turistik yörelerin, kitle turizmi nedeniyle yaşadığı sosyo-kültürel ve çevresel problemler, turizm potansiyeline sahip ülke ve bölgelerin, turizm gelişim süreçlerini yeniden sorgulamalarına neden olmuştur. Bu noktada, bir yandan turizmin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerin kalkınmasında öncü bir sektör olarak ele alınması, öte yandan, hammaddesini çevrenin oluşturduğu bir aktivite olması nedeniyle 'sürdürülebilir kalkınma' için en uygun sektör olacağı görüşü, turizm üzerindeki çalışmaları arttırmıştır.

Gerçekten de turizm, ancak hammaddesini oluşturan doğal ve kültürel çevrenin korunması ile gelişimini sürdürme şansına sahiptir. Turizmin sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı sağlamada başarılı olması, kaynakların ve dolayısıyla ekonomik katkısının devamlılığına bağlıdır. Bugüne kadar turizm ile ilgili birçok araştırma, çoğunlukla turizmin, ekonomik, kültürel, çevresel veya fiziksel boyutlarından biri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu tezin amacı ise, turizmin farklı boyutlarını biraraya getirecek bir yaklaşım ortaya koymaktır.

1.2. Araştırmanın Temel Varsayımları

Turizmin, bulunduğu bölgenin kalkınmasına etkisi ve turizm-kalkınma-çevre ilişkisinin, farklı kesimlerin beklentilerine göre değerlendirilmesi, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Öte yandan turizm, dünyada farklı yaklaşımlara göre, bir yandan kentler ve gelişmiş bölgelerde ortaya çıkan bir aktivite iken, bir yandan da gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru bir akımı ifade etmektedir. Ülkesel boyutta, bu savlardan hangisinin daha geçerli olduğunu sınamak ve turizm gelişimi ile bölge gelişmişliği

arasındaki ilişkiyi araştırmak da, tezin bir diğer çıkış noktasıdır.

Bu noktadan hareketle, Türkiye’de, turizm teşvik ve kredi desteği ile turizm yatırımlarının, daha çok gelişmiş bölgelere yöneldiği, az gelişmiş bölgelerin gelişimi için bir araç olamadığı ve bölgelerarası farklılıkları arttırıcı yönde olduğu, bölgesel düzeyde sınanması gereken bir varsayım olmaktadır. Öte yandan, bölge yapısı ile en uyumlu kalkınmayı sağlama potansiyeline sahip olan turizm sektörünün, Türkiye’deki örneklerde bu varsayımı ne derece kanıtlayabildiği, yerel ölçekte sınanmaya çalışılacaktır. Kıyıya yönelik kitle turizminin, diğer bölgelere göre daha fazla sorun yarattığı, yalnızca yatırımların değil, sorunların da bu bölgelerde yoğunlaştığı, karşılaştırmalı alan araştırması ile sınanacaktır.

Bu kapsamda, daha çok yerel düzeyde araştırmayı gerektiren varsayımlar, sürdürülebilir turizm kavramının içeriğine göre şekillendirilmiştir. Sürdürülebilir turizm gelişimi, turistlerin daha iyi bir çevre ve hizmet kalitesi, yerel halkın daha iyi bir çevre ve yaşama ulaşma istekleri ile, turizm girişimcilerinin beklentilerini bütünleştirme ve bu hedefler için, çevrenin emniyet altına alınmasına dayanmaktadır. Buna göre, özellikle yerel halk, çevre ve turizm yatırımcıları, turizmin ortaya çıktığı bölgenin kaynak ve dinamiklerini oluşturması nedeniyle, temel varsayımlara konu olmaktadır:

1. Turizmin, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilmesi ile, yerel halkın turizmi benimsemesi ve turizmden faydalanması arasında sıkı bir ilişki vardır.
2. Turizmin, çevresel değerler üzerinde sınırlı da olsa koruyucu bir etkisi vardır. Ancak, turizmin hızlı ve kitle halindeki gelişimi, halen doğal ve kültürel çevre korumasını gözardı etmektedir.
3. Bölge dışı sermaye ile kurulan turizm işletmeleri, işgücü ihtiyacını çoğunlukla kendi geldikleri bölgeden veya yatırımın gerçekleştiği bölge dışından karşılamaktadırlar. Bu varsayımın, iki farklı etkisi vardır: Birincisi, turizm yatırımlarının, bölge halkı için istihdam olanağı sunmaktan uzak olması şeklindedir ve olumsuzdur. Diğeri ise, bölgede yaratılan istihdam olanaklarının, dışarıdan göç ile bölgede ekonomik bir canlılık yaratmasıdır.

1.3. Araştırmanın Çerçevesi ve Kapsamı

Araştırmanın çerçevesi, sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkması ile, bu konuda geliştirilen kavramsal bir model (Hancock, 1996) ve bu modelle örtüşen ‘sürdürülebilir turizm modeli’ni (WTO, 1993a) temel alarak şekillendirilmiştir.

Giriş bölümünün ardından gelen ikinci bölüm, tezin temel kavramları olan bölge ve kalkınma üzerinde yoğunlaşmakta, özellikle sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı ve bu konudaki yaklaşımlar, turizm sektörünün sürdürülebilirliği ile de bağlantı kurmak amacıyla değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmada, doğal çevrenin devamlılığı ve ekonomik aktivitelerin insan gelişimine yardımcı olması gereği vurgulanmaktadır. Turizm sektörünün, bölgesel kalkınmaya etkileri ve turizm eylemlerinin yerleşimi ile gelişmişlik ilişkisi ve bölgelerarası farklılaşmalar incelendikten sonra, turizmin yoğunlaştığı alanlarda ortaya çıkan çevresel problemlerin çözümü ve turizmi farklı bölgelere yayarak, özellikle az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla geliştirilen alternatif turizm anlayışları değerlendirilmiştir. Bu paralelde, sürdürülebilir turizm gelişimi için belirlenen stratejiler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, dünyada değişen turizm hareketleri, dünya turizminin önemli pazarını oluşturan Avrupa ülkelerinin turizmden beklentileri ve Avrupa Birliği genelinde oluşturulan ortak politikalar, çalışmanın amacı doğrultusunda turizm-çevre politikalarının uyumlulaştırılması ve turizmin bölgesel kalkınma amacıyla kullanılması çerçevesinde ele alınmıştır. Turizm sektörünün bölgesel kalkınmaya etkileri, turizm eylemlerinin mekansal kutuplaşması ve ortaya çıkan çevresel problemlerin çözümü için, özellikle, Türkiye’nin benzer koşullara sahip olduğu Akdeniz ülkelerinden örnekler incelenmektedir. Bir ülkedeki politika, strateji ve uygulamaların, her zaman diğer bir ülke için başarılı sonuç vermeyeceği gerçeği gözardı edilmeksizin, benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasına çalışılmaktadır.

Dördüncü bölümde, öncelikle Türkiye’de turizm politikaları, mekansal gelişim, bölgesel kalkınma ve çevre politikaları ile ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Turizmin, ulusal ve bölgesel ekonomiye katkısı ve belirli bir zaman periyodunda ülkemizdeki turizm yatırım ve politikaları ile bunların bölgelerarasında farklılaşmalara etkisi incelenmektedir. Ülke düzeyinde, coğrafi bölgeleri temel alarak yapılan bu incelemede, turizm teşvik ve

kredileri ile turizm arz ve talebi arasındaki ilişki de ortaya konmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, turizmin yoğunlaştığı turistik iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri açısından ele alınmaktadır. Türkiye’de, birincil turizm çekiciliklerini oluşturan doğal ve kültürel çevrenin turizm aktivitelerindeki rolü ve turizmin bölgesel yoğunlaşması ile ortaya çıkan problemleri çözmeye yönelik yeni politika ve uygulamalar incelenmektedir.

Beşinci bölümde, bölgesel ölçekte başlayan çalışma, bu ölçekte daha kapsamlı ve derinlemesine veri elde etmedeki sorunlar nedeniyle yerel ölçeğe inmektedir. Tezin amacını oluşturan, turizmin bölgesel kalkınmaya etkisini sınamak ve çevresel problemleri değerlendirebilmek, yerel ölçekte daha somut ve algılanabilir olmaktadır. Bu noktadan hareketle, farklı iki bölgeyi temsil eden ve özellikle, dış turizm açısından önemli odak noktaları olan Antalya’da Side ve Kapadokya’da Ürgüp örnek alanlarında araştırma derinleştirilmiştir. Çalışmanın ilk bölümlerinde açıklanan kavramsal modele dayalı ve temel varsayımları kanıtlamaya yönelik olarak alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Her iki örnek alanda, turizmin bileşenleri olarak ele alınan farklı grupların, turizm-çevre ve kalkınma ilişkisine yaklaşımları saptanırken, sürdürülebilir turizm için gerekli koşulların belirlenmesine yönelik öneriler geliştirilmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Dünyada turizmin mekansal yoğunlaşması, çevresel boyutu ve bölgesel kalkınmaya etkileri üzerinde yoğunlaşan ilk bölümlerde, araştırmanın kuramsal temelini oluşturmak için, geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Türkiye’nin benzer koşullara sahip olduğu, turizm gelişim süreci deneyimi olan Akdeniz ülkeleri de, daha çok benzerlik ve farklılıkların ortaya konması ve yapılan araştırmaların kapsam ve yöntemleri açısından incelenmiştir.

Türkiye’de turizm gelişim süreci ve bölgelerarası farklılaşmaların değerlendirilmesi için, özellikle turizmin mekansal ve ekonomik yapısını analiz eden çeşitli araştırmalarda (Pearce,1989 ve 1992; Ashworth ve Stabler,1988; Loukissas, 1982; Tsartas,1992; Williams ve Shaw,1991 ve 1995; Valenzuela,1991) olduğu gibi, bölge ölçeğinde istatistik kaynaklardan elde edilen parametreler kullanılmıştır. Ülkemizde, turizmin mekansal yoğunlaşması ile kitle turizminin yarattığı sorunları daha detaylı saptamak için, özellikle Türkiye’de farklı bölgeleri temsilen, dış turizm açısından önemli odak noktaları arasında

yer alan iki örnek alan seçilmiş ve bu alanlarda turizmin potansiyeli ile birlikte turizm-çevre ve kalkınma ilişkisi, turizmin bileşenlerini temsil eden yerel halk, turist, turizm yatırımcı/işletmecisi, turizm-seyahat acentası ve uzman kişilerin bakış açısı ve beklentileri ile değerlendirilmiştir. Anket uygulanacak grupların seçiminde, Dünya Turizm Örgütü'nün 'Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners' başlıklı çalışmasında oluşturulan kavramsal modelden yola çıkılmıştır. Ancak burada izlenen yöntem iki aşamalıdır: Öncelikle, bölgeye yönelik genel bilgileri toplamak ve anket formunu şekillendirmek amacıyla, yerel yönetici, uzman ve turizm-seyahat acentaları ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. İkinci aşama olarak, bölgede turizm gelişimini yönlendiren ve etkilenen grupları oluşturan yerel halk, turistler ve turizm girişimcileri olarak otel yöneticileri ile anket yapılmıştır.

Anketlerin oluşturulması aşamasında, çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır: WTO'nun 'Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners' çalışması dışında, özellikle çevre boyutu ile ilgili olarak, turizm potansiyeli ve çevresel kaynakların önem derecesine göre değerlendirilmesinde, Ross Dowling'in geliştirdiği 'Environmentally-based Planning Model for Regional Tourism Development' (EBT) modelden ve Eastwood ile Pollard'ın, İspanya'nın Marbella örnek alanında yaptıkları çalışmadan, araştırmanın hedefi doğrultusunda yararlanılmıştır. İki farklı turizm alanında gerçekleştirilen araştırma, karşılaştırmalı analiz yapmayı da olanaklı kılmaktadır. Anket uygulaması sonucunda, "SPSS for Windows" programı ile veri değerlendirmesi yapılmıştır. Çapraz tablo, Pearson korelasyon sınaması ve faktör analizi, değerlendirmeler için kullanılan istatistik tekniklerdir.

BÖLÜM 2

BÖLGESEL KALKINMA - SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMLARI AÇISINDAN TURİZM EYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Bölge Kavramı ve Değişen İçeriği

Zaman içinde, mekansal birimlerin tanımında kullanılan pek çok kavramın içeriklerinin sürekli değiştiği görülmektedir. ‘Bölge’ kavramı da, bu değişimden en fazla pay alan kavramlardan biridir. Planlama açısından, üç tür bölge tanımlanmıştır (Glasson,1974; Atalık,1989; Nijkamp ve Van den Bergh,1990):

1. Homojen bölge
2. Nodal bölge- fonksiyonel bölge
3. Programlama bölgesi

Farklı tanımlardaki bölge sınırlarının belirlenmesi, zor bir konudur. Yönetimsel ayrımlar, çoğunlukla ekonomik, sosyal ve çevresel yapı açısından uygunluk göstermediği gibi, coğrafi temele dayalı bir bölgenin de yönetim organizasyonu açısından anlamlı olmadığı görülmektedir (United Nations,1966; Atalık,1989). Bölge kavramı, önemli ölçüde bir ülkenin, ekonomik, politik ve sosyal sistemine bağlı görünmekte ve fiziksel planlamanın merkezden yapıldığı ülkeler ile yerel otoritenin sorumluluğunun olduğu ülkelerde farklılık göstermektedir.

Bölgeye yüklenen anlam ve içerik gözönüne alındığında, ‘bölge’ kavramının geçirdiği aşamalar izlenebilmektedir:

- a. Mekanın *coğrafi ve fiziki yapı özellikleri* ile belirlenmesi: *Bölge* kavramı, ilk ortaya çıktığı dönemlerde bir mekan parçasının diğerine olan farklarını belirten bir çerçeve

içermekteydi. Bilimsel anlamda bölge tanımlaması 18.yüzyılda gerçekleşmiştir. Haritacılar, sınır tanımlamaları yapmaya çalışırken, su havzaları gibi doğal sınır belirleyicilerin belirli alanların tanımlanması açısından anlamlı olduğunun farkına varmışlar, daha sonra coğrafyacılar da coğrafi özelliklere dayalı bölge tanımlarını gündeme getirmiştir (Glasson,1974).

- b. Mekanda *insan ögesinin* keşfedilmesi; antropolojik ve fiziksel ögelerin bölgesel çözümlemelere temel oluşturması ve tarihsel yaklaşımın eklenmesi: 19.yüzyılda fiziksel yapının yanında, farklı mekansal birimlerde yaşayan insan grupları da, bölge belirlemede etkin bir faktör olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak bu dönemde ekonomik bakış açısı ağır bastığından, firmaların eylemleri ve gelişimi üzerinde durulurken mekan boyutu gözardı edilmiştir.
- c. Mekansal örgütlenmede *ekonomik ve kültürel ögelerin* gündeme gelmesi: Ulus devlet içinde *bölgesel farklılıkların ortaya çıkması*, bütünlüğe engel olarak görülmeye başlanmış ve 20. yüzyılın ilk yarısında, bölgesel farkları vurgulayan bölgesel analizlerde gerileme olurken, ulus devletin homojenliği ön plana çıkmıştır.
- d. Mekansal örgütlenmede akılcı kurallar ve *bölge planlamanın yükselme dönemi*: II.Dünya Savaşı sonrasında, giderek ölçeği genişleyen sanayi birimlerine dayalı olarak ortaya atılan '*kalkınma*' ideolojisi hızla gelişmiştir. Mekandaki dağılım ve kademelenme, firmaların yerseçim ve örgütlenme biçimlerine dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır (Cohen,1981). Kentleşmeye ilişkin kuramlar, demografik yapının kentleşme ile ilişkisini açıklayan kuramlar yanında, *bölgesel dengesizlikler* ve *yerleşmelerin kademelenmesi* üzerine gelişen kuramlar (merkezi yerler kuramı, kademe büyüklüğü kuramı, büyüme kutbu kuramı, v.b.) mekanda akılcı davranışı tanımlamaya çalışmaktadır. Bu dönemde uygulanan Keynesyen ekonomik politikalar, ekonomik büyümede sürekliliğin sağlanması için devlet müdahalesinin gerekliliğini benimsemiştir. Gelir dağılımının düzenlenmesini de içeren politikalar, sosyal refahı hedeflemekte ve kamunun özellikle teknik ve sosyal altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesini savunmaktadır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için, sosyal adalete karşı makro ekonomik gelişim gibi hedefler arasında seçim ya da denge gereklidir. Aynı şekilde *bölgesel farkların / dengesizliklerin* azaltılması ile bölgelerin tüm olanakları çerçevesinde geliştirilmesi de birbiriyle çatışan yaklaşımlar olarak ortaya çıkmaktadır (Isard,1975; Tekeli,1976; Atalık,1990).

- e. Petrol krizi sonrası gelişmeler ve *bölge planlama* kavramının *yerel ölgelele* geri dönüşü: 1970’li yıllara rastlayan petrol krizi dönemi, var olan kuram ve yaklaşımların sorgulanmasını getirmiştir. Bu dönemde, bölgelerin kendi kaynaklarını kullanarak, kendilerine güven anlayışı ile kalkınmayı sağlamaları gereğı gündeme gelmiştir (Leven,1985; Hansen,1995; Eraydın,1995). Ancak burada sözkonusu edilen, kendi kaynaklarını kullanarak bölgesel kalkınmayı sağlama yaklaşımının içerdiği *yerellik kavramı*, 1960’lardaki anlamından oldukça farklıdır. Çünkü o dönemde, bölgeler birbirinden bağımsız ve dış dünyadan soyut bir şekilde ele alınırken, yeni kavramda bölgelerin birbiri ile etkileşim içinde oldukları kabul edilmektedir. Öte yandan, *çevresel sorun ve süreçler*, bölge tanımında, demografik, ekonomik ve sosyal süreçler kadar önemli olmaktadır. Çevresel sorunların global ölçekte varlığı saptanmış, ancak, yönetim ve kontrol açısından, *bölgesel sistem*, global sistemden daha uygun bulunmuştur (Nijkamp ve Van den Bergh,1990; Atalık ve diğ, 1992).
- f. *Küreselleşme-yerelleşme* ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan yeni bölge tanımı: 1980’lerin ikinci yarısından itibaren uluslararası yeniden yapılanma süreci, küreselleşme-yerelleşme süreçlerinin etkileşimi ile, *bölge kavramı* ve *bölgesel kalkınma* yaklaşımları da farklılaşmıştır. Bugün, bölgeler sadece ülkelerin/ ulus devletlerin bir parçası değil, aynı zamanda uluslararası sistemin bir parçasıdır. Bu süreçte etkili olan, esnek üretim biçimi, altyapı ve enformasyon teknolojisindeki gelişmelerdir (Leven, 1985; Biehl, 1991; Vickerman, 1991; Illeris, 1993; Murray, 1992; Hansen, 1995). Her iki konu da, gerek mekansal biçimlenme ve bölge tanımı, gerekse bölgesel gelişme konusunda yeni yaklaşımları getirmektedir. Bir bölgenin gelişmesi, *yerel kapasite ve birikimin uluslararası rekabet koşullarında kullanılabilmesi* ile mümkündür. Bölgeler, kendi kimlikleri olan mekansal yapılardır ve bu özellikleri ile dünya pazarlarında kendilerine özgü alanlar yakalayabildikleri ölçüde başarılı olma şansına sahiptirler (Leven, 1985; Hansen, 1995; Cappellin,1992; Eraydın, 1995; Erkan, 1993).

2.1.1. Kalkınma Kavramı ve Değişen İçeriğı

Uzun yıllar boyunca, *kalkınma/ gelişme* ve *büyüme* kavramlarının içerdiği anlamlar üzerinde görüşler geliştirilmiştir. Gelişme, hem göreceli hem de oldukça karmaşık bir kavram olarak nitelenmektedir. Bir işletme, ‘gelişme’ için elindeki kaynakları ne şekilde kullanırsa en çok faydayı sağlayabileceğini düşünür. Oysa bir ülke veya bölgenin gelişimi, genellikle gelişimin sağlanacağı ülke veya bölgede yaşayan halkın yaşam standartlarını

yükseltecek bir süreç olarak algılanmaktadır (Thirwall, 1989).

İnsan yapısı ile benzerliğini kurduğumuzda, 'büyüme' yükseklik, ağırlık ve hacim ifade ederken, 'gelişme' fiziksel kapasite, öğrenme kapasitesi gibi fonksiyonel değişimlere dikkati çekmektedir. *Ekonomik büyüme*, bir ekonominin tamamını içerecek şekilde genel bir anlama geldiği gibi, dış ticaret hacmindeki büyüme, enerji üretimindeki büyüme şeklinde ekonominin özel bir alanı için de kullanılabilir. Büyüme, ekonomik olayların nicel yönünü açıklamakta, nitel ve yapısal dönüşümleri dışarıda bırakmaktadır (Maillet, 1983). Bu anlamda, ekonomik büyüme kavramı, gelişme / kalkınma kavramına oranla daha dar bir kapsama sahiptir. Ancak, genel olarak kabul gören bir görüş, bir noktaya kadar büyüme ve gelişmenin birlikte gideceğidir. Gelişme olmaksızın büyümenin hiçbir yere götürmeyeceği, aynı şekilde büyüme olmadan gelişme düşüncesinin de mümkün olmayacağı öne sürülmektedir (Richardson, 1973; Maillet, 1983; Cooper ve diğ., 1989). Çünkü fonksiyondaki (yapısal) bir değişiklik, ölçekte de (niceliksel) değişmeyi beraberinde getirecektir.

Bölgesel büyüme ve kalkınma kuramları, belirli faktörlere bağlı olarak açıklanmaktadır. Nüfus, işgücü, sermaye, ücretler, fiyatlar, kaynaklar, teknoloji, gelir dağılımı, bu faktörlerin başlıcalarıdır ve faktörlerin devingenliği önemli olmaktadır (Atalık, 1989; Leven, 1985). *Ekonomik gelişme* kuramı ile ilişkili olarak, ortaya atılan 'kalkış olgusu', geleneksel toplumdan ekonomik olgunluğa ulaşmayı içeren, köklü değişikliklere bağlı, dinamik bir süreci ifade etmektedir (Rostow, 1961; Atalık, 1968; Maillet, 1983). Ekonomik gelişme, bütün faaliyet alanlarını kapsayan, aynı zamanda toplum yapısını da tümüyle etkileyen uzun dönemlere yayılmaktadır.

'Büyüme', ulusal üretim ve/veya kişi başına düşen ulusal üretim miktarındaki artış olarak kabul edilmektedir. Ulusal üretimdeki büyüme, normal şartlar altında ekonomik büyümenin yeterli bir kanıtı olarak görülmektedir. II.Dünya Savaşından sonra 1960'lı yıllara kadar, kalkınma politikalarının ortak temeli ve gelişmiş ülke statüsüne ulaşmanın göstergesi olarak 'ulusal gelir' ve kişi başına düşen ulusal gelire ihtiyaç duyulmaktadır (Thirwall, 1989; Nijkamp ve Van den Bergh, 1990). Büyümenin dağılımı ile ilgili görüş ise; 'Nasıl kesileceğini tartışmadan önce daha büyük bir pasta yapmalıyız.' şeklindedir. Eşitsizliğin, birikim yaratmak ve teşvik sağlamak için gerekli olduğu öne sürülmekte ve büyüme yeterince hızlıysa, gelirin yeniden dağılımının kolaylıkla sağlanabileceği varsayılmaktadır. Bu neoklasik paradigma, 1960'larda kredisini kaybetmeye başlamıştır (Cooper ve diğ., 1989).

1960'larda, gelişmiş ülkelerin sosyal problemleri yeniden keşfedilirken, ekonomik büyümenin çevresel maliyetlerinin yayılması üzerinde yoğunlaşmıştır. 'Büyüme'nin tek başına yetersiz olduğu, eğer bir ülkede eşitsizlik, işsizlik ve yoksullukta azalma yoksa 'gelişme'den de söz edilemeyeceği anlaşılmıştır. Yoksulluğu, işsizliği ve eşitsizliği azaltmayı hedef almayan bir planın '*kalkınma planı*' olarak değerlendirilmesi oldukça güçtür. Buna bağlı olarak kişi başına düşen gelirdeki değişim, gelişme kavramını açıklamak için gerekli fakat yeterli olmamaktadır. Önemli olan bu gelir artışının nasıl dağıldığı, *dengeli* bir dağılımdan söz edilip edilemeyeceğidir. Artık, gelişmenin miktar bakımından önemi kadar, hatta daha fazla niteliğine önem verilmektedir (Murray, 1992). Bu nedenle gelirin yanında, işgücü yapısı, aktivite oranı, işsizlik düzeyi, eğitim derecesi, yatırım düzeyleri bölgelerin ve bölgelerde yaşayanların gerçek yaşam standartlarını belirlemede daha etkili olmaktadır (Chatterji, 1988).

Geniş anlamda, '*kalkınma / gelişme*', gelir artışı yanında, yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, bir ekonomideki kaynakların harekete geçirilerek ülke ya da bölgede yaşayanların yaşam standartlarının yükseltilmesini içermektedir. Ancak kalkınmanın ekonomik boyutu ile ekonomik olmayan boyutu arasındaki ilişki açısından da farklı görüşler vardır. Bir yanda *sosyal ve kültürel koşulların ekonomik gelişmeyi şekillendireceği*, öte yanda *ekonomik gelişmenin toplumu ve kültürü belirleyici olacağı* öne sürülmektedir. Çevre, kültür, değerler sistemi, yönetime katılma gibi farklı kapsamı öne çıkaran çalışmalarda, gelişmenin ancak, ekonomi disiplini sınırlarını aşan bir bakış açısıyla kavranabileceği vurgulanmaktadır (Goulet, 1992; De Kadt, 1985; Türkay, 1995).

2.1.3. Tarihsel Süreç İçinde Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Yaklaşımlar

II.Dünya Savaşından sonra, ekonomik ve sosyal kalkınma sorunları ve bunları çözmeye yönelik planlı çabalar önem kazanmaya başlamıştır. Ulusal kalkınma stratejilerinde benimsenen sektörel yaklaşım ve gelir dağılımında denge hedefine 'bölgelerarası denge' kavramı ile birlikte mekansal boyut da katılmaktadır.

Ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre, '*az gelişmiş*' ya da '*gelişmiş*' ülke şeklinde tanımlanırken, ülkelerin bölgeleri arasındaki farklılıklar da aynı şekilde gruplandırılmaktadır. '*Gelişmiş*' olarak tanımlanan bölgeler, genellikle sanayileşme derecesi yüksek, vasıflı-egitimli işgücü ve gelişmiş altyapıya sahip, kentleşme hızı ve kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu bölgelerdir. Ayrıca, bu bölgelerin kalkınma hızı, sadece az gelişmiş bölgelerin değil, fakat çoğu zaman o ülkenin genel kalkınma hızının

üzerinde olmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren, hizmet sektörü, yüksek teknoloji ve bilgi-enformasyon teknolojisi, bölgelerin gelişmişliğinde en etkin sektörler olarak, geleneksel sanayinin yerini almıştır (Hansen, 1995; Murray, 1992, Dumford ve Kafkalas, 1992; Illeris, 1993). ‘Az gelişmiş’ bölgeler ise, ekonomisi daha çok tarıma dayalı, üretim oranı sınırlı, teknoloji düzeyi düşük, girişim kapasitesi göreceli olarak kıt, gizli işsizliğin yer aldığı, kentleşme hızı genellikle düşük ve kişi başına gelirin de ülke ortalamasının altında olduğu bölgelerdir. Az gelişmişlik, yalnızca belli kaynaklar ve koşullara sahip olmamaktan kaynaklanmamakta, varolan potansiyelin kullanılmasındaki başarısızlık, aynı zamanda nüfusun büyük bölümüne kabul edilebilir yaşam düzeyi sunmadaki başarısızlığı da içermektedir (Thirwall, 1989). Öte yandan, bölgelerin sahip olduğu kaynaklardaki farklılıklar, gelir ve sosyal-kültürel-politik organizasyon farklılıklarına neden olmaktadır (Isard, 1975).

Bölgelerarası dengesizliklerin, ekonomik gelişme düzeyi bakımından az gelişmiş ülkelere özgü bir nitelik olmadığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, bölge gelişme farklarının bir gecikme sonucu değil, gelişmenin her aşamasında ağırlığı değişse de hissedilen bir problem olduğu söylenebilir. Bu noktada, bölgesel gelişme süreçlerinde etkili olan faktörlerin, *uzun ve kısa dönemler* için değerlendirilmesi gerekmektedir. Kısa süreli bir planın hedefi, belli kaynaklarla üretim miktarını en üst düzeye çıkarmaktır. Oysa uzun süreli bir planın hedefi, *yapısal değişikliğin* gerçekleşmesidir ve faktörlerin dinamikliği önem kazanmaktadır (Atalık, 1989). Bölgelerarası dengesizliklerin zamanla alacağı şekil hakkında iki ayrı görüş vardır:

- 1) Richardson (1973)’a göre bölgelerarası dengesizlikler zamanla azalır. Çünkü belli bir alandaki kalkınma, zamanla bütün ülkeyi etkiler ve geri kalmış bölgeler de bundan paylarını alırlar. Benzer şekilde, Friedman(1973)’da merkez-çevre modeli ile, gelişmenin önce ‘merkez’ bölgelerde başlayacağı ve buradan çevreye yayılarak bölgelerarası dengesizliğin azalacağını ileri sürmektedir.
- 2) Myrdal (1972) ise, bölgesel ekonomik büyümenin gerçekte *birikimli bir nedensellik süreci* olduğunu öne sürmektedir. Bazı az gelişmiş ülkelerdeki gözlemlere dayanarak, müdahaleye yer vermeyen ekonomik sistemlerde, pazar güçleri ve devlet harcamalarının bölgelerarası dengesizliği arttırdığı görüşünü savunmaktadır.

Bölgelerarası dengesizlikleri azaltmanın ya da ortadan kaldırmanın ekonomik, sosyal ve siyasal birtakım güçlükleri vardır. Ancak, özellikle az gelişmiş ülkelerde kendi haline bırakıldığında, bu dengesizliklerin azalma eğiliminde olmadıkları görülmüştür. Kalkınma

ekonomisinin ilk varsayımlarından biri, sermayenin kısıtlı kaynak olduğu ve bu kısıtlı kaynağın en verimli yatırımların gerçekleştirilmesinde kullanılması gerektiği şeklindedir. Bölgelerarası dengesizlikleri gidermenin, bir ülkenin verimli bölgelerindeki geliri verimsiz bölgelere transfer etmek şeklinde ele alınması özellikle az gelişmiş ülkeler için önemli bir problem olarak ileri sürülmektedir. Bu problemin çözümü için, kaynakların, gelişme potansiyeline sahip belirli sayıdaki alanlarda yoğunlaştırılması yönünde politika geliştirilmiştir (Friedmann, 1973; Glasson, 1974).

Öte yandan, tamamen piyasa güçlerine bırakıldığında, ekonomik faaliyetlerin belirli bölgelerde toplandığı, diğer bölgelerin kalkınmasının ise son derece yavaş olduğu bilinmektedir. Çünkü eşitsizlik ve dengesizlik büyüme sürecinin kendi varlığında saklıdır (Sant, 1987; Amos, 1995). Bu nedenle, tam bir eşitlik sağlamaya çalışmanın zaten gerçekçi olmadığı belirtilmektedir. Hatta saf eşitleme politikasından çok *kontrollü dengesizliklerin*, ekonomik gelişmeyi özendirici bir unsur olduğu ve gelişme politikasına dinamik bir karakter kazandırdığı da ileri sürülmektedir (Isard, 1961; Hirschman, 1965; Atalık, 1989, 1990).

Petrol krizi dönemine rastlayan 1970'lerden başlayarak, bölgesel politikalarda değişim görülmektedir. Birçok ülkede, "kendine güven" anlayışı, kalkınma stratejilerinin temelini oluştururken, aynı zamanda, ulusal sahiplilik ve kontroldeki artışı içermektedir (Cooper ve dig., 1989). Yine bu dönem stratejileri içinde temel gereksinmelerin karşılanması önem taşımaktadır. Bir yandan, temel gereksinmelerin karşılanması ile, yatırımdan uzaklaşarak tüketimin artacağı ve büyümenin gecikeceği öne sürülmektedir. Öte yandan, *temel gereksinmelerin karşılanması*, insan sermayesine bir yatırım şekli olarak düşünülmektedir (Thirwall, 1989).

Yeni teknolojilerin gelişimi ve küçük-orta ölçekli verimli işletmelerin ortaya çıkması, 1930'lardan itibaren egemen olan kitlesel üretim biçimini sarsmıştır. Teknolojik değişim ve küçük ölçekli işletmeler kuramsal tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. 1980'li yıllarda, bunalım sonrası başlayan büyük sanayi ve hizmet sektörlerindeki dönüşümler yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Firmalar arası işbölümü gibi gelişmeler, esnek üretim kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur. Yeni sanayi bölgelerinin ortaya çıkışı da, *üretimin yeniden örgütlenmesi* ile ortaya çıkan esnek üretim biçiminin mekandaki bir sonucu olmuştur (İlleris, 1993; Eraydın, 1995).

1970 bunalımı ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar, gelişmenin anlamının sorgulanmasına neden olmuştur. Geleneksel merkez tarafından yönlendirilen ve sermaye-teknoloji

transferine dayalı bir yaklaşımın, gerçek anlamda bir gelişme olmayacağı gündeme gelmiştir. Yeni kalkınma kavramının, bölgesel kimlik ve öğelerini de içeren *yerel güç ve kaynaklara* daha fazla ağırlık veren bir içeriği olması gerektiği benimsenmiştir. Yerel ve bölgesel birimlerin birbirleri ile ilişkileri ve etkileşimlerini gözönüne alan ve bu ilişkiler çerçevesinde oluşturulan politikalar dizisinin öncelik kazanması gerektiği ön plana çıkmıştır. Az gelişmiş bölgeler, gelişmiş bölgelerin kaynaklarını tükettiği ve çöplüğü olarak kullandığı bölgeler olmaktan gördükleri zararın farkına varmışlardır. Enerji ve çevre konusundaki bilinçlenme, kaynakların aşırı kullanımı ve salt büyüme amaçlı projelerin uygulanabilirliğini azaltmıştır (Stöhr, 1987; Eraydın, 1995; YASED -Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği, 1991).

1980'lerin ikinci yarısı ve sonrasında, uluslararası platformda mekanın oluşumuna ilişkin yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önceki yerseçim kuramlarında olduğu gibi girişim yine esas alınmaktadır. Ancak bu kez en önemli öge, *rekabet/yarışma* kavramıdır. Öte yandan genişlemek, bütünleşmek, ortaklıklara gitmek gibi coğrafi anlamı olan eylemlerin gerçekleşmesi gündemdedir (Nijkamp, 1989; Cappellin, 1992). Rekabet üstünlüğünün ancak, güçlü yerel dinamiklerle ortaya çıkabileceği öngörülmekte, böylelikle *yerellik ve küresellik* kavramlarının birlikteliği önem kazanmaktadır (İlleris, 1993; Hansen, 1995; Eraydın, 1995; Erkan, 1993).

Küreselleşmedeki başarıyı *yerel* koşullara bağlayan bu yeni yaklaşım, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü yerine, bölge ve hatta kent düzeyine inen bir rekabet gücü tanımlaması yapmaktadır. Bu çerçevede, ekonomik yapı ile birlikte sosyal ve kültürel değerler ve kurumlar da devreye girmektedir.

2.1.4. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bölgesel Sorun ve Politika

Farklılıkları

Gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde *bölgelerarası dengesizlikleri azaltmak*, ekonomik büyüme hedefine rağmen üzerinde önemle durulan bir konu olagelmıştır. Myrdal (1972), benzer başlangıç koşullarından farklı gelişme düzeylerine ulaşıldığını söylerken “bölgelerarası dengesizlikleri” kabul etmektedir. Öte yandan yine Myrdal (1972)'a göre, bölgelerarası dengesizlikler, az gelişmiş ülkelerde artma, gelişmiş ülkelerde ise azalma eğilimindedir. Ancak bu görüş, son yıllarda Avrupa Birliği'ne üye gelişmiş ülkelerde de bölgelerarası dengesizliklerin artması nedeniyle geçerliliğini koruyamamıştır. Özellikle ekonomik eylemlerin gelişmiş bölgelerde

yoğunlaşmayı arttırma eğilimleri, kişi başına gelir ve diğer sosyo-ekonomik göstergelerde bölgelerarası farklılıkları kaçınılmaz hale getirmektedir (Atalık, 1990).

Gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel politika ve sorunların tartışma noktasını, gelişmiş ülke deneyimlerinden yararlanmada ortaya çıkan önemli farklılıklar oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki bölgesel sorunlar ve politika öncelikleri farklı olabildiği gibi, aynı sorunu çözmeye yönelik politikaların her ülkede aynı başarıya ulaşması da mümkün değildir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde *bölgesel kalkınma sorunlarının temel farklılıkları* başlıca üç kapsamda ele almak mümkündür:

a) Öncelikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli *demografik yapı farklılığı* vardır. Bugünkü gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış oranı, bugünün gelişmiş ülkelerinin sanayileşme sürecindeki nüfus artışı oranlarından daha yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışı, gelir artışından daha hızlı olduğu için, kişi başına ulusal gelir ve dolayısıyla ekonomik büyüme oranı daha düşük olmaktadır.

Hızlı nüfus artışı gösteren ülkelerde bölgesel politikalar daha çok işgücü, konut ve kamu hizmetleri pazarında nüfusa yetecek arzın yaratılabilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun ülke bütününde yaygınlaştırılamamasının sonucu olarak, nüfus belli kentsel alanlarda yığılmaktadır. Ekonomik aktivite ve işgücü pazarının yoğunlaştığı kentsel alanlar, göçle gelen nüfusun da yığılması ile tıkanıklıkları yaşarken, çevre ya da kırsal alanlar ise nüfus kaybı ile birlikte sermaye kaçışını da yaşamakta ve gelişme şansını kaybetmektedir. *Durağan nüfusa sahip ülkelerde* ise bölgesel politikalar daha çok, yerel ekonomiler üzerinde nüfus azalmasının etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tipik problem, az gelişmiş bölgelerde ekonomik gelişmenin ya da istihdamın nasıl yaratılacağıdır. Gelişmiş ülkelerde ise tipik problem, kronik olarak sorunlu eski sanayi bölgelerinin nasıl yaşatılacağıdır (Hansen, 1995; Suarez Villa ve Cuadrado Roura, 1993; Richardson ve Townroe, 1986).

b) Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, *bölgelerarası ekonomik değişim* çok farklıdır. Birçok gelişmiş ülkede, ekonomik aktiviteler çok küçük verimlilik kaybı ile yer değiştirebilirler. Hatta geri kalmış bölgeler bile büyüme potansiyeline sahiptir, çünkü sermaye stoğu, vasıflı işgücü, altyapı, bilgi akışı ve girişime sahiptirler (Hansen, 1995). Gelişmekte olan ülkelerde ise, merkez (gelişmiş) bölgeler dışında ulusal pazarlara ulaşmak oldukça düşük düzeyde ve altyapı donanımı yetersizdir. Böylece çevre alanların ekonomik maliyetleri çok yüksek olmaktadır. Özellikle belirli büyük şehirsal alanlar, daha çok gelişmekte ve geri kalmış bölgelerden de nüfus ve işgücü çekmektedir (Balchin ve Bull,

1987; Nijkamp, 1989). Ancak uzun dönemde, altyapı ve ulaşımdaki iyileşmelerin, çevresel alanlarda, mal, hizmet ve bilginin hareketliliğini yaratacağı ve yeni aktivitelerin gelişeceği beklenmektedir (Amos, 1995; Suarez Villa ve Cuadrado Roura, 1993).

c) *Bölgesel politika hedef ve önceliklerinde farklılıklar vardır.* Gelişmekte olan ülkelerde temel vurgu, ekonomik gelişmeyi yükseltmek üzerindedir. Gelişmiş ülkelerde ise bölgelerarası denge sağlanması hedefi baskın iken, buna ek olarak *çevresel değerlerin ve kaynakların korunması* gibi hedefler de güdülmektedir. Büyüme, gelişme ve mekansal dağılım hedeflerini uzlaştırmak zor olabilir. Bu açıdan, gelişmiş ülkelerde politika amaçlarının birbiri ile daha çok uyumlu olduğu bilinmektedir. Bu, gelişmekte olan ülkelerde bölgelerarası dengeyi sağlamaya yönelik bölgesel politika hedeflerinin önemli olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü birçok gelişmekte olan ülke, ulusal kalkınma planlarında *bölgelerarası denge* ve *az gelişmiş bölgelerin gelişmesine* öncelik verilmesi yönünde hedeflere yer vermektedir. Örneğin, Brezilya'da Federal Hükümet, 20 yıldan fazla bir süredir daha çok yoksul olan kuzey doğu bölgesinde ekonomik gelişmeyi sağlamaya çalışmıştır. Filipinler'de ise her bölge, Ulusal Ekonomik Kalkınma Otoritesi (NEDA) altında bir bölgesel yönetim-yürütme birimine sahiptir ve Bütünleşik Alan Kalkınma Planı özellikle az gelişmiş-kırsal alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu iki örnek, bu ülkelerin sahip oldukları eşitsiz gelir dağılımını, bölgelerarası dengeye getirmeye çalıştığı yönünde genel bir hipotez ortaya çıkarmaktadır (Richardson ve Townroe, 1986).

Geçen yıllar, ulusal planlamanın ülkenin dengeli gelişimine öncülük etmediğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Ekonomik planlama stratejileri ile, *tek bir nokta ekonomisi* düşünülmekte ve politikalar ona göre tasarlanmaktadır. Böylelikle ekonomik büyümenin her zaman optimal olmasının sağlanacağı düşünülmektedir. Oysa gerçekte, tek bir nokta ekonomisinde yaşanmamaktadır ve bir ülkenin her parçası, kaynak yönlendirmesi, işgücü, ekonomik, sosyal ve politik geçmişe göre ayrı özellikler göstermektedir (Chatterji, 1988).

Ülkesel büyümenin bölgelerarası farklılaşmasında, *bölgelerin başlangıçtaki yapısı* önem kazanmaktadır. Bölgenin sosyo-ekonomik ve fiziksel yapısının sağladığı olanaklar şeklinde ifade edebileceğimiz başlangıç yapısı, Myrdal (1972) tarafından 'tarihsel bir raslantı' olarak açıklanmıştır. Bu varsayıma göre, bir bölgenin başlangıçta sahip olduğu avantajlar ya da diğer bölgelere göre sahip olduğu üstünlükler, zaman içinde birikerek devam etme eğilimi gösterir. Bölgelerin başlangıçta sahip oldukları üstünlükler dışında, *planlama politikaları* ve *yerseçimi kararları* da yine bu üstünlüklerle ilişkili olarak bir bölgenin gelişmesinde etkili olmaktadır. Bu politikaları, bölgenin gelişmesini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesine göre ikiye ayırmak mümkündür. Çeşitli ülkeler, ulusal sosyal ve

ekonomik gelişme için bir politika temelli olarak tüm bölgelerde bölgesel kalkınma stratejileri benimsemişlerdir. Bazı örneklerde bölge belirlemeleri daha parçacıl olabilmektedir. Örneğin, metropoliten bölgelerin planlanması, kaynak yönünden zengin-özellikli alanların planlanması ya da su havzalarının planlanması gibi (Richardson ve Townroe, 1986). Tüm bu yaklaşımlarda, *bölgesel kalkınma* strateji ve politikalarına olan güven, gelişmeye çok sektörlü yaklaşım gereğinden kaynaklanmaktadır.

2.1.5. Kalkınma ve Çevre Koruma İkilemi ve Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma Kavramı

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bölgesel gelişme problemlerine bakışta, farklı önceliklere sahip olduklarından bahsedilmiştir. Özellikle sanayileşmiş ülkelerin, sanayileşme sonucu ortaya çıkan çevre sorunları ile karşı karşıya geldikleri ve bölgesel politikalar içinde *çevresel değer ve kaynakların korunması* hedeflerine öncelik verdikleri görülmektedir.

Dünyada nüfus arttıkça, nüfusun çevre ile olan ilişkileri ve gereksinimleri de artmış, dolayısıyla kaynak kullanımı ve çeşitlenen aktivitelerin çevrede oluşturduğu bozulmalar da artmıştır. Meadows ve dig. (1972)'nin dünya sistemi üzerinde yaptığı araştırmaya (*Limits to Growth- Büyümenin Sınırları*) göre, dünya sisteminin fiziksel sınırları aşmadan, kendi kendini dengeli bir biçimde sürdürebilmesi için bazı özel koşullar gereklidir. Bu koşullar, dünya nüfusunun çok daha fazla artmadan dengeye girmesi, *doğal kaynakların korunması ve tüketimi yavaşlatacak yeniden kullanım ve daha uzun süreli kullanımın sağlanması*, çevre kirliliğinin etkin bir şekilde denetlenmesi olmaktadır.

Aynı yıl *Stockholm*'de düzenlenen *Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı*'nda, çevre konusu ilk kez dünya gündemine gelmiştir. Çevre sorunlarının, gelişmiş ülkelerde *sanayileşme ve üretim süreçlerinden* kaynaklandığı, gelişmekte olan ülkelere ise *az gelişmişlik ve yoksulluğun* temel nedenler olduğu ortaya konmuştur.

Hedeflenen sosyal ve ekonomik düzeyleri gerçekleştirmek için geleceğe bakıldığında, *çevre sorunları* ile *kalkınmanın* yakın bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Anlamlı bir kalkınmanın ilk koşullarından birisi, kalkınma ile çevrenin birbirinin karşıtı değil, *tamamlayıcısı* olduğu kabulüdür. Salt ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek uğruna duyarlı ekosistem dengelerinin bozulması, doğal ve kültürel değerlerin kaybedilmesi, ekonomik çabaları anlamsız kılmakta ve ülkeleri ekonomik kalkınmayı engellemeden çevre sorunlarına çözüm getirecek yaklaşımlara yöneltmektedir. Böylelikle geri dönüşü olmayan

doğal kaynakları tüketmeyen, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan sürdürülebilir nitelikte bir kalkınma kavramı gündeme gelmiştir (TÇSV-Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 1987; 1991).

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1987)'nin *sürdürülebilir kalkınma* tanımlaması, üç önemli amacı içermektedir:

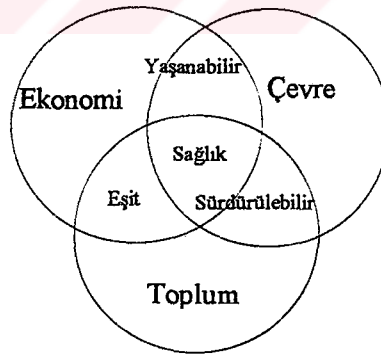
- 1) Uzun dönemde ekonomik süreklilik
- 2) Uzun dönemde ekolojik süreklilik
- 3) Kalkınmanın fayda ve maliyetlerinin eşit dağılımı.

Bu üç fikrin ya da bileşenin, karar verme çerçevesinde biraraya gelmesi, kalkınma kavramı anlayışında da yeni düşüncelere işaret etmektedir (Woodley, 1993). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun *Brundtland Raporu* olarak benimsenen '*Our Common Future-Ortak Geleceğimiz*' (1987) başlıklı raporuyla ilkeler, idealler ve değerler düzeyinden operasyonel bir kavram düzeyine yükselmiştir (Atalık ve diğ., 1992; TÇSV, 1991). Çevre ve kalkınmanın, aslında *yaşam kalitesini* iyileştirmeye yönelik olduğu vurgulanırken, sürdürülebilir kalkınmanın *çevreyle uyumlu büyümeyi* ve bir değişim sürecini ifade ettiği belirtilmektedir. Ortak Geleceğimiz Raporu, sürdürülebilir kalkınma tanımına, *ekoloji* ile birlikte, *toplumsal boyutu* da getirmektedir. İnsan merkezli kalkınmada temel ilke, insanın yaşam kalitesinin iyileştirilmesidir. Esas vurgu, ekonomik gelişmeden insan gelişimine değişim göstermektedir. Ekonomik aktivitenin insan gelişimine yardımcı olması demek, kesinlikle çevresel ve sosyal yönden sürdürülebilir olması anlamına gelmektedir (Hancock, 1996).

Öte yandan, ekolojik döngüler ile çevre sağlığı arasındaki ilişki, toplumun çevre korunması yönünde bilinçlenmesi bakımından da önem taşımaktadır (Atalık ve diğ., 1994). Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kazanç ve büyüme öncelikli görüldüğünden, çevrenin öneminin anlaşılması ne yazık ki ancak sağlık problemlerinin ortaya çıkması ile mümkün olmaktadır. Sağlık, sosyal refah, çevresel kalite ve ekonomik aktivite arasındaki ilişki son yıllarda artan öneme sahiptir. Hancock (1996), *toplum, çevre ve ekonomi* arasındaki ilişkiye dayanan *kavramsal bir model* geliştirmiş ve modelin merkezinde "insan gelişimi" anlamında "sağlık"a yer vermiştir (Şekil 2.1). Politika ve değerlendirme amaçları için yararlı bir araç olan model, *toplum refahı, çevresel yaşanabilirlik ve ekonomik gelişimin bütünleşmesi* ve dengesi üzerinde durmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in 1996'da gerçekleştirilen *HABITAT 2 Dünya Zirvesi* içeriğinde de, özellikle "yaşanabilirlik, sivil toplum ve sosyal dayanışma" gibi kavramların ön planda yer aldığı görülmüştür. Kavramsal modelin amacı, zaman zaman birbiri ile yarışan ve çatışan değerleri denge durumuna getirmektir. Oysa ekonomik büyüme üzerinde yoğunlaşılması, eşitlik, sürdürülebilirlik, sosyal bütünleşme, yaşanabilirlik ve çevresel kalitenin çoğunlukla feda edilmesine neden olmaktadır. Bu model ve dünyada çevre konusunda ileri ülkeler olarak kabul edilen Kanada, Avustralya gibi ülkelerin deneyimleri ve Glasgow kenti için geliştirilen model üç bileşen ortaya çıkarmaktadır (Black, 1996):

- 1) *Ekonomik canlılık*: Rekabete dayalı ekonomi, değişen süreçlere uyum, yeni yatırımları çekme ve toplum için uzun ve kısa dönemde istihdam olanakları yaratma gücüne sahip olma özelliklerini içerir.
- 2) *Sosyal refah*: Sağlıklı, güvenli, temel gereksinimlerin karşılandığı, hizmetlerde eşitliğin sağlandığı, yerel halkın karar verme süreçlerine katılımı güçlü olduğu bir toplumsal süreci ifade eder.
- 3) *Çevresel bütünleyici*: Doğal çevre, toprak, hava, su, bitki örtüsü ve yabanıl yaşamı içerir. Doğal çevrenin kalitesi, hem kendi hem de insan yaşamının kalitesi açısından önemlidir. Kültürel çevre ise, insan aktiviteleri ile şekillenir ve yapılaşmış çevreyi içerir.

Şekil 2.1. Toplum, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiye dayanan kavramsal model (Hancock, 1996)

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla yürütülen ulusal ve uluslararası çalışmalar kapsamında, çevre bozulmasını durdurmak için strateji ve önlemler geliştirilmesi amacıyla 1992 yılında Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Zirvesi düzenlenmiştir. Konferans sonunda kabul edilen *Rio Deklarasyonu*'nda *sürdürülebilir kalkınma* kavramı,

sosyal refahı, ekonomik, teknik ve sosyal sınırlamalar çerçevesinde en az çevresel hasarla arttıran bir ekonomik faaliyet olarak tanımlanmaktadır (World Bank, 1992).

Kalkınma ve çevre arasında uyumlu bir ilişkinin sağlanması hedeflenirken, çevre sorunlarının ülke sınırlarını da aşan evrensel boyutlarda olması, bu konuda ortak politikaların izlenmesi gereğini ortaya koymuştur. Ancak ekonomik kalkınma ve çevre ilişkisinin önemi, özellikle az gelişmiş ülkelerde bir ikilemi gündeme getirmiştir: *Yoksulluğu azaltmak ve çevreyi korumak*. Yoksulluk, çevre sorunlarının önemli bir kaynağı olarak gösterilmektedir (TÇSV, 1987; Atalık ve B.Levent, 1995). Az gelişmiş ülkeler (AGÜ) için yoksulluktan kurtulmanın tek yolu, her ne kadar ekonomik gelişme ise de, ekonomik gelişmeyi sağlarken toplumun telafi edemeyeceği ya da telafisinin çok yüksek maliyetler getireceği zararların doğmasının önlenmesi de çok önemlidir.

AGÜ'lerdeki ekonomik büyümenin büyük bir kısmı sanayiye dayanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin sanayileşme süreci sonunda karşılaştıkları çevre problemleri, AGÜ'lerde de ortaya çıkmıştır. Oysa AGÜ'lerin önünde sanayileşmiş ülke örnekleri olduğu için, aynı sorunların yaşanmaması yönünde önlemler alınabilirdi. Fakat temel ilkelerin evrenselliğine karşın, uygulamalarda bunun çok da geçerli olmadığı görülmüştür. Çevresel problemlere kaynak oluşturan doğal kaynak tüketimi, *nüfus artışı*, *tüketim eğilimi* yanında, *teknoloji* ile de doğrudan ilişkilidir. Gelişmiş-sanayileşmiş ülkelere transfer edilen eski teknolojiler, gereksiz yere daha fazla hammadde ve enerji kullanımına neden olmuş, hem de daha fazla artık oluşturmuştur. AGÜ'ler, bu olumsuz durumun farkına vardıklarında, sermaye azlığı nedeniyle teknoloji dönüşümünü sağlayamamış ve gelişmiş ülkelerin sunduğu her türlü teknolojiyi kabul etmek zorunda kalmıştır (Ashford ve Ayers, 1985; YASED, 1991). AGÜ'ler için, *kısa vadeli ekonomik kalkınma* modellerinin benimsenmiş olması haklı görülebilir. Oysa, ekonomik kalkınma analizlerinde *uzun vadeli yaklaşımlar*, çevre korumasının en az ekonomik kalkınma kadar önemli olduğunu, hatta kalkınmanın uzun dönemli yaşamını belirleyen en önemli unsur olduğunu ortaya koyar.

Çevre ve kalkınma sorunlarının global boyutta görülmesine karşın, küçük ölçekli ve dar kapsamlı değişimlerin izlenmesi ve kontrolü için, *bölgesel ölçek* uygun görülmektedir. Çünkü, ekonomik ve ekolojik süreçlerin, farklı bölgeler üzerinde her zaman aynı etkiyi göstermediği de bilinmektedir. Bu anlamda, *Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma*, nüfusun kabul edilebilir bir refah düzeyine ulaşmasını sağlayan, ekolojik süreçlerle uzun dönemde uyum içinde olan bir kalkınma sürecini ifade etmektedir (Nijkamp ve Van den Bergh, 1990).

Basit bir şekilde, uzun dönemde çevreyi dikkate alan kalkınma modeli olarak değerlendirilebileceğimiz sürdürülebilir kalkınmanın temelinde, kaynakların korunmasından öte *yenilenmesi* ve *geliştirilmesi* yatmaktadır. Özellikle yenilenebilen kaynakların kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kalkınmaya destek olabilmeleri, çevreyi koruyan kalkınma felsefesinin temelini oluşturmaktadır (TÇSV, 1990). Bir yanda doğal kaynakların korunması, diğer yanda toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi kalkınmanın temelini oluşturan kriterler olmaktadır. Bu anlamda kalkınma amacıyla kaynakların kullanımında, taşıma kapasitelerinin aşılmaması ve toplumun kalkınmadan pay alarak sürece katılması önemli kabuller olmaktadır.

2.2. Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm Sektörü ve Etkileri

Kalkınmanın sektörel boyutu konusunda geliştirilen sektör kuramına göre, ekonominin temelini oluşturan üç üretim sektöründen, öncelikle tarımda, yaşamın temel gereksinimlerini karşılamak için üretime başlanmaktadır. Sonra kaynaklar, imalat ve ikinci tür aktivitelere doğru değişim göstermektedir. Son olarak, gelirin yükselmesi, daha fazla boş zaman oluşması, üretilen malların pazarda daha fazla emilmesi ile kaynaklar üçüncü sektöre yani hizmet aktivitelere yönelmektedir (Thirwall, 1989). *Turizm sektörü* bu kapsamda ele alındığında, üçüncü sektör içinde yer almaktadır. 1980'lerde ilginin imalattan hizmet sektörüne değişmesine rağmen, bu konudaki analizlerin amacı, tüketici hizmetlerden çok, üretici hizmetler olmuştur (Marshall ve Wood, 1992). *Turizm coğrafyası*, daha çok ayrı bir alt disiplinin korunması olarak görülürken, *ekonomistler* üretim ve işgücünde turizmin etkilerini değerlendirmek için çarpan etkileri yöntemini kullanmıştır (Archer, 1982). Daha sonra Henderson (1976)'un çarpan etkilerinin mekansal yayılması üzerine çalışması ile, *turizmin bölgesel kalkınma boyutunda* yararlı bulgular elde edilmiştir (Williams ve Shaw, 1995).

Turizmin teorik olarak ihmalî, birçok Avrupa ülkesinde turizm için bölgesel politika boşluğundan kaynaklanmaktadır. OECD (1974)'e göre, turizm politikasının II.Dünya Savaşı sonrası gelişiminde, üç aşama vardır: 1940'ların sonu ve 1950'lerde vurgu, uluslararası hareketlilik üzerinde kısıtlamaların kaldırılmasıydı. 1950'lerin sonu ve 1960'larda hükümetler, turizmin parasal getirisi ile ilgilenmeye başlamış ve yabancı pazarlarda turizm sanayii yaygınlaşmıştır. 1970 ve 1980'lerde ise turizmin *sosyal ve çevresel içerikleri* dikkate alınmaya başlanmıştır.

Turizm sektörünü değerlendirirken, diğer sektörlerden farklı özelliklerinin gözönüne alınması gerekmektedir (Williams ve Shaw, 1995):

- a. Öncelikle turizm, sunulan hizmetin doğası gereği diğer hizmet sanayilerinden ayrılmaktadır. Turizm, depolanabilen veya taşınabilen bir ürün yaratmaz ve üretilen yerde tüketilmelidir.
- b. Turizmin birçok şekli, büyük ölçüde *kaynağa dayalı ve yöreye özgüdür*.
- c. Turizm, çevresinde ona *bağlı sektörlerin gelişmesini* sağlar.

Uzun yıllar sadece ekonomik katkısı ile değerlendirilerek, ne pahasına olursa olsun gelir kazanmaya yönelik olarak geliştirilen turizm sektörü, özellikle sosyo-ekonomik yönden geri kalmış bölgelerde, bölgesel kalkınma için temel araçlardan biri olarak ele alınmaya başlanmıştır. Turizm, bir yandan *refah düzeyini* arttırırken, diğer yandan *çevresel baskıları* da arttırabilir ve birçok farklı ülkedeki deneyime göre, *sürdürülebilir bölgesel kalkınmada* da ‘kritik’ bir role sahiptir (Nijkamp ve Bergh, 1990). Kalkınmada çevre faktörünün öneminin anlaşılması ile, turizm gelişimi üzerine düşünceler değişmiş ve bu konudaki çalışmalar zenginleşmiştir. Avrupa Birliği Komisyonu’nun Raporu’nda, ‘Ulaşım, enerji, sanayi ve turizm kentsel çevrenin kalitesi üzerinde etkili olan anahtar sektörlerdir ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için daha rasyonel bir planlamaya gerek duyulmaktadır’ denmektedir (Commission of the EC, 1992; Lawrence, 1996).

Bölgesel kalkınmada önemli bir sektör olarak görülen turizm, özellikle *doğal ve kültürel çevre* ile olan sıkı ilişkisi nedeniyle de, çoğunlukla çelişki olarak görülen *kalkınma ve çevre* ilişkisinin uyumluluğa dönüştürülebileceği en uygun sektör konumundadır. Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisini değerlendirebilmek için, temel olarak ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel verilere ulaşmak gerekmektedir.

2.2.1. Ekonomik Etkiler

Turizmin ulusal ekonomik gelişmeye etkileri, başlıca; ödemeler dengesi, ulusal gelire katkısı ve işgücü yaratımı ile ölçülmektedir. Turizm, fiziksel olarak hiçbir mal ihraç edilmediği halde bir bölge veya ülke için *önemli bir ihracattır* (Eadington ve Redman, 1991). Turizm sektöründe doğrudan yaratılan *gelir* ve *istihdam* yanı sıra, ekonominin diğer sektörlerini de dolaylı yoldan desteklediği bilinmektedir. Bu ek ekonomik faydalar, ‘ikincil’

veya ‘dolaylı’ ekonomik etkiler olarak ele alınmaktadır (De Kadt, 1979; Burkart ve Medlik, 1981).

Turizmin bölgesel ekonomiye katkısı, ulusal ekonomiye benzer şekilde ölçülmektedir. Turizmin bölgesel gelir veya çıktıdan aldığı pay, “o bölge ekonomisine katkısı” olarak değerlendirilebilir. Turizmin ekonomik katkısını değerlendirmenin bir yolu da, işgücü verilerinden yararlanmaktır. Ancak güvenilir bölgesel ekonomik verilerin eksikliği nedeniyle, turizmin bölgesel ekonomiye katkısını ölçmedeki güçlük, bu konuda yapılan çalışmalarda belirtilmektedir (Williams ve Shaw, 1995; Ashworth ve Stabler, 1988; Pearce, 1992).

Bir bölgedeki turizm aktivitelerinin düzeyindeki bir değişmeden, o bölgenin büyük ekonomik faydalar sağlaması, çeşitli faktörlere bağlıdır. Genel kanıya göre, bölgesel kaynak kullanımından turizm ürününe olan katma değer büyüdüğünde, bölgesel üreticilerden turizm ürünü için girdiler büyüdüğünde, ekonomik etki büyüyecektir. Turizm harcamalarında ortaya çıkan çarpan etkileri, doğrudan turizmde yaratılan gelirlerin, yine bölge ekonomisinde mal ve hizmet üretimi için kullanılmasına bağlıdır (Eadington ve Redman, 1991). Ayrıca, turizm, bölgesel ve yerel düzeyde, arazi değerlerini yükselten bir etkiye sahiptir.

Turizmden kalkınma amacıyla yararlanma şekilleri, ülkeler arasında farklılık gösterirken, turizmin ekonomik etkileri de, bölge yapısı ile birlikte, *turizmin gelişme şekli ve ölçeği* ile ilişkili olarak farklılaşmaktadır. Örneğin; İspanya, turizmi daha çok ülke ekonomik büyümesini sağlamak amacıyla kullanırken, İngiltere, Fransa, ABD gibi ülkelerdeki deneyimler, daha çok *bölgesel ekonomik gelişmenin* turizm gelişimi ile nasıl bağlantılı olabileceğini göstermektedir (OECD, 1994). Öte yandan, küçük turizm bölgelerinin, ölçek olarak daha büyük olanlara oranla, turizme daha fazla bağımlı olduğu saptanmıştır. Çünkü diğer bölgelerde ekonomi daha çeşitlenmiştir, oysa ada gibi küçük ekonomilerde gelişme önemli ölçüde *tek sektöre* ve ağırlıkla da turizme bağlı olmaktadır.

2.2.2. Sosyo-Kültürel Etkiler

Olumlu bakış açısıyla turizm, bölgeye sosyo-ekonomik değişimi getirir ve gelişmeyi teşvik eder. Olumsuz bakış açısıyla ise, işgalcileri ile bölgenin kendine özgü kültürüne ve çevresine zarar verir. Özellikle kitle turizmi ile, bölge nüfusundan daha fazla sayıda turist bulduğu bölgelerde, turizm, bir anlamda sömürge düzeni olarak nitelenmektedir (Trask, 1986). Butler (1980)’ın beş aşamalı turizm gelişim sürecine göre, son aşama

duraklama aşaması (stagnation stage) olmakta, bu süreç içinde bölge yoğun turizmin yarattığı *doğal, yapısal ve sosyo-ekonomik çevre problemleri* ile karşılaşmaktadır.

Benzer şekilde, bölgenin, turist sayısındaki ani ve büyük artıştan etkilenmesi üzerine iki senaryo geliştirilmiştir (Bosselman, 1978; Loukissas, 1982; Trask, 1986):

- 1) Hızla değişen sistemi denge durumuna getirmek için, toplum dışarıdan yabancı sermayenin yardımını alarak talepleri karşılamaya çalışır. Bu değişim, gelişmede bir artış göstermez ve *turizm, yerel ekonomi ile entegre olamaz*. Turizmin getirdiği gelirin büyük bir bölümü dışarıya gider ya da gelişmeyi kontrol eden küçük bir kesimin elinde kalır. Bu durumda, önemli ölçüde yabancı sermayeye dayalı turizm yatırımlarının, yerel halkı gözardı ettiği ileri sürülmektedir.
- 2) Turizm hizmetlerinin yetersizliği *turistlerde hoşnutsuzluk* yaratır ya da rastgele bir gelişme turistleri çeken çevresel kaynakları ve yöreye özgü kültürel özellikleri yokeder, sıradan hale getirir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, turizm, yerli halk tarafından, geleneksel yaşam biçimi ve değerlerin yokedilişi olarak algılanmaktadır.

Turizm, yerel ve bölgesel olarak, toplumların kendi kültürel programlarını geliştirmeleri ve paylaşımları için fırsat yaratmaktadır. Turizmin, çekicilikleri oluşturan kaynakların korunmasına dayalı gelişimi, sosyo-ekonomik ve mekansal yönleri içerecek şekilde, uzun dönemde, yerel halkın yaşam kalitesini iyileştirir (Jafari, 1993). Turizmin bölge ve yerel halk üzerindeki etkileri, *turizmin ölçeği ve düzeyi* ile de çok yakın ilişkilidir. Yerel halkın desteklemediği türde ve ölçekteki turizm gelişimi, o yörede ya da bölgede yerel halk ile turistler arasında gerilimi yükseltecektir. Bu ise, turizm aktivitelerinde ve ziyaretlerde düşüşe neden olabilir (Cooke, 1982).

Sonuç olarak, birbirini tamamlayan iki görüş, turizm gelişimi ile toplumsal gelişim arasındaki ilişkiyi en iyi şekilde özetlemektedir: *Dikkatli bir planlama ve iyi bir yönetimle gerçekleşirse, turizm gelişimi yerel halka faydalar getirecektir* (Inskeep, 1993). Öte yandan, turizm planlama ve yönetimine yerel katılım, turizm gelişiminin yerel halk tarafından kabul edilirliliğini arttırmakta ve ekonomik anlamda da daha çok sürdürülebilir nitelik taşımaktadır.

2.2.3. Çevresel Etkiler

Turizm, önemli ölçüde bir alanın doğal ve kültürel mirasının korunmasına yardımcı olmakta ve bu konuda en fazla *umut veren sektör* olarak görülmektedir. Ancak turizm, özellikle kitle turizmi haline dönüştüğünde ve belli dönemlerde, belli alanlarda yoğunlaştığında, doğal ve yapılaşmış çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Turizm alanları üzerinde yapılan araştırmalar, her turizm alanı/bölgesinin bir turizm taşıma kapasitesine sahip olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Buna göre tolerans sınırı, turistlerin tatmini veya alanın çevre kalitesi ve özgün karakterine verilen zararın kabul edilebilir düzeyi aşmasına dayanmaktadır (Cater ve Goodall, 1992; Mathieson ve Wall, 1982). *Taşıma kapasitesi* kavramı, basit görülmekte, fakat yorum farklılıkları nedeniyle uygulamada güçlükler çıkmaktadır. Özellikle istatistiksel veri eksikliği ve turizm alanlarındaki kontrol eksikliği, taşıma kapasitesi üzerindeki çalışmalarda en önemli engeldir. Taşıma kapasitesi, *turistin özellikleri, çevresel özellikler ve gidilen yerin ekonomik gelişmişliğine* bağlıdır. Teorik olarak taşıma kapasitesi, doğal kaynaklar ve minimum altyapı gerekliliklerinin, yerel halk ve turistlerin ihtiyacını karşılamada yetersiz hale geldikleri ve çevresel bozulmanın görüldüğü nokta olarak tanımlanabilir. *Sosyolojik bakış açısıyla*, taşıma kapasitesi, kullanım miktarı ve kullanıcının hoşnutluğu arasındaki ilişkiyi bütünleştirir. *Fiziksel bakış açısıyla*, taşıma kapasitesi kavramı, bir alanın konaklama için kabul edebileceği turist sayısını belirler. Fiziksel kapasite, aktiviteye uygun alanların büyüklüğü ve sayısını gözönüne alır (Coccossis ve Parpairis, 1992; Lea, 1991; TÇSV, 1990).

Çevresel bozulma gibi negatif dışsallıklar, öncelikli kaynakların aşırı kullanımından kaynaklanmaktadır. Toprak ve su gibi yenilenemeyen kaynakların tüketimi, kirlilik ve atık problemleri şeklinde ifade edebileceğimiz çevresel etkiler, turist sayısındaki artışın da bir sınırı olması gerektiğini göstermektedir. *Turizmin çevresel etkilerini* aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür (Blue Plan, 1989; Cater ve Goodall, 1992; Glick, 1991; Briassoulis ve Van der Straaten, 1992):

- a) Turizm, konaklama, rekreasyon, eğlence, vb. faaliyetlerin gereği olarak özellikle *tarımsal nitelikli toprakları* işgal etmektedir.
- b) Turizm, yenilenmesi güç ya da imkansız kaynaklar üzerinde zaten varolan baskıya önemli bir ekleme olmaktadır. *Kumsal ve deniz kirliliği dışında, tarihi eserlerin aşırı kullanımla birlikte bakım ve yönetim eksikliği nedeniyle tahribi* turizmin yarattığı önemli çevresel problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca flora ve fauna gibi

ekosistemi oluşturan doğal zenginliklerin bulunduğu alanlarda gerçekleştirilen turizm türü bu alanlar ile uyumlu aktiviteleri içermez ise *ekosistemin zarar görmesi kaçınılmazdır*.

- c) Turizm, çevresi ile uyumlu ölçekte ve estetik olmayan otel ve diğer tesislerin inşası ve *yoğun yapılaşma ile mimari kirliliğe* neden olabilmektedir.
- d) Turizm, yaz ve kış nüfusu arasındaki farklılık nedeniyle, bölgedeki *altyapının tıkanması* ya da aylarca kapasitesinin altında kullanılmasına neden olmaktadır.
- e) Kent içinde turist akımları, özellikle toplu turlarla olduğunda *otopark ve trafik tıkanıklıkları* yaratmaktadır. Bu durum, günümüz trafik hacmine uymayan sokak dokuları ile tarihi kentler için olumsuzluklar yaratmaktadır.

2.2.4. Turizmin Yoğunlaştığı Alanlar ve Bölgelerarası Farklılaşmalar Açısından Değerlendirilmesi

Turizmin mekansal kutuplaşması yanında, bölgelerin gelişmiş ya da az gelişmiş olması ile ne gibi bir ilişkisinin olduğu da temel bir soru olmaktadır. Turizm, dünyada farklı yaklaşımlara göre bir yanda *kentler ve gelişmiş bölgelerde* ortaya çıkan bir aktivite iken, diğer yanda gelişmiş bölgelerden *kırsal ve az gelişmiş bölgelere* doğru bir akımı ifade etmektedir. Genel olarak turizm, doğası gereği gelişimini sanayi merkezleri ve metropoliten alanlar gibi yoğun iş merkezlerinden uzaklaştırma ve ülkenin gelişmemiş bölgelerine dağıtma eğilimindedir. Kitle turizmi, kitle tüketiminin bir şeklidir ve öncelikle gelişmiş/zengin bölgelerde nüfusun ihtiyaçlarına hizmet eder. Ancak kitle turizmi, sosyal olarak günlük yaşam baskılarından uzaklaşmak için oluşur, dolayısıyla *çevre bölgeler*, turizm aktiviteleri için çekici olmaktadır (Williams ve Shaw, 1995; Pearce, 1992). İngiltere ve Fransa’da oluşturulan *kentsel turizm geliştirme projeleri*, turizmin kalkınma için bir araç olarak kullanıldığı *az gelişmiş bölgeler* için gerçekleştirilmiştir. Ashworth (1990)’a göre ise, turizm esas olarak kırsal olmaktan çok, ‘kentsel’ bir olaydır ve birincil, ikincil turizm çekicilikleri ağırlıkla kentlerde yer almaktadır. Böylelikle turizm, kentsel çevrenin kalitesini sürdürmesine yardımcı olur. Uluslararası turizm hareketliliğinde ön plana çıkan bu görüş, tarihi başkentlerin turizm çekicilik odağı olmalarını açıklamaktadır.

Bu iki görüş değerlendirildiğinde, turizmin ortaya çıktığı farklı alanlar başlıca iki ana grupta toplanabilir:

- a) Turizmin mevcut kentsel yerleşmelerde gelişmesi
- b) Turizmin çevre ve doğal alanlarda gelişmesi

Turizm çekicilikleri ve konaklama yatırımlarında olduğu gibi, turizm altyapı gelişimindeki ölçek ekonomileri de, *alansal kutuplaşmayı* desteklemektedir. Ayrıca geleneksel olarak, ulaşım ve konaklama maliyetleri, kısa tatiller serisinden çok, göreceli olarak uzun ve tek tatilleri tercih ettirdiğinden *kutuplaşma eğilimleri* güçlenmektedir. Özellikle turizm hareketlerinin belli mevsim ve dönemlerde yoğunlaşması, istihdam olanak ve sürelerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Ayrıca, turizme hizmet veren tesislerin, yılın belirli dönemlerinde ve kısa süreler için kullanıma açık olmaları, karlı görülmemekte, bu nedenle yeni turizm alanlarının açılması güçleşmektedir.

Turizmdeki talep çeşitliliği, sermaye, gelir ve işgücünün; sanayileşmiş, gelişmiş ve kentsel alanlardan sanayileşmemiş ve daha çok az gelişmiş alanlara transferi için büyük bir fırsat olmaktadır (OECD, 1994). Townsend (1992), bölgelerarası değişim kadar bölge içinde değişim ile de ilgilenmektedir. Yapılan araştırmaya göre, konaklama sektöründe '*kıydan kente*' bir değişimin yanı sıra, özellikle Avrupa'da ve gelişmiş ülkelerde *kırsal alanlardaki* turizm işgücünde de önemli düzeyde büyüme oranı saptanmıştır. Bu, özellikle gelişmiş ülkelerde turizmin kutuplaşmasına karşı çabaların sonucunu göstermektedir.

Turizmin belli bölgelerde yoğunlaşması, bir anlamda kent yaşamından kaçışı simgeleyen turizm hareketinin amacı ile çelişkili bir durum ortaya koymaktadır. Bu yörelerde aşırı yığılmanın yarattığı çevresel problemler, turistik yörelerin çekiciliğinin kaybolmasına neden olmaktadır. Böylelikle turizmin mekansal olarak belirli bölgelerde yoğunlaşmasının, hem *dengeli kalkınma* hem de yarattığı *çevre sorunları* yönünden sakıncaları olduğu saptanmaktadır. Deneyimlerden çıkan sonuç, turizme önem veren ülkelerin, yeni turizm türleri ve bölgeleri geliştirme çabasına girmelerine neden olmuştur.

2.3. Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı ve Gelişme Koşulları

2.3.1. Kitle Turizminin Gelişimi ve Etkileri

Turizm, özellikle 20.yüzyılda sanayileşmiş ülkelerin, sosyal yönden ilgi alanı haline gelmiş ve gelir artışı ile birlikte turizm hareketleri de artmaya başlamıştır. Kitle turizminin gelişimine neden olan başlıca faktörler şöyle sıralanabilir (Blue Plan,1989) :

- a) Büyüyen kentleşme, kısıtlı çevreden kaçma isteği,
- b) Yaşam standartlarının yükselmesi,
- c) Ulaşım olanaklarının gelişmesi,
- d) İşgücünün sosyal organizasyonu, çalışma saatlerinin azalması ve boş zamanın artması.

Bu potansiyeli gören, bireysel ve grup gezisi sunan seyahat acentalarının sayısı sürekli artmaktadır. Ulaştırma şirketlerinin aracılığıyla turizm hareketi, büyük küteller halinde planlanmaya başlanmıştır. Bu hareketin doğal sonucu olarak, turistik bölgelerde yoğunlaşan toplu tesisler kurmak gerekmiştir. Kitle turizminin en belirgin özelliği, önemli ölçüde alansal ve mevsimsel kutuplaşmayı getirmesidir. Bu durum, kaynakların kullanımında belli dönemlerde aşırı yüklenmeyi, belli dönemlerde ise israfı getirmektedir. Alansal kutuplaşmayı arttıran kitle turizmi ile, hizmetlerin kalitesi düşmekte, kıyı alanlarında kalabalık ve kirlilik, kentsel alanlarda ise özellikle trafik tıkanıklığı, ihtiyaca yetmeyen donatılar, kalabalık restoran ve dükkanlar gibi çevresel sorunları yaratmaktadır. Kitle turizmi nedeniyle, yerel taşıma kapasitesi maksimum noktaya ulaşmakta ve bölgenin turizm çekiciliklerini oluşturan doğal kaynakları tükenmektedir.

2.3.2. Sürdürülebilir Turizm Kavramının Ortaya Çıkışı

Kitle turizminin yarattığı çevre sorunları, dünyada turizm gelişimi üzerine yeni arayışları ve yaklaşımları gündeme getirmiştir. Turizm, doğal ve yapılaşmış çevre ile olan sıkı ilişkisi nedeniyle, *kalkınma ve çevre uyumunun gerekliliğini* ortaya koymaktadır. İşte bu noktada;

- çevre ve ekonomi ile turizmi gittikçe artan bir önemle birbirlerinin parçası olarak geliştirmek,
- çevre kalitesini sürdürmek,
- yerel halkın yaşam kalitesini iyileştirmek,
- turistler için yüksek kalitede standartlar sağlamak,
- turizmi diğer ekonomik sektörlerle entegre etmek,
- kalkınmada eşitliği sağlamak ve
- gelecek nesiller için de çevrenin korunmasını garanti altına almak gibi çok kapsamlı hedefleri içeren ‘Sürdürülebilir Turizm’ kavramı ortaya çıkmaktadır (Inskeep, 1991; Var, 1991; Montanari, 1995).

Turizm gelişimi ve kaynaklar arasındaki ilişki, ‘çevresel sorunlar’ genel tartışması ile birlikte ele alınırken, sürdürülebilirliğin de konusu olmuştur. Ancak bu ilişkinin, politik ve etik tartışmalarda slogan olmaktan ileri gitmesi, analiz ve yönetimin pratik araçlarına dönüştürülebilmesi önem taşımaktadır (Ashworth, 1994).

Turizm ve çevre ilişkisini, kalkınma ile ilgili olarak ele alan üç farklı bakış açısı vardır (Farrell ve McLellen, 1987):

- a) Doğal ve kültürel kaynakları ne pahasına olursa olsun *koruma*,
- b) Kaynaklardan öncelikle *kişisel kazanç sağlama*,
- c) *Koruma-kullanma dengesi*.

Buna göre, turizmin çevresel etkileri ile üç farklı açıdan ilgilenenler vardır:

- a) Öncelikle korumayı gözönüne alan,
- b) Öncelikle turizm gelişimini gözönüne alan ve turizm gelişiminden yararlanan,
- c) Turizm ve koruma arasında denge arayanlar.

Turizmin ekonomik ve sosyal faydaları olan bir eylem olduğu inkar edilemez. Kaynakların varlığının devamı ve kalitesini iyileştirme başarısının sürdüğü yerde, turizmin birçok şeklinin gelişmesi mümkündür. *Sürdürülebilir kalkınma* fikri, temel olarak doğal kaynak kullanımı yönetimini geliştirmeyi içermekte ise de, daha sonra hem doğal hem de kültürel öğelerle bütünleşmektedir. Çünkü ‘çevre’, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak iki önemli boyuta sahiptir: *bio-fiziksel* ve *sosyo-kültürel* (WTO, 1993a). Çevre, turistik ürünün sadece üretim ve tüketim yeri olmakla kalmayıp, bu ürünün hammaddesini de oluşturmaktadır (Farrell ve McLellan, 1987; Atalık ve Gezici, 1994).

Butler (1980), *sürdürülebilir turizmi*, belli bir alanda turizmin kendi yaşama kabiliyetini sürdürebilmesi şeklinde yorumlamaktadır. Sürdürülebilir turizm, her aşamasında *toplumsal sorumluluk, ekonomik verimlilik ve ekolojik duyarlılığı* içermektedir. Böylelikle turizmin başarısının, yalnızca gelir ile ölçülemeyeceği, kaynak kullanımındaki etkinliğin uzun dönemde daha önemli olduğu düşüncesi yaygınlaşmaktadır.

2.3.3. Sürdürülebilir Turizmin Bileşenleri ve Gereklilikleri

Turizm gelişimi ile çevre ve toplumsal gelişme arasında döngüsel ve birikimli bir ilişki vardır (Cater ve Goodall, 1992). Sürdürülebilir Kalkınma için, Hancock (1996) tarafından

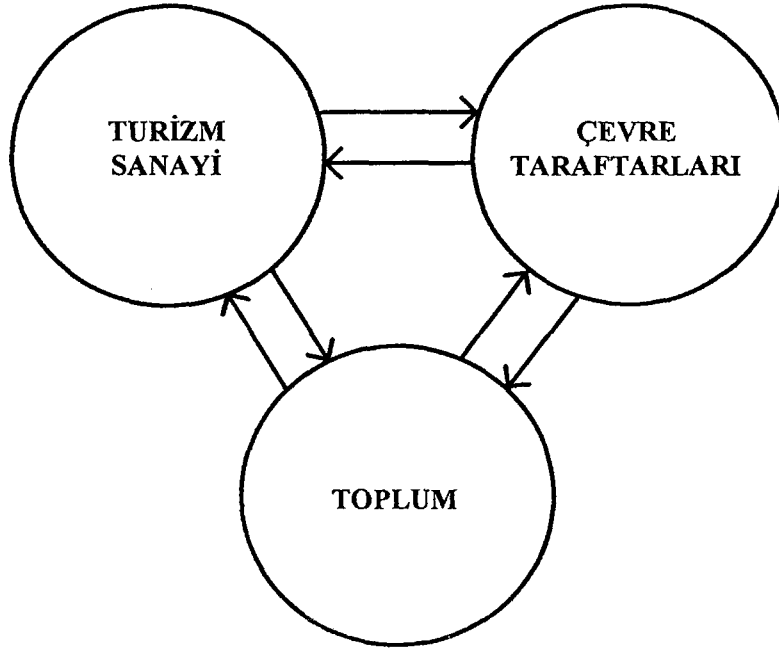
geliştirilen kavramsal modeldeki bileşenlerin, kalkınmanın bir alt sektörü olan turizm için de geçerli olduğu Dünya Turizm Örgütü (WTO)'nün yerel plancılar için hazırladığı 'Sürdürülebilir Turizm Gelişimi Rehber'inde görülmektedir (WTO, 1993a) (Şekil 2.2). Burada ekonomiyi, turizm sektörü temsil etmektedir. Sürdürülebilir turizm kavramı gündeme gelmeden önce de, turizm aynı bileşenlerden oluşmaktaydı (Şekil 2.2). Fakat, bileşenlerin her biri kendi hedefleri ile bir bütündür. Genel anlamda, *turizm sanayinin* yani yatırımcının aradığı; finansal güvenlik, yetişmiş işgücü ve turist akışını arttıracak yeterlik ve kalitede çekiciliklerdir. *Toplum*, sağlıklı, yaşanabilir bir çevre ister, temel gereksinmelerinin karşılanması, kültürel geleneklere saygı ve gelecek hakkında karar verme olanaklarını arar. *Çevreciler* ise, çevreyi iyileştirme ve koruma üzerinde dururken, kaynak kullanımında halkı duyarlı olmaya yönlendirmeyi amaçlar. Aslında her grubun beklenti ve isteklerinin çakıştığı noktalar nedeniyle, ortak hedefler tanınmaya başlanmıştır. Böylelikle daha iyi bir yaşam çevresi sağlamaya yönelik turizm gelişimi için, işbirliklerinin geliştirilmesi gereği anlaşılmıştır (Şekil 2.2) (WTO, 1993a).

Sürdürülebilir turizm hedeflerine ulaşılabilmesi için, farklı bileşenlerin turizm gelişimine yaklaşımlarını ve beklentilerini değerlendirmek ve bu beklentiler arasında uzlaşmalar sağlamak gerekmektedir. Böylelikle sürdürülebilir turizm gelişimi, *turistler*, *turizm girişimcileri* ile *yerel halkın* daha iyi bir çevre ve yaşama ulaşma isteklerini bütünleştirme ve bu hedefler için *çevrenin emniyet altına alınmasına* dayanır.

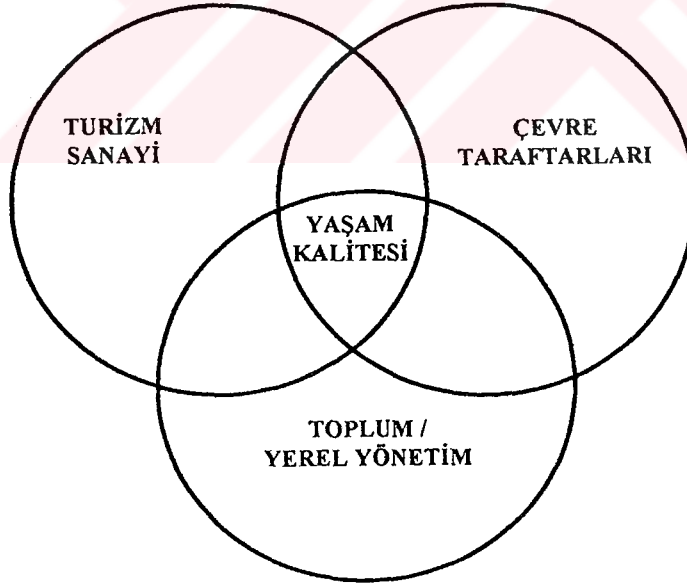
Yerel halkın bakış açısı:

Birçok turizm gelişme alanı, yerel halkın geleceklerini garanti altına alan çevresel kaynaklar üzerinde ek baskı yaratmaktadır. Sürdürülebilirliğin çok önemli bir sorunu, hem evsahibi hem de ziyaretçiye uygulanmasıdır. Yerel halk, turizm gelişimi içeriğinde gereksinmelerinin karşılanıp karşılanmadığı ve turizm gelirlerinden pay alıp almadığı yönüyle yer almaktadır. Yerel halkın yiyecek, yeterli ve temiz su, sağlık, eşit ücretlerle iş, eğitim ve rekreasyon gibi gereksinmelerinin karşılanması temel beklentileri olmaktadır (WTO, 1993a). Bunun yanında, turizm gelişiminde *sahiplilik*, *ölçek*, *zamanlama* ve *yer*, yerel halk açısından önemli olmaktadır (Cater ve Goodall, 1992).

Sahiplilik sorunu, özellikle az gelişmiş bölge turizm alanları için söz konusudur. Turizm ile ilgili işletme ve tesislerin yerel sermaye elinde olmaması halinde, turizmden elde edilen gelir, ücret ve karların, geldikleri yerlere geri dönmesi gibi esaslı bir kaçış süreci yaşanmaktadır (Loukissas, 1982). Daha da ötesi, gelişmenin düşük düzeyi nedeniyle, onarıcı ve yenileyici önlemlerin alınması güçleşmektedir

GELENEKSEL TURİZM İLİŞKİLERİ

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM İLİŞKİLERİ

Şekil 2.2. Sürdürülebilir Turizm Gelişimi için Ortaklıklar (WTO,1993a)

Turizm gelişiminin ölçeği, karmaşık bir sorundur. Yerel olarak kontrol edilen küçük ölçekli projeler, yaşam standartlarının yükselmesinde önemli etkiye sahiptir (Britton ve Clarke, 1987). Fakat küçük ölçekli gelişmelerin çok sayıda turistin ihtiyaçlarını karşılaması mümkün değildir. Bazı büyük ölçekli projeler kaçınılmazdır, fakat küçük ve büyük ölçekli gelişmelerin bütün olarak gözönünde bulundurulması önemlidir. Turizm gelişimi devam ederken, yerel firmalar ve yerel sermaye bilgi ve deneyim kazanır. Ayrıca büyük ölçekli gelişmelerin çoğunlukla küçük ölçekli gelişmelere de öncülük ettiği görüşü, Pearce (1989) tarafından öne sürülmektedir.

Turizm gelişiminin belli bir bölgede konsantre olması, birtakım çevre sorunlarını yaratabilir. Fakat kontrollü bir gelişme sağlandığında, turizmin yerel halk tarafından benimsenmesi mümkündür. Ancak ölçek ve yer ile ilişkili olarak, yerel halk ile turist arasındaki farklılıkların ortaya çıkardığı olumsuz sosyal etkileri minimize etmek ve ekonomik kazancı garanti altına almak için turistleri yerel halktan izole eden, yerleşim alanından kopuk ve büyük ölçekli gelişmeler de kabul görmemektedir (De Kadt, 1979).

Turizm gelişiminde zamanlama faktörü, yerel halkın yeni bir olayı benimsemesi ve ona uyum sağlama süreci ile bağlantılıdır. Gelişmiş bir toplumun, turizmdeki artışları, çeşitlilikleri absorbe etme düzeyi daha yüksektir. Oysa az gelişmiş veya gelişmekte olan bir toplum, turizmdeki ani ve büyük değişimden daha fazla etkilenir. Ani ve hızla değişen sistemi denge durumuna getirmek için, dışarıdan yabancı sermayenin yardımı alınır (Loukissas, 1982). Bu durum, genellikle *turizmin yerel ekonomi ile entegre olmasına engel oluşturmaktadır*.

Toplumun, turizm gelişim sürecinde diğer önemli beklentisi ise, gelecek hakkında karar verme olanağını elde edebilmesidir (WTO, 1993a). Bu noktadan hareketle geliştirilen turizm gelişimine *toplumsal temelli yaklaşım* (community-based approach to tourism development), toplumun gelişimini bir turizm varış alanının temel bileşeni olarak görür (Woodley, 1992; Murphy, 1985). Aynı zamanda, turizm gelişimi ve yönetimi üzerinde yerel halkın kontrolünü öngörür. Eğer yerel halk turizmin getirdiği negatif etkilere katlanacaksa, genellikle ekonomik olan pozitif etkilerden yararlanmaları için her fırsat verilmelidir. Ancak bu yaklaşım için gerekli politika ve araçların çok olması nedeniyle, başarılı uygulamaların elde edilmesi güç olmaktadır.

Turistin bakış açısı

Çevresel bozulma, turistlerin tatmin olmamalarında tek değil, ama önemli bir nedendir. Kontrolsüz turizm gelişimi sonucu, turistleri çeken çevresel kaynakların tükenmesi ve/veya turizm hizmetlerinin ve altyapının yetersizliği, turistlerde hoşnutsuzluk yaratır (Bosselman, 1978; Loukissas, 1982). Bu durumda tepkileri, bir dahaki sefer farklı bir yer, otel ya da tur operatörünü seçmek şeklinde olmaktadır. Turistlerin genel olarak beklentileri, *güvenli, doğal ve kültürel çekiciliklere sahip, temel hizmetlerin iyi standartlarda karşılandığı bir çevre* olmaktadır.

Kitle turizmi, kalabalık alanlarda eğlenceye dayalı tatil anlayışı ile gelişmiş alanları tercih etmektedir. Turizmin etkisi, özellikle turistlerle doğrudan ilişkide olan ve turizm hizmetlerinde çalışan insanlar üzerinde ve göreceli olarak izole olan küçük veya ada ülkelerinde daha belirgin olmaktadır. Kitle turizminin tatil beldesi şekli, turistler ile yerel halkın karşılıklı ilişkisini minimuma indirmektedir (De Kadt, 1979). Çünkü bu tür yerlere gelen turistler, gerçekte kendi evlerinde alıştıkları yaşam tarzının bulunduğu bir çevreyi tercih etmekte ve gidilen yerin kendine özgü kültür ve değerleri ile ilgilenmemektedir.

Turistler için sürdürülebilir turizm, bir yer ziyaret edildiğinde tatmin düzeyinin garanti olması anlamına gelir. Fakat turistler, gittikleri yerin çevre ve kültürü ile ilgili ise, o yerin duyarlılığını anlamak zorundadır. Özellikle az gelişmiş bölgeleri ziyaret eden turistlerin, her zamanki rahat standartlarından vazgeçmeleri gerekmektedir. Keşif yapmayı tercih eden ve kitle turizmi dışında kalan turistler, turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine karşı, kitle turizmcilerine göre daha fazla duyarlıdırlar (Cater ve Goodall, 1992).

Turizm yatırımcılarının bakış açısı

Turizm yatırımları, diğer ekonomik sektörlerde olduğu gibi, kar amacı ile yapıldığından, maliyetleri minimize etme uğruna çevreye zarar verebilmektedir. Ancak son yıllardaki gelişmeler, turizm yatırımcılarını, karar vermede çevresel sorunları da hesaba katmak zorunda bırakmıştır. Avrupa Çevre Eğitim Vakfı tarafından başlatılan Mavi Bayrak Kampanyası ve Çevre Dostu Kuruluş Seçimi gibi etkinlikler, yatırımcıları bu konuda teşvik eden girişimlerden bazılarıdır.

Turizmde yatırıma yönlendiren başlıca faktörler, turist sayısını artırıcı *yeterli kalitede çekiciliklerin bulunması, ulaşım kolaylıkları, altyapının hazır olması ve teşvik ve krediler ile finansal güvenliğin sağlanmasıdır* (WTO, 1993a). Öte yandan turizm girişimcilerinin

'yeşil denetimi', enerji koruması, atıkların geri dönüşümü, kirliliğin minimize edilmesi ve yerel materyal ile üretimi yaygınlaştırmaktadır. Bu tür faaliyetler, yalnızca kar maksimizasyonu ile hareket eden yatırımcılar tarafından da, *çevrenin turizmin sürdürülebilirliği için mutlak koşul olduğunun* anlaşıldığını göstermektedir. Hem ekonomik gelişmeyi sağlamak, hem de sürdürülebilir turizmden söz edebilmek için, seçici yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Zengin müşteri araştırması ile, daha kaliteli hizmet sunularak daha az sayıda turistin, daha uzun süre kalması sağlanmaya çalışılmaktadır (Cater ve Goodall, 1992; Cavaco, 1995). Böylelikle turizm alanı, kitle turizminden korunması ve turizmin sürdürülebilirliği için zengin turistlere sunulmaktadır.

Çevre korumacıların bakış açısı

Turizmin geleceği, gidilen yerin çevre ve mirası ile ilişkilidir. Turizm deneyimlerinin kalitesi de, gidilen yerin çevre kalitesine bağlıdır. Buna sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi ile ulaşılabilir. Fakat turizm, yakın zamana kadar genel olarak değişimin önderi değil, takipçisi ve çevrenin koruyucusu değil kullanıcısı olmuştur (Hudman, 1991). Oysa turizmin başarısı, sağlıklı bir çevre ile bütünleşmeye bağlıdır.

Turizme çevre koruma yönünden yaklaşımlar, *doğal kaynakların korunması ve işletilmesi* temeline dayanmaktadır. Örneğin, Hollanda'da doğal çevre kaynaklarını sürdürülebilir kılmak için geliştirilen ulusal politikaların temelinde, taşıma kapasitesine dayalı bir eşik anlamında, 'sübat' anlayışı bulunmaktadır (Ashworth, 1994). Bunun anlamı, sistemde dengenin sürdürülmesi için müdahalenin mümkün olduğu noktalardır ve ilk olarak ekolojistler tarafından kullanılan taşıma kapasitesi kavramı ile benzerlik göstermektedir. *Taşıma kapasitesi*, ekolojik anlamda doğal çevreye yapılan geri dönüşü olmayan ekolojik zarar noktasını tanımlar (Cater ve Goodall, 1992; Mathieson ve Wall, 1992). Daha sonra taşıma kapasitesi kavramı, diğer bilim alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır.

Dünyada bir yanda kitle turizminin yarattığı çevre sorunlarına karşı, doğal turizm alanlarına talep artarken, korumacılar doğal kaynakları korumak ve yönetmek için ekonomik alternatifler bulma ihtiyacındadırlar (Boo, 1990). Çevre korumacılar, turizmle ilgili olarak doğal çevre ve kültürel miras sorunları ile ilgili iken,

- Henüz hiçbir turizm aktivitesinin olmadığı çevresel açıdan hassas ve özellikli bölgelerde *mutlak korumayı sağlama* (Dowling, 1993),
- *Çevreyi iyileştirme*, zararı düzeltme ve yenileme yolu ile koruma,

- Halkı ve ziyaretçileri, *kaynakları kullanmada duyarlı* olmaya yönlendirmeyi hedeflemektedir (WTO, 1993a).

2.3.4. Alternatif Turizm Yaklaşımları ve Türleri

Alternatif turizm kavramı, 1980’li yıllardan itibaren, dünyanın farklı alanlarında çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde alternatif turizm ağıları ve destekleme grupları kurulmuştur.

Yeni turizm türleri geliştirme üzerine düşünceler, bir yandan kitle turizminin yarattığı çevresel problemleri önlemek amacıyla, çevreye karşı duyarlı turizm türlerini geliştirmek, bir yandan da yeni turizm çekiciliklerinin keşfi ile turizmi ülke çapında yaymak, özellikle az gelişmiş bölgeler için bir gelişme aracı olarak kullanılabileceğini sınamak amacıyla geliştirilmiştir. Ancak burada temel bir soru; “Farklı türlerdeki turizmin bir diğerine alternatif olması mı yoksa bütünleyici olması mı gereklidir?” şeklinde belirlenmektedir (Pearce, 1992). Öte yandan turizm, tüm diğer ekonomik aktivitelerde olduğu gibi yeniden yapılanma konusudur. Bu temel özellik, bazen sektördeki sürekli büyüme düşüncesi ile ihmal edilmiştir. Urry (1987), üçüncü sektörde ortaya çıkan yeniden yapılanma süreci üzerine düşünceler geliştirmiştir. Buna göre, kitle turizminden postmodernist turizme göreli bir değişim söz konusudur. Kitle turizmi, sanayi toplumunun bir sonucu olarak görülürken, yeni turizm türlerinin sanayi sonrası toplumlara daha çok uyduğu düşünülmektedir. Postmodernist çağda, her yerde bulunmayan çekiciliklerin artması, tüm bölgelerde turizmin gelişmesi için bir umut olmaktadır (Williams ve Shaw, 1995). Dolayısıyla yeni turizm türleri, geleneksel kitle turizmine göre *daha az alansal ve mevsimsel kutuplaşma* gösterir.

Alternatif turizm kavramı, genel çerçevede aynı ya da benzer hedefleri olan, *sürdürülebilir turizm, ekoturizm, yeşil turizm, kırsal turizm, sorumlu turizm, soft turizm, duyarlı turizm, sanayi sonrası turizm* gibi çok sayıda kavramla birlikte ele alınmaktadır. Genelde hepsi, küçük ölçekte, kitleleşmemiş turizm şekli ve sosyal, çevresel yönden duyarlı, büyük tatil beldeleri gibi kitle turizminin geleneksel şekillerine karşı olan turizm türünü ifade etmektedir (Inskeep, 1991). Ortak mesajları, turizmin kirletici ve görsel istilacı olmayan aktiviteleri genişletmesi, yerel halkın ve çevrenin absorbe edebileceği ölçekte yapılanması yaklaşımına uyum sağlaması gerektiği yönündedir (Cater ve Goodall, 1992). Ancak yine de bu konuda terminolojik bir karışıklık söz konusu olmaktadır.

Üçüncü dünya ülkeleri ya da gelişmekte olan ülkeler, büyük ölçekli, kapitalist, yabancı mülkiyet ve sermayeye dayalı geleneksel turizme karşı, temel olarak ölçek ve sahipliğe dayalı alternatif turizm şekilleri ileri sürmektedirler (Pearce, 1992). Gelişmekte olan ülkelerde topluma dayalı olarak nitelenen *alternatif turizm*in amacı, bir yandan bölgesel kalkınmayı sağlamak, öte yandan turist ile yerel halk arasında doğrudan kültürel iletişimi kurmak ve geliştirmektir. Gelişmiş ülkelerde ise, çevre sorunlarına duyarlılığın artması, doğal ve kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesine yönelik turizm şekillerinin yaratılması gereği '*alternatif turizm*' anlayışını getirmiştir. Ancak gelişmiş ülkelerde bu yaklaşım, daha çok ekoturizm, soft turizm, yeşil turizm ve kırsal turizm gibi farklı terimlerle gündeme gelmiştir (Boo, 1990; Hudman, 1991; Pearce, 1992; Cater ve Goodall, 1992; Nelson, 1993).

Alternatif turizmin Avrupa'daki karşılığı, 1980'lerin başında popülerite kazanan, özellikle Alman araştırmacıların dağ turizmini referans alarak, geleneksel kitle turizmi (hard turizm) karşısında geliştirdikleri, *soft turizm*-yumuşak turizm kavramıdır. Bu konuda çeşitli tanımlar önerilmiş, fakat alternatif turizm terimi kullanılmamıştır. Sosyal ve ekonomik kriterler önemli olmakla birlikte, soft turizmin özelliği çevresel olaylara verilen ağırlık ve ekolojik olarak duyarlı gelişme politikalarının teşvikidir. Soft turizmin genel bir tanımlanması, 1984'de Alpler Bölgesinin Uluslararası Koruma Komisyonu (CIPRA)'nın Chur Deklarasyonu'nda yapılmıştır. Soft turizm ile, yerel halk ve turist arasında karşılıklı anlayışa öncülük eden, ev sahibi bölgenin kültürel kimliğini tehlikeye sokmayan ve mümkün olan en iyi şekilde çevreye duyarlı olmayı sağlamaya çalışan bir turizm türü kastedilmektedir. Soft turizm, altyapı kullanımında yerel nüfusun tahsisine öncelik verir ve çevreye karşı tahrip edici turizm etkinliklerini kabul etmez (Pearce, 1992).

Ekolojik turizm (ekoturizm) kavramı, turizm yoluyla doğal kaynakların sistemle sürekliliği ve yenilenmesi amacıyla yoğunlaşmış bir turizm türü olarak, özellikle gelişmiş ülkelerde doğal çevreye karşı duyarlılığın artması sonucu ortaya çıkmıştır. Basit anlamda ekoturizm, doğal kaynakları korumak için bir amaç olarak kullanılmaktadır (OECD, 1980; Farrell ve Runyan, 1991; Valentine, 1993). Ekoturizm, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmış, fakat doğal kaynak yönünden zengin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de, ekonomilerini geliştirmede en kolay yol olarak park ve koruma alanları oluşturarak turizmi kullanmayı bulmuşlardır (Boo, 1990). Böylelikle ekoturizm yolu ile "çevre" bir pazarlama unsuruna dönüşmekte, bazı firmalar ekoturizmle doğrudan ilgili programlar oluşturmaktadırlar (Hudman, 1991). Ekoturizmin, son yıllarda çok hızlı büyüyen bir turizm şekli olduğu

saptanmıştır. Ancak ekoturizmin ekonomik yönden, geleneksel kitle turizmi kadar umut verici olmadığı da ileri sürülmektedir. Çünkü ekoturizme katılan turist, zengin olmakla birlikte, turizm türünün kapsamı nedeniyle göreceli olarak daha az harcama yapmaktadır. Ayrıca ekoturizmin başarısını, acentaların kazancı ile ölçmek de yeterli ve kolay değildir. Çünkü başarı daha çok kaynak kullanımındaki etkinliğe bağlıdır (Ryel ve Grasse, 1991).

Yine gelişmiş ülkelerde gündeme gelen bir başka kavramda *yeşil turizm* (green tourism) veya *kırsal turizm* (rural tourism)dir. Yeşil turizm kavramı, kırsal alanlarda ilk kez ortaya çıktığında, kitle turizminin olumsuz etkilerinin önlenmesi ve kırsal alanlardaki yaşamın korunmasını içermektedir. Bunun için 1970'lerin başında Fransa'da, Yeşil Turizmin Tanıtımı Raporu hazırlanmıştır. Gelişmiş dünyanın kırsal bölgeleri arasında, nüfus kaybı, ekonomik ve toplumsal değişim problemleri evrenseldir. Bir yüzyılı aşkın süredir, sanayileşme ve kentleşmenin güçlü eğilimleri, kırsal toplumun ekonomik ve sosyal durumunu değiştirmiştir. Son yıllarda, kırsal alanların yeni şanslara sahip olduğu görülmüştür. Doğa ve peyzaj koruma gittikçe önem kazanırken, tarihi binalar ve geleneksel kırsal toplumlar daha fazla dikkat çekmektedirler. Kırsal turizm ile amaç, doğa korumasını arttırmak, daha da önemlisi çevresel bakış açısıyla ihmal edilen kırsal bölgelerde nüfus tutmak ve kırsal gelişmeyi sağlamaktır. Yeşil veya kırsal turizm, yerli halka tahsis edilmiş fon ve kaynakları başka yerlere çevirmediği gibi, doğal, mimari ve insan kaynaklarının entegrasyonunu da tehlikeye sokmamaktadır. Kırsal turizm, yalnızca çiftlik turizminden ibaret değil, çok yönlü kompleks bir aktivitedir. Yürüyüş, binicilik, avcılık, macera, spor, sağlık ve kültür turizmi gibi birçok özel ilgi türlerini içermesi mümkündür. Kırsal turizmin gelişmesi, bir bölge /yörenin özel kırsal karakterinin ve kaynaklarının kullanımında sürekliliği sağlamalıdır (OECD, 1994; Montanari, 1995; Pearce, 1992; Cavaco, 1995; Inskeep, 1991).

Turizmin alternatif şekilleri, özellikle kitle turizminin olumsuz sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin görüldüğü yerlerde, geleneksel kültür ve ekolojik duyarlı çevreye sahip alanlarda değerlendirilebilir. Ancak alternatif turizm türlerinin, her turizm alanında geliştirilmesi gerçekçi olmayacaktır. Bir ülke ya da bölgede, spesifik kaynaklara, yerleşimine, turist pazarına, turizm politikaları ve diğer faktörlere bağlı olarak turizm türünün belirlenmesi gerekir (Inskeep, 1991). Az gelişmiş bölgelerdeki kırsal ve doğal alanlarda bölgenin özgün niteliklerinin sürdürüldüğü, yerel halkın uyum sağlayabildiği alternatif turizm türlerinin özendirilmesi yararlı görülmektedir.

2.3.5. Sürdürülebilir Turizm Gelişme Stratejileri ve Planlama Yaklaşımı

Turizm politikasının, genel olarak ülke ve bölgenin tüm gelişme politikasına yansımaları beklenmektedir. Bu nedenle, turizm aynı zamanda entegre bir sektördür. Örneğin, bir ülkenin belli bir bölgesinin ekonomik gelişimi için politika üretilirken, eğer o bölge turizm potansiyeline sahipse, diğer sektörlerle de ilişkili olarak turizm politikası, o bölgede gelişmeye öncelik verecektir (Inskeep, 1991).

Sürdürülebilirlik, kaynaklar üzerinde hakların değerlendirilmesi ve kaynakların nasıl kullanılması gerektiğini içeren bir düşüncedir. Sürdürülebilir kalkınma, gelişmenin olmaması demek değildir, fakat tercihler bazen turizmin kısıtlamasız gelişimi ya da onun tümüyle dışlanması şeklinde olmaktadır. Sürdürülebilir turizm, her aşamasında, toplumsal sorumluluk, ekonomik verimlilik ve ekolojik duyarlılığı içermektedir. Bir yanda *turizm sektöründen gelir elde etmeye devam etme*, öte yanda *turizmin hammaddesi niteliğindeki çekicilikleri oluşturan doğal ve kültürel kaynakların geleceğe de aktarılabilmesi hedeflerinin optimizasyonu* söz konusudur.

Öncelikle sağlıklı bir ekonomi, gelişiminde tek bir sektöre güvenmeyen çeşitli ekonomi olarak tanımlanmaktadır (Burkart ve Medlik, 1981). Bu açıdan bakıldığında, turizm sektörü, çarpan etkileri ile çevresinde diğer sektörlerin gelişimini de sağlamaktadır. Ancak bölgesel kalkınmada sadece turizm sektörüne dayalı bir kalkınma modeli yerine, birçok ekonomik faaliyetin yer aldığı kalkınma stratejisinin benimsenmesi daha yararlı görülmektedir. Böylelikle hem risk oranı yüksek olan turizm sektörüne bağımlılığın azalacağı, hem de doğal ve kültürel çevre üzerindeki bozulmanın önlenebileceği ileri sürülmektedir (Williams ve Shaw, 1991; Kılınçaslan, 1995).

Sürdürülebilir turizmde "başarı" elde etmenin bir boyutu, *çevresel kaynakların planlanması ve yönetimi* iken, bunun kadar önemli diğer iki boyutu ise; toplumsal katılım ve yalnızca yerel halk değil, turistlerin de *turizm ve çevresel kaynaklar* konusunda eğitilmesi olmaktadır (Inskeep, 1991; Cater ve Goodall, 1992). Öte yandan, sürdürülebilir turizm, ekonomik anlamda gelişme maliyetlerini arttırırken, tüketici için daha yüksek fiyat, ticari ilgili için ise daha düşük kar anlamına gelecektir. Bu nedenle, arz öncülüğünde sürdürülebilir turizmin gerçekleşmesi zor görülmektedir. Çevresine daha duyarlı turistler olduğunda, turist varış alanlarının, müşterilerine göre hareket etme olasılığı daha yüksektir. Bu, turizm alanı çevresine zarar vermeyi önleyici bir etki yaratacaktır. Turistlerin duyarlılığının artırılabilmesi için, turistlerin gittikleri yerlerin öncelikli kaynakları ile ilgili

deneyime sahip olmaları gerekmektedir. Sürdürülebilir turizmin, gerçekte talep öncülüğünde olduğu deneyimlerle ortaya çıkmaktadır (Cater ve Goodall, 1992).

“Sürdürülebilir turizm gelişme stratejisi”nin uygulanmasında en etkin düzeyin *yerel düzey* olduğu öne sürülmektedir (Ashworth, 1994; WTO, 1993a). Çünkü, problem yerel düzeyde daha yakından görüldüğü gibi, önlem alma ve müdahale şansı da yerel düzeyde daha etkin olabilmektedir. Inskeep (1991)’e göre, turizm politikasının belirlenmesinde devlet öncü rolünde olmalıdır. Ancak turizm için bütüncül bir politikanın tek bir otorite tarafından geliştirilmesi ve de özellikle uygulanmasında önemli güçlükler vardır. Bu noktada, ülke ve yerel ölçek arasındaki *bölgesel otoritenin önemi* ortaya çıkmaktadır. Ticari turizm hizmetleri, doğal ve kültürel kaynak koruma kuruluşları, hükümete ait turizm geliştiricileri, kamu kullanımı ve hizmet sağlayıcıları, yerel halkı da içeren tüm bu aktörler, özel ve çoğunlukla birbiri ile çelişen stratejik hedefler dizisine sahiptir. Bunlardan birinin, diğerlerinden bağımsız olarak kaynakların sürdürülebilirliği politikasını uygulayabilmesi gerçekçi değildir (Ashworth, 1994).

Her ülkenin ya da bölgenin politik ve ekonomik yapısı, turizm sektörünün gelişimindeki rolleri ve strateji uygulamalarını etkileyecektir. Fakat, her ülke ya da bölgenin, turizme ilişkin stratejileri belirlemeden önce belirli soruların cevabını vermesi gerekmektedir (Burkart ve Medlik, 1981):

- a) Önemli bir turizm varış alanı olmak istiyor mu?
- b) Turizmin sosyo-ekonomik, kültürel ve çevresel boyutlar üzerindeki olumlu etkileri nasıl maksimize edilebilir? Ya da olumsuz etkileri nasıl minimize edilebilir?
- c) Turizmin bugünkü büyümesi sonucu karşılaşılabilecek problemler nelerdir?

Turizm bölgelerinde, özellikle doğal kaynaklara ilişkin yeterli bilgileri içermeyen planlara dayalı gelişmeler sonucu *kaynak kayıpları* olmaktadır. Bu durum, *çevre duyarlı planlamanın* önemini arttırmıştır (Dowling, 1993; Atalık ve Gezici, 1994; Atalık ve diğ., 1994). Öte yandan turizm gelişiminin başarısı için sektörlerarası etkileşimin de ele alınması gerektiği açıktır. Bu gelişmeler, bir yöre ya da bölgedeki turizm ve diğer sektörlerin etkileşimleri ile ele alındığı, çevre duyarlı planlama yaklaşımını da içeren *bütünleşik planlama* anlayışını ortaya çıkarmıştır. Turizmin fiziksel ve kurumsal bileşenlerinin belirlenmesi ve planlamanın sistematik bir süreçte gerçekleşmesi gerekmektedir (Inskeep, 1993).

Turizm, dikkatli bir planlama ve iyi bir yönetim ile gerçekleşirse bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine olumlu katkılar sağlayacaktır. Ancak turizmin, her yerde *kalkınma* için bir araç olarak kullanılabilmesi mümkün değildir. Bunun için her toplum, turizm için kendi potansiyelini değerlendirmelidir. Bölgenin, turizm gelişimi için gerekli olan faktörlerden hangilerine, ne oranda sahip olduğunun saptanması bu konuda önemli bir adım olacaktır. Sonraki aşamada, turizm gelişiminin söz konusu olduğu bölgenin doğal ve kültürel kaynakları, çekicilikleri ve turizm gelişim türleri, turizmin sürdürülebilirlik düzeyini belirleyici olacaktır. Temel sosyo-kültürel değerlerin ve doğal kaynakların planlama sürecine güçlü bir şekilde girmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.4. Bölüm Sonucu

Dünyada nüfus arttıkça, nüfusun çevre ile olan ilişkileri, dolayısıyla kaynak kullanımı ve çeşitlenen eylemlerin çevrede oluşturduğu bozulmalar da artmıştır. Bu süreçte, ekonomik eylemlerin özellikle *gelişmiş bölgelerde yoğunlaşma* eğilimi, bir yanda bu bölgelerde *çevre sorunlarını* ortaya çıkarırken, diğer yandan *bölgelerarası farklılıkları* arttırmaktadır. Ancak, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için “çevreyi korumak”, az gelişmişliği aşmanın bir engeli olarak görülmektedir. Oysa bugün, ekonomik açıdan başarılı olan gelişmiş ülkelerin, uzun dönemde doğal ve kültürel kaynaklarına özen gösteren ülkeler olduğu görülmektedir. Bu anlamda, ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramı, çevre ile uyumlu kalkınma ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi hedefi ile gündeme oturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma için geliştirilen kavramsal modelde amaç, zaman zaman birbiri ile çatışan ve yarışan değerleri denge durumuna getirmektir. Doğal çevrenin kalitesi ve devamlılığı, hem kendi hem de insan yaşamı açısından önemlidir.

Turizm, bir yanda sürdürülebilir kalkınma, öte yanda özellikle az gelişmiş bölgelerin gelişmeleri için üzerinde araştırmaların zenginleştirildiği bir sektör olmaktadır. Özellikle, doğal ve kültürel çevre ile olan sıkı ilişkisi nedeniyle, çoğunlukla çelişki olarak görülen kalkınma ve çevre ilişkisinin uyumluluğa dönüştürülebileceği en uygun sektör olarak “turizm” görülmektedir. Ancak yoğun turizm bölgelerinde ortaya çıkan sorunlar, gelişim süreçlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Önceleri turizmin, yalnızca ekonomik getirisine önem verilmesi ile kitle turizmi gelişmiştir. Kitle turizminin en belirgin özelliği, alansal ve mevsimlere bağlı kutuplaşmayı getirmesidir. Turizm çekicilikleri ve konaklama yatırımlarında olduğu gibi, turizm altyapı gelişimindeki ölçek ekonomileri de alansal kutuplaşmayı destekler. Bu sürecin, iki önemli boyutu vardır: Birincisi, turizm

eylemlerinin ülke politika ve yatırım yönlendirmeleri ile, belli alanlarda yoğunlaşması sonucu *bölgelerarası farklılıkların artması*. İkincisi ise, özellikle belli dönemlerde aşırı yüklenme ile doğal ve kültürel *çevre sorunlarının ortaya çıkmasıdır*. İşte bu noktada, sürdürülebilir turizm kavramı gündeme gelirken, turizmin belli alanlarda yoğunlaşmasına karşı, *alternatif turizm* tür ve alanları yaratılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Alternatif turizm türlerinin, aslında birbirlerinin tamamlayıcısı olması gerektiği ve *az gelişmiş bölgelerde de gelişme için umut verdiği* belirtilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için, alternatif turizm anlayışı, en geniş şekilde toplumu içermesi ile önem kazanmaktadır. Doğal çevrenin korunması yönü ise, çevre-kalkınma ikilemi nedeniyle, ancak uzun dönemde önemli görülmektedir.

Sürdürülebilir turizmin, *çevre ve toplumsal gelişme* temeline dayandığı ve turizmin bileşenlerini oluşturan aktörlerin beklenti ve isteklerinin, ortak hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi gereği vurgulanmaktadır. Böylece, hem turizm potansiyeline sahip alanlarda, *çevre boyutunun ele alınış biçimi*, hem de *gelişmenin topluma mal edilip edilmediği* ortaya konabilmektedir. Bu ise, değişen kalkınma/gelişme anlayışının içeriği ile örtüşen bir çerçeve oluşturmaktadır. Yeni kalkınma kavramının, *bölgesel kimlik* ve *öğelerini* de içerecek şekilde, yerel güç ve kaynaklara daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. Turizm, bir yanda ülkeler ve kültürlerarası ilişkiyi sağlaması nedeniyle global ölçekte önemli bir sektör olarak görülmekte, öte yandan büyük ölçüde kaynağa dayalı ve yöreye özgü olması nedeniyle, yeni kalkınma anlayışı ile örtüşmektedir. Artan ve çeşitlenen turizm talepleri, gelişmiş belli turizm bölgeleri dışında, yeni ve gelişmekte olan bölgeler için de bir *kalkınma aracı* olma niteliği taşımaktadır. Ancak, gelişmekte olan bölgelerin, kendi potansiyellerini ortaya koyabilmeleri ve turizmden kalkınma yönünde yararlanabilmeleri, gelişmiş bölgelerin deneyimlerinden de yararlanarak, eğitim, tanıtım, pazarlama, planlama ve kontrol stratejilerinin oluşturulmasına bağlı görülmektedir.

BÖLÜM 3

AVRUPA VE AKDENİZ ÜLKELERİNDE TURİZM GELİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACI VE BÖLGELERARASI FARKLILAŞMALAR

3.1. Dünyada 'Turizm' Hareketi ve Politikaları

Uzun yıllar boyunca turizm, sadece ekonomik açıdan yararlı bir sektör olarak değerlendirilmiştir. *Dünya Turizm Organizasyonu* (WTO)'na göre turizm, 1980'li yıllarda, dünya ticaretinin % 7'sini oluştururken dünyanın en büyük ikinci endüstrisidir. WTO (1989), aynı zamanda turizmin 2000 yılında dünyanın en büyük endüstrisi olacağını öne sürmektedir.

Uluslararası turizm hareketlerinde; ülkeler, turizm varış ve çıkış alanları şeklinde incelenmekte ve turizmin belli bölgelerarasındaki hareketliliği aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır (Müller, 1989; Gökdeniz,1994; WTO,1995):

Turizm Çıkış Alanları

Gelişmiş bölgeler

Sanayi bölgeleri

Amerika

Kuzey ve Batı Avrupa

Orta Avrupa

Turizm Varış Alanları

Gelişmekte olan bölgeler

Deniz kıyıları

Avrupa

Akdeniz Bölgesi

Asya-Pasifik Bölgesi

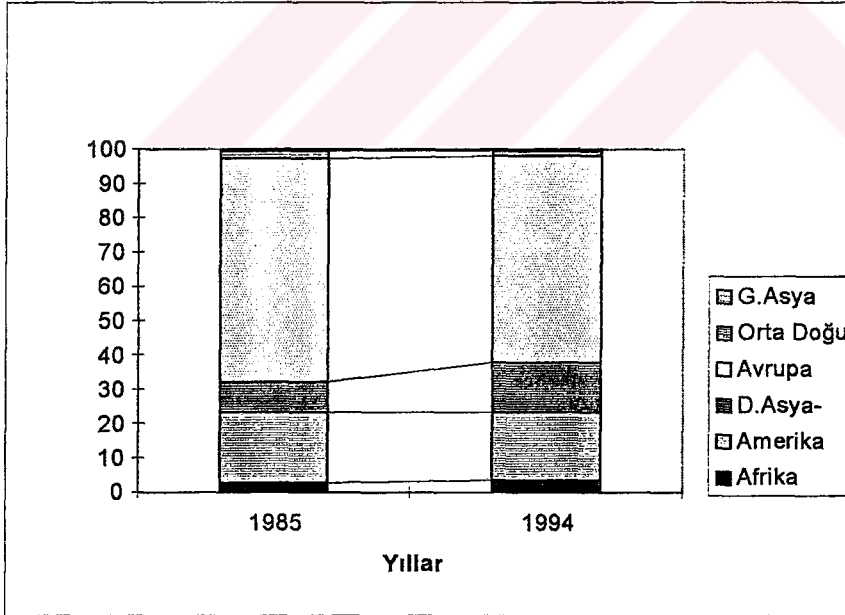
Dünyanın 6 bölgeye ayrılması ile ortaya çıkan tabloda, *Avrupa* kıtası, bölgesel olarak dünya turizmindeki ağırlığını, payında belirli bir düşüş olmakla birlikte korumaktadır (Tablo 3.1). Avrupa'da turizmin yoğunlaşması, kısa seyahat mesafeleri, ülkelerin birbirlerine yakınlığı, Avrupa Birliği'nin sağladığı olanaklar ile gelişmiş altyapı ve üstyapıya sahip olması nedenleri ile açıklanabilir (Yarcan,1996). Dünya turizminin, hem turist sayısı hem de turizmden elde edilen gelir açısından, *ekonomik yönden de gelişmiş*, Avrupa, Amerika ve Doğu Asya-Pasifik'den oluşan 3 bölge arasında yoğunlaştığı görülmektedir (WTO,1993b; 1995) (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Uluslararası Turist Sayısı ve Turizm Gelirlerinin Bölgelere Dağılımı, 1985-94 (WTO,1993b; 1995)

Bölgeler		Dünya İçindeki Pay		1993/94 Ort.Artış Hızı (%)
		1985	1994	
Afrika	A	2,95	3,42	0,20
	B	2,25	1,88	6,80
Amerika	A	20,17	19,92	2,80
	B	28,24	28,12	5,70
D.Asya-Pasifik	A	9,22	14,27	10,10
	B	11,13	18,37	19,90
Avrupa	A	65,00	59,97	4,80
	B	53,00	49,46	10,00
Orta Doğu	A	1,89	1,69	4,50
	B	4,16	1,47	4,70
G.Asya	A	0,77	0,73	9,80
	B	1,22	0,70	5,40
Dünya	A	100,00	100,00	5,00
	B	100,00	100,00	10,20

A: Turist Sayısı

B: Turizm Gelirleri

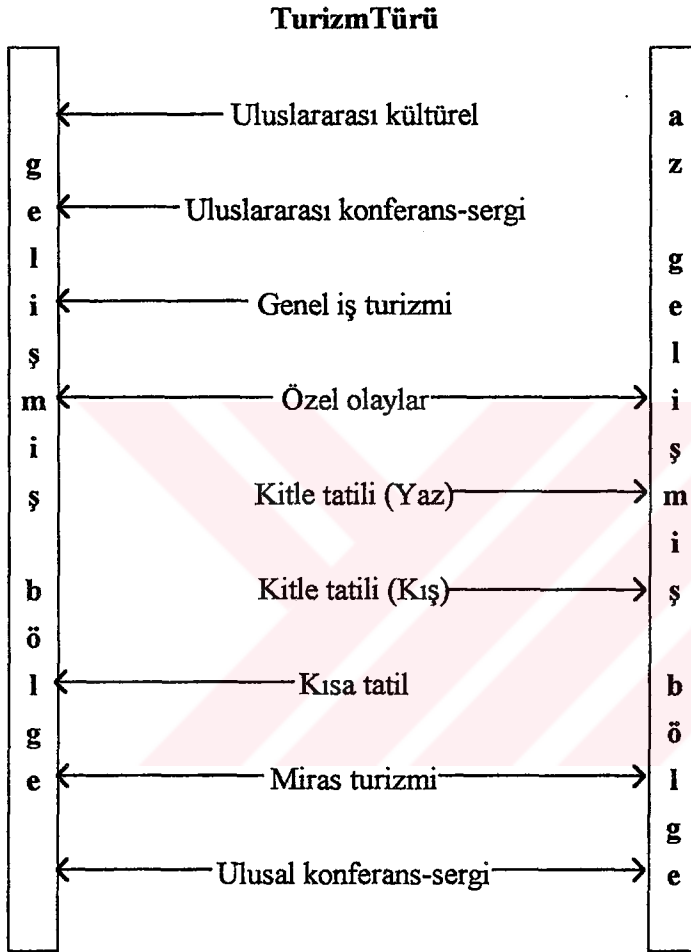
Şekil 3.1. Uluslararası Turizm Varışlarının Bölgelere Dağılımı, 1985-94 (WTO,1995)

Turizm talebi, gelişmiş- merkez ülkelerden turist çeken ülkelere doğru yayılırken, talep öncelikle yakınlarda bulunan ülkelere dağılır. Bu görüşe göre, turizm talebi, fiziki uzaklık ile ters orantılıdır. Uzaklık arttıkça, uluslararası turizm pazarında yer alan ülke sayısı daha da artmaktadır. Böylece merkezden uzaklaştıkça, birbirine rakip olabilecek ülke sayısı da artış gösterir. ABD gibi gelişmiş ülkelerden bazıları, hem turist yaratan, hem de çeken ülke olma özelliğindeyken, İspanya baskın bir şekilde *turizm varış ülkesi*, Japonya ve İsveç, Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkeleri ise turizm çıkış ülkesi olarak belirmektedir. 1994'de Avrupa ve Amerika'nın, turist varışlarının %80'ini aldığı görülmektedir (Şekil 3.1). Avrupa, turist varışları ve turizmden elde edilen gelir açısından en önemli bölge olma özelliğini, aynı zamanda turist gönderen bölge olarak da göstermektedir. Merkez-çevre ilişkisi açısından bakıldığında, Avrupa'ya en yakın önemli turizm varış ülkeleri, uzaklık açısından *ilk halkayı* oluşturan İspanya, Portekiz, İtalya, Fransa ile eski Yugoslavya ülkeleridir. *İkinci halkada* Yunanistan, Tunus, Fas ve Cezayir gelmektedir. *Üçüncü halkayı* oluşturan ülkeler ise, Türkiye, Kıbrıs, İsrail, Mısır ve öteki Afrika ülkeleridir (Yarcan,1996).

Turizmden, en çok gelir elde eden ilk 10 ülkenin 6'sı Avrupa ülkesidir. İlk beş ülke arasında yer alanların üçü ise, aynı zamanda Akdeniz ülkesi özelliğine sahiptir. Ancak bu öncelikler, özellikle 1980'lerde Doğu Asya ve Pasifik'te hızla büyüyen yeni turist çekim alanları nedeniyle zaman içinde değişmektedir (Cater ve Goodall,1992). Turizm gelirleri açısından en hızlı gelişme gösteren bölge, 1993-94 arasında % 19.9'luk artış ile dünya ortalamasının üzerindeki Doğu Asya bölgesidir. Bu gelişim, 2000'li yıllara doğru turizm hareketlerinin, cazip hale gelen Doğu Asya-Pasifik ve Afrika lehine artış göstereceğine işaret etmektedir (WTO, 1995).

Öte yandan, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaşanan hızlı değişim, yalnız siyasal alanda değil, toplumsal ve ekonomik yönleri ile, bunun en hızlı etkisini göstereceği alanın 'turizm' olduğunu göstermektedir. Eski Doğu Bloku'ndaki bu değişimler, yalnız dünya turizm pazarının genişlemesi değil, aynı zamanda turizm pazarına sunulacak ürün çeşidinin artması anlamını da taşımaktadır. Dünya turizmindeki bu ürün çeşitlenmesi ile

ilişkili olarak, turizm pazarındaki belli turizm türlerinin gelişmişlik açısından farklı bölgelere (gelişmiş/zengin bölge ve az gelişmiş bölge) yöneldiği öne sürülmektedir (Williams ve Shaw, 1995) (Şekil 3.2). Son yıllarda, dünyadaki önemli yapısal değişiklikler ile birlikte, uluslararası turizm hareketlerinin geleceğine yönelik kestirimler yapılırken, ülkelerin tek gündemi yalnızca turizmden elde edilen gelirin maksimizasyonu olmamaktadır.

Şekil 3.2. Turizm Pazarının Bölgesel Ayırımı. (Williams & Shaw, 1995)

Turizm gelişimi, özellikle sosyo-ekonomik yönden geri kalmış ve problemli alanlar için *bölgesel gelişme politikaları* içinde temel araçlardan biri olarak ele alınmaktadır (Lea, 1990; Marchena Gomez, 1995; Pearce, 1992). Özellikle turizm gelişim sürecine erken girmiş olan gelişmiş ülkelerde kitle turizminden kaynaklanan çevre sorunları gündeme gelmiştir. Başka bir deyişle, uzun yıllar sadece ekonomik katkısı ile değerlendirilerek, ne pahasına olursa olsun gelir kazanmaya yönelik olarak geliştirilen turizm sektörünün artık doğal, yapısal ve sosyal çevre üzerindeki etkileri de tartışmalı olmuştur. 1975 yılında UNESCO'nun yayınladığı ve Birleşmiş Milletlere üye bütün devletlerin uyması gerektiği

'*Koruma Stratejisi*'nde; 'Devletler, kısa vadeli kazançlar için doğal ve tarihi eserleri koruma prensiplerini zedelememeli, gevşetmemelidir. Zira turizm ve ekonomik kalkınma ancak ülkelerin doğal ve kültürel değerlerinin korunması sayesinde vardır' denilmektedir (T.R. Ministry of Culture and Tourism, 1988).

Turizmin ulusal ekonomilere olan katkısı, doğal, tarihi ve sosyo-kültürel çevre üzerindeki etkilerinin gözardı edilmesini getirmemelidir. Nitekim, 1980'li yıllarda küresel ölçekte çevre sorunlarına duyarlılığın artması, daha ayrıntıda ise turistlerin ziyaret ettikleri ülkelerin çevre sorunlarına, özellikle *turizm* ile *çevre koruma* arasındaki ilişkinin niteliğine karşı duyarlılıklarının artması, bu gerçeği desteklemektedir. 1982 anlaşmasına göre, Dünya Turizm Organizasyonu (WTO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), *çevreye duyarlı turizm gelişimini* sağlamak amacıyla işbirliği yapmaktadır (WTO ve UNEP, 1983).

3.2. Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Turizm Gelişiminin Değerlendirilmesi

Türkiye'ye gelen turistlerin büyük çoğunluğunun Avrupa çıkışlı olması gerçeği, Avrupa Birliği'nin turizm konusundaki değişim ve politikalarının yakından izlenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. 1995 yılı verilerine göre; 18 OECD Avrupa ülkesinin, Türkiye'ye gelen yabancı turistler içindeki payı % 50.64'tür. 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir gelişme gösteren ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde dinamik etkiler yaratan turizm sektörü, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri içinde özellikle *Akdeniz havzası ülkelerinin* ekonomilerinde önemli yer tutmaktadır. Ancak, AB turizm piyasalarında ve özellikle Akdeniz ülkelerinde son yıllarda bir durgunluk yaşanmaktadır. Turizm talebindeki yapısal değişimler ve uluslararası rekabetin hızlı gelişimi yanında, Akdeniz ülkelerinde kitle turizminin ortaya çıkardığı çevre sorunları da uluslararası turizm pazarındaki payının azalmasına neden olmaktadır (İKV-İktisadi Kalkınma Vakfı,1991; WTO,1993b). Dünya Turizm Örgütü'nün sınıflamasına göre, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinin yer aldığı Güney Avrupa'nın Avrupa toplamında turist varışlarındaki payı 1985'te %35 iken, 1995'te %29.5'a düşmüştür (WTO,1995).

AT(*) ülkeleri, 1980'li yıllardan itibaren, ekonomilerinde giderek artan bir önem kazanan turizm sektörünün geliştirilmesi ve faaliyet alanının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalarını hızlandırmışlardır. Ancak AT ülkeleri arasında, hatta bazen bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında turizm sektörünün farklı gelişim göstermesi, Topluluk genelinde global bir politika uygulamasını güçleştirmekte ve bölgesel çerçeveyi aşan spesifik düzenlemeler gerekmektedir.

Öte yandan bir sosyo-kültürel ve ekonomik etkinlik olan turizmin, Avrupa için önemi daha da artmaktadır. Çünkü AT'nun amaçlarından biri de üye ülkeler arasındaki ilişkiyi güçlendirmektir (Commission of EC, 1986). Turizm, insanları biraraya getirmedeki etkin rolü ile, bu amaca ulaşmayı sağlayacak bir sektördür. Turizmin ekonomik önemi ve üye ülkeler arasında kurduğu kültürel ilişkilere bağlı olarak AT, çalışmalarını turizm gelişimi üzerine yönlendirmiştir. Böylece 1984 yılında, problemlerin çözümünde etkin bir faktör olarak '*Ortak Turizm Politikası*'nı oluşturmak için ilk adım atılmıştır. Temelde topluluk üyesi ülkeler arasında bilgi ve iletişimi arttırmak amacındaki bu ortak politika, turizm sektörü ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı tüm hizmetleri kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. 1986 yılında hazırlanan '*Turizm Alanında Topluluk Faaliyetleri*' başlıklı komisyon raporu ile turizm politikasının çerçevesi çizilmiş ve başlıca hedefler belirlenmiştir (İKV,1991; TYD-Turizm Yatırımcıları Derneği,1990; Commission of EC,1986):

- a) Topluluk içinde turizmin tanıtımı, kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi,
- b) Turizmin coğrafi ve mevsimsel dağılımının geliştirilmesi,
- c) Turizm sektöründe çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- d) Turistlerin daha iyi bilgilendirilmeleri ve korunmaları,
- e) Turizme yönelik spesifik sorunların çözümünde bir danışma ve işbirliği mekanizması yaratılması,
- f) Topluluğun finans araçlarının ve yapısal fonların turizm alanında daha iyi kullanımının sağlanması.

'Avrupa Turizm Yılı' ilan edilen 1990'da ise ikinci '*Turizm Alanında Topluluk Faaliyet Planı*' oluşturulmuş ve birinci rapordaki hedefler daha geniş kapsamlı değerlendirilirken,

*Bugün AB'ye dönüşen AT, ortak turizm politikalarının oluşma aşamasında AT olarak anılmaktadır.

son 10 yıl içinde AT'nun dünya turizm pazarında görülen kaybını önlemek için iki hedef vurgulanmıştır:

- a) Ulusal politikalarda ve AT politikalarında turizmin desteklenmesi,
- b) Orta vadede turistik faaliyetlerin çeşitlendirilerek dünya pazarlarında Avrupa turizminin tanıtılması.

Bu hedeflerin, turizm hizmeti, altyapısı ve kapasitesinin daha iyi kullanımı, çevrenin ve sosyo-ekonomik yapının korunması ve daha dengeli gelişme üzerinde olumlu etkiler yapacağı beklenmektedir. Ancak Mayıs 1991'de Parlamente'ya sunulan bir rapora göre, gerçekleştirilen faaliyetler, turizmin doğal ve sosyo-kültürel boyutundan çok, ekonomik boyutunu ön plana çıkaran ve bu nedenle de turizmi dengesiz bir gelişmeye götüren yaklaşımlar olarak değerlendirilmiştir. Tezin içeriği nedeniyle, Avrupa Topluluğu turizm politikaları içinde, *turizmin bölgesel kalkınma amacıyla kullanımı, coğrafi ve mevsimsel dağılımının geliştirilmesi ve turizm-çevre politikalarının uyumlulaştırılması* konuları daha ayrıntıda ele alınacaktır.

3.2.1. Turizmin Bölgesel Kalkınma Amacıyla Kullanımı:

Son yıllarda turizmin ekonomik gelişmenin bir aracı olarak görülmesine olan ilgi artmaktadır. Bu, 1980'lerin başında yalnızca AT'nun 5 milyon dolaysız ve 5-10 milyon dolaylı işgücü yaratımına katkısının anlaşılması ile olmuştur (Commission of EC,1985). AT'nun bölgesel politikasına göre, turizm az gelişmiş ve kırsal bölgelerin kalkınması için teşvik edilmelidir. Bu görüşe paralel olarak, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu bütçesinden, turizm gelişimine yönelik proje ve programlara kaynak aktarımında bulunulmuştur. Bu programlar içinde en önemlilerinden biri de *Entegre Akdeniz Programları*'dır. Entegre Akdeniz Programları, bölgesel kalkınma, istihdam, mesleki eğitim, turizm, çevre, tarım ve sanayi faaliyetlerini, çeşitli projeler ve alt programları içeren kapsamlı entegre programlardır. Entegre Programlar, Topluluk içinde, *az gelişmiş bölgeler, sektörler ve istihdam* konusunda yeterli destek sağlanarak *AT'da bölgelerarası dengesizlikleri azaltma ve denge durumuna getirme* amacıyla geliştirilmiştir. Bu amaca yönelik çalışmalar, dört başlık altında toplanmıştır: 1) Mavi Plan, 2) Öncelikli Eylemler Programı,

3) Akdeniz’de Ortak Mirasın Korunması, 4) Özel Koruma Alanları (TÇSV,1996; Commission of EC,1986).

Turizm, gerek ekonomiyi canlandırma, gerekse istihdam yaratma gibi özellikleri nedeniyle özellikle geri kalmış bölgelerin kalkınmasında umut veren bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Topluluğun *Bölgesel Politikası* çerçevesinde, sözkonusu bölgelerde;

- sektörün ihtiyaç duyduğu altyapı ve diğer hizmetlerin gerçekleştirilmesi,
- yapısal fonlardan kaynak aktarımının artırılması,
- istihdam yaratıcı turizm yatırımlarının teşvik edilmesi,
- kitle turizminin yarattığı çevresel, ekolojik ve sosyo-kültürel bozulmalara karşı önlemler alınması,
- yapısal fonlardan kaynak sağlanan turizm projelerinin yerel ekonominin tanıtımına katkıda bulunacak özellikler taşıması,
- alternatif turizm türleri yaratılması,
- doğal kaynakları koruma ve işletmeye, turistik yatırımları bu kaynakların ve tarihi değerlerin dışında gerçekleştirmeye yöneltilmesi gerekmektedir (İKV,1991).

Topluluk, ayrıca kırsal turizmin yaygınlaştırılması amacıyla, kırsal kesimde turizme yönelik mesleki eğitim sağlanması, doğal parkların korunması ve çoğaltılması, çiftliklerde doğal çevre ile uyumlu konaklama tesislerinin oluşturulması, sportif komplekslerin kurulması gibi faaliyetlere yönelik yatırımlara da destek sağlamaktadır (OECD,1994). Ortak Turizm Politikası dışında, sektörü desteklemek amacıyla yapısal fonlar aracılığı ile, dolaylı kredi ve teşvikler verilmektedir. Bu teşvik ve krediler, *bölgesel kalkınma politikaları* çerçevesinde turizmi bir kalkınma aracı olarak dikkate almakta ve çoğunlukla turizmi de destekleyecek *altyapı projelerinde* kullanılmaktadır.

3.2.2. Turizmin Coğrafi ve Mevsimlere Bağlı Dağılımının Yönlendirilmesi

Turizm eylemlerinin, turizm varış ülkelerinin belli coğrafi bölge ya da yörelerinde yoğunlaşmaları, yalnızca o yörelerin çekicilikleri ve potansiyeli ile belirlenmemekte, *ülke turizm politikaları* da genellikle bu oluşumu desteklemektedir. Turizm taleplerinin özellikle AT’nun Akdeniz ülkelerinin kıyı bölgelerinde yoğunlaşması, kitle turizminin

neden olduğu çevre sorunlarını da ortaya çıkarmaktadır. 1970’li yıllarda, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), hızlı ve yoğun turizm büyümesine bağlı olarak, özellikle önemli turist varış bölgesi olan Akdeniz’de, doğal çevre, peyzaj ve sosyo-kültürel elemanların zarar gördüğüne işaret etmiştir. UNEP, kıyı turizmindeki kutuplaşmanın iç kesimlere yayılması için, etkin bölgesel politikalara dayanan yeni turizm gelişmeleri öngörmüştür (WTO ve UNEP,1983).

Turistik bölgelerde, turizm hareketinin belli mevsim ve dönemlerde yoğunlaşması ise, istihdam olanak ve sürelerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Turizm hareketlerinin yoğun olduğu dönemlerde turistik bölgelerde,

- Hizmetlerde kalitenin düşmesi,
- Çevre sorunlarının artışı,
- Altyapının aşırı yüklenmesi ve yetersiz kalması,
- Fiyatların yükselmesi,
- Turizm mevsimi dışında ekonomik durgunluk yaşanması ve buna bağlı olarak istihdamda düşüş görülmesi,

gibi sorunların çözümü için çeşitli uygulamalar geliştirilmektedir.

Öncelikle turizmin mevsimsel yoğunluğunu önlemek için, Almanya’da tatil dönemlerinin bölgelere göre ayrılması uygulamasının olumlu sonuçlar vermesi ile uygulamanın tüm Topluluk ülkelerini kapsamı yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Bu uygulama, Almanya’da yaklaşık eşit nüfusa sahip altı bölgede, okulların tatil dönemlerinin birbiri ile çakışmayacak şekilde, Haziran-Eylül ayları içinde düzenlenmesine dayanmaktadır (İKV, 1991).

Öte yandan, turizm potansiyeline sahip ama kitle turizminin yoğunluğuna ulaşmamış bölgeler yararına çeşitli programlar oluşturulmaktadır. Bunun için,

- Bilimsel, sanatsal ve kültürel etkinliklerin turizm mevsimi dışında gerçekleştirilmesini teşvik etmek,
- Belli dönemlerde tek tip turistik aktivite sunan bölgelerde, turizm mevsimi içinde aşırı yığılmayı önlemek için, alternatif turizm seçenekleri yaratmak ve tanıtmak,

gibi araçlar belirlenmiştir.

Bu kapsamda, İngiltere’de yapılan bir araştırma, iç ve dış turizm hareketliliğinin bölgeler arasında dağılımında farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır (Williams ve Shaw,1995). Buna göre, dış turizm ülke nüfusunun yoğunlaştığı bölgelerde, özellikle başkent Londra’da (%37) yoğunlaşırken, nüfus açısından en büyük paya sahip bölgelerin iç turizm payında görece olarak düşük kaldığı saptanmıştır. İç turizmin, daha çok nüfus yoğunluğunun düşük olduğu çevre alanları tercih ettiği görülmektedir.

Turizmin coğrafi ve mevsimlere bağlı yoğunlaşmasının ortaya çıkardığı sorunlara karşı, turistik hizmetlerde, turizmin altyapısında, kapasitenin daha iyi kullanımında, çevrenin ve doğal yapının korunmasında, istihdamda, ulaşımında, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında olumlu etkiler yaratacağı yaklaşımından hareketle, üye ülkeler, turistik potansiyele sahip bölgelerin geliştirilmesi ve *alternatif turizm alanları* yaratılmasına yönelmiştir.

3.2.3. Turizm ve Çevre Politikalarının Uyumlaştırılması

Avrupa Topluluğu’nun, turizm ile ilişkili görülen diğer ortak politikaları arasında, turistlerin serbest dolaşımı, ulaşım politikası ve çevre politikası yer almaktadır. Çevre politikaları, turizm ile ilgili olarak daha da önem kazanmaktadır. Çünkü çevre, turizm sektörünün hammaddesini oluşturmakta ve turizmin sürdürülebilirliği de çevre politikaları ile uyumluluğa bağlı görülmektedir.

13 Temmuz 1990’da Avrupa Parlamentosu tarafından oylanan bir karar tasarısında ve 20 Eylül 1990’da Ekonomik ve Sosyal Komite tarafından hazırlanan raporda, turizmle bölgesel kalkınma arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilmiş ve özellikle kitle turizminin yaygınlaşmasıyla artış gösteren çevre sorunlarının önlenmesi için, turizm gelişiminin özellikle *doğal çevre* ile uyum içinde olması gereği vurgulanmıştır (İKV, 1991). Bu çerçevede, bölgesel kalkınmaya yönelik çeşitli programların finansmanında Komisyon, yapısal fonların kullanımına, çevre faktörünün dikkate alınması yönünde müdahalede bulunabilmektedir. Temelde turizmin gelişimi ile çevre koruma arasında bir denge sağlamayı amaçlayan bu önlemler, turizm yatırım ve işletmelerinde doğal yapıya ve çevreye zarar vermeyecek önlemler alınmasını, *çevreye duyarlı turizme yönelik pilot projelerin* desteklenmesini, turizmcileri turistik ürünlerin oluşturulmasında çevre boyutunu da gözönünde bulundurmaya yöneltecek bir rehber hazırlanmasını, yerel yönetimlere konuyla ilgili duyarlılık kazandırılmasını kapsamaktadır.

Turizm; sanayi, enerji, ulaşım ve tarım gibi geleneksel sektörlerle ek olarak, AT'nun 5.Çevre Programı (1993-1997)'nda ele alınmıştır. 5.Çevre Programı, gelecek beş yıl içinde önemli gördüğü konulara işaret etmiştir (TÇSV, 1996; Montanari, 1995):

- a) 'Sürdürülebilir' olarak tanımlanan turizm türünün özellikleri,
- b) Turizm alanlarında, alan işletimini kontrol etmeyi mümkün kılan kurallar,
- c) Turizm alanlarında, uygun atık toplama sistemi ve iyi kalitede içme-kullanma suyunun sağlanabileceği bir işletme sistemi,
- d) Turizm alanlarında, *çevre kalitesi* üzerinde olumsuz etkiler üretmeyecek hareketlilik türleri.

5.Programda, AT ülkelerinde sunulan turizm şeklinin iyileştirilmesi, geliştirilmesi, aynı zamanda turist davranışlarının ve sağlanan hizmet kalitesinin de iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler, yeni kuralların sağlanması, alternatif politkaların üretilmesini ve pilot projelerin uygulanmasını gerektirir. AT'nun bu girişimleri, turizm kullanımına ayrılan alanlarda, *çevre kalitesine olan ilginin artışına* da neden olmaktadır. AT'nun Turizm Genel Yönetmeliği içeriğinde, kitle turizmi ile doğal kaynakların aşırı kullanımına karşı, pilot projeleri finanse etmek görüşü vardır. Projelerde en çok tekrarlanan konular;

- en yoğun turist alanlarında turist akımlarının yönetimi,
- sektörün planlama ve yönetim araçlarının, farklı kullanımı yoluyla sürdürülebilir turizm türlerinin yaratılması,
- turizm alanlarında çevreyi kontrol etmek için veri bankalarının geliştirilmesi,
- turizm konusunda eğitim paketlerinin hazırlanması şeklindedir (Montanari,1995; Turizm Bakanlığı,1993a).

Buradan da anlaşılacağı gibi, turizmin çevre ile ilişkisi bağlamında gündeme gelen başlıca konular, planlama, yönetim, kontrol ve eğitim olmaktadır.

3.3. Türkiye’de Turizm Sektörüne Yaklaşım,

Ulusal Ekonomiye Katkısı ve Gelişme Sürecinin Değerlendirilmesi:

Avrupa’nın Akdeniz Ülkeleri ile Karşılaştırması

Türkiye, en önemli turizm pazarı olan Avrupa’daki gelişmeleri izlemek ve geleceğe dönük politikaları belirlemek durumundadır. Türkiye’nin turizm-çevre ve kalkınma politikalarını değerlendirmeden önce, daha genel anlamda ulusal ekonomiye katkısının değerlendirilmesi ve özellikle, turizm açısından benzerlikler gösteren pazarlar olarak, diğer Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırılması yapılacaktır.

Türkiye’de 1960’lı yılların başında planlı döneme geçiş ile turizm sektörünün, sanayi, tarım ve dış ticaret gibi *ulusal ekonomideki yerini alması* gerektiği ortaya çıkmıştır. Turizm, hammaddesi olan *doğal ve kültürel değerlerin ülkedeki zenginliği* nedeniyle, “bacasız sanayi” olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye, Avrupa’nın tüm turist yaratıcı ülkeleri için, *coğrafi olarak iyi bir konumda* yer almaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak, turizmin ödemeler dengesi, gelir, işgücü ve bölgesel kalkınma ile ilgili temel problemleri çözmesi beklenmektedir.

Türkiye’de, ekonomik anlamda turizm sektörüne artan ilginin nedenleri;

- Uluslararası turizm talebinin sürekli artması,
- Uluslararası turizmin, ekonomik kısıtlamalardan en az etkileniyor olması,
- Uluslararası turizmin döviz darboğazının çözümüne yardımcı olması,
- Turizm gelişiminin düşük maliyeti,
- Turizmin istihdam yaratma etkileridir.

1970’lerde, Türkiye turizm sektöründe beklenen yükselişi hala gösterememiştir. 1970’de Türkiye’nin dünya turizm gelirleri içindeki payı % 0.2 iken, Avrupa içindeki payı % 0.4 ve ülke gayri safi milli hasılası içinde turizmin payı % 0.5’tir. Bu dönemde devlet, turizm gelişiminde karar verici rolünü korumuştur (Göymen,1993).

1980’lerin başında, Türkiye yeni bir ekonomik döneme girmiş ve ticaretin liberalizasyonuna dayanan serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Bu dönemde

çıkarılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'na dayanarak, turizm yatırımlarında dikkate değer artış olmuştur. Özellikle 1985'de, Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm gelirleri payı hem dünya, hem de Avrupa içinde, çok önemli artışlar göstermiştir (Tablo 3.2). 1980'e göre 1985'de, Türkiye'nin dünyadaki *turizm gelirleri* içindeki payı 4 katı artarken, Avrupa'daki payı 5 katı artış göstermiştir. 1990-91 yılları arasında, Körfez Savaşı'nın etkisiyle bir düşüş olmuş, ancak daha sonra turizm gelirleri payı sürekli artış göstermiştir. Türkiye'nin turizm gelirlerindeki artış, 1983-84 arasında en yüksek noktaya ulaşmıştır. Öte yandan, turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı ise çeşitli dalgalanmalar göstermiş ve en yüksek değere 1994 ve 1995 yılında ulaşmıştır (Tablo 3.3) Türkiye'nin sabit sermaye yatırımları içinde turizm yatırımlarının payı ise, 1983'den itibaren sürekli artmıştır. Kamu yatırımlarının payı özellikle 1988'den itibaren düşüş gösterirken, turizm teşviklerinin etkisiyle özel yatırımların payı 1983'den 1989'a kadar artmıştır (Tablo 3.4).

Türkiye'ye gelen turistlerin orijinini, ağırlıkla Avrupa oluşturur ve önemli bir karşılıklı ilişki söz konusudur. Türk turizminde önemli pazar payı oluşturan ilk 10 ülke içinde ABD, BDT ve Japonya dışında, Avrupa'nın baskınlığı görülmektedir. Gerek konaklama, gerekse geceleme sayıları açısından bakıldığında özellikle İngiltere, BDT, ABD ve Japonya genişleyen pazarlar olarak tespit edilmektedir (Tablo 3.5).

Tablo 3.2. Türk Turizminin Dünya ve Avrupa İçindeki Payı (WTO,1993b;1995)

Yıllar	Turist Sayısı (%)		Turizm Geliri (%)	
	Dünya	Avrupa	Dünya	Avrupa
1970	0,4	0,6	0,2	0,4
1975	0,6	0,9	0,4	0,7
1980	0,4	0,6	0,3	0,5
1985	0,7	1,2	1,2	2,4
1990	1,1	1,8	1,3	2,4
1991	1,2	2,0	1,0	1,9
1992	1,4	2,4	1,3	2,4
1993	1,2	1,9	1,3	2,6
1994	1,1	1,9	1,3	2,6

Tablo 3.3. Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Değişimi (Turizm Bakanlığı, 1995a; 1996a; 1996b)

Yıllar	Yıllık Artış Hızı (%)	Turizm Geliri/ GSMH (%)
1980	16,36	0,60
1981	16,72	0,80
1982	-2,87	0,70
1983	11,10	0,80
1984	104,40	1,70
1985	76,50	2,80
1986	-18,00	2,10
1987	41,60	2,00
1988	36,80	2,60
1989	8,50	2,30
1990	29,40	2,10
1991	-19,80	1,80
1992	37,11	2,40
1993	8,79	2,20
1994	9,14	3,30
1995	14,72	3,30

Özellikle 1980 sonrasında, hem turist sayısı hem de turizm gelirlerindeki artışın hızlı olmasına rağmen, Türkiye'nin AT ülkeleri içinde önemli turizm potansiyeline ve Türkiye ile benzer özelliklere sahip Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırılması, bu artışın henüz yeterli düzeye ulaşmadığını göstermektedir (Tablo 3.6) (Tablo 3.7) (Tablo 3.8).

Tablo 3.4. Türkiye'de Turizm Yatırımlarının Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı (İKV, 1992)

Yıllar	Sabit Sermaye Yatırımları İçinde Turizmin Payı(%)		
	Toplam	Kamu	Özel
1983	0,58	0,57	0,73
1984	0,97	0,78	1,29
1985	1,31	1,07	2,16
1986	2,25	2,41	3,03
1987	2,63	2,40	3,80
1988	3,26	1,56	4,80
1989	4,22	1,47	6,40
1990	4,00	1,20	6,20
1991	4,00	1,50	6,10
1992	3,30	1,40	5,00

Tablo 3.5. Türk Turizminde Önemli Pazar Niteliğindeki Ülkeler ve Payları (Turizm Bakanlığı,1995a)

Ülkeler	Gecelemelere Göre Pazar Payı (%)		Konaklamaya Göre Pazar Payı(%)	
	1992	1995	1992	1995
Almanya	45,12	39,14	27,9	26,65
BDT	1,86	10,41	3,62	11,16
İngiltere	5,19	7,73	4,54	5,9
Fransa	8,62	6,66	13,09	8,53
Benelüks	6,66	5,3	6,65	4,34
Avusturya	5,49	4,36	3,11	3,24
ABD	2,34	3,01	4,3	5,79
İskandinav	5,87	2,49	4,33	1,83
İtalya	3,83	1,85	6,29	2,91
Japonya	1,28	1,82	3,32	4,88

Tablo 3.6. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Turist Varışları ve Dünyadaki Payları (WTO,1993b;1995)

Ülkeler	Ortalama Yıllık Artış (%)	Turist Varışlarının Dünyadaki Payı	
	1980/1994	1980	1994
Fransa	6,76	10,46	11,28
İspanya	5,65	8,13	8,05
İtalya	1,63	7,68	5,11
Portekiz	15,63	0,95	1,7
Türkiye	37,01	0,32	1,12
Yunanistan	7,33	1,67	1,87

Avrupa ülkeleri arasında karşılaştırmaların derinleştirilebilmesi için, AT'da *turizm istatistiklerinin uyumlulaştırılmasına* yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Turizm ile ilgili başlıca çalışmalarda, dünya çeşitli bölgelere ayrılarak ele alınmaktadır. *WTO* (1993b)'nun çalışmasına göre dünya, Avrupa, Amerika, Doğu Asya-Pasifik, Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya olmak üzere 6 bölgeye ayrılmaktadır. *OECD* (1994) ise, OECD ülkelerini Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya-Japonya şeklinde 3 bölgede incelemektedir. Her iki sınıflamada da Türkiye, '*Avrupa Bölgesi*' içinde yer almaktadır. Yine *WTO*(1993b)'nin çalışmasında, Avrupa; Merkez-doğu, Kuzey Avrupa, Güney Avrupa, Batı Avrupa ve Doğu Akdeniz şeklinde 5 bölgeye ayrılmakta ve Türkiye buna göre, İsrail ve Kıbrıs ile birlikte '*Doğu Akdeniz Bölgesi*'nde yer almaktadır.

Tablo 3.7. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ve Dünyadaki Payları (WTO,1993b;1995)

Ülkeler	Ortalama Yıllık Artış (%)	Turizm Gelirlerinin Dünyadaki Payı	
	1980/1994	1980	1994
Fransa	13,44	8,07	7,29
İspanya	13,82	6,83	6,28
İtalya	12,75	8,05	7,02
Portekiz	17,05	1,12	1,20
Türkiye	72,94	0,32	1,27
Yunanistan	9,95	1,70	1,15

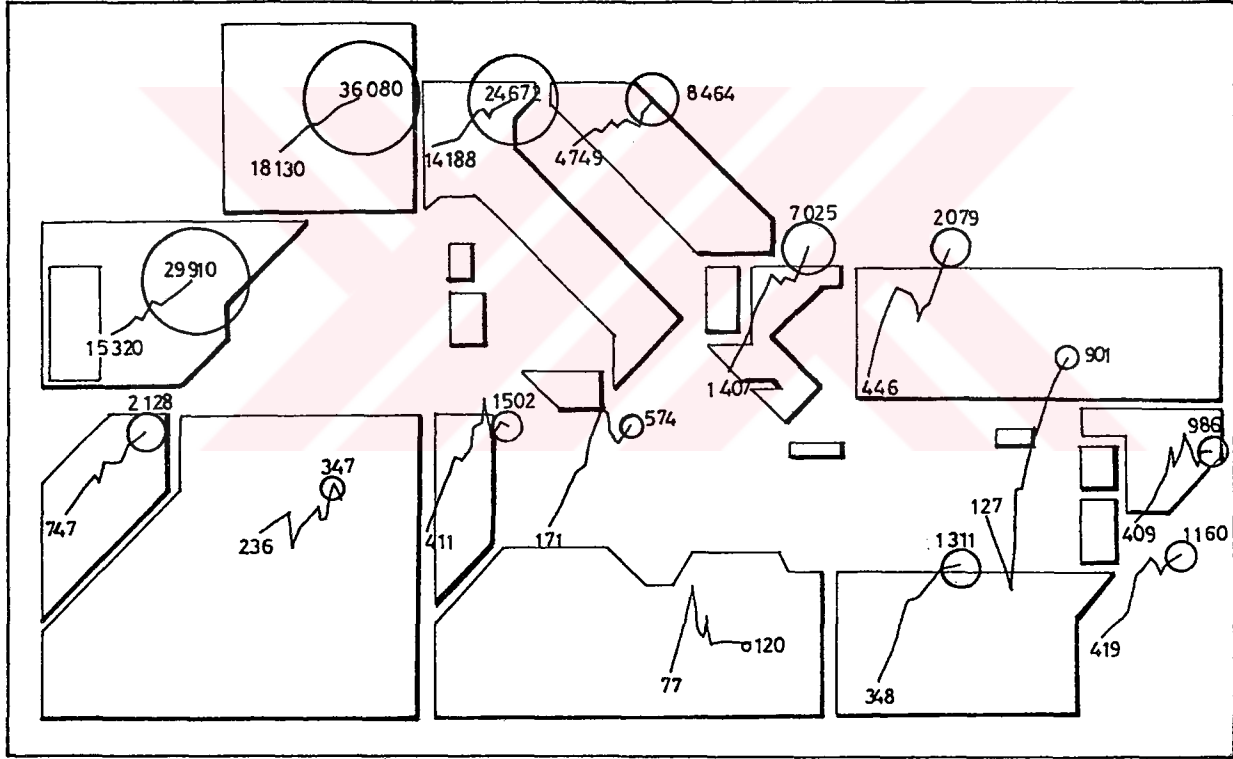
Tablo 3.8. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Otel Kapasiteleri ve Dünyadaki Payları (WTO,1993b;1995)

Ülkeler	Ortalama Yıllık Artış (%)	Otel Kapasitelerinin Dünyadaki Payı	
	1985/1994	1980	1994
Fransa	2,31	5,12	4,97
İspanya	1,55	3,47	5,41
İtalya	0,58	9,42	7,95
Portekiz	5,37	0,28	0,75
Türkiye	21,74	0,28	0,94
Yunanistan	4,38	1,72	2,17

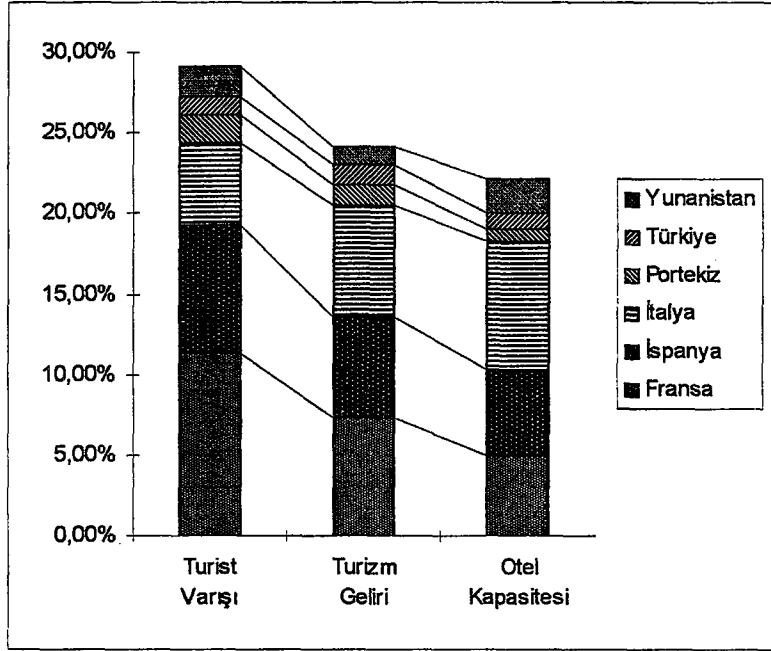
Uluslararası turizmin gelişmesi ile dünyanın öncü turizm alanı haline gelen Akdeniz bölgesinin geleceği ile ilgili yapılan '*Mavi Plan*' çalışmasında ise, Akdeniz havzasında yer alan ülkeler temel alınmış, dolayısıyla yalnızca Avrupa ülkeleri değil, Asya ve Afrika'da yer alan ve Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeler de, bu kapsama dahil edilmiştir (Blue Plan, 1989). Akdeniz ülkeleri üzerinde ayrı ayrı yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bulgular 4 bölgeyi ayırtmaktadır:

- Kuzey-batı: İspanya, Fransa, İtalya
- Güney Avrupa: Yugoslavya, Yunanistan, İsrail, Kıbrıs, Malta
- *Doğu Akdeniz*: Türkiye, Suriye, Lübnan, Mısır
- Magrep: Libya, Tunus, Fas, Cezayir.

Mavi Plan'da, 1970-86 yıllarını kapsayan dönem için ülkelerin turist varış grafikleri belirlenmiş ve *en yüksek turist varışına sahip ülkelerde, artışların görece olarak düşük kaldığı* görülmüştür (Şekil 3.3). Mavi Plan senaryolarından da yararlanmak üzere, dünyanın en önemli turizm varış ülkeleri olma özelliğini sürdüren, turizm gelişim aşamalarına daha önce girmiş olan ve deneyimlerinden çıkarımlar sağlanabilecek gelişmiş 3 Akdeniz ülkesi (İspanya, Fransa, İtalya) ile gelişmişlik açısından Türkiye'ye daha yakın, yine AT üyesi ve Akdeniz ülkesi olan Portekiz ve Yunanistan ile karşılaştırmalar yapılmaktadır. Ülkeler düzeyinde elde edilen istatistik veriler çerçevesinde, turist sayıları, turizm gelirleri ve otel yatak kapasitelerine göre, AT'nun Akdeniz ülkeleri ile Türkiye'yi karşılaştırdığımızda, Türkiye'nin henüz turizm gelişim sürecinin başlangıcında olduğu görülmektedir (Atalık ve Gezici,1995) (Şekil 3.4).

Şekil 3.3. Akdeniz Ülkelerinde Uluslararası Turist Varışları (1970-86 Yılları Arasındaki Eğilimler) (Blue Plan, 1989)

Şekil 3.4. Altı Akdeniz Ülkesinin Dünya Turizmi İçindeki Payı (WTO,1995)

Görelî olarak yüksek büyüme oranına rağmen, Türkiye dünya turist varışları açısından diğer Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırıldığında hala küçük bir paya sahiptir (Tablo 3.6). Fransa, 1980-94 yılları arasında turist varışlarındaki payı ile ilk sırada yer aldığı gibi artış da göstererek, hala Avrupa'nın en güvenilir turizm pazarlarından birini oluşturmaktadır. Hem turizm gelirleri, hem de otel yatak kapasitelerindeki büyüme oranı ile Türkiye en yüksek düzeydedir. 1994 yılı verilerine göre, Türkiye, özellikle turizm gelirlerinin dünya turizm gelirleri içindeki payı ile, Portekiz ve Yunanistan'ı geride bırakmıştır (Tablo 3.7) (Tablo 3.8).

1994 yılında, üç farklı ölçüt 6 Akdeniz ülkesinin dünya turizm pazarındaki payının önemini göstermektedir (Atalık ve Gezici,1995):

- Dünya turizm varışlarındaki payı: % 29.13
- Dünya turizm gelirlerindeki payı: % 24.21
- Dünya otel kapasitesi içindeki payı: % 22.19

Bu değerler, 6 ülkenin turizm gelirlerinin otel yatak kapasitesi payını aştığı, fakat turist sayısına göre de düşük kaldığını göstermektedir.

Turizm, yalnızca ekonomik boyutu ile değil, ekonomik katkısını da etkileyecek olan sosyo-kültürel ve çevresel boyutlarını da içerecek şekilde ele alınmayı gerektirir. Öte yandan Akdeniz ülkelerinde turizmin mekansal dağılımı ile bölgelerarası farklılaşmalara etkisi ve yoğunlaşmanın ortaya çıkardığı problemlere karşı geliştirilen yaklaşım ve politikalar çerçevesinde de karşılaştırmalar yapılmalıdır.

3.4. Avrupa'nın Akdeniz Ülkelerinde Turizmin Mekansal Gelişim Süreci, Bölgelerarası Farklılaşmalar ve Sürdürülebilir Turizm Politikaları

Turizmin mekansal ve bölgesel dağılımı ile ilgili çok sayıda yorum vardır. Akdeniz ülkelerinde turizmin mekansal gelişimi, özellikle Kuzey Avrupa'dan gelen turistler için sunduğu *iklim ve kıyı özellikleri* nedeniyle kıyılarda yoğunlaşmıştır. Mavi Plan (1989)'a göre gelecekte turistlerin % 50'si kıyı alanlarında yoğunlaşacaktır. Uluslararası turizmden önemli paylar alan Akdeniz ülkelerinde (Fransa, İtalya, İspanya), turizmin *kıyı bölgelerinde yoğunlaşması*, bu bölgelerde nüfus artışı ve kentleşmeyi de beraberinde getirmiş ve bölgelerarası dengesizlik artmıştır. *Akdeniz kıyıları boyunca, birbirine çok yakın devam eden kentsel yayılma, turizmin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.* Akdeniz ülkelerinde, otel, turistik köy, kamp alanları v.b. turistik faaliyetler 2000km² lik bir alan kaplamaktadır ve bunun yaklaşık % 90'ı İspanya, Fransa ve İtalya'dadır (Montanari,1995; Valenzuela,1991).

Organize turizmin ortaya çıkması ve gelişmesi, kitle turizmindeki artışın hem nedeni hem de faktörü olmuştur. Organize yolculuklar, bazı ülkelerdeki uluslararası turist varışlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 1985 yılı verilerine göre, organize turların oranı, Yunanistan'da % 67, Türkiye'de % 50-60 ve İspanya'da % 48'dir (Blue Plan,1989).

Turist yoğunluğunun mevsimsel yapısı ise, işgücü, konaklama ve yerli halkla ilgili çok ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Akdeniz ülkelerinin birçoğu, yaz ayları boyunca turist ziyaretlerinin yüksek düzeyde yoğunlaşmasından etkilenmektedir. Kitle turizmi nedeniyle, hem mevsimlere göre hem de mekansal olarak gelişmenin yüksek düzeyde kutuplaşması, *yoğun yapılaşma, su ve hava kirliliği, altyapı yetersizliği, trafik sıkışıklığı ve geleneksel peyzajın bozulması* gibi yoğun çevresel problemleri de beraberinde

getirmektedir. Akdeniz kıyı turizminin en temel özelliklerinden biri, ya büyük bölümü ya da tümüyle turizme ayrılan bölgelerde konsantre olmasıdır. İtalyan ve Fransız Riviera'ları halen turizmde önemli görünürken, son 40 yılda diğer kıyı bölgeleri de bu sürece katılmıştır. Akdeniz ülkelerinde turizm ile ilgili başlıca odak noktaları, Mavi Plan (1989)'a göre aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Mavi Plan kapsamına dahil edilmeyen Portekiz için, ulusal kaynaklar kullanılmıştır) (Cavaco,1995):

- *İspanya*: Costa Brava, Costa del Sol, Costa Blanca, Costa Dorada ve Balear adaları ,
- *Fransa*: 20 yılda büyük ve yoğun yapılaşmış turizm bölgesine dönüşen Languedoc-Roussillon kıyısı,
- *İtalya*: Costa Smeralda (Sardinia),
- *Yunanistan*: Atina ve güçlü çekim kutupları haline gelen bazı adalar,
- *Türkiye*: İstanbul, İzmir, Antalya ve Bodrum yarımadası,
- *Portekiz*: Algarve, Lizbon çevresi ve Madeira.

Hepsinin ortak özelliği de *kıyı bölgelerde* yer almasıdır. Ancak, tarihsel, kültürel kimlik ve şehirselleşme atmosferleri ile şehirselleşme turizmin değişmez odakları olarak Fransa'da Paris, İtalya'da Roma, Venedik ve Floransa'nın etkinliği her dönem sürmektedir. Öte yandan geleceğe dönük olarak, turist yoğunluğunun, sadece kıyı alanları değil, aynı zamanda *tarihi-arkeolojik ve doğal alanlar* için de kritik olduğu saptanmaktadır (Blue Plan,1989). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) çerçevesinde, 1975 yılında Akdeniz'in etrafını çevreleyen üç ayrı kıtada yer alan ve Akdeniz Havzasını oluşturan, 18 ülke tarafından, Akdeniz'i korumak ve kurtarmak için *Akdeniz Eylem Planı* çalışmaları başlatılmıştır. İlk aşama 1985'te tamamlanmış, ikinci aşamayı oluşturan *Mavi Plan* çalışmaları, 1988'de önerileri de içeren senaryoları gündeme getirmiştir. Mavi Plan'ın hedefi, Akdeniz Eylem Planı çerçevesinde, gelecek için Akdeniz'e uygun plan alternatiflerini ve yönetim planını hazırlamaktır. Mavi Plan'ın 2000 yılı için gelecek senaryoları, mevcut eğilimleri temel alan senaryolar ve alternatif senaryolar şeklinde geliştirilmiştir (Blue Plan,1989):

- a) *Eğilim Senaryoları*: Üç eğilim senaryosu belirlenmiştir. *T1 senaryosu*, 1985 yılının ekonomik koşullarının devamı hipotezine dayanmaktadır. Kuzey batıda yer alan üç ülke (Fransa, İspanya, İtalya) yabancı turist varışlarının 3/4'ünden fazlasını alacaktır. Turizmde işgücü %8'den %11'e çıkacaktır. Kıyılara yönelik turist sayısı artacak ve

turizmin mevsimlere bağı özelliğı daha baskın hale gelecektir. Bu senaryoya göre turizm gelişimi, dikkate değer bir şekilde *çevresel bozulmaya, konaklama ve hizmet kalitesinin düşmesine, doğal alanların tahribine ve ulaşım tıkanıklıklarına* neden olacaktır. *T2 senaryosu*, ekonomik rekabet ortamında gerçekleşmektedir. Hedef turist, refah düzeyi yüksek elit kesim olacaktır. Turizm işgücü payı %11 ile 14 arasında değişecektir. Kitle turizmi için ayrılan bölgeleri, yine aşırı yoğunlaşma, peyzajın bozulması, ucuz ve kalitesiz hizmet sunumu ve kirliliğın artması gibi sorunlar beklemektedir. *T3 senaryosu* ise, *uzun dönemde ekonomik kalkınma* hipotezine dayanmaktadır. Refah düzeyi ve gelirin artmasına bağı olarak, turizm hareketliliğının de artacağı varsayılmaktadır. Akdeniz bölgesi içinde, *diğer alt bölgelerin payı artarken*, üç kuzey-batı ülkesinin pazar payı düşecektir. İşgücü payı %17'ye ulaşacak, ancak çevre, doğal kaynakların sınırsız işletilmesi nedeniyle yine zarara uğrayacaktır.

- b) *Alternatif Senaryolar: A1 alternatif senaryosunda*, Akdeniz havzasındaki kuzey ve güney ülkelerinde, Avrupa Topluluğı'nu harekete geçirici güç olarak kullanmak amaçlanmaktadır. Eğilim senaryoları ile karşılaştırıldığında, üç kuzey-batı ülkesinin payında düşüş görülmekte, ancak yine de ağırlıkları devam etmektedir. Akdeniz turizmi içinde, özellikle *Doğu Akdeniz Bölgesi* ülkelerinin payı artmaktadır. Turizm işgücü, 2000 yılında %20'ye çıkacaktır. Turistlerin büyük bir bölümü, kültür ve çevre kalitesi karşısında duyarlılığa sahip olmaktadır. *A2 alternatif senaryosunda*, dış turizm çoğunlukla Akdeniz bölgesinin kendi içinde gerçekleşmektedir. Bölgesel dağılım, Akdeniz pazarının 4 bölgesi arasında *daha dengeli bir dağılım* göstermektedir. İşgücünün payı % 20-23' lere çıkmaktadır. Bu senaryo, *doğal, kültürel ve tarihi mirasın korunmasına* birincil önceliğı vermekte ve 'kültürel' grup %30'luk pay ile turist pazarında önemini göstermektedir.

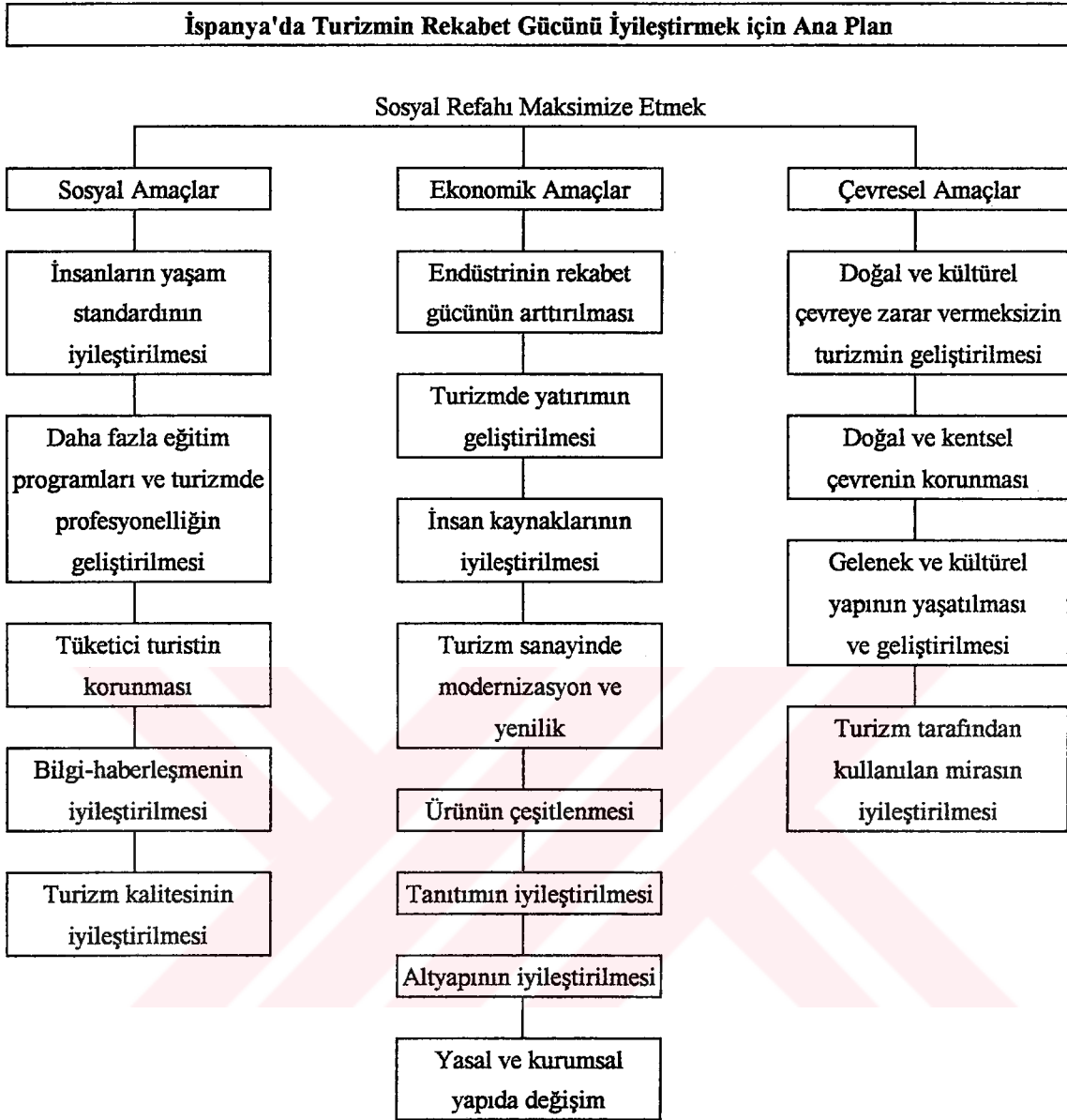
Akdeniz Eylem Planı, "kapalı ve yarı kapalı denizlerin, günümüzde çevre kavramını yönlendiren temel ilke olan sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda korunabilmesi açısından bir model oluşturma özelliğini taşıyan" bir programdır. Bugün halen çalışmaları süren Eylem Planı'nda, 18 ülkenin nüfus yapıları, kıyı arazi kullanımı, deşarj edilen atık cinsi ve miktarı, kıyı yapılaşmasının çevre kalitesi üzerindeki etkisi ele alınmış, çevresel değerlerden, topografik yapı, bitki örtüsü, hidrolojik özellikler, iklim verileri gibi veri analizleri yapılmaktadır (Blue Plan,1989; ŞPO,1996).

Turizmin mekansal olarak belirli bölgelerde yoğunlaşmasının, hem *dengeli kalkınma* hem de yarattığı *çevre sorunları* yönünden sakıncaları olduğu bilinmektedir. Deneyimlerden çıkan sonuç, turizme önem veren ülkelerin, yeni turizm türleri ve bölgeleri geliştirme çabasına girmelerine neden olmuştur. Önemli turist varış alanı olan Akdeniz ülkelerinde, turizm faaliyetleri ve arzını arttırmak, farklı turizm türlerini benimsemekten mümkün olamayacaktır.

Son yıllarda, 'sürdürülebilir turizm' kavramı paralelinde, doğal değerler ve tarihi mirasın korunması, geleneksel kırsal toplumların geliştirilmesi daha çok önem kazanmaya başlamıştır (OECD,1994). Böylelikle kitle turizminin olumsuzluklarını yaşayan ülkeler, doğal ve sosyo-kültürel çevrenin sürdürülebilirliği ile bölgesel kalkınmayı bütüncül bir şekilde ele alma gereğini duymuşlardır.

Türkiye ile benzer iklim ve turizm çekiciliklerine sahip ve turizm gelişim sürecine daha önceden başlamış olan Akdeniz ülkelerine örnek olarak, İspanya ve Yunanistan ele alınmıştır. Her iki örnek ülkede de, turizm gelişimine *bölge ölçeğinde* yaklaşılmamasının olumsuzlukları görülmektedir (Valenzuela, 1991; Konsolas ve Zacharatos,1990). Öncelikle, turizmin yalnızca ekonomik getirisi üzerinde durulması, turizm talebinin artışıyla karşılaşmak için, yalnızca konaklama kapasitesinin artırılması yoluna gidilmesine neden olmuştur. İspanya'da yabancı sermayenin hakimiyeti ve özellikle yabancılara ait ikinci konut gelişimi, turizm gelirlerinin önemli bir bölümünün ülke dışına çıkmasına ve *kıyı alanlarında yoğun yapılaşmaya* neden olmuştur (Blasco ve diğ.,1993). Turizm aktiviteleri ve turistlerin ülke bütününde dağılımı, homojenlik göstermemekte ve İspanya'nın 16 bölgesi içinde, turistlerin büyük bir bölümü, *5 kıyı bölgesi* ve *Madrid*'de yoğunlaşmaktadır (OECD,1994; Secall,1990; Valenzuela,1991). Akdeniz kıyı illerinde yaratılan katma değer, İspanya'nın geri kalanının 2.5 katına ulaşmaktadır. Akdeniz'e doğru demografik ve ekonomik yer değiştirme, kıyı bölgelerinde yoğun bir baskı yaratmaktadır (Bernier ve Cuadrado Roura,1990).

Kitle turizminin yarattığı çevresel sorunlar nedeniyle, turizmde durgunluk dönemi yaşayan İspanya, turizmin rekabet gücünü arttırmak amacıyla hazırlanan master planın amaçlarını, sosyal, ekonomik ve çevresel boyut ana başlıkları altında ele almaktadır (Marchena Gomez,1995) (Şekil 3.5).

Şekil 3.5. İspanya'da Turizm Politika Amaçları (Marchena Gomez,1995)

Yunanistan'da ise, turizmin mekansal kutuplaşması devlet yatırımları ile yaratılmış ve yatırımlar, *gelişmiş bölgelerde* yoğunlaşmıştır. Atina'nın kamu yatırımlarındaki payı %50'nin üstüne çıkarılmış ve yatırımlar, Selanik, Girit gibi gelişmiş turist alanlarına yönlendirilmiştir. Özel yatırımların ise %80'i, üç turistik merkezde yoğunlaşmıştır. Böylece turizm talebi de, Atina ile birlikte Rodos, Girit ve Korfu'dan oluşan üç adada yoğunlaşmıştır (Leontidou,1991; Konsolas ve Zacharatos,1990). Yunanistan'da, özellikle adaların turizme bağımlı ekonomisi, kitle turizminden olumsuz yönde etkilenmeyi getirmiştir (Tsartas,1992; Loukissas,1982). Turizm ve bölgesel kalkınmanın uyumunu sağlamak için, mekansal tanımlama kriterleri oluşturulmuş ve turizmi yönlendirme kredi

politikası düzenlenmiştir. En önemli hedef; ‘turizmi büyük ölçüde bölgesel kalkınma politikası için kullanmak ve turistik değerlerle doğal çevreyi korumaktır’ (Leontidou,1991).

Her iki ülkede de, turizm arz-talep ve yatırımlarında belli bölgelerde yoğunlaşma vardır ve turizmin *kıyıya yönelik kitle turizmi* şeklinde olması, çevresel problemleri ortaya çıkarmıştır. Dünyadaki turizm talebi değişiminden de etkilenen ülkeler, hem bölgesel konsantrasyon, hem de çevre sorunlarına karşı yeni yaklaşım ve politikalara gereksinim duymaktadır. İspanya, bir yandan mevcut turizm alanlarında çevre ve hizmet kalitesini yükseltmek yolunu izlerken, öte yandan turizmin kıyı alanlarında yoğunlaşmasına alternatifler yaratmak, yeni ürünler ve özellikle *ülkenin iç kesimlerinde dikey yolların uygulandığı altyapı politikası ile yeni turizm alanlarını geliştirmek* hedefini saptamıştır (Secall,1990; Valenzuela,1991). Yunanistan, İspanya gibi yeni turizm alanları yaratmaktan çok, *mevcut alanlarda kaliteyi arttırmak yönünde çevre projelerine* ağırlık vermektedir (Chiotis ve Coccossis,1990).

3.5. Bölüm Sonucu

Dünyada turizm hareketlerinin, çoğunlukla *gelişmiş bölgelerden gelişmekte olan bölgelere* doğru yöneldiği görüşü, turizmin refah göstergesi bir eylem olması ile ilişkilidir. Gelir düzeyi yüksek, çalışma süreleri göreceli olarak kısa olan gelişmiş ülke insanları, bu eylem içinde daha fazla yer almaktadır. Ancak, gelişmiş ülkeler aynı zamanda *doğal ve kültürel değerlerini*, turizm hizmetine sunarak önemli çekicilik odaklarını da oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, gelişmiş ülkeler hem turist varış, hem de turist çıkış alanı olma özelliğini sürdürmektedir. Turizm hareketliliğini etkileyen önemli bir faktör olan uzaklık, ulaşım teknolojisindeki gelişme ile önemini kaybetmekte, ancak yine de uzaklık arttıkça ulaşım maliyetlerinin de artması, talebi etkileyici olmaktadır.

Dünyanın en gelişmiş bölgelerinden biri olan Avrupa, hem turist varışları ve gelirleri hem de turizm harcamaları ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’ye gelen turistlerin büyük çoğunluğu da Avrupa çıkışlıdır. Avrupa Topluluğu’nun amaçlarından biri, üye ülkeler arasında ilişkiyi güçlendirmektir. Turizm, sosyo-kültürel boyutu ve farklı kültürlerdeki insanları biraraya getirmedeki rolü ile bu amaca ulaşmayı sağlayacak bir sektördür. Turizmin ekonomik ve kültürel boyutu yanında, çevresel problemler nedeniyle AT, üye ülkeler arasında bilgi-iletişimi arttırmak için ‘Ortak Turizm Politikası’nı oluşturmuştur.

AT'nun turizme yaklaşımda, *bölgesel kalkınma amacıyla kullanımı* ve *çevre boyutunun geliştirilmesi* önemli gündemler oluşturmaktadır.

Avrupa'nın Akdeniz ülkelerinde turizmin gelişimi, Avrupa'ya yakınlık yanında, iklim, deniz ve güneşe bağılı olarak, çoğunlukla *kıyıya yönelik kitle turizmi* şeklinde gerçekleşmiştir. Mavi Plan'ın eğilim senaryoları, bugünkü koşulların gelecekte çok daha tehlikeli boyutlara ulaşacağını göstermektedir. Buna karşın *alternatif senaryolar*, sürdürülebilir turizm için umut taşımaktadır. Öncelikle, "turizm" güçlü bir ekonomik sektör olmaya ve istihdamdaki artış ile, *bölgesel kalkınmaya* katkıda bulunmaya devam edecektir. Öte yandan, yeni ve alternatif turizm alanlarının ortaya çıkması, Akdeniz Bölgesi'nde, *turizm talebinin daha dengeli dağılımına* yardımcı olacaktır. Turistler, *doğal, tarihi ve kültürel mirasın korunmasına* karşı daha duyarlı olacaklar ve turizm talebini ülke/bölgeye çekmek, önemli ölçüde kaynak ve değerlerin korunmasına bağılı olacaktır. Turizm potansiyeline sahip ülkeler, bugünkü sorunlarını ancak geleceğe ilişkin senaryolardan yararlanarak aşma şansına sahiptirler.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE TURİZM GELİŞİM SÜRECİ, SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACI VE BÖLGELERARASI FARKLI LAŞMALAR

4.1. Ulusal Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü, Bölgesel Kalkınma ve Çevre Politikaları ile İlişkisi ve Turizm Politikalarının Mekana Yansıması

Ulusal kalkınma planları incelendiğinde, bugüne kadar Türkiye’de izlenen bölgesel kalkınma politika ve yaklaşımlarında doğru hedefler saptanmasına karşın, uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Öte yandan ulusal sınırlar içindeki kalkınma bir yandan dünya ekonomik sisteminden etkilenirken, diğer yandan ‘*kalkınma*’ yalnızca ekonomik gelişme olarak değerlendirilmemekte, özellikle doğal ve kültürel çevre ve kaynakların devamlılığı esasına dayanan bütünleşik bir gelişmeden söz edilmektedir. İşte bu noktada, bugüne kadar sanayi yatırımları ile gerçekleştirilmeye çalışılan bölgesel kalkınmanın, özellikle sanayileşmemiş bölgelerde, kullandığı kaynaklar yönüyle ‘çevre duyarlı kalkınma’yı sağlamada öncelikli sektör olacağı öngörülen *turizm* ile ne ölçüde gerçekleştirilebileceği konusu gündeme gelmektedir. Bir bölgenin sahip olduğu doğal, tarihi ve sosyo- kültürel değerleri tanıtan ve böylelikle temelde bölge yapısı ile en uyumlu kalkınmayı sağlayan, en azından uyumlu kalkınmayı sağlama potansiyeline sahip olan sektörün ‘*turizm*’ olduğu, tezin temel varsayımlarından biri olmaktadır.

Türkiye bütününde, nüfus dağılımı ve gelişmişlik farklarında görülen dengesizlikler, diğer Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi turizm yönünden de benzerlik göstermekte, özellikle batı ve kıyı bölgelerinde turizmin yoğunlaştığı görülmektedir. İlk aşamadaki bu yargı, turizm yatırım ve politikaları yönüyle de incelenerek, turizmin bölgelerarası farklılaşma ve alansal yoğunlaşma sürecinde teşviklerin etkisinin sınanması yoluyla kanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, öncelikle Türkiye’deki turizm politikaları, bölgesel kalkınma politikaları ve

çevre politikalarındaki değişimleri ve ilişkileri bütün olarak değerlendirebileceğimiz Ulusal Kalkınma Planları incelenmektedir. Kalkınma planlarında turizm sektörünün hedefleri ve içeriğinin mekana yansımaları, fiziksel planlama süreci ile birlikte ele alınacaktır. Plan hedefleri ve politikaların gerçekleşme durumları, turizme ilişkin verilerin bölgeler arasında dağılımı ve farklılaşmaları ile değerlendirilecektir.

Türkiye, sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerleri ve Akdeniz, Ege, Karadeniz boyunca uzanan 8000 km'lik sahilleri ile turizm için gerekli hammadde zenginliğine sahiptir. Türkiye'de diğer sektörlerde olduğu gibi, turizm sektörüyle ilgili hedef ve politikalar da ülke bütününde kalkınma planları çerçevesinde belirlenmektedir. Temelde kaynakların mekansal organizasyonu ve dağılımından çok, sektörel tahsisleri içeren ekonomik planlar şeklindeki 5 Yıllık Ulusal Planlarda, turizm sektörünün hedeflerinde önemli değişiklikler olmamakla birlikte, ilkelerde belirli değişimler izlenmektedir. Öte yandan planlı dönemin belirli aşamalarında mekana yönelik fiziksel planlama çalışmaları da yapılmıştır.

• Planlı Dönem Öncesi

1923-62 yıllarını kapsayan planlı dönem öncesi, başta sermaye birikimindeki yetersizlik nedeniyle, büyük yatırımların devlet tarafından gerçekleştirildiği bir dönemdir. 1949 yılında toplanan Turizm Danışma Kurulu'nun oluşturduğu '*Turizm Ana Programı*', ulusal turizm politikasının temeli olarak kabul edilirken, 1950 yılında çıkarılan 5647 sayılı Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu, Türkiye'de turizm konusunda ilk yasal düzenlemeleri oluşturmaktadır. 1953 yılında ise turizm konusunda 6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı, kuruluş maliyetinin düşürülmesine yarayan kredi ve mali yardım sisteminin oluşturulmasıdır. 1954 yılında çıkan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve 1955 yılında yürürlüğe giren turizm büro ve seyahat acentaları hakkında talimatname, turizm konusunda yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik eden önemli başlangıçlar olarak değerlendirilmektedir (Türkiye Kalkınma Bankası, 1995). Ayrıca 1955 yılında Turizm Bankası kurularak turizm faaliyetlerinin finansmanını sağlayacak kredi kurumu oluşturulmuştur. Böylelikle Türkiye'de turizmin, sanayi, tarım ve dış ticaret gibi ulusal ekonomi içinde yerini alması düşünülmüş ve özel girişim yatırımları teşvik edilmiştir. 12.7.1963 tarih ve 265 sayılı kanunla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu çerçevesinde, Bakanlığa turizm ve tanıtma alanlarında görev ve sorumluluklar verilmiştir.

• **I. Beş Yıllık Kalkınma Planı:**

1963-67 yıllarını kapsayan I.Beş Yıllık Kalkınma Planında, turizmden ödemeler dengesi açığının kapatılmasında geniş ölçüde yararlanmak zorunluluğu öngörülmüştür. Gerek bu zorunluluk, gerekse turizm gelişiminin ekonominin diğer sektörleri üzerindeki çoğaltan etkisi, devletin turizm endüstrisini desteklemesini gerektirmiştir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1964). Ayrıca bu dönemde, sektörlerarası ilişkinin önemi belirtilirken, *turizmin ekonomik kalkınmadaki hızlandırıcı niteliğini* ortaya çıkaracak araştırmalara önem verilmesi vurgulanmaktadır (Akoğlu, 1965).

1960'lı yıllarda Türkiye turizminin temel problemleri;

- Ulaşım, özellikle karayolu ulaşım koşullarının düzenlenmesi,
- Mevcutların iyileştirilmesi ve yenilerin eklenmesi yoluyla öncelik bölge ve merkezlerinde yatak kapasitesinin artırılması,
- Turizmle ilgili eğitimin ele alınması olarak belirlenmiştir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1964).

Planın kapsadığı 5 yıl içinde, turizme elverişli bölgelerden ancak bir kısmının geliştirilmesi mümkün görülmektedir. Bu nedenle çalışmalar daha çok turist çekme kabiliyeti yüksek olan ve kısa sürede sonuç alınabilecek bölgelere yönlendirilecektir (DPT, 1963). Bu çerçevede, aynı planın *bölgesel kalkınma* hedefleri ile de örtüşmektedir. Dengeli kalkınma, planın önemli bir hedefi iken, kaynakların öncelikle belirli büyüme noktalarına ayrılması ile verimliliğin yükseltilmesi öngörülmektedir.

Turizm sektöründe, *mekansal anlamda bölgesel öncelik belirlemesine* yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1963 yılı sonunda, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile İmar ve İskan Bakanlığı, *doğal çevre, iklim, arkeolojik ve tarihi değerler, altyapı tesisleri, halkın davranışı ve hizmetleri* içeren faktörlere göre merkezler için bir puanlama sistemi kabul etmiştir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1967). I.Plan dönemi için belirlenen öncelik bölgelerinin II.Plan döneminde de geçerli olacağı öngörüsüyle, *3 öncelikli bölgenin 11 merkezi* üzerinde durulmaktadır. Bu merkezlerin seçiminde, yukarıda belirtilen faktörler yanında turistlerin ülkeye giriş yaptıkları nokta ile, bir günde ziyaret edebilecekleri belli güzergahların ve çevresinin tespiti (80-120km.lik bir yayılma yarıçapı) etkili olmuştur. Buna göre, turizm yatırımlarının Marmara, Ege ve Antalya gibi yüksek turizm potansiyeli taşıyan bölgelerde yoğunlaştırılması öngörülmüştür (İmar ve İskan Bakanlığı, 1964). Aynı şekilde, turist giriş ve konaklama noktaları olan Edirne, Bursa, Bergama, Marmaris, Denizli yanında İstanbul,

Gönen-Erdek sahilleri, Çanakkale, Kuşadası, Eğridir ve Antalya-Alanya çevresinde yeni merkezlerin oluşturulması gerektiği ileri sürülmüştür (*) (İmar ve İskan Bakanlığı, 1967) (Şekil 4.1).

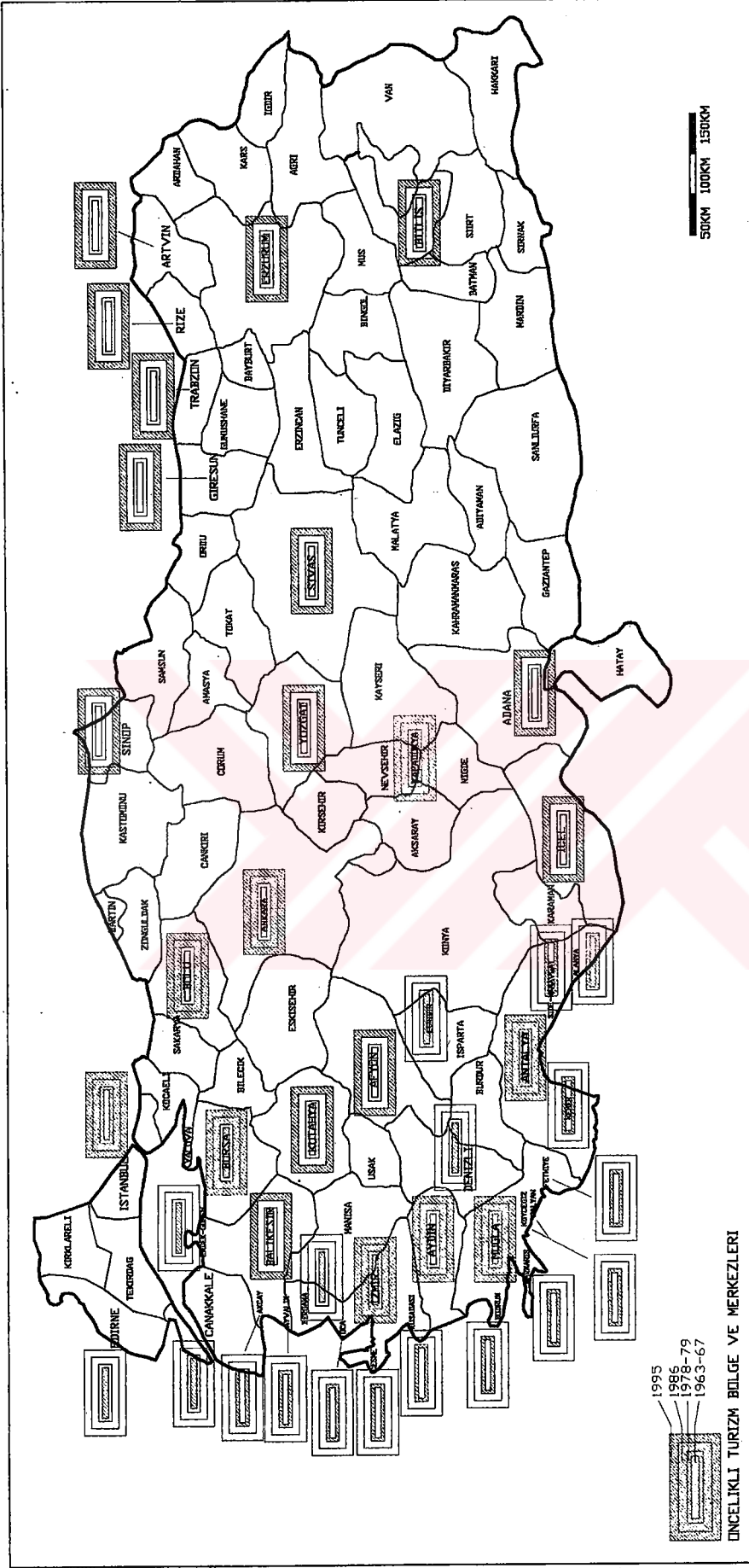
Uygulamada ise, Akdeniz, Göreme, Uludağ, Güney Ege ve kısmen Marmara bölgelerinde *fiziksel planlama* çalışmalarına girilmiştir. Bu dönemde mevcut konaklama kapasitelerine, gelecek kestirimlerine göre eklenecek yatak sayıları tespit edildiğinde, Antalya-Alanya bandının İstanbul ilinden sonra ikinci sırayı aldığı görülmektedir. Bu bölgenin iklim avantajı, tarihi ve arkeolojik değer zenginliği turist sayısını arttırırken, uçak seferlerinin başlaması ile büyük talepler beklenmektedir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1967). Özellikle bu *bölgenin dengeli kalkınmasma* en fazla hizmet edecek sektör olarak *turizm* görülmektedir. Antalya bölgesi, bölgesel kalkınma çalışmalarında da *potansiyel gelişme bölgesi* olarak ele alınmıştır (DPT, 1963). Ayrıca, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile İmar ve İskan Bakanlığı'nın yaptığı çalışmanın sonuçlarından biri de; '*Belirli nitelikleri olan bölgeler arasında ekonomik potansiyeli yüksek olan yörelerin, turizmde gelişme imkanına sahip olduğu muhakkaktır.*' şeklindedir.

• II.Beş Yıllık Kalkınma Planı:

1968-72 yıllarını kapsayan II.Beş Yıllık Kalkınma Planında, turizmin yalnızca ekonomik boyutu değil, sosyo-kültürel özelliklerinden de yararlanılması amaçlanmaktadır. Öte yandan *istihdam düzeyini yükseltici etkisi* üzerinde durulmaktadır. Turizm yatırımlarının yine turizm potansiyeli yüksek bölgeler içinde yoğunlaştırılması öngörüldürken, '*kitle turizmi*'nin geliştirilmesine yönelik konaklama ve ulaşım olanaklarının sağlanması ve bunun bir '*Fiziksel Plan*'a göre gerçekleştirilmesi yöntem olarak ileri sürülmüştür (DPT, 1967).

Öncelikle bir *gelişme programı uygulamasını gerektiren merkezler* seçilmiş ve turizmin bu noktalarda nüveleşmesi, daha sonra bu merkezlerden çevreye doğru gelişmesi düşünülmüştür (İmar ve İskan Bakanlığı,1964). Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinin bir şartı olarak, kamu ve özel sektör arasında sıkı bir işbirliği olması, genel olarak devletin teşvik edici bir rol oynaması ve turizme yönelik altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesi öngörülmektedir (DPT, 1967).

* Merkez oluşturulması: Yalnızca konaklama üniteleri değil, büyük şehir ve tarihi yerler olarak hizmet seviyesi yüksek, farklı ve doğal yaşama düzenini sunan yerler şeklinde kabul edilmektedir

Şekil 4.1. Planlı Dönemlerde Öncelikli Turizm Bölge ve Merkezleri (*)

(*) DPT, 1963; 1967; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Bankası, 1986a; Turizm Bakanlığı 1995c kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1969'da çıkan 6/12209 sayılı KHK ile, *Çanakkale ili güney sınırı ile İçel ili batı sınırı arasında kalan kıyı bölgesi* turizmde öncelikli bölge olarak tespit edilmiştir (TKB, 1995). Ancak, DPT ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca ülke ölçeğinde *Turizm master planları* hazırlanıncaya kadar, 7/52 sayılı kararname ile kamu kesiminin tüm arazi alım ve satım işlemleri durdurulmuştur.

Öte yandan *çevre* ile ilgili olarak, doğal, tarihi ve arkeolojik değerlerin, anıt ve eserlerin korunması, değerlendirilmesi çalışmalarında planda öngörülen bölgelere ve turistik konaklama tesislerinin yoğunlaştığı yerlere öncelik tanınacağı turizm politikası içinde yer almaktadır (DPT, 1967).

• III.Beş Yıllık Kalkınma Planı:

1973-77 yıllarını kapsayan III.Beş Yıllık Kalkınma Planı, bir önceki planda olduğu gibi kitle turizmine ve turizm gelişiminin belli bölgelerde gelişmesi konusuna ağırlık vermiştir. Turizmin hızla geliştiği alanlarda, arazi kullanımı ve altyapı ilişkilerini düzenlemek amacıyla *Fiziksel Planlama* çalışmalarına devam edilmesi öngörülmektedir. Bu plan döneminde, öncekilere göre önemli yenilikler, *sosyal turizmin geliştirilmesi* ve iç turizmin ulusal bütünlüğe katkısının sağlanması için desteklenmesidir (DPT, 1973). Öte yandan, kıyıların ve milli park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılması ve korunması önemli bir diğer hedefdir.

• Geçiş Dönemi:

Turizm sektöründe Bakanlığın etkinliğinin artırılması ve kamu-özel sektör eşgüdümünün geliştirilmesi yönünde Aralık 1978 tarihinde hazırlanan ve 1979 yılında yürürlüğe konan Geçiş Dönemi Politikası'nda üç ana amaç belirlenmiştir:

1. Turizm kaynaklarını, özellikle döviz gelirlerini en az maliyetle arttıracak bir şekilde değerlendirmek,
2. Turizm olanaklarını, toplumun çalışan kesimlerinin dinlenme gereksinimlerini karşılayacak şekilde yaygınlaştırmak,
3. Yeniden üretilmez bir miras olan doğal ve tarihsel kaynakların gelecek kuşaklara devredilmesini sağlayacak bir koruma/kullanma dengesini geliştirmek (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982).

Bu amaçlara ulaşmak için benimsenen ilkelere en önemlileri, *birikimin değerlendirilmesi* ve *yoğunlaşma* ilkelere aittir. Buna göre, İstanbul (il), İzmir (alt bölge), Muğla (il), Antalya (il) ve Kapadokya (alt bölge) Turizm Gelişme Bölgeleri (TGB) olarak belirlenmiştir (Şekil 4.1). Saptanan Turizm Gelişme Bölgelerinde,

- Mevcut ve potansiyel turizm kapasitesinin rasyonel ve yoğun kullanımının sağlanması,
- Turistik arz çeşitliliği yaratılması,
- Toplumsal ve ekonomik ilişkileri minimize eden, izole ve kendi kendine yeterli olma savındaki turistik birimlerden özenle kaçınılması, ilkeleri öngörülmüştür.

Geçiş Dönemi Politikası (GDP)'nda öngörülen ilkelere bağlı olarak, Türkiye'de turizmi sürükleyen kıyı olgusu 1979 yılında Sektörel Planlama Dairesi'nce ilk kez bütünsel olarak ele alınmış ve '*GDP Mekansal Gelişim Modeli Üzerine Hipotetik Bir Çalışma*' ile Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz (İstanbul) kıyısındaki 22 turizme dönük yerleşme merkezinde ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir '*turizm uzmanlaşma*' araştırması yapılmıştır. Bu araştırmada, turizmin alt sektörleri olarak konaklama, gastronomi, eğlence, alışveriş, ulaştırma, yan hizmetler ve dolaylı göstergeler şeklinde 7 ana gösterge kullanılmıştır. Her bir turizm merkezinin, nüfus büyüklüğüne göre hangi alt sektörde ne düzeyde uzmanlaşmış olduğunu ortaya koyan uzmanlaşma katsayıları elde edilmiştir. Bu araştırmaya, turizmin taban sektör olamayacağı İstanbul, İzmir, Antalya gibi büyük kentler dahil edilmemiştir. 1979 yılında, optimal kış nüfus büyüklüğü 7-8 bin olan ve 20 yılda 14-15 bin olması beklenen 'Turizm kenti' niteliğindeki yerleşmeler kapsama alınmıştır.

Turist harcamalarının artırılması, yaratılacak yan aktivitelerin çeşitlilik ve zenginliğine bağlıdır. Bu tür aktivitelerin en kolay geliştiği yerler ise, optimum bir nüfus büyüklüğüne sahip turizm merkezleridir. Bu görüş, I.Plan döneminde öncelikli bölgelerin belirlenmesi için yapılan çalışma sonuçlarında vurgulanan, turizmin belli bir gelişmişlik düzeyindeki bölgelerde gelişebileceği görüşü ile de paraleldir. Bu araştırma sonunda, *Turizm kenti* niteliklerine sahip olan veya sahip olma eğilimi gösteren yerleşmelerin öncelik sıralaması yapılmış, böylece turizm yatırımları için en elverişli *12 Öncelikli Merkez* belirlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982) (Şekil 4.1):

1) Bodrum	2) Marmaris	3) Kuşadası	4) Akçay
5) Çeşme	6) Alanya	7) Köyceğiz-Dalyan	8) Foça
9) Ayvalık	10) Side-Manavgat	11) Kemer	12) Fethiye

Öncelikli Turizm Kentleri ve çevresinin, özellikle *tarihsel öğren yerleri* açısından son derece zengin bir potansiyel göstermeleri, kıyı turizminin sürükleyici alt sektör olmasının da ötesinde önemli olmaktadır.

• IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı:

1979-84 yıllarını kapsayan IV. Beş Yıllık Plan., yine kitle turizmine ağırlık verirken, *fiziksel planlama* yoluyla '*Organize Turizm Bölgeleri*'nin geliştirilmesini hedeflemektedir. Kamu dinlenme tesisleri ve turistik bölgelerdeki eğitim tesislerinin iç turizme dönük olarak kitlelere açılması ve kıyı alanlarının kamu yararına kullanılması öngörülmektedir. Turizm talebinin dengeli dağılımının sağlanması da bu dönemin hedefleri arasındadır.

Turizm ile çevre ve kalkınma ilişkisini kuran yaklaşım ve çalışmalar ise IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı dışında esas olarak,1979 yılı programında yer almaktadır. 1979 Yıllık İcra Programı'nda, '*Doğal kaynakların ekolojik dengelerini sürdürebilmeleri için korunması zorunlu olan alanların, turizm sektörünün geleceği için gerekli rezerv alanların denetim altında tutulmasını sağlamak amacıyla kıyılar ve turistik alanlarla ilgili yasa tasarısı*' çalışmaları önem kazanmıştır (DPT, 1979). Bu gelişmeler kurumsal yapı da da kendini göstermiş, 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ile 2872 sayılı Çevre Kanunu çıkarılmıştır.

Aynı plan dönemi içinde yer alan 1980 sonrasında ise, IV.Plan'ın yaklaşım ve politikalarından farklı gelişmeler izlenmektedir. 1980 sonrası, Türkiye'nin ekonomik yapısındaki değişim ve liberalizasyon, belki de bu değişimden en çok etkilenen turizm sektörüne yansımıştır. 12 Mart 1982'de yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile turizm amaçlı yatırımlarda önemli artışlar görülmüştür. Kanunun amacı, '*Turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını sağlamaktır*'. Kanun, turizm hizmeti ile bu hizmetin gereği turizm bölgeleri, turizm alanları ve turizm merkezlerinin tespiti ile geliştirilmelerine, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin hükümleri kapsamaktadır' (Turizmi Teşvik Kanunu, 1982).

Bu kanunla, devletin hüküm ve tasarrufu altındaki arazilerin, turizm amaçlı yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı şirketlere uzun süreli kiralamarar yoluyla verilmesine başlanmıştır. 28 Nisan 1983'de çıkarılan 'Kamu Arazilerinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik' bu amacı gerçekleştirmektedir. Bunun dışında 'Turizm Teşvik Kanunu' ile ucuz faizli kredi sağlanması, hazır altyapı sunulması ve ilgili yasal mevzuatlarda ayrıcalık gibi teşvik tedbirleri getirilmiştir (Turizm Bakanlığı, 1993).

- **V. Beş Yıllık Kalkınma Planı:**

1985-89 yıllarını kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, *turizm sektörü* açısından *çevresel boyutun önemi* vurgulanmıştır. Buna göre, doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımı için koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonu önemli bir hedef olmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin doğal, tarihi, arkeolojik ve kültürel varlıkları, kış, av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyelinin, ekolojik dengeyi koruma, çevreyi güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi gündemi oluşturmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985).

Öte yandan, bir önceki dönemde çıkan Turizmi Teşvik Kanunu yanında, turizm sektörünü ilgilendiren diğer kanunların getirdiği kolaylıklar, turizm sektörü yatırımlarında çekiciliği arttırmıştır. V.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan tedbirlerden 'Turizm Bankası'nın doğrudan yatırım yapması yerine fonlarının kredi olarak kullanılması' hedefi paralelinde Banka, kaynaklarını tümüyle sektörün finansmanına yöneltmiştir. Turizm sektörünün, 1985 yılı programında '*Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör*' kapsamına alınması ve 1986 yılı içinde hibe türü teşviklerle yatırımların desteklenmesi sonucu, teşvik için başvuran firma sayısında ve yatırımlarda büyük artışlar gözlenmiştir (TKB, 1995). Ancak, Turizm Bankası'nın verdiği kredilerde *öncelikli bölgeler* ve ilan edilen turizm merkezleri, yine ağırlıkla İstanbul, İzmir, Muğla, Antalya ve Aydın gibi "gelişmiş bölgeler"de yoğunlaşmıştır (Şekil 4.1).

- **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı:**

1990-94 yıllarını kapsayan VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, *şehirlerarasında ihtisaslaşmanın* sağlanması amacı ile mevcut potansiyelin belirlenmesi ve buna göre şehirlerin sanayi, turizm, eğitim gibi belli fonksiyonlarına ağırlık verilmesi öngörülmektedir. Yerleşme-şehirleşme bölümünde, *turizmin mekansal yoğunlaşması* ile ilişkili bir ilke de, kıyılarda yapı yoğunlaşmasını önleyecek yeni bir yasal düzenlemenin yapılması gereğidir. Turizm politikalarında ise, kıyıya yönelik kitle turizmine *alternatif yeni turizm türlerinin* geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Özellikle kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf ve 3.yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikalarının uygulanması öngörülmektedir. Ayrıca, turizm alt ve üstyapısının nitelik ve niceliğinin yükseltilmesine önem verilecek ve turizm mevsimini uzatacak önlemler alınacaktır.

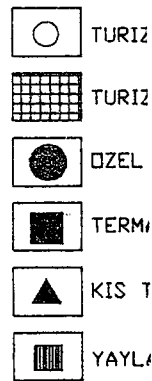
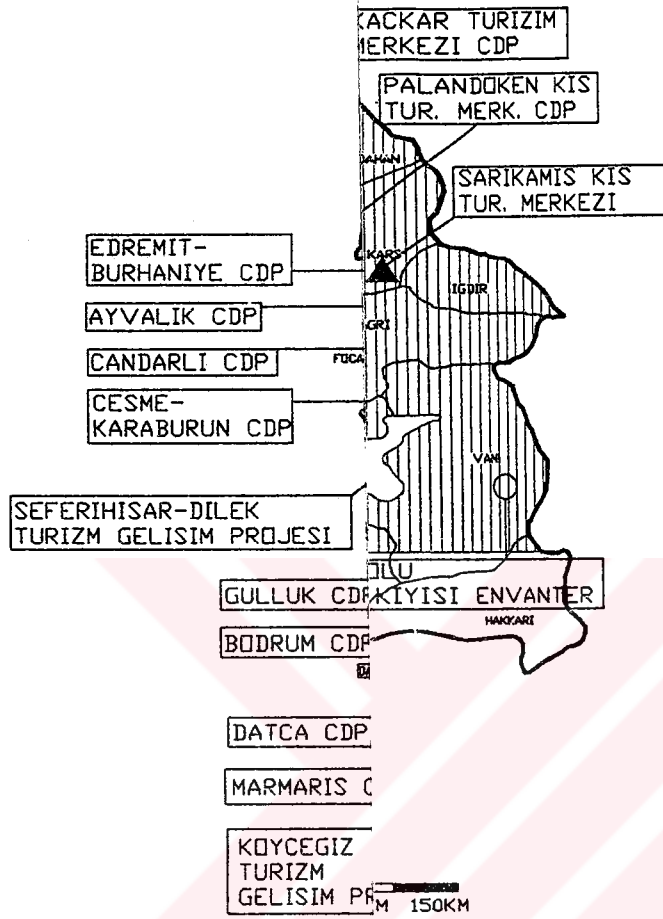
Çevre politikaları içinde, özellikle kıyı alanlarının ve verimli tarım topraklarının spekülâtif amaçlarla yapılaşmasının önlenmesi, bunun için de kıyı alanlarından yararlanmada öncelikle kamu yararını gözeten bir *master plan*ın hazırlanması öngörülmektedir. Çevre ile ilişkili olarak, insanlığın kültür ve tabiat mirası olan değerlerin etkin şekilde korunması, *çevre ile kültür peyzajı* ilkeleri esas alınarak turizm faaliyet ve yatırımlarının planlanması benimsenmektedir. Turizmin çeşitlendirilmesi politikası paralelinde 1990 sonrası, ülkenin kıyı ve batı bölgeleri dışındaki turizm kaynaklarının da değerlendirilmesi yönünde planlama çalışmaları başlamış, böylelikle turizm ile ilgili fiziksel planlama çalışmaları ve turizm bölge ve merkezlerinin ülke bütününde daha *dengeli* bir dağılımı ortaya çıkmıştır (Turizm Bakanlığı, 1995) (Şekil 4.1) (Şekil 4.2).

VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın belirgin farklılıklarından biri de, gerek bölgesel gelişme politikaları gerekse çevre politikaları açısından AT politikaları ile uyuma yönelik çalışmaların gündeme gelmesidir. Bu dönemde, Turizm Bakanlığı'nın turizme yönelik yatırımlarda ve etkinliklerde, *çevre duyarlılığı, toplumsal yarar ve verimlilik* gibi üç ögeyi temel aldığı görülmektedir (Turizm Bakanlığı, 1993). Bu anlayışla yola çıkan projelerin en önemlisi '*Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi Projesi*' ATAK'tır. Turizm Bakanlığı'nca 1989 yılında yürürlüğe konan ATAK Projesi, Ege ve Akdeniz kıyılarında yer alan turizm yoğunluklu yerleşmelerin, içmesuyu, kanalizasyon, atıksu arıtma ve katı atık imha tesisleri gibi çevre koruma amaçlı altyapı sistemlerinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.

• VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı

1996-2000 yıllarını kapsayan VII.Beş Yıllık Kalkınma Planında, bir önceki plan döneminde görülen Avrupa Birliği (AB) politikaları ile uyumlu politikalar geliştirilmesi yanında, özellikle dünyada değişen ulusal ve bölgesel yapılar ve uluslararası rekabet koşullarının da gözönüne alındığı politika ve hedeflerin geliştirildiği görülmektedir.

Ülkedeki her bölge farklı olanaklar, özellikler ve problemlere sahiptir. Bu durum, *sektörel özellikleri ve mekansal analizi birlikte ele alan yeni bir bölge planlama yaklaşımı* kaçınılmaz kılmaktadır. Bölgesel gelişme çalışmalarından, bölgelerarası gelişme farklılıklarını minimize etmek, az gelişmiş bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeyini yükseltmek ve insanların göç yapısını durağan hale getirmek gibi yararlar beklenmektedir. Bölgesel gelişme aktiviteleri ve fiziksel planlar, gelişmenin çevresel etkileri ve ekolojik

Şekil 4.2. Turizm Planlama A

(*) Turizm Bakanlığı 1993c, 199

dengeler için özel dikkat gerektiren *sürdürülebilir kalkınma* çerçevesi ile bütünleştirilecektir.

Turizm sektörü, her dönemde olduğu gibi *ulusal ekonomiye katkısı* ile ele alınırken, özellikle *sosyo-kültürel* ve *çevresel* boyutlarda da daha net bir katkı içermektedir. Turizm sektörünün öncelikli hedefleri, *turizm ekonomisinin rekabet gücünü yükseltecek gelişme, yerel halk ve turistlerin beklentilerini karşılama ve doğal-kültürel değerlerin devamlılığını sağlama* şeklinde belirlenmiştir.

Talep yapısındaki değişim ve yeni eğilimlere bağlı olarak, yeni-*alternatif turizm türleri* ve *potansiyel alanların yaratılması*, böylelikle *turizmin mevsimsel ve coğrafi dağılımının iyileştirilmesi* amaçlanmaktadır. Bunun için mekansal gelişim anlamında, dinamik ve stratejik bir *Turizm Sektör Master Planı* (TUSAP), uzun dönemde turizm sektörünün gelişimi için uygulamaya konacaktır. Ülkemizde alternatif turizm gelişmeleri yeni bir gündem oluşturmakta, ancak turizmin ağırlıkla deniz ve kıyı ile ilişkili gelişmesi gerçeğinden yola çıkılarak deniz turizmi ile ilişkili aktivitelerin koordinasyonu için Deniz Turizmi Kanunu çıkarılması amaçlanmaktadır.

Saptanan sorunlara göre, VII.Plan dönemi için *çevre* konusundaki başlıca hedefler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (DPT, 1996):

- Çevresel problemlerin çözümü için alınan kararlar ve politikalar, Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlar ile ilişkili olacaktır.
- Etkin bir çevresel yönetim için, *Ulusal Çevre Stratejisi* oluşturulacaktır. Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yapılar arasında yetki ve sorumluluğun dağılımı yeniden ele alınacaktır.
- Çevresel kontrol ve ölçüm için altyapı oluşturulacak, çevresel envanterler, istatistikler, standartlar, araştırma ve geliştirme çalışmaları ve veri erişim sistemleri geliştirilecek, kalkınma ve çevre için, karar verme sürecine referans olacak göstergeler hazırlanacaktır. Bu envanter ve araştırmalar, ülke, bölge, konu ve sektörel düzeylerde, *dinamik ve çok boyutlu* yaklaşım ile ele alınmalıdır.

Öte yandan çevre konusunda, dolaylı ve dolaysız olarak turizmle ilgili kanunlarda değişiklik öngörülmektedir (DPT, 1996):

- 2872 sayılı Çevre Kanunu, kentsel ve kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal gelişme hedefleri ile birlikte güncelleştirilecektir.

- 6831 sayılı Orman Kanunu, orman kaynaklarının korunması ve iyileştirilmesi doğrultusunda düzeltilcektir.
- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda revizyon yapılacak, kamu arazilerinin özellikle turizm yatırımlarına tahsisinde *doğal çevrenin korunması* ve turizm merkezleri olarak tasarlanan alanlardaki yatırımları gözönüne alan düzenlemelere gidilecektir.
- 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 100 metre genişliğindeki kıyı bandının arkasında yapılaşmaya izin veren kanun, *topografik özellikleri ve doğal kaynakları* içerecek şekilde revize edilecektir.
- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, temelde kültürel değerlerin korunmasını içermekte, doğal değerler hakkında ölçüleri de içerecek şekilde düzeltilcektir.

Ulusal planlarda belirlenen ilke ve hedeflerin uygulamaya geçirilememesinde, yasal mevzuat çokluğu ve *yetki karmaşası* dışında, *kısa vadeli beklentiler ve popülist yaklaşımlarla politika belirlenmesi* etkili olmaktadır. Her dönem ulusal planların başlıca hedefi olan, dengeli gelişme konusunda bugüne kadar başarı sağlanamadığı 7.Plan'da da ifade edilmektedir. Turizm sektörü de, bu anlamda tüm ekonomik aktiviteler gibi öncelikli gelişme bölgeleri olarak saptanan bölgelerde gelişim göstermiştir. Bu gelişim, bölgenin kendi potansiyeli yanında, planlama politikaları ve teşviklerle desteklenmiştir. Turizm sektörünün, uzunca bir süre yalnızca ekonomik getirisi açısından değerlendirilmesi ile de ilişkili olarak, mekansal gelişimindeki yönlendirici etki, önemli ölçüde *kıyıya yönelik kitle turizmi* şeklindeki talebe karşılık, arz oluşturmak şeklindedir. Çevre ile ilgili olarak, 1972 Stockholm Konferansı'nın ilk yansımaları ise 1979-84 yıllarını kapsayan IV.Plan dönemine rastlamaktadır. Tarihi çevrenin, ulusal parkların saptanması, korunması ve turizme yönelik olarak kullanılması çalışmalarına önem verildiği belirtilmiştir. Aslında tüm sektörler için geçerli olan bütüncül yaklaşımın, turizm sektörünün kapsamı ve sürekliliği açısından kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

4.2. Turizm Potansiyeli ve Gelişmişlik Göstergelerinin

Bölgelerarası Farklılaşmalar Açısından Değerlendirilmesi

Turizmin, birçok Akdeniz ülkesinde kıyı boyunca yoğunlaşması, bu alanlarda nüfus artışı ile birlikte kentsel yayılmaya ve bölgesel farklılaşmalara neden olmaktadır. Türkiye'de nüfusun dağılımı, yatırımların yoğunlaştığı kentsel alanlara göç ile belirlenirken, doğu ile

batı bölgeleri arasındaki farklılıklar belirginleşmektedir. Diğer sektörel yatırımlarda olduğu gibi, turizm aktivitelerinin ülke içindeki dağılımı da bölgelerarası farklılıkları göstermektedir. Batıda yer alan bölgelerin sahip oldukları iklim, coğrafi özellikler, ulaşım kolaylığı gibi nedenlerle başlangıçta avantajlı oldukları bilinen bir gerçekse de, her bölgenin sahip olduğu değerlerin aynı oranda geliştirilememesi de bu farklılıkları arttırmıştır. Temel coğrafi ve demografik göstergeler incelenirse, 1990 yılında ülke toplam alanının 1/3'ini oluşturan kıyı belediyelerinin, nüfusun %50'den fazlasını kapsadığı görülmektedir (Korça, 1992).

Turizm sektörü, daha fazla bölgesel desantralizasyon ve kendi devamını sağlayan ekonomik aktivitelerin oluşması gibi önemli bölgesel gelişme politika hedefleri için bir araç niteliğine sahiptir. Ancak bir öncü sektör olarak turizmin gücü, önemli ölçüde bölgenin dinamikleri, doğal kaynak ve insan kaynağı potansiyeli ile sermayeye dayanmaktadır. Günümüzdeki *bölgesel gelişim* anlayışı, bir bölgenin gelişmesinin *yerel kapasite* ve *birikimin uluslararası rekabet* koşullarında kullanılabilmesi ile mümkün olacağı şeklindedir. Öte yandan, Akdeniz ülkelerinde kitle turizminin ortaya çıkardığı çevre sorunları, uluslararası turizm pazarındaki paylarının azalmasına neden olmaktadır. Bu iki saptamayı birleştirdiğimizde, *Türkiye için turizm sektörünün, yerel kaynak ve potansiyeli kullanarak uluslararası rekabette önemli bir şansa sahip olduğu, aynı zamanda bölgesel gelişme için de kullanılabileceği ortaya çıkmaktadır*. Ancak bunun için, diğer Akdeniz ülkelerinin yaşadığı süreçlere ve kitle turizminin sonuçlarına karşı önlem alması gerektiği de açıktır.

Türkiye'de, hem turist sayısı hem turizm geliri ve konaklama kapasitesi, Avrupa'nın önemli turizm varış alanları olan diğer Akdeniz ülkelerine göre, 1980-94 yılları arasında en yüksek yıllık artışı göstermektedir. Ancak bu hızlı artış, henüz Türkiye'nin dünya pazar payının yeterince artmasını sağlayamamıştır. Çalışmanın bu bölümünde, önceki bölümlerde *turizm aktivitelerinin gelişmiş ve/veya az gelişmiş bölgelerde yoğunlaşması* üzerine geliştirilen düşünceler, Türkiye için değerlendirilecektir.

Turizmle ilgili yapılan birçok çalışmada, *turizmin mekansal yapısını* analiz etmek amacıyla birçok değişken kullanılmaktadır (Smith, 1989; Pearce, 1989 ve 1992; Dowling, 1993; Valenzuela, 1991; Secall, 1990; Ashworth ve Stabler, 1988). Bu kapsamda, Türkiye için yapılacak bir çalışmada, uluslararası karşılaştırmalara da olanak verecek şekilde, hangi verilere gereksinim olduğu ve bunları elde edebilme koşulları gözönüne alınarak bir çerçeve oluşturulmuştur.

Değerlendirme için kullanılacak kriterler, *turizm talebi* açısından turist sayısı yanında daha gerçekçi değerler olarak kabul edilen *konaklayan kişi sayısı*, *geceleme sayısı*, *kalış süresi* ile *doluluk oranları* ve *turizm arzı* açısından ise *tesis sayısı* ve *yatak kapasitesi* gibi bölge ölçeğinde istatistiklerden elde edilen verilerdir. *Turizm arzını*, turizm altyapısı- potansiyeli ve çekicilikleri ile bir bütün olarak ele aldığımızda, konaklama sektörü dışında, *ulaşım altyapısı ve olanakları* ile *birincil turizm çekicilikleri olan doğal ve tarihi-kültürel çekiciliklerin* de ele alınması gerekmektedir. Turizm arz ve talebinin bölgelerarası dağılımının turizm politikaları ile ilişkisini değerlendirebilmek için, *turizm yatırım ve teşvik-kredilerinin* bölgelere dağılımı incelenecektir. Turizmin bölgeye ekonomik katkısını değerlendirebilmenin en gerçekçi göstergesi olarak turizm sektöründe yer alan *işgücü* ele alınacaktır.

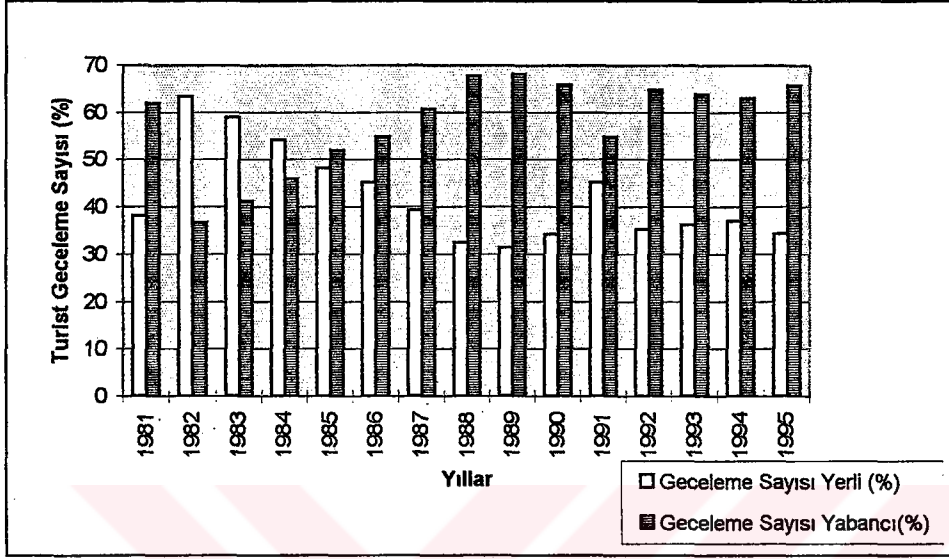
4.2.1. Turizm Arz ve Talebi Açısından Bölgelerarası Farklılaşmalar

Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı her geçen yıl biraz daha artmaktadır. Ancak konaklama ve kalış sürelerini içeren geceleme sayıları, ülkeye giriş yapan turist sayısından daha anlamlı veriler olarak kabul edilmektedir. Geceleme ve kalış süresinin yanında, doluluk oranları ve yatak kapasiteleri bölgelere göre incelendiğinde, ülkenin genel turizm coğrafyası ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, Türkiye'de turizme olan talebin yıllara göre değişimi, *iç ve dış turizm payları*, *mevsimlere dağılımı* ve *konaklama türü tercihleri* gibi göstergeler değerlendirilmektedir.

1981 yılı temel alınarak yapılan indekslemeye göre, *konaklayan kişi sayısı* en yüksek değere 1993'de ulaşmıştır (Tablo 4.1). *Geceleme sayıları*, özellikle 1985'den itibaren Türkiye'de *dış turizm* ağırlığını göstermektedir (Şekil 4.3). *Konaklama ve geceleme sayılarının belli yıllarda düşüş göstermesi, tesis ve yatak sayısına aynı şekilde yansımamıştır*. O dönemlerde, talepte düşüş görülmüş, ancak arz bundan etkilenmemiştir. Hatta Körfez Savaşı'na rastlayan 1990-91 yılları arasında yatak sayısındaki artış en fazladır (Tablo 4.1).

1995 yılı verilerine göre, Türkiye'deki *gecelemelerin en yoğun olduğu aylar*, öncelikle Temmuz-Ağustos-Eylül ayları ve bu üç ayın toplam gecelemler içindeki payı % 38.36 olmakta, fakat 1994'e göre bu üç aydaki yoğunlaşmanın azaldığı görülmektedir. İkinci aşama olarak 6 aylık bir süreç (Mayıs-Ekim) ele alındığında, bu oran % 76.59'a ulaşmaktadır. 1995 yılı verileri, özellikle Nisan-Mayıs-Haziran aylarında önemli artışları işaret etmektedir (Şekil 4.4). *Türkiye'de turizm, ağırlıklı yaz sezonunun uzun sürdüğü*

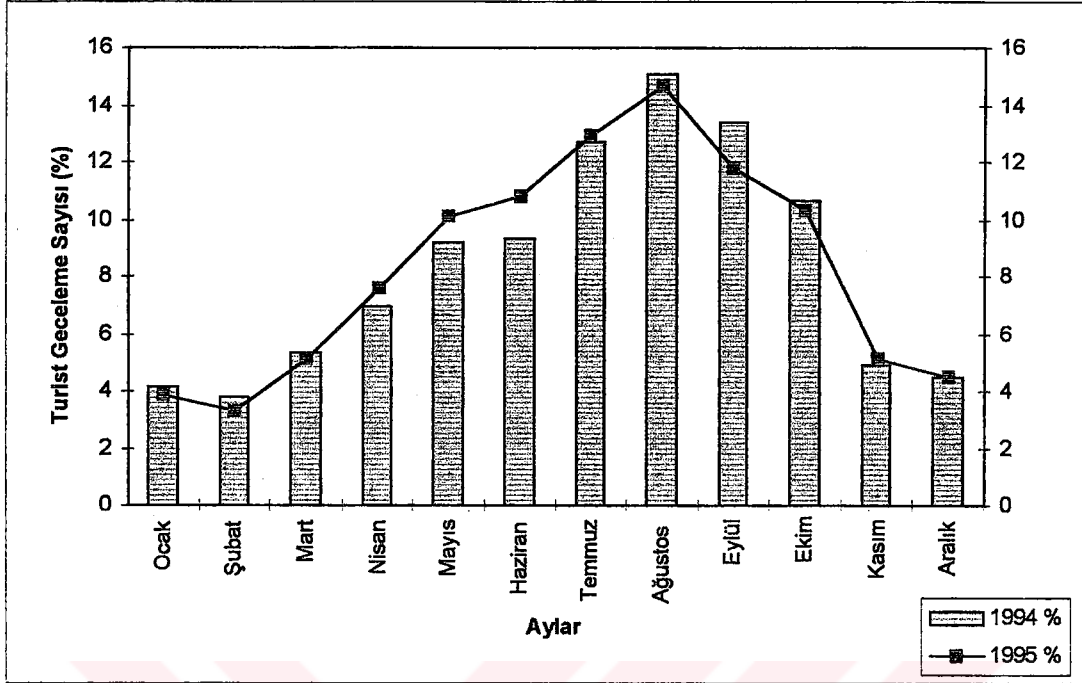
kıyı alanlara yönelmektedir. İklimsel özellikler, turizm sezonunun uzaması ile belli dönemlerde yoğunlaşmasını önleme potansiyeline sahiptir.

Şekil 4.3. Yerli ve Yabancı Turist Geceleme Paylarındaki Değişim (Turizm Bakanlığı 1994b; 1995a)

Bir anlamda turist türünü de belirlemede kullanılan, *konaklama türü ve tercihlerine* bakıldığında, Türkiye’de çok yıldızlı otel ve tatil köylerinin çoğunlukla tercih edildiği görülmektedir. 1995 yılında, beş yıldızlı otellerin toplam gecelemlerden aldığı pay % 24.03; üç yıldızlı otellerin % 21.38 olarak belirlenirken, otellerin toplam gecelemler içindeki payı % 81.26’ya ulaşmaktadır (Tablo 4.2).

Tüm bu değerlendirmelere göre, Türkiye’de turizm, dış faktörlerden etkilenecek, dalgalanmalar gösteren, dış turizm ağırlıklı, iklim avantajı ve altı aylık turizm sezonu ile kıyıya yönelik kitle turizmini çeken, çok yıldızlı otellerin tercih edildiği bir yapı sunmaktadır. Bu genel yapının, bölgelerarasında nasıl bir dağılım gösterdiği de, belli noktalara dayalı olarak önceden tahmin edilmektedir. Ancak bu dağılımın sayısal veriler ile ortaya konması gerekmektedir.

Şekil 4.4. Turist Gecelemelerinin Aylara Göre Dağılımı (Turizm Bakanlığı, 1994b; 1996a)

Tablo 4.2. Konaklama Türü ve Tercihlerine Göre Gecelemelerin Dağılımı (Turizm Bakanlığı, 1996c)

Konaklama Türü	Geceleme sayısı (%)		
	Yabancı	Yerli	Toplam
5yıldız	26,90	18,55	24,03
4yıldız	14,13	11,75	13,31
3yıldız	22,78	18,72	21,38
1-2yıldız	12,25	32,96	19,37
Diğer otel	1,82	5,75	3,17
Toplam Otel	77,88	87,73	81,26
Motel	0,62	1,34	0,87
Pansiyon	0,93	1,35	1,07
Tatil köyü	20,36	9,02	16,46
Diğer	0,21	0,56	0,34
TOPLAM	100,00	100,00	100,00

4.2.1.1. Turizm Talebi

1991 yılında, turizm talebi göstergesi olan turist sayısının 7 coğrafi bölge arasındaki dağılımına bakıldığında, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nin toplam içinde % 71'lik

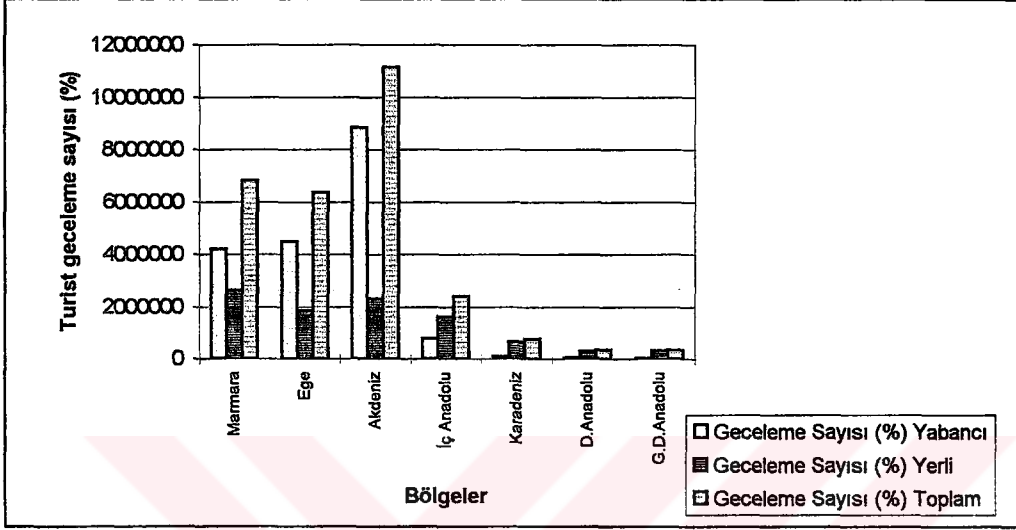
paya sahip oldukları görülmektedir. *Geceleme sayısı* açısından bölgelerarası talep yoğunlaşması, daha da artmakta ve üç bölge toplam gecelemlerin % 82'sini oluşturmaktadır (Tablo 4.3). 1995 yılında bu oranın % 86'ya ulaştığı görülmekte, *Türkiye'ye yönelik talebin, turizm altyapısına da bağlı olarak belli bölgelerde yoğunlaşmayı arttırarak sürdürdüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır*. 1991'de yalnızca Akdeniz Bölgesi'nin geceleme payı % 33 iken, 1995'de % 39'u aşmıştır (Tablo 4.3). Buna karşın, Akdeniz ve Ege Bölgeleri dışındaki diğer bölgelerin geceleme payları, 1991'den 1995'e düşüş göstermiştir. Bu kritere göre dikkati çeken bir nokta, *bir kıyı bölgesi olmayan İç Anadolu'nun 4.sırada yer almasına karşın, Karadeniz Bölgesi'nin bir kıyı bölgesi olması ve 5.sırada yer almasıdır*. 1995'de, Türkiye genelinde ortalama 3 gün olan *kalış süreleri* açısından, Akdeniz Bölgesi 5.07'lik değer ile ülke ortalamalarının üzerine çıkmakta ve ilk sırada yer almaktadır. Ancak 1991 yılına göre, her bölgenin kalış sürelerinde azalma görülmektedir (Tablo 4.3).

Tablo 4.3. Bölgelere Göre Turizm Talep Göstergeleri (Turizm Bakanlığı,1991b; Turizm Bakanlığı 1996c)

Bölgeler	Yıllar	Konaklayan Kişi (%)			Geceleme Sayısı (%)			Ortalama Kalış Süresi		Doluluk Oranı	
		Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
Marmara	1991	43,18	29,52	34,78	25,12	27,99	26,42	2,35	1,98	17,93	16,51
	1995	38,66	29,40	33,84	22,69	27,10	24,20	2,34	1,78	28,13	13,63
Ege	1991	20,34	19,03	19,53	23,86	20,47	22,33	4,75	2,25	20,48	14,51
	1995	21,50	18,02	19,69	24,33	19,19	22,56	4,52	2,06	33,01	13,63
Akdeniz	1991	20,84	14,90	17,19	43,07	21,10	33,14	8,36	2,96	32,67	13,22
	1995	29,24	16,82	22,78	47,78	23,96	39,59	6,52	2,75	43,25	11,36
İç Anadolu	1991	10,15	20,68	16,63	5,47	17,74	11,02	2,18	1,79	9,17	24,56
	1995	7,87	18,38	13,33	4,25	16,67	8,52	2,15	1,75	12,17	25,02
Karadeniz	1991	2,82	8,83	6,51	1,05	7,46	3,95	1,51	1,77	5,80	33,88
	1995	1,71	8,80	5,40	0,56	6,74	2,69	1,31	1,48	5,12	32,20
D.Anadolu	1991	1,58	3,87	2,99	0,60	3,01	1,69	1,55	1,63	5,70	23,41
	1995	0,73	4,09	2,48	0,24	3,16	1,25	1,33	1,49	3,24	21,92
G.D.Anadolu	1991	1,09	3,17	2,37	0,81	2,21	1,44	3,00	1,46	9,44	21,35
	1995	0,29	4,49	2,48	0,15	3,18	1,19	2,02	1,37	2,42	26,94
Türkiye Top.	1995	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	3,99	1,93	30,82	16,14

İç ve dış turizmde bölgelerin etkinliğini saptamak için, herbirindeki *yerli/ yabancı turist oranını* ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Türkiye'de yabancıların *konaklayan kişi sayısı* açısından, en fazla Marmara Bölgesi'nde, *geceleme sayısı* açısından ise, Akdeniz Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir (Tablo 4.3). Akdeniz Bölgesi'ndeki kalış sürelerinin uzunluğu geceleme sayısını da etkilemektedir. Her yıl, dış turizm lehine değişen gecelemlerin, 1995'de %65.63'ünü yabancı turistler oluşturmaktadır. Genel

olarak yabancı turistlerin bölgelere dağılımı, tüm turistlerin dağılım oranı ile paralellik göstermektedir. Ancak, Akdeniz Bölgesi'nde yabancı turistlerin geceleme payı (%47.78), toplam turist payının (%39.59) oldukça üstündedir. Böylelikle, *Türkiye'de dış turizmin ağırlığı ve mekansal yoğunlaşma bölgeleri açıkça ortaya çıkmaktadır* (Şekil 4.5).

Şekil 4.5. Bölgelerin İç ve Dış Turizmde Geceleme Payları (Turizm Bakanlığı,1996c)

Bazı Avrupa ülkelerinde görülen iç ve dış turizmin mekansal yoğunlaşmasındaki farklılıklar, Türkiye'de görece olarak daha azdır (Gezici,1996). Dış turizmde, ilk üç sırayı paylaşan Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgeleri, iç turizmde, geceleme sayısı açısından payları bir ölçüde düşmekle ve sıralama değişmekle birlikte, yine ağırlıklarını korumaktadır. Bu üç bölge 1995 yılı verilerine göre, yerli turist gecelemlerinin %70'ini oluştururken, yabancı turist gecelemlerinin % 94.80'ini oluşturmaktadır (Tablo 4.4). Benzer değerlendirmeler bölgelerin sahip oldukları nüfus paylarına göre yapıldığında, yine ilk üç sırayı paylaşan Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgeleri'nin hem iç hem dış turizm geceleme paylarının, nüfus paylarının üzerinde olduğu görülmektedir (Tablo 4.4). Özellikle Akdeniz Bölgesi'nde dış turizm payı, nüfus payının 4 katına yakın bir değer göstermekte, buna karşın İç Anadolu Bölgesi, nüfus payının ancak 1/4'i oranında dış turizm geceleme payına sahip olmaktadır (*). Turizmin, bölgede önemli bir sektör olduğunun göstergelerinden biri de, ekonomik analizlerin ötesinde, "*bölgedeki turist geceleme sayısının bölge nüfusuna oranı*" olmaktadır. Buna göre, Akdeniz Bölgesi 1.00'in üzerinde bir değer gösterirken, turizm taleplerinin ve yatırımlarının da yoğunlaştığı bölge niteliği göstermektedir (Tablo 4.4).

* Nüfus verileri, daha sonra yeni bir sayım yapılmadığından 1990 yılı Genel Nüfus Sayımına dayanmaktadır.

Tablo 4.4. Türkiye'de Bölgelere Göre Nüfus ve Turist Geceleme Paylarının Dağılımı
(DİE, Genel Nüfus Sayımı, 1990 ; Turizm Bakanlığı, 1994b)

Nüfus büyüklüğüne göre bölgeler	Nüfus 1990 %	İç turizm geceleme %	Dış turizm geceleme %	Geceleme Sayısı/ Nüfus
Marmara	23.54	26.9	23.6	0.48
İç Anadolu	17.61	13.6	4.3	0.20
Karadeniz	14.36	7.4	0.7	0.10
Ege	13.45	21.1	28.4	0.87
Akdeniz	12.44	26.1	42.7	1.34
Doğu Anadolu	9.47	2.4	0.2	0.05
G.Doğu Anadolu	9.13	2.5	0.1	0.05
Toplam	100.00	100.00	100.00	

Turistlerin, *konaklama türü tercihlerine* göre geceklemelerin bölgesel dağılımı da, bir anlamda bölgenin turizmde üstlendiği rolü ortaya çıkarmaktadır. 1995 yılı verilerine göre, yalnızca otellerde geceleme oranının Türkiye ortalaması %81.26 iken, tüm bölgelerde en yüksek değeri yine oteller oluşturmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1996c). Türkiye genelinde geceklemelerin %24.03'ünü oluşturan 5 yıldızlı oteller, Akdeniz Bölgesi'nde %30.60 ile en fazla payı oluşturmaktadır.

Doluluk oranları açısından, Akdeniz Bölgesi farklı dönemlerde ağırlığını korumuş ve 1995 yılında 54.61'lik doluluk oranı ile, Türkiye ortalamasının (%46.97) üzerindeki tek bölge olmuştur (Tablo 4.3).

4.2.1.2. Turizm Arzı

Bölgelerin turizm arz potansiyelini değerlendirmek, yalnızca konaklama kapasitesine bağlandığında yetersiz kalmaktadır. Bunun için, turizm gelişiminde önemli rolü olan, seyahat kolaylığını sağlayan ulaşım olanakları yanında, turizm sanayinin hammaddesini ve birincil çekicilikleri oluşturan doğal ve kültürel değerler ülke bütününde bölgelere bağlı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

i. Konaklama Kapasitesi

Turizm arzı açısından bölgelerin konaklama kapasitesi, bunun göstergesi olarak da, *yatak sayısı* ve *tesis sayısı* ele alınacaktır. Konaklama sektörü, aynı zamanda *ikincil turizm çekiciliklerini* oluşturmaktadır. 1983-94 yıllarını kapsayan süreçte *turizm işletme belgeli* tesislerdeki yatak sayısının bölgelere dağılımı, özellikle kıyı ve iç bölgeler arasında oldukça eşitsizdir. 1983 yılında toplam yatak sayısının, bölgeler arasındaki dağılımından en fazla

payı Marmara Bölgesi (%40) alırken, *1985'den itibaren Akdeniz'in payı sürekli artmaya başlamış* 1992'de %33'e ulaşmıştır. 1994 yılında, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin toplam payı %86'dır (Tablo 4.5). Bu sonuç, *diğer bölgelerin yatak kapasitelerindeki artışın çok düşük kaldığını ve toplam içindeki paylarının da azaldığını* açıkça göstermektedir. Öte yandan yatak sayısı ile tesis sayısındaki artışın daima paralel gitmediği de görülmektedir. 1986 yılından itibaren Akdeniz Bölgesi'nde yatak sayısı, tesis sayısından hızlı artış gösterirken, 1989'dan itibaren Marmara ve Ege Bölgeleri'nde tersine bir değişim başlamıştır. Akdeniz Bölgesi'ndeki yatak sayısının bu artışı, özellikle *çok yıldızlı büyük otel yatırımlarının başlaması* ile açıklanabilir. *Turizm yatırım belgeli* tesislerde, durum biraz daha farklıdır. 1983'den 1988 yılına kadar, % 38 ile Türkiye'de en fazla yatak sayısına sahip olan Akdeniz Bölgesi, yerini % 40'lara ulaşan Ege Bölgesi'ne bırakmıştır (Tablo 4.6).

ii. Ulaşım Olanakları

Turizm pazarındaki hareketlilik, ulaşım teknolojisinin gelişimi ile yakından ilişkilidir. Turizm hareketlerinde, çoğunlukla uzak ülkeler arasında etkileşimin düşük, yakın ülkeler arasında ise yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Oysa, bu varsayıma uymayan örnekler de vardır. Bir yanda, Japonya ve Avrupa gibi uzak ülkeler görece olarak düşük etkileşim gösterirken, İtalya ve Avusturya ya da Fransa ve Almanya gibi yakın ülkeler arasında da düşük etkileşim görülmektedir. Ancak bilinen bir gerçek vardır ki, bir ülke ya da bölge bir turizm varış alanı olmayı hedefliyorsa, *erişilebilirliğe, iyi nitelikte ulaşım olanaklarına* sahip olmalıdır. Dış turizm için öncelik havayolu olurken, havayolu ile güçlü bağlantılara sahip karayolu ve demiryolu sistemlerinin geliştirilmesi, ülkenin diğer turizm alanlarının da ziyaretini sağlayacaktır. Özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinde, etkin ulaşım sistemi kurulması yanında, çevresel kaygılar ile popüler varış alanlarına erişimi sınırlamak için kontrol ve yönetim gündeme gelmiştir. Daha kolay erişim, daha fazla ziyaretçiyi çekecek ve bölgenin taşıma kapasitesi sınırları aşılabilecektir (Murphy, 1985).

Ulaşım teknolojisindeki değişim, özellikle ulaştırma şirketlerinin aracılığı ile turizm hareketini büyük küteller halinde organize etmeyi zorunlu kılmıştır. 1970 yılında DPT'nin hazırlattığı bir rapora göre, *kitle turizminin yatırım elemanlarından en önemlileri, havaalanı ve ulaşım yollarıdır*. Türkiye'de genel olarak, turizm sektöründe, hem yerli hem de yabancı özel sermaye, turistik tesis kurmak için altyapı hizmetlerinin tamamlanmış olmasına önem vermektedir. Bu nedenle, *kamu sektörü ulaşım yatırımlarını minimum harcamayı gerektiren bölgelere yöneltmiştir*. 1970 yılında, Güney Akdeniz sahil şeridi

Tablo 4.5. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı (TKB, 1995)

Yıllar	Marmara		Ege		Akdeniz		İç Anadolu		Karadeniz		D. Anadolu		G.D. Anadolu		Toplam	
	Tesis s.(%)	Yatak s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T. sayısı	Y. sayısı
1983	38	40	19	23	15	14	15	13	6	4	4	4	3	2	611	65934
1984	38	40	21	24	16	14	13	12	5	4	4	4	3	2	642	68266
1985	37	37	21	26	16	15	13	13	6	4	4	3	3	2	689	85995
1986	36	36	24	25	15	17	13	13	6	4	3	3	3	2	731	92129
1987	34	34	24	24	19	22	12	12	5	4	3	2	3	2	834	106214
1988	32	32	25	25	21	25	12	12	5	3	3	2	2	1	957	122306
1989	29	28	27	26	24	29	11	11	5	3	2	2	2	1	1102	146086
1990	28	26	28	26	25	32	11	10	4	3	2	2	2	1	1260	173227
1991	27	25	29	28	26	32	10	10	4	3	2	1	2	1	1404	200678
1992	26	24	30	29	26	33	10	9	4	3	2	1	2	1	1498	219940
1993	26	23	31	30	26	33	9	9	4	3	2	1	2	1	1581	235238
1994	25	22	31	31	26	33	9	8	5	3	2	2	2	1	1729	265136

Tablo 4.6. Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı (TKB, 1995)

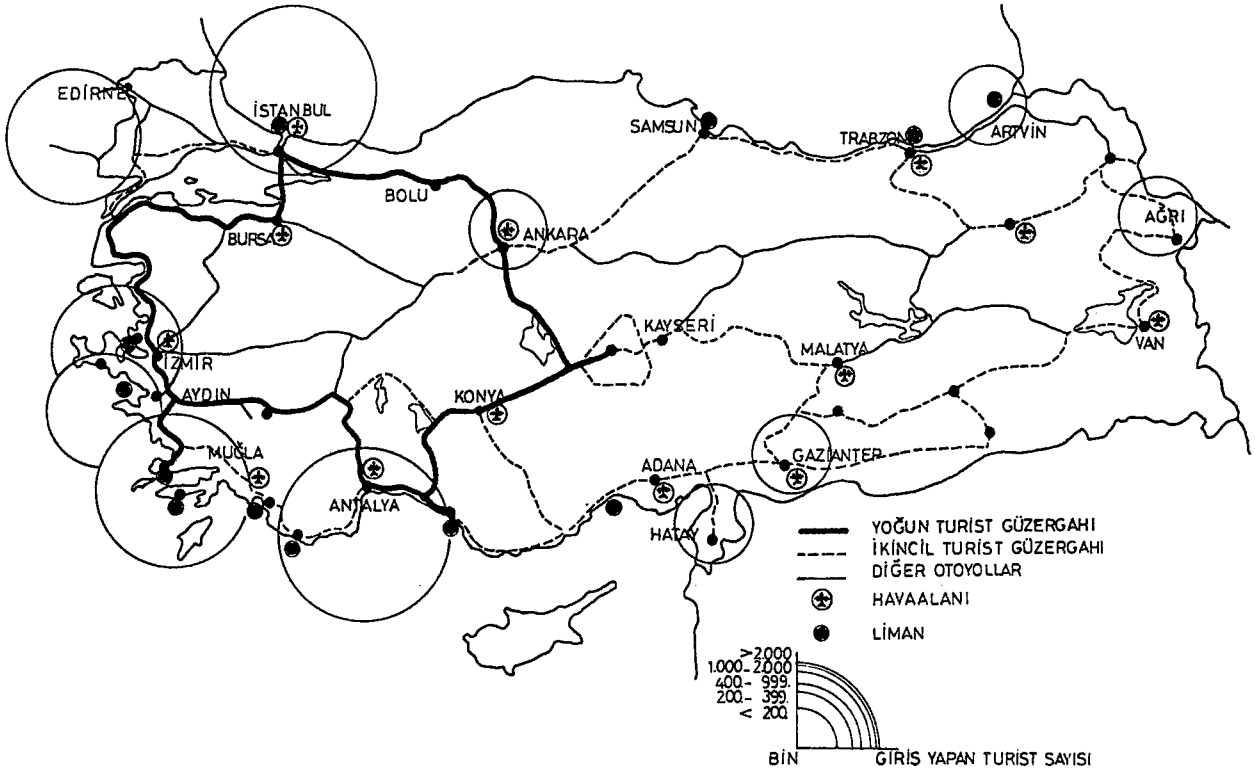
Yıllar	Marmara		Ege		Akdeniz		İç Anadolu		Karadeniz		D. Anadolu		G.D. Anadolu		Toplam	
	Tesis s.(%)	Yatak s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.s.(%)	Y.s.(%)	T.sayı	Y.sayı
1983	23	21	27	26	21	29	11	11	10	9	5	3	3	1	376	43425
1984	24	22	25	23	27	34	11	12	6	5	4	2	3	2	412	53615
1985	24	22	25	18	30	44	9	9	6	4	3	2	3	1	500	71521
1986	20	18	29	27	31	42	8	7	6	3	3	2	3	1	638	101383
1987	17	14	35	34	28	38	9	9	6	3	3	1	2	1	892	153786
1988	14	13	40	39	29	35	8	8	5	3	2	1	2	1	1268	218445
1989	14	13	42	42	28	34	8	7	4	2	2	1	2	1	1662	288896
1990	14	12	41	41	28	33	7	7	4	3	3	2	3	2	1921	325515
1991	14	13	39	40	28	33	7	6	5	3	4	2	3	3	1987	331711
1992	14	12	39	40	28	33	7	6	4	3	4	3	4	3	1938	309139
1993	14	13	39	40	28	32	6	6	5	3	4	3	4	3	1788	276037
1994	13	13	40	40	28	32	6	5	5	4	4	3	4	3	1578	240932

üzerinde yapılan çalışma, ulaşım ağının öncelik sırasını etkilediğini göstermektedir. Antalya'da havaalanı oluşu ve doğusunda iyi standartta ulaşım ağının bulunuşu, Antalya'nın doğusundaki 30 km.lik sahilin birinci öncelikte ele alınmasını gerektirmiştir (DPT, 1970). Bu arada, Antalya havaalanının uluslararası trafiğe açılması, 1971 yılı programında kararlaştırılmış, aynı yıl Muğla-Dalaman havaalanı projesi gündeme gelmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985).

Türkiye'ye gelen turistlerin tercih ettikleri ulaşım türü, 1994'te %59.23 iken 1996'da %72.87 ile havayolu olmakta, bunu %15.22 ile karayolu izlemektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olmasına rağmen, denizyolunun çok da etkin olamadığı (%10.99) görülmektedir (Tablo 4.7). Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin hangi ulaşım yolu ile, hangi il ve bölgeden Türkiye'ye giriş yaptıkları, *tercih edilen ulaşım türü ve bölgenin ulaşım olanakları* hakkında fikir vermektedir. Türkiye'nin kıyılarında ve kara sınırlarında yer alan çok sayıdaki giriş kapısının kullanım yoğunluğu, *denizyolu ve havayolu ile yapılan girişlerde, kıyı illerinin ağırlığını* göstermektedir. 1996 yılında sadece İstanbul ve Antalya, havayolu ile gelen yabancı turistlerin %78.15'ini karşılamaktadır (Turizm Bakanlığı, 1996a). Bu veriler, İstanbul'un tarihi başkent çekiciliği ile, Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin mutlaka gördükleri bir yer olduğunu, Akdeniz Bölgesi'nin ise tarihi ve doğal çekiciliklerinin, Antalya havaalanı ile desteklendiğini göstermektedir. Antalya, havayolu ulaşımındaki ağırlığı (%40.21) nedeniyle, Akdeniz Bölgesi'nin etkinliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Turistlerin giriş yaptıkları illere dağılımı, aynı zamanda ziyaret edecekleri bölgelere yakınlık ile ilişkili olarak, önemli ve yoğun turist güzergahlarını da ortaya çıkarmaktadır (Şekil 4.6).

Tablo 4.7. Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Giriş Yaptıkları Yerlerin Bölgelere ve Ulaşım Türüne Göre Dağılımı (Turizm Bakanlığı, 1994a; 1996a)

	Ulaşım Türüne Göre Turist Sayısı					1994	1996
Bölgeler	Havayolu	Karayolu	Denizyolu	Demiryolu	Toplam	%	%
Marmara	2047176	535900	244569	75235	2902880	45,57	35,45
Ege	1347189	0	495115	0	1842304	20,88	22,5
Akdeniz	2431348	107969	74655	0	2613972	20,65	31,92
İç Anadolu	119817	0	0	0	119817	1,48	1,46
Karadeniz	20081	155474	85782	0	261337	6,18	3,2
Doğu Anadolu	0	247640	0	0	247640	2,59	3,02
G.D.Anadolu	1474	199290	0	275	201039	2,65	2,45
Toplam	5967085	1246273	900121	75510	8188989	100	100
%	72,87	15,22	10,99	0,92	100,00		

Şekil 4.6. Türkiye'nin Önemli Turizm Odakları ve Turistlerin Giriş Noktalarına Dağılımı, 1996 (Turizm Bakanlığı, 1996a; Ministry of Culture and Tourism and SPO, 1983)

Ulaşım sektörlerine göre ayırım yapılmaksızın, Türkiye'ye gelen yabancıların giriş yaptıkları 10 ilin, 1990 -1994 ve 1996 yıllarındaki sıralaması Tablo 4.8'de görülmektedir. Türkiye'ye gelen turistlerin girişlerinde, 1990'dan 1994'e en önemli değişiklikler, İstanbul ve Antalya'nın, havayolu ulaşımındaki ağırlıklarının etkisiyle ilk sıraları almalarıdır. 1996'da ise, Antalya turist varışlarında ilk sıraya çıkmıştır. Edirne ili, karayolu ulaşımı ile 1990'da ilk sırada yer alırken, 1996'da 4.sıraya düşmüştür. Muğla'da, Dalaman havaalanının yer alması ve turistik alanlara daha yakın olması, Muğla'yı İzmir'den daha etkin hale getirmiştir. Öte yandan Sarp sınır kapısının açılması ile Karadeniz'den, Rusya'dan gelen turistlerin giriş yaptıkları il olarak Artvin, ilk 10 il arasında 7. sıraya yerleşmiştir. Karayolu ile giriş yapan yabancılar, 1990'da 5, 1996'da ise 4 sınır kapısında (Edirne, Artvin, Gaziantep, Ağrı) yoğunlaşmaktadır.

Özellikle Avrupa'ya açılan karayolu kapılarının 1990'daki payları, havayolu ulaşımının tercihi ile büyük ölçüde düşmüştür. Denizyolu ile girişlerde etkinliğin (%55) Ege Bölgesi'nde olduğu görülmektedir. Kuşadası limanı nedeniyle Aydın, %33.16'lık bir oran ile denizyolu girişlerinde ilk sırada yer almaktadır. 1996 yılında, Trabzon limanının % 6.31'lik bir oran ile denizyolu ile girişlerde Antalya ve İzmir'i geride bırakarak 4.sırada yer alması, bavul ticareti ağırlıklı da olsa Karadeniz Bölgesi için önemli bir gelişme olmaktadır.

Tablo 4.8. Türkiye'ye Gelen Turistlerin Giriş Kapılarına Göre Dağılımı (Turizm Bakanlığı, 1991a; 1994a; 1996a)

1990	%	1994	%	1996	%
1.Edirne	23.5	1.İstanbul	28.96	1.Antalya	29.94
2.İstanbul	20.8	2.Antalya	17.96	2.İstanbul	27.65
3.Antalya	15.3	3.Edirne	12.55	3.Muğla	13.22
4.İzmir	9.6	4.Muğla	10.71	4.Edirne	6.46
5.Muğla	7.5	5.İzmir	6.07	5.İzmir	5.63
6.Kırklareli	5.5	6.Artvin	4.75	6.Aydın	3.64
7.Aydın	5.0	7.Aydın	4.10	7.Artvin	1.90
8.Ağrı	2.8	8.Kırklareli	3.68	8.Ağrı	1.89
9.Hatay	2.2	9.Hatay	2.07	9.Gaziantep	1.83
10.Ankara	1.5	10.Gaziantep	2.07	10.Ankara	1.46
		11.Ağrı	1.55		
Toplam	93.7	Toplam	94.47	Toplam	93.62

Türkiye'ye gelen turistlerin giriş yaptıkları illerin bulunduğu bölgeler itibariyle değerlendirilmesi sonucu; 1996 yılı verilerine göre, ulaşım türü ayırımı yapılmaksızın *Marmara Bölgesi'nin %35.45'lik pay ile ilk ulaşılan bölge olduğu* ortaya çıkmaktadır. Ancak, Marmara Bölgesinin payı 1994 yılına göre düşüş göstermektedir (Tablo 4.7). Marmara Bölgesi'nde, Avrupa'dan karayoluyla gelenlerin giriş illeri olan, Edirne ve Kırklareli'nin bu bölge sınırları içinde olması, İstanbul gibi büyük bir kentsel merkezde hava ve deniz ulaşım odaklarının yer alması doğrudan etkili olmaktadır (Soykan, 1993). Ege Bölgesi'nde, İzmir daha önceki etkisini kaybetmiş ve *Muğla, Dalaman havaalanının bölgedeki turistik alanlara yakınlığı nedeniyle ön plana çıkmıştır. Akdeniz Bölgesi'nde ise kıyı kuşağındaki merkeziliği ile Antalya tartışmasız bir şekilde baskındır.*

iii. Birincil Turizm Çekicilikleri

Birincil turizm çekicilikleri, temel olarak iki grupta ele alınmaktadır:

1. Kültürel çekicilikler (sosyo-kültürel ve tarihi)
2. Doğal çekicilikler (biyofiziksel)

Değişik araştırma ve çalışmalarda kapsamı genişleyip daralsa da, *kültürel çekicilikler* kavramı, tarihi ve arkeolojik sit alanları, müzeler, sanat-kültür faaliyetlerine yönelik

galeriler, festivalleri içermektedir. *Doğal çekicilikler* kapsamına ise, iklim faktörünün yanı sıra doğal yaşama ilişkin alanlar, milli parklar, deniz ile ilişkili doğal kumsal ve plaj alanları ve diğer sulak alanlar, çeşitli jeomorfolojik oluşumlar girmektedir (Williams ve Shaw, 1995; Dowling, 1993; Holloway, 1992; İmar ve İskan Bakanlığı, 1967; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988).

İmar ve İskan Bakanlığı'nın 1967'de yapmış olduğu çalışma, daha o dönemlerde başlıca çekiciliklerin, özellikle turizmde daha çok gelişme gösteren üç bölgede, iller düzeyinde saptandığını göstermektedir. O dönemde, hem tarihi-kültürel hem doğal çekicilikler yönünden Marmara Bölgesi'nin üstünlüğü ortadadır (Tablo 4.9). Bugün, her iki çekicilik yönünden de turizmde baskın bölge durumunda olan Akdeniz ve Ege'nin o dönemde sahip olduğu kaynakların keşfedilmemiş olmasının yanında, *ulaşım ve turizm altyapısının yeterli düzeyde olmaması* da, bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. 1972 yılında, Gearing, Stewart ve Var (1972) tarafından, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın işbirliği ile yapılan çalışmada, Türkiye'de turizm sektörü yatırımlarını yönlendirme ve karar vermede kullanılması amacıyla bir yöntem geliştirilmiştir. Turistik alanları değerlendirmeye temel olacak 5 alt grup altında, 17 kriter saptanmıştır. Beş alt grubu oluşturan başlıklar: *Doğal faktörler, sosyal faktörler, tarihsel faktörler, rekreasyon ve alışveriş kolaylıkları, altyapı-yiyecek ve konaklama* şeklinde belirlenmiştir. Uzmanlarla yapılan anket sonucu, 17 kriterin ağırlıkları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın, turizm gelişimi için saptadığı turistik alanlar bu kriterlere göre değerlendirilmiş ve 65 turistik alanın sıralaması yapılmıştır (Tablo 4.10). 65 turistik alanın bölgelere göre dağılımına bakıldığında, oldukça dengeli bir durum görülmektedir. Daha önce, *öncelikli bölge* olarak saptanan Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nin, diğer bölgelerden daha ağırlıkta olmadığı saptanmıştır (*). Ayrıca, İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan turistik alan niteliğindeki illerin fazlalığı (12/65) dikkat çekicidir. Ancak, *ilk 10 arasındaki turistik alanların yine öncelikli bölge olarak bilinen Marmara, Ege ve Akdeniz'de toplandığı* ve bu üç bölgeye İç Anadolu Bölgesi'nin de 3 yerleşme ile katıldığı görülmektedir.

Aynı dönemde, Sektörel Planlama Dairesi'nce yapılan çalışma ise, kıyı alanlarına yönelmiş ve daha az sayıda yerleşmeyi, birincil turizm çekiciliklerinden çok, konaklama ve yan hizmet sektörleri ile altyapı açısından ele almıştır. Aynı dönemlere rastlayan bu iki çalışma, eşgüdüm eksikliği yanında, *birincil çekiciliklerin* öncelikli turizm alanlarını belirlemede çok da etkin kullanılmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. 1988 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, bir yörenin turizm imkanlarının değerlendirilmesi için rehber hazırlamış, *doğal*

* Üç bölge toplamı: 27/65 turistik alan

ve kültürel çekicilikleri, her bölgenin kendi özelinde değerlendirebilmesi için detaylandırmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988).

Tablo 4.9. Turistik Çekiciliklerin Niteliklerine Göre Bölgelere Dağılımı (İmar ve İskan Bakanlığı, 1967)

Bölge Merkezler	Tarih ve arkeoloji	Müze	Doğal Kumsal	Plaj Tesisleri
Marmara Bölgesi	169	21	48	50
İstanbul	65	14	38	44
Edirne	39	1	3	0
Bursa	54	2	5	2
Çanakkale	9	4	1	3
Balıkesir	2	0	1	1
Ege Bölgesi	27	8	50	20
İzmir	20	5	28	14
Bergama	2	2	2	0
Kuşadası	1	0	10	4
Marmaris	0	1	10	0
Denizli	4	0	0	2
Antalya Bölgesi	19	1	8	10
Merkez	11	1	3	4
Manavgat	2	0	3	0
Alanya	6	0	7	1
Çukurova Bölgesi	68	2	21	14
Mersin Merkez	3	0	0	1
Tarsus	16	0	1	1
Erdenli	2	0	10	2
Silifke	8	0	7	1
Adana	15	1	1	3
Hatay	24	1	2	6
TOPLAM	283	32	127	94

Çevre Bakanlığı'nın 1992'de, BM'nin Çevre ve Kalkınma Konferansı için hazırladığı çalışmaya göre, Türkiye'de yaklaşık 3300 *kentsel, arkeolojik, doğal ve tarihi sit* vardır. Birçok yerleşme, birden fazla özelliği içermekte ve bir alandaki bu çeşitlilik büyük koruma problemleri yaratmaktadır. Türkiye genelinde, 105 kentsel sit alanının 36'sı, 3000 arkeolojik sit alanının 650'si, 150 doğal sit alanının 82'si ve 35 tarihi sit alanının 5'i Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır (Çevre Bakanlığı, 1992). 1967 yılındaki saptamadan bu yana, *Akdeniz Bölgesi'nin iklimi ve kıyıda yer alması avantajlarının yanında, diğer turizm çekicilikleri ile de ön plana geçtiği görülmektedir.*

Tablo 4.10. Turistik Çekiciliklerin 65 Turistik Alan Arasındaki Önem Sıralaması (Gearing ve diğ, 1972)

Turistik Alan	Ağırlıklı Toplam	Turistik Alan	Ağırlıklı Toplam
İzmir	924,78	Dalaman	453,17
İstanbul	906,00	Afyon-Uşak	451,99
Antalya	764,8	Manisa	449,81
Bursa	760,15	Edirne	427,00
Aydın	710,65	Karaman	423,98
Ankara	686,72	Beyşehir	414,23
Kayseri	681,93	Düzce-Akçakoca	414,19
Finike	665,92	Kastamonu	410,77
Eskişehir-Kütahya	656,92	Elazığ-Tunceli	405,10
Manavgat-Side	645,00	Erzurum	404,34
Mersin	637,25	Tatvan-Bitlis-Muş	401,26
Kocaeli-Sakarya	630,35	Malatya	399,20
Nevşehir	625,00	Erzincan	395,73
Konya	564,85	Biga	389,68
Muğla-Marmaris	564,44	Tekirdağ	388,80
Çanakkale	560,40	Amasya-Tokat	386,86
Bodrum	552,60	Kırklareli	378,40
Balıkesir	541,60	Siirt-Batman	371,04
Adana	540,75	Gaziantep	370,42
Bolu	527,37	Van	369,32
Hatay	525,86	Sivas	366,79
Niğde	524,35	Rize	366,54
Silifke	523,90	Kars	359,67
Trabzon	522,34	Sinop	355,75
Denizli	517,06	Diyarbakır	333,93
Alanya	514,21	Ağrı	327,96
Zonguldak	502,72	Artvin	326,94
Ceyhan	493,73	Tortum	322,76
Samsun-Ordu	491,11	Kırşehir	315,98
Yozgat-Çorum	485,72	Adıyaman	302,00
Şanlıurfa	484,95	Kahramanmaraş	260,29
İsparta-Burdur	472,42	Hakkari	141,66
Ayvalık	458,22		

Sürdürülebilir turizm kavramı içeriğinde, turizmin ekonomik getirisinin devamlılığı ile turizme kaynak oluşturan çekicilik öğelerinin korunması, geliştirilmesi yer almaktadır. Bu anlamda, Türkiye için öncelikli turizm çekiciliğini tarihi-kültürel ya da doğal çekicilikler şeklinde ayırmak yerine bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Bu noktada, dünyada *değişen turizm talepleri* ve hareketlerinin de önemi büyüktür. Artık yalnızca dinlenme,

tatil amaçlı turizm hareketleri, yerini, gittiği ülke veya bölgenin kültürü ve çevresi ile çok daha ilgili yeni bir turist türü ve hareketine bırakmaktadır. Bugün, turizm alanında önemli ülkeler, kültürel değerlerini, zenginliklerini, uygarlık eserlerini koruyarak, tanıtarak ön plana çıkarmışlardır. Ayrıca, turistlerin tarihi ve kültürel değerlere olan ilgilerini kanıtlayan bir nokta da; *turistlerin bir ülkenin tarihi-kültürel değerlerinin zengin olduğu bölgelerde yoğunlaşmasıdır.*

Türkiye, tarih öncesinden başlayan çeşitli uygarlıkların merkezi olmuştur. Bu anlamda, Türkiye’de tarihi ve kültürel zenginliklerin, turizm hareketlerinde en önemli çekicilik kaynağı olması yadsınamaz. Çeşitli Avrupa ülkelerinde, turistlerin Türkiye’yi tercih nedenleri üzerinde yapılan araştırmaya göre, *tarihi çekicilikler* birinci sırayı almaktadır (Olalı, 1984). Öte yandan SIAR (Sosyal ve İktisadi Araştırmalar A.Ş.)’ın TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) adına yaptığı araştırma sonuçlarına göre ise, turistlerin %79’unun seçiminde, *‘doğanın korunduğu bir çevre’* birinci sırada yer almaktadır (TÜRSAB, 1985; Sağcan, 1985).

Ulusal Turizm Politika hedefleri arasında, doğal ve kültürel değerlerin yaşaması ve sürekliliğinin sağlanması, önemli bir üst başlık olmaktadır (Turizm ve Kültür Bakanlığı, 1988). *Doğal ve kültürel çevre ile uyumlu gelişmeler* başlığı altında;

- Yerel ve bölgesel turizm gelişimini doğal ve kültürel taşıma kapasite sınırlarını aşmadan sağlamak,
- Doğal-kültürel ve yerel mimari özelliklerle uyumlu gelişmeyi sağlamak,
- UNESCO Koruma Projelerinin uygulamasını yaygınlaştırmak,
- Çevresel sağlık koşullarının denetimi için yasal ve teknik olanakları geliştirmek gibi alt başlıklar halinde konunun önemi vurgulanmıştır.

Türkiye’de turizm ile ilgili çekicilikleri, *“doğal ve kültürel çevre”*yi ilgilendiren ve etkileyen yasal düzenlemeler, birden fazla kanuna dayanmaktadır: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Kıyı Kanunu, Orman Kanunu ve Çevre Kanunu bunların başlıcalarıdır.

1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kentsel, doğal, arkeolojik ve mimari mirasın korunmasına ilişkin tüm yasal düzenlemelerin yapılması amaçlanmaktadır. Bu kanun ile, koruma kurulları desantralize edilmiş ve tek bir Yüksek Kurul’a bağlı 17 Bölge Kurulu oluşturulmuştur. Kanun, özellikle *‘kültür’* ve *‘doğa varlıkları’* ile *‘sit’* kavramları üzerinde durmakta, sit kavramını da 4’e ayırmaktadır:

Kentsel, arkeolojik, doğal ve tarihi sit. Bu kanun, aynı zamanda koruma- planlama sürecini de içermekte ve turizm gelişme alanlarında kurul kararları ile koruma gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

1983 yılında çıkarılan Çevre Kanunu'nun öngördüğü *Özel Çevre Koruma Bölgeleri*, aynı zamanda turizm çekicilik alanları olmaları nedeniyle, kısaca ele alınmaktadır. 13 Kasım 1989'da, 383 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'ye dayalı olarak Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur. Süreç olarak bakıldığında, çevre kirlenmesi ile birlikte düzensiz yapılaşma ve arazi kullanımındaki değişmelerin doğayı tahrip ettiği görülmektedir. Bitki, hayvan, kuş, balık ve diğer canlı varlıklar olarak bilinen '*biyolojik zenginlikler*', bu süreçten zarar görmektedir. Gelecek nesillere, bozulmamış, zengin bir biyolojik varlık mirası ve yaşanabilir, sağlıklı, temiz bir çevre bırakmak, dünya turizminden yeterli payı alabilmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için 'Özel Çevre Koruma Bölgeleri' adı altında bazı bölgeler seçilmiştir (Çevre Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, 1992).

Bern ve Barcelona Antlaşmaları ile ilişkili protokollerin bir sonucu, 1988 ve 1990 yıllarında, özellikle Akdeniz ve Ege kıyılarında yer alan 12 alan 'Özel Çevre Koruma Bölgesi' olarak ilan edilmiştir (Tablo 4.11) (Şekil 4.2). Özel Çevre Koruma Bölgeleri, sözkonusu bölgelerin,

- Sahip olduğu çevre değerlerini korumak,
- Mevcut çevre sorunlarını gidermek ve gerekli tedbirleri almak,
- Koruma ve kullanma esaslarını belirlemek,
- İmar planları ile gerektiğinde mevcut planlarda revizyonlar yapmak

amacıyla kurulmuştur.

Özel Çevre Koruma Bölgesi için aranan koşullara bakıldığında,

- Tarihi, arkeolojik ve kültür zenginliği bulunan,
- Kara ve su ekosistemi ile bütünlük ve devamlılık gösteren,
- Kendine has biyolojik, ekolojik ve jeomorfolojik özellikleri olan,
- Bitki, hayvan, kuş, balık gibi canlılar bakımından doğal biyolojik zenginliğe sahip olan,
- Turizm, rekreasyon , avcılık bakımından korunması ve geliştirilmesi uygun olan alanlar

gibi özellikler olduğu görülmektedir (Özel Çevre Koruma, 1992).

Tablo 4.11. Özel Çevre Koruma Bölgeleri (Çevre Bakanlığı, 1992)

Bölge Adı	Yüzölçümü (Km ²)	Yerleşim Sayısı	Toplam Nüfus
Köyceğiz-Dalyan	385	17	25 495
Gökova	521	5	5 145
Fethiye-Göcek	613	11	43 073
Kekova	260	1	354
Göksu Deltası	236	8	10 600
Patara	190	5	7 782
Ihlara (Kapadokya)	59	4	6 781
Pamukkale	44	5	6 742
Gölbaşı	245	7	20 519
Foça	27,5	1	9 035
Datça-Bozburun	1,474	19	15 809
Belek	100	11	11 837

Bu bağlamda, doğal, kültürel ve tarihi değerlerin birarada olduğu bölgelerin yalnızca 12 tane olması beklenemez. Benzer özelliklere sahip olduğu düşünülen 637 bölgenin de Özel Çevre Koruma Bölgesi kapsamına alınması önerilmiştir (Özel Çevre Koruma, 1992). Özel Çevre Koruma Bölgeleri, daha çok *ekoloji* ve *doğal çevre* ile ilgili görülmekte, ancak *tarihi*, *arkeolojik* ve *kültürel* zenginlikleri bulunan bölgeleri de kapsamaktadır. Aynı şekilde Koruma Kurulları, hem kültür hem de doğal varlıkları koruma amacıyla kurulmuş ve doğal sit alanlarını belirlemede yetkili kılınmıştır. Ancak uygulamada bu bütünselliğin, yetki karmaşası nedeniyle de sağlanamadığı görülmektedir.

4.2.2. Turizm Yatırımları ve Teşvik-Kredi Dağılımı Açısından Bölgelerarası

Farklılaşmalar

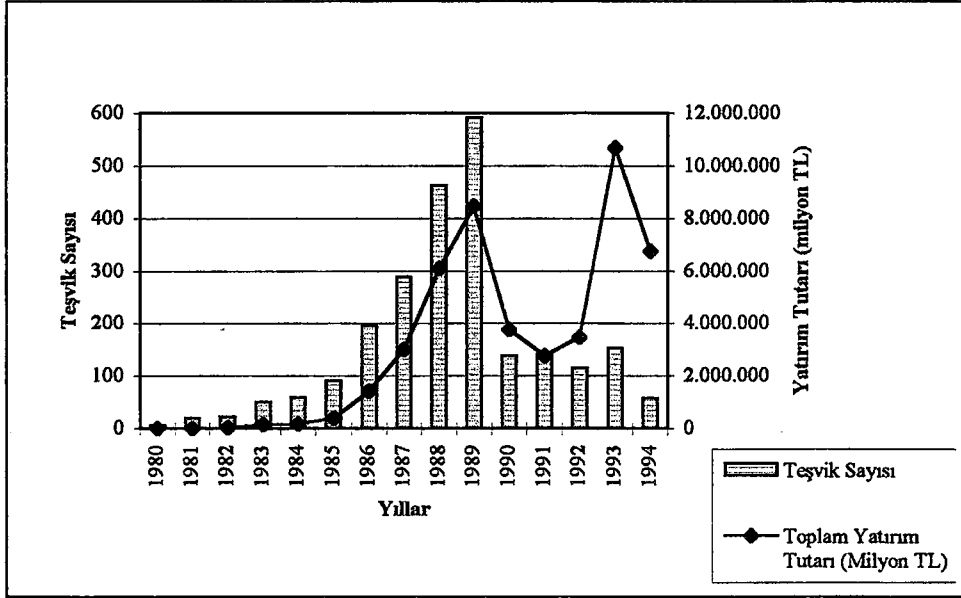
Türkiye’de turizm yatırımlarının, teşvik-kredi sistemi ile doğru orantılı olarak artış gösterdiği bir gerçektir. 1953 yılında Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu ile, kuruluş maliyetlerinin düşürülmesine yarayan kredi ve mali yardım sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Teşvik kavramının temelinde, devletin alacağı bazı önlemlerle girişimcinin bazı parasal yükümlülüklerden kısmen veya tamamen muaf tutulması, yapacağı yatırımı kolaylaştırıcı bazı altyapı ve kredi kolaylıklarından yararlandırılması düşüncesi bulunmaktadır (TKB, 1995). 1953 yılından sonraki gelişmelerde en önemli odak noktasını, 1982 yılında çıkarılan 2634 sayılı *Turizmi Teşvik Kanunu* oluşturmuş, kamu arazilerinin

turizm yatırımlarına tahsisi ve diğer teşviklerle 1983'den itibaren sektördeki gelişme büyük bir ivme kazanmıştır.

1980-94 yılları arasında, turizm sektörüne verilen teşvik belgelerinin sayı ve miktarlarına bakıldığında, 1989 yılına kadar sürekli bir artış izlenmekte, ancak 1989'dan 1993'e gelene kadar, hem teşvik sayısı hem de miktarında düşüş görülmektedir. Turizm sektörüne verilen teşvik belgelerinin diğer sektörler içindeki payı, 1985-89 yılları arasında sürekli artarken, 1989'dan sonra hem belge sayısı hem de yatırım tutarı olarak düşüş göstermiştir. Yatırım tutarı ile belge sayısındaki değişim, her ikisi arasında doğru orantılı bir ilişki ortaya çıkarmamaktadır (Şekil 4.7). Diğer sektörler içinde, özellikle 1993'den sonra en önemli artışlar, enerji ve ulaştırma sektöründe gerçekleşmiştir.

Turizm sektörüne verilen teşviklerin coğrafi bölgelere dağılımı kadar, kalkınmada öncelikli yöreler ve diğer yöreler arasındaki dağılımı da, *turizmin yoğunlaştığı alanlar ile gelişmişlik derecesi arasındaki ilişki* hakkında fikir vermektedir. Ayrıca, ülke kalkınma politikaları çerçevesinde ele alınan 'Kalkınmada Öncelikli Yöreler' (KÖY) ile *turizm sektörünün bir kalkınma aracı* olarak ele alınması hedefleri arasında bir ilişki olup olmadığı da böylelikle sınanacaktır. 1982 yılında çıkan Turizmi Teşvik Kanunu'ndan sonra artan teşvik ve yatırımlarda, gelişmiş ve normal yörelerin ağırlık oluşturduğu görülmektedir (Tablo 4.12). 1980'de turizm sektörüne verilen teşvikler, yalnızca gelişmiş ve normal yörelere verilmiştir. 1983 yılında, az da olsa kalkınmada öncelikli yörelere turizm teşvik belgesi vermeye başlanmıştır. 1990 yılına kadar % 1 düzeyinde paya sahip olan KÖY'ler, 1990'dan itibaren %13-15'lere ulaşmıştır. Ancak 1992'den sonra, bu payın yine % 2-4 arasında kaldığı görülmektedir. Buradan çıkan sonuç, *turizm yatırım teşviklerinin gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmaya devam ettiği* ve turizm sektörünün hedef olarak belirlense de, uygulamada KÖY'lerin gelişimi için kullanılmadığı şeklindedir.

1985 yılından sonra, turizm yatırımlarının 'Özel Önem Taşıyan Sektör' kapsamında yer alması nedeniyle, yöre farkı gözetmeksizin %100 yatırım indirimi uygulaması, KÖY'lerden çok, gelişmiş ve normal yörelerde turizm yatırımlarının artmasına neden olmuştur. Özellikle 1992 yılında, KÖY'lerdeki teşvik belgesi sayısı ve yatırım miktarındaki düşüşün nedeni, o dönem yatırım teşviklerinin çoğunlukla yarım kalmış yatırımların tamamlanmasına yöneltilmiş olmasıdır.

Şekil 4.7. Turizm Sektöründe Teşvik Belgesi Sayısı ile Yatırım Tutarı Arasındaki İlişki (TKB,1995)

1980-94 yıllarını kapsayan dönemde, turizm sektörüne verilen teşvik belgelerinin coğrafi bölgelere göre dağılımında genel tablo, bugün *en yoğun turizm bölgeleri* olan *Akdeniz*, *Ege* ve *Marmara* bölgelerinin, halen turizm teşvik ve yatırımlarında en büyük payı aldıklarını göstermektedir. Batı ve kıyı bölgeleri olarak niteleyebileceğimiz üç bölge, 1980-94 yılları arasında toplam turizm yatırımlarının %90'ını aşmaktadır (Tablo 4.13).

Turizm sektöründe, en önemli teşvik aracı kredilendirme olmuştur. Bu amaçla kurulan Turizm Bankası, uzun yıllar sektöre destek olmak yerine, kamu eliyle turizm yatırımları ve işletmeciliğine yönelmek zorunda kalmıştır. 1985 yılında, yeniden kredilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. *Kredi tahsislerinin bölgelerarasındaki dağılımında*, yine gelişmiş üç batı bölgesinin ve özellikle Akdeniz'in ağırlığını sürdürdüğü görülmektedir (Şekil 4.8). 1982'den itibaren Akdeniz Bölgesi, ülke genelindeki turizm kredi tahsislerinde % 35'den % 65'e varan paylara sahip olmuştur.

Tablo 4.12. Turizm Teşvik Belgesi ve Yatırımların Bölgelerin Gelişmişliğine Göre Dağılımı (TKB, 1995)

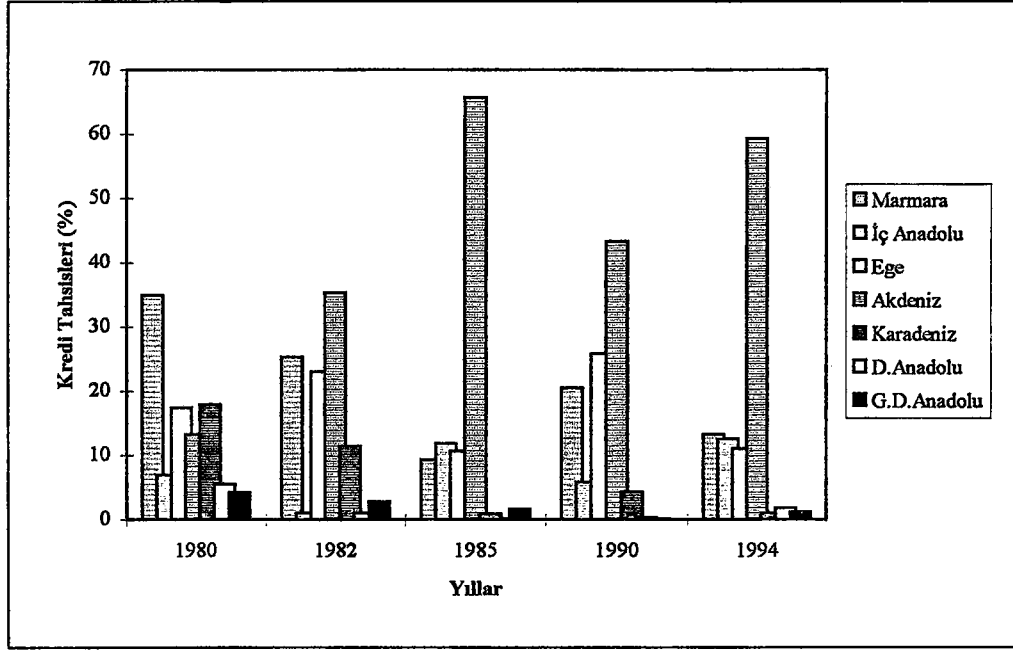
Yıl	Kalkınmada Öncelikli Yöre 1		Kalkınmada Öncelikli Yöre 2		Normal Yöre		Gelişmiş Yöre		Öncelikli Normal Yöre		Toplam	
	Teşvik Sayısı	Toplam Yatırım	Teşvik Sayısı	Toplam Yatırım	Teşvik Sayısı	Toplam Yatırım	Teşvik Sayısı	Toplam Yatırım	Teşvik Sayısı	Toplam Yatırım	Teşvik Sayısı	Toplam Yatırım
1980	0	0	0	0	2	630	4	2522	0	0	6	3152
1981	0	0	0	0	11	2752	8	6232	0	0	19	8984
1982	0	0	0	0	18	9977	4	2433	0	0	22	12410
1983	1	225	3	1403	29	96346	17	59147	0	0	50	157121
1984	1	700	1	200	35	71814	22	87778	0	0	59	160492
1985	1	1870	1	85	56	276816	32	112639	0	0	90	391410
1986	9	3599	4	13322	127	1147265	55	253672	0	0	195	1417858
1987	11	28753	9	18071	210	2081162	58	872922	0	0	288	3000908
1988	12	54393	6	6793	338	4196347	106	1817546	0	0	462	6075079
1989	18	93156	21	65080	407	6168072	146	2137149	0	0	592	8463457
1990	29	394402	13	115956	77	2917893	19	340377	0	0	138	3768628
1991	30	343384	11	74038	70	1682163	29	606116	1	60700	141	2766401
1992	8	73262	2	27017	71	1220062	33	2053339	1	87844	115	3461524
1993	11	203801	9	93393	84	3193078	49	7183448	0	0	153	10673720
1994	5	161640	2	30205	39	4310476	12	2230929	0	0	58	6733250
1980-94	136	1359185	82	445563	1574	27374853	594	17766249	2	148544	2388	47094394

(*) Yatırım tutarı milyon TL.

Tablo 4.13. Turizm Sektöründe Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı, 1980 - 94
(TKB, 1995)

Yıllar	%	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Toplam
1980	Turizm Yatırım	63,39	16,62	0	7,26	1,27	0	0	100
	İstihdam	79,72	4,41	0	8,82	7,05	0	0	100
1981	Turizm Yatırım	68,47	3,09	6,07	22,37	0	0	0	100
	İstihdam	47,11	7,21	28,07	17,6	0	0	0	100
1982	Turizm Yatırım	12,16	19,6	5,73	61,04	0,22	0	1,23	100
	İstihdam	18,21	36,2	11,97	28,29	0	0	5,32	100
1983	Turizm Yatırım	28,63	6,11	31,48	31,72	1,12	0	0,09	100
	İstihdam	19,32	12,5	26,86	30,15	6,77	0	4,39	100
1984	Turizm Yatırım	34,99	20,42	25,69	18,34	0	0,05	0	100
	İstihdam	36,48	15,35	21,08	25,12	0	1,96	0	100
1985	Turizm Yatırım	26,09	2,38	10,13	58,28	2,63	0	0,47	100
	İstihdam	27,8	6,31	9,01	51,17	5,18	0	0,52	100
1986	Turizm Yatırım	13,6	5,46	40,3	38,48	1,8	0,19	0,17	100
	İstihdam	21,7	5,69	37,47	30,4	2,31	0,79	1,62	100
1987	Turizm Yatırım	26,32	3,82	41,17	26,5	0,79	1,18	0,21	100
	İstihdam	16,55	8,24	38,59	32,97	1,17	1,38	1,08	100
1988	Turizm Yatırım	17,14	3,91	34,95	41,83	1,18	0,27	0,66	100
	İstihdam	22,32	7,94	36,72	29,71	1,33	0,82	1	100
1989	Turizm Yatırım	20,21	4,96	24,93	45,92	1,38	0,59	1,99	100
	İstihdam	16,9	7,58	38,28	31,58	1,99	0,92	2,73	100
1990	Turizm Yatırım	8,35	2,82	21,18	51,29	2,09	7,14	7,11	100
	İstihdam	13,81	4,75	26,53	39,51	2,72	6,72	5,95	100
1991	Turizm Yatırım	14,37	3,17	19,68	45,59	3,45	5,28	8,44	100
	İstihdam	14,49	3,93	26,7	33,82	5,48	7,05	8,51	100
1992	Turizm Yatırım	51,2	2,45	1,09	21,27	3,03	10,22	0,93	100
	İstihdam	14,93	6,19	24,75	46,3	4,06	2,26	1,5	100
1993	Turizm Yatırım	65,17	2,9	6	22,02	2,81	0,84	0,24	100
	İstihdam	30,49	7,88	19,44	34,22	4,46	3,14	0,35	100
1994	Turizm Yatırım	27,02	1,78	40,31	28,88	2,31	0,69	0	100
	İstihdam	19,17	1,99	32,1	39,6	5,36	1,76	0	100
1980-94	Turizm Yatırımı	32,43	3,42	23,79	34,4	2,1	2,2	1,65	100
	İstihdam	20,1	7,42	31,97	33,61	2,61	1,93	2,32	100

ÖZEL İZMİR EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
DOKÜMANİSYON MERKEZİ

Şekil 4.8. Turizm Kredi Tahsislerinin Bölgesel Dağılımı (TKB,1995)

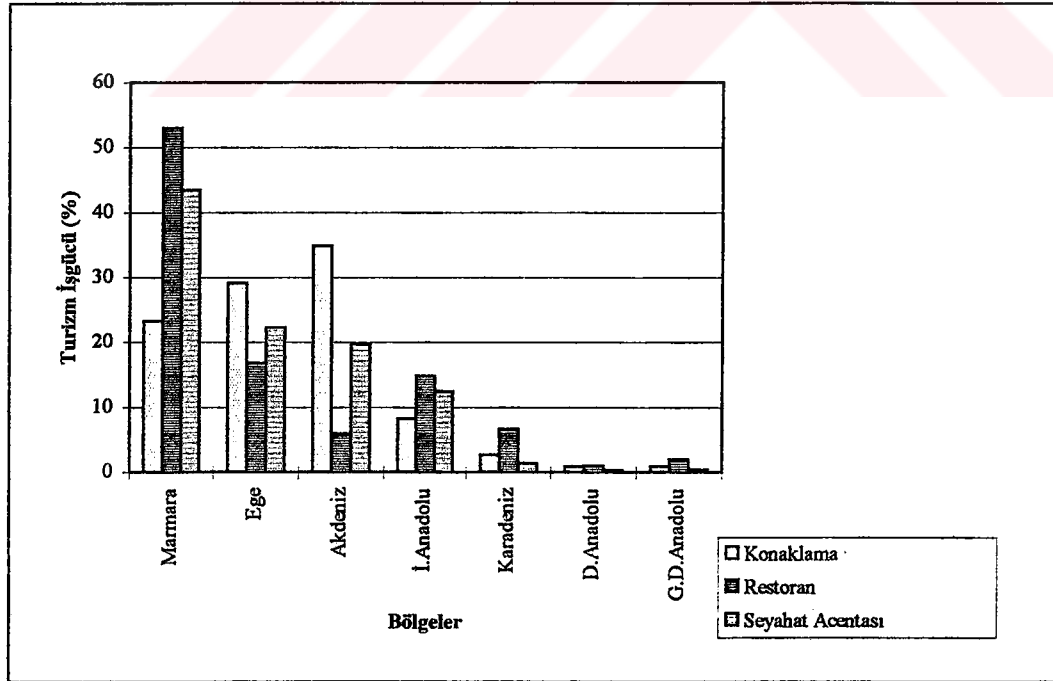
4.2.3. Turizm Yatırımlarının Yarattığı İstihdam Açısından Bölgelerarası Farklılaşmalar

Turizm sektörünün *bölgesel kalkınmaya etkisini* ölçmenin en gerçekçi göstergelerinden biri *istihdam*, başka bir ifadeyle turizm sektöründe çalışan işgücüdür. Bugüne kadar yapılan pekçok çalışmada, turizm gelirleri üzerinde durulmuş, ancak bölge bazında veri elde etmedeki güçlükler, çoğunlukla alan sınırlamalarını gerektirmiştir. Bu bölümde, ülke düzeyinde bölgelerarası farklılaşmalar ele alındığından, turizmin yarattığı işgücü verileri, bölge temelinde irdelenecektir. Bunun için, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın turizm yatırımlarının yarattığı istihdam saptamalarından ve Turizm Bakanlığı'nın 1993 yılına ait Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması'ndan yararlanılmıştır.

1980-94 yıllarını kapsayan dönem bütün olarak ele alındığında, istihdam yönünden turizm teşvik yatırımları ile paralel bir durum ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Akdeniz Bölgesi toplam turizm istihdamının %33.61'ini alırken, Ege Bölgesi %31.97'sini, Marmara Bölgesi ise %20.10'unu oluşturmaktadır. Diğer dört bölgenin toplam payı ancak %10'u aşmaktadır (Tablo 4.13). Fakat bu sıralamanın, yatırımlarla bire bir doğrusal bir ilişki ortaya koymadığı da bir gerçektir. Örneğin Marmara Bölgesi, turizm teşvik ve yatırımlarında istihdam payına göre daha yüksek bir paya (%32.43) sahipken, bunun tersine Ege Bölgesi, yatırım payından daha yüksek istihdam payına sahip görünmektedir.

Benzer şekilde, İç Anadolu Bölgesi'nde yaratılan turizm istihdamının payı, yatırım payının iki katını aşmaktadır. Bu noktada, yatırım payı daha az olmasına rağmen, daha yüksek istihdam yaratan bölgelerde, *turizmin verimliliği ve kalkınmaya etkisinin* daha yüksek olduğu söylenebilir. Genel olarak en düşük turizm istihdam düzeyi, Doğu ve G.Doğu Anadolu Bölgeleri'ndedir. Turizmde istihdam konusunun önemli bir sorunu olan, mevsimlere bağlılık, bölgenin iklimi ve turizm sezonunun uzunluğuna göre değişim göstermektedir. Akdeniz Bölgesi, en uzun turizm sezonuna sahip bölge konumundadır.

Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması'nda, 7 coğrafi bölge ve konaklama, restoran, seyahat acentasından oluşan üç işletme türü temel alınmıştır. Ülke genelinde, turizm işgücünün işletme türlerine dağılımına bakıldığında, konaklama alt sektörünün %77'yi aşan bir oran ile ağırlıkta olduğu görülmektedir. Seyahat acentaları %15, restoranlar ise %7'lik paya sahiptir. Konaklama alt sektöründe istihdam edilen işgücü açısından Akdeniz Bölgesi %34.87'lik pay ile ilk sırada yer almakta ve daha sonra Ege ile Marmara Bölgesi gelmektedir (Şekil 4.9). Ancak restoran ve seyahat acentası alt sektörlerindeki istihdam yönünden Akdeniz Bölgesi'nin ağırlığı, belirgin bir şekilde Marmara Bölgesi'ne geçmektedir. Özellikle seyahat acentalarında Marmara Bölgesi'nin oldukça yüksek bir paya (%43.44) sahip olmasının nedeni, birçok seyahat acentasının merkezi niteliğindeki büyük ve daha çok işgücü çalıştıran birimlerin, turistlerin en çok giriş yaptıkları İstanbul'da toplanması ile açıklanabilir.

Şekil 4.9. Turizm İşgücünün Alt Sektörlere ve Bölgelere Göre Dağılımı ,1993 (Turizm Bakanlığı ve ILO, 1994)

4.3. Türkiye’de Turizm Sektörüne Yeni Yaklaşım, Politika ve Uygulamalar

Önceki bölümde belirtildiği gibi, dünyada *alternatif turizm* türlerinin geliştirilmesi yaklaşımları, bir yandan kitle turizminin yarattığı çevresel problemleri önlemek için çevreye karşı duyarlı turizm türlerini geliştirmek, bir yandan da yeni turizm türlerinin keşfi ile turizmin belli alanlarda yoğunlaşmasını önlemek ve ülke sathında yaymak amacını taşımaktadır. Türkiye, turizm gelişiminde diğer Akdeniz ülkelerinin yaşadığı deneyimlerden yararlanma avantajına sahiptir. Oysa Türkiye’deki turizm gelişimi, Ege ve Akdeniz kıyı şeridinde yoğunlaşması ve kitle turizmi niteliğinde olması nedeniyle, gelişmiş Akdeniz ülkelerinin hatalarını tekrarlamaktadır. Kitle turizminin, taşıma kapasitelerini aşacak şekilde belli bölgelerde ve zamanlarda yoğunlaşması, ekonomik yararların ötesinde doğal ve tarihi-kültürel çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu noktada, mevcut turizm gelişimine alternatifler yaratmayı gerektiren başlıca nedenler şu şekilde belirlenmiştir:

1. Planlama ve uygulamalarda istenen etkinlik düzeyine ulaşılamaması ve koruma/kullanma dengesinin gerçekleştirilememesi,
2. Kitle turizminde, turistin kendi ülkesindeki standart ve beklentileri, gittiği yere de taşınması ile, o ülkenin ve bölgenin çevresinde bir dış etki yaratması, uyum sürecinin her iki taraf içinde güç olması,
3. Kıyı ve ören yeri ağırlıklı kitle turizminin yılın belli ayları ile sınırlı olması,
4. Turizm tüketim kalıplarında son yıllarda önemli bir değişim gözlenmesi ve bir tür doyum sınırına gelen alışılmış turizm merkezlerinden uzaklaşma yönünde bir eğilim yaşanması (Turizm Bakanlığı, 1993b).

Bu faktörler gözönüne alınarak, Turizm Bakanlığı’nca kıyılarda yoğunlaşan turizm faaliyetlerini, dünya turizminde son yıllarda değişen anlayışa uygun olarak ülke sathına yaymak için çalışmalar başlatılmıştır. 1980’li yıllarda turizm merkez alanları ve bu alanlara ilişkin planlama çalışmalarının batı ve güney sahillerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1990’lı yıllarda ise, Turizm Bakanlığı, Türk turizminin yeni hedefini, ‘deniz-kum-güneş’ turizmini aşmak, bu etkinliği ‘dört mevsime ve yedi bölgeye yaymak’ olarak belirlemiştir (Turizm Bakanlığı, 1996b; İpek Yolu, 1993; Turizm Dünyası, 1994; Tatil, 1994). ‘Turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm ülkeye yaygınlaştırılması’ politikasından hareketle,

Türkiye'nin tüm yörelerinde var olan doğal ve kültürel değerlerin araştırılması ve turizme kazandırılması çalışmaları, 1992 yılından beri sürmektedir. Bu çalışmanın ilk aşamasını, 'İl Turizm Envanterleri ve Turizmi Geliştirme Planları'nın hazırlanması oluşturmaktadır (Şekil 4.2). Böylelikle il düzeyinde, doğal ve kültürel değerlerin tespiti ile birlikte, bu değerlerin geliştirilmesi için gerekli yatırımlar, planlama ve altyapı çalışmaları gerçekleştirilebilecektir.

Turizmin belli alanlarda ve mevsimlerde yoğunlaşması ile ortaya çıkan sorunlara karşı geliştirilen Projeler, 'Turizmi Çeşitlendirme Projeleri' ve 'Çevreye Yönelik Projeler' başlıkları altında ele alınacaktır.

4.3.1. Turizmi Çeşitlendirme Projeleri

1) *Dağ ve Kış Turizmi Gelişim Projesi*: Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca, 12 adet Kış Sporları Merkezi, turizm merkezi ilan edilmiştir. Kış Sporları Merkezlerinin koruma-kullanma dengesi gözetilerek planlı ve altyapılı geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bolu-Köroğlu Dağı, Bursa-Uludağ (2.Gelişim Bölgesi), Erzurum-Palandöken, Kars-Sarıkarnış, Kayseri-Erciyes, Aksaray-Hasandağı, Isparta-Davraz dağı, Bayburt-Kopdağı, Kocaeli-Kartepe Merkezlerinin çevre düzeni ve uygulama imar planları yapılmıştır (Şekil 4.2). Gümüşhane-Zigana dağı ve Antalya-Akdağ merkezlerinin planlama çalışmaları devam etmektedir (Turizm Bakanlığı, 1996b). Dağcılık merkezleri doğa yürüyüşü, tur kayağı gibi alternatif turizm aktivitelerine olanak tanımaktadır (Turizm Bakanlığı, 1995b). Giderek artan çevre bilinci ve Türkiye'deki doğal değerlerin sunduğu olanaklar dikkate alınarak, *doğa yürüyüşü* turizminin geliştirilmesine yönelik güzergahlar belirlenmektedir. Kış ve dağ turizmi için seçilen toplam 25 merkez, bu kez iklim faktörünün de etkisiyle, Tablo 4.14'de görüldüğü gibi, ağırlıkla iç kesimlerde ve Doğu Anadolu'da yoğunlaşmaktadır.

Tablo 4.14. Kış Turizm Merkezlerinin Bölgelere Göre Dağılımı (Turizm Bakanlığı 1995b; 1996b)

Bölgeler	Merkez sayısı
Doğu Anadolu	8
İç Anadolu	5
Akdeniz	5
Marmara	2
Karadeniz	2
G.Doğu Anadolu	2
Ege	1
Toplam	25

2) *Yayla Turizminin Geliştirilmesi Projesi*: Yayla turizmi açısından, önemli bir potansiyel taşıyan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 55 yayla incelenmiş, 1987-91 yılları arasında bunlardan 20 tanesi turizm merkezi ilan edilmiştir (Tablo 4.15). Turizm merkezlerindeki gelişmeyi plan disiplini içine alma gereği ile, ilk aşamada bu merkezlerden 12'sinin Çevre Düzeni Planları yapılmıştır (Şekil 4.2). Yaylalarda planlamanın temel hedef ve ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir (Turizm Bakanlığı, 1994c):

- Yaylalarda yerel halkın geleneksel kullanımı engellenmemelidir.
- Yayla turizm potansiyeli değerlendirilmeli ve geliştirilmelidir.
- Doğal değerler, bitki örtüsü, topografya ve silüet etkisi korunmalıdır.
- Geleneksel, özgün mimari değerleri korunmalıdır.
- Yayla turizm aktivitelerinde günübirlik kullanım anlayışı temel olmalıdır.

Tablo 4.15. Türkiye'de Turizm Merkezi İlan Edilen Yaylalar (Turizm Bakanlığı, 1993b)

İller	Turizm Merkezi	İller	Turizm Merkezi
Giresun	Bektaş Yaylası (*)	Artvin	Kafkasör
	Kümbet Yaylası (*)		Kaçkar (*)
	Yavuzkemaî Yaylası	Bayburt	Kop Dağı (*)
Trabzon	Çaykara-Uzungöl (*)	Gümüşhane	Zigana (*)
	Akçaabat-Karadağ (*)	Ordu	Çambaşı Yaylası (*)
	Trabzon-Gümüşhane-Erikbeli (*)		Akkuş-Argın Yaylası
	Maçka-Şolma (*)		Aybastı-Perşembe Yaylası
	Araklı-Pazarcık Yaylası	Sinop	Ayancık-Akgöl
Rize	Anzer (*)		Kozfındık-Bozarmut Yaylası
	Ayder Kaplıcası (*)		Türkeli-Kurugöl

(*) Çevre Düzeni Planı veya İmar Planı yapılanlar

Yayla turizmi, Doğu Karadeniz yaylaları ile sınırlı kalmayıp ülkenin benzer nitelikler taşıyan diğer yörelerinde de başlamıştır. Ancak bu eğilim, günübirlik kullanımı aşan konaklama, devre mülk tesisleri, ikinci konut niteliğinde yapılaşmalar şeklinde kendini göstermektedir. Toroslar'daki yayla tatil köyleri gibi, Bolu ve Bursa çevresinde de bu tür yapılaşmaların hızla yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir (Turizm Bakanlığı, 1994c). Bu süreç, alternatif turizmin çıkış amacıyla taban tabana zıt ve turizm merkezi seçilen bölgeler için tehlike içermektedir.

3) *Termal Turizmin Geliştirilmesi*: Sağlıkla ilgili olan bu turizm türüne olan ilgi artmaktadır. 1300 dolayında termal kaynağa sahip olduğu bilinen Türkiye, bu açıdan

dünyada ilk 7 ülke içinde yer almaktadır. Bugün termal su potansiyelinin ancak % 3'üne yakın bir bölümü kullanılabilmektedir. Bugüne kadar 31 kaplıca alanı, 2634 sayılı yasa uyarınca Turizm Merkezi ilan edilmiş, 11'inin imar planı Turizm Bakanlığı'na yapılmıştır. Bu merkezlerin 12'si, Ege Bölgesi'nde, Afyon ve Kütahya illerinde bulunmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1995b).

4) *Yat Turizmi Projesi*: Denizlerin, kıyılarda betonlaşma ve kirlenme tehlikesiyle karşılaşmasını önlemek, aynı zamanda da turizm amaçlı değerlendirilebilmesi için yapılan çalışmada amaç, yat turizminin geliştirilmesidir. Yat turizminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve uluslararası yat trafiğinden hakettiği payı alabilmesi için öncelikle yat turizmi altyapısının en önemli unsurları olarak yat limanı, yanaşma yeri ve çekek yerlerinin yeterli kapasite ve niteliklere ulaştırılması gerekmektedir. Yat turizminin planlı bir şekilde geliştirilmesi için 'Yat Turizmi Master Planı' hazırlanmıştır (Turizm Bakanlığı, 1995b; İpek Yolu, 1993). Toplam 8859 yat kapasitesinin en önemli bölümünü, Bodrum, Kaş ve İstanbul oluşturmaktadır.

5) *Golf Turizmi*: Batılı ülkelerde gelişmiş bir spor olan ve gelir düzeyi yüksek grupların ilgi gösterdikleri golf, son yıllarda tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Golf turizminin geliştirilmesi için Ege ve Akdeniz kıyılarında 8 adet golf alanı planlanmıştır. Bu turizm türü, yüksek gelir grubuna hitap etmesi nedeniyle bu nitelikteki turistlerin daha çok bulundukları bölgelere yöneltilmiştir. Öte yandan golf turizmi, doğayla bütünleşme sağlayan yatırımlar arasında görülmektedir (Turizm Bakanlığı, 1995b).

6) *İpek Yolu'nun Canlandırılması Projesi*: Tarihi İpek Yolu olarak adlandırılan Ortaçağın ticaret aksı, 2000 yıldır bölgede yaşayan kültürlerin izlerini taşımaktadır. Bu güzergahta, o dönemlerde kervanların konaklamalarına olanak tanıyan han ve kervansarayların tarihi ve turistik değeri gözardı edilemez. Yapılan araştırmalar sonucunda, Türkiye'deki İpek Yolu güzergahında 200'e yakın han ve kervansaray bulunduğu belirlenmiştir. Tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması için, kültür mirası olan han ve kervansarayların bir koruma-kullanma dengesi içinde yaşatılarak, turizm işlevi verilmesi amacıyla Turizm Bakanlığı'na proje başlatılmıştır. İlk aşamada, 11 han ve kervansaray değerlendirmeye alınmıştır. Bunlardan 4 adedi İç Anadolu, 4 adedi ise Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması hedefi, Dünya Turizm Örgütü'nce de benimsenmiş ve diğer ilgili ülkeler ile de işbirliği içinde konunun geliştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır (Turizm Bakanlığı, 1995b).

4.3.2. Turizm Sektöründe Geliştirilen Çevreye Yönelik Projeler

Turizmin kitleler halinde belirli alanlarda ve zamanlarda yoğunlaşmasına karşı, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesinin ötesinde, bu sürecin ortaya çıkardığı çevre sorunlarına çözüm olabilecek çeşitli projeler de geliştirilmektedir. Turizm-çevre ilişkileri çeşitli açılardan önem taşımaktadır. Özellikle *çevre sorunlarının bir bölgede artış göstermesi, bölgenin turizm açısından çekiciliğini yok ederken, öte yandan turizm de gelişim şekli ve düzeyine bağlı olarak bir kirlilik kaynağı olabilmektedir* (İçöz, 1994). Ancak, *çevre duyarlı bir turizm* anlayışıyla, turizmin ekonomik katkısının devamı sağlanırken, doğal, tarihi ve kültürel zenginlikler de korunabilecektir.

Bu anlamda, turizm işletmelerinin çevreye duyarlılığını geliştirmek amacıyla, Turizm Bakanlığı'nca 1993 yılında başlatılan '*Turizmde Çevreye Duyarlılık Kampanyası*' çerçevesinde konaklama tesislerine 'Çevre Dostu Kuruluş Belgesi' verilmektedir. Aslında bu yaklaşım, daha önceleri Turizm Kalkınma Bankası tarafından kredi tahsislerinde de izlenmektedir. Buna göre, yatırımlarda aranan koşullar arasında, '*...çevrenin doğal, tarihi, arkeolojik, sosyo-kültürel ve mimari yapısına uyum sağlanması, her türlü ekolojik özelliğin dikkate alınması, çevre korumacılığın gözetilmesi esastır*' maddesi de yer almaktadır (Türkiye Kalkınma Bankası, 1991).

Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi: Dünya Bankasının katkısı ile 1989 yılında başlayan projede, Ege ve Akdeniz kıyılarında yer alan turizm yoğunluklu yerleşmelerin, içmesuyu, kanalizasyon, atıksu arıtma ve katı atık imha tesisleri gibi çevre koruma amaçlı altyapı sistemlerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Proje alanı, Çanakkale-Balıkesir il sınırından, Antalya-İçel il sınırına kadar uzanan, karadan yaklaşık 2000 km., kıyıdan ise 4000 km'lik Ege ve Akdeniz kıyı bandındaki 100'e yakın yerleşimi kapsayan 25 havzayı içermektedir (Turizm Bakanlığı, 1995b; İpek Yolu, 1994b). (Şekil 4.10). Projenin amacı, proje alanındaki yerleşimleri 2020 yılı hedef alınarak, turistik ve yerleşik nüfus artışı ile fiziksel gelişmelerden dolayı ihtiyaç duyacakları altyapı tesislerinin plan, proje ve inşaatlarının, yeni bir kurumsal yapı içinde gerçekleştirilmesidir. 25 havzanın master planı ve fizibilite çalışmaları tamamlanmıştır. 25 havza içinden seçilen *10 Yüksek Öncelikli Havza*'dan başlanarak, yerel yönetimler ile işbirliği içinde iç finansman kaynakları ile altyapı uygulamaları gerçekleştirilmektedir (Turizm Bakanlığı, 1995b). Ancak projenin hedeflenen süre ve doğrultuda gerçekleştiğini söylemek güçtür.

Öte yandan turizm bölgelerinde, özellikle turizm sezonunda ortaya çıkan altyapı yetersizliklerini gidermek amacıyla, *altyapı gelişim projeleri* hazırlanmaktadır. Güney Antalya'da Tekirova, Çamyuva, Kemer ve Göynük'te, Side Turizm Gelişim Projesi kapsamında Titreyengöl ve Kumköy'de, Belek Turizm Merkezi'nde Belek ve Serik'te, Antalya- Kalkan, Muğla-Sarıgerme Turizm Merkezi'nde, İzmir-Selçuk-Pamucak Turizm Merkezi'nde ve Ürgüp ile Avanos'u kapsayan Nevşehir ili Turizm Gelişim Projesi kapsamında atıksu arıtma sistemi, içme suyu ve kanalizasyon şebekeleri inşa edilmiş ve devam etmektedir (Turizm Bakanlığı, 1996; İpek Yolu, 1994).

Şekil 4.10. ATAK Projesi Kapsamındaki Yerleşmeler (Turizm Bakanlığı, 1995b)

Mavi Bayrak Projesi: 1987'den beri Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE) tarafından yürütülen Mavi Bayrak Kampanyası, Avrupa Birliği ülkeleri tarafından yürütülen ve özellikle kıyı beldelerindeki çevrenin temizliğini, düzenini ve yasalara uygun biçimde gelişmesini sağlamaya yönelik bir projedir. 1992'den beri Akdeniz, Ege ve Karadeniz

kıyıları ile Egridir ve Beyşehir göllerinde tespit edilen 325 noktada, Avrupa standartlarına uygun olarak mikrobiyolojik ve kimyasal analizler yapılmaktadır. 1994 yılı için yapılan değerlendirmelere göre, 2'si Marmara Bölgesi'nde, diğerleri Ege ve Akdeniz'de yer alan 9 marina ve 12 plaja Mavi Bayrak verilmiştir.

Çevre ile ilgili olarak gündeme gelen, ama özellikle finansman nedeniyle uygulanamayan diğer iki önemli proje ise, deniz kaynaklı kirleticilere karşı *hava denetim ağının kurulması* ve denizden gelen kirlenmeye karşı *uluslararası bağlamda izleme projesidir* (İpek Yolu, 1994b). Bu projeler kapsamında, Balıkesir'den Mersin'e kadar uzanan kıyılar boyunca, izleme uçuşları yapılması, fotoğraf ve video gibi araçlarla kirleticilerin tespiti, GIS (*Coğrafi Bilgi Sistemleri*) ve uydu fotoğraflarının kullanılması ile kirlenmenin izlenmesi, yapılaşmanın kontrolü amaçlanmaktadır. Turizm Bakanlığı'nın, Çevre Bakanlığı ile koordineli yürüttüğü proje, 1993 yılında AB Komisyonu'na sunulmuş, ancak finansman miktarının yüksek olması nedeni ile değerlendirilmemiştir.

4.4. Turizmin Yoğunlaştığı İller / Bölgeler ve Turizm Gelişmişliği ile Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Coğrafi Bölgeler, turizm gelişmişlik göstergeleri açısından belirgin farklılıkları ortaya koyarken, Turizm Bakanlığı tarafından ilen edilen 17 turistik il, turizm gelişmişlik göstergeleri (7 değişken) ve sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri (8 değişken) açısından ele alınmış ve turizm sektörünün bölgenin gelişmişliği ile ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır (Tablo 4.16). Bu amaçla, her turistik ilin saptanan gösterge değerleri sayısal ya da oransal olarak elde edilmiş, ayrıca her gösterge için, en yüksek değere sahip olan il, '100' kabul edilerek *indeks yöntemi* uygulanmıştır. *Turizm gelişmişlik düzeyi* ile *sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi* arasında nasıl bir bağıntı olduğunun sınanması amaçlanmaktadır.

1994 yılı turizm gelişmişlik göstergelerinden, *konaklayan kişi sayısı* gösterge 1 olarak ele alınmıştır. İstanbul, en fazla turist sayısı ile 100 kabul edildiğinde, ikinci sırayı 60.66 ile Antalya, üçüncü sırayı Ankara almaktadır. İzmir ve Muğla gibi Ege'nin turistik illeri, İstanbul'a göre düşük indeks değerlerine sahiptir. *Gösterge 2: Geceleme sayılarında*, Antalya'nın üstünlüğü görülmektedir. İkinci sırada yer alan İstanbul'un indeks değeri 56.13'dür. Muğla, 35.35 ile 3.sırada yer alırken, İzmir 15.72 indeks değeri ile 4.sıradadır. Geceleme sayılarında en yüksek değere sahip olan Antalya ile diğer iller arasında büyük

fark vardır. *Turizm talebi göstergeleri, ülkenin tüm il ve bölgeleri arasında dengenin olmamasının ötesinde, turistik iller arasında dahi belirgin yoğunlaşma ve farklılıkları göstermektedir* (Tablo 4.16) (Şekil 4.11).

Turizm talebine karşılık, turizm arz göstergesi olarak konaklama sektöründeki *yatak kapasiteleri, gösterge 3* olarak ele alınmıştır. Özellikle 1982 Turizm Teşvik Kanunu sonrası gelişmeleri değerlendirmek için, 1994 yılı ile birlikte 10 yıl öncesine ait 1984 yılı verileri de kullanılmış ve 10 yıllık artışlar, *gösterge 4* olarak kabul edilmiştir (Turizm Bakanlığı, Konaklama İstatistikleri, 1984-1994). *Yatak sayılarında 10 yıl içindeki artışlar, Turizm Teşvik Kanunu ile yatırımlara sağlanan kolaylıkların hangi bölgelerde etkisini gösterdiğini ortaya koymaktadır.* Türkiye ortalaması, %2.68 olan 10 yıllık yatak kapasitesi artışının, ortalama üzerinde değer aldığı turistik iller, %11.5'lik artış ile Antalya başta olmak üzere, sırasıyla Muğla, Aydın, Denizli, İçel, Adıyaman ve Kapadokya olmaktadır. Bu sıralama, turizm yatırımlarının 1982-83 sonrasını kapsayan süreçte, Ege ve Akdeniz kıyılarına yönelmeye devam ettiğinin belirgin bir göstergesidir. Türkiye ortalaması üzerinde artış gösteren iller içinde, İç Anadolu ve G. Doğu Anadolu'yu temsil eden illerin yer alması, sürecin olumlu yönü olarak görülebilir. *1984 yılında, belirgin bir ağırlığa sahip olan İstanbul'un bu statüsü, Antalya'ya geçmiş ve Marmara Bölgesi'nin turistik yörelerindeki artışları düşük düzeyde kalmıştır.* 1994 yılı değerlerine göre, yatak sayısı en fazla olan Antalya 100 kabul edilmiş, birinci ve ikinci bölgeler arasındaki fark, geceleme kriterindeki farktan daha da fazla çıkmıştır (Tablo 4.16). Buna göre, ikinci sırada yer alan İstanbul 50.22 indeks değerine sahiptir, daha sonra sırasıyla Muğla, Aydın ve İzmir illeri gelmektedir.

Dünya turizm hareketleri üzerindeki araştırmalar sonucu, dış turizmin çoğunlukla ülkelerin toplam nüfus payı en yüksek olan gelişmiş bölgelerinde yoğunlaştığı saptanmıştır (Williams ve Shaw, 1995). Oysa Türkiye'de, dış turizmin odaklaştığı bölge olan Akdeniz'in ülke toplam nüfusu içindeki payı ile, 7 bölge arasında 5.sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durumu daha detaylı belirleyebilmek için, bölge düzeyinden il düzeyine inmek gerekmektedir. *Bölge düzeyinde ortaya çıkan sonuç, Türkiye'de turizmin büyük ölçüde deniz ile bağlantılı kitle turizmi şeklinde geliştiği ve demografik gelişme ile de çok ilişkili olmadığı şeklindedir* (Gezici, 1996).

Tablo 4.16. Turistik İllere Göre Turizm Gelişmişlik ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Göstergeleri

Turistik İller	Gösterge 1		Gösterge 2		Gösterge 3		Gösterge 4		Gösterge 5	Gösterge 6	Gösterge 7
	Konaklayan Kişi (1994)		Geceleme (1994)		Yatak Kapasitesi (1994)		Yatak Kapasitesi (1984-94)		Konaklama / Nüfus	Geceleme / Nüfus	Yatak sayı/ 1000 kişi
	Sayı	İndeks	Sayı	İndeks	Sayı	İndeks	10 yıllık artış	İndeks			
Adıyaman	20,831	1	25,217	0,29	616	0,8	2,97	25,82	0,04	0,44	1,07
Ankara	616,645	29,68	1.214.363	14,06	9,353	12,2	0,88	7,65	0,18	0,35	2,7
Antalya	1.260.102	60,66	8.637.212	100	76,638	100	11,5	100	0,95	6,5	57,85
Aydın	404,382	19,47	1.654.087	19,15	18,726	24,43	4,18	36,35	0,46	1,88	21,24
Balıkesir	171,701	8,26	438,191	5,07	6,829	8,91	0,54	4,69	0,17	0,43	6,75
Bursa	354,963	17,09	646,157	7,48	5,199	6,78	0,18	1,56	0,19	0,35	2,86
Çanakkale	75,858	3,65	101,079	1,17	1,631	2,13	0,94	8,17	0,17	0,23	3,72
Denizli	251,877	12,12	300,726	3,48	2,716	3,54	4,01	34,87	0,31	0,37	3,35
Hatay	65,023	3,13	124,293	1,44	1,683	2,2	0,91	7,91	0,05	0,1	1,42
İçel	204,912	9,86	364,082	4,21	5,381	7,02	3,62	31,48	0,14	0,25	3,71
İstanbul	2.077.312	100	4.848.115	56,13	38,486	50,22	1,5	13,04	0,24	0,57	4,54
İzmir	541,421	26,06	1.357.515	15,72	16,423	21,43	1,62	14,09	0,18	0,45	5,51
Kapadokya	274,863	13,23	486,643	5,63	6,559	8,56	2,78	24,17	0,17	0,3	4,08
Konya	83,122	4	108,176	1,25	1,305	1,7	1,37	11,91	0,04	0,06	0,69
Muğla	482,797	23,24	3.052.948	35,35	36,649	47,82	6,65	57,83	0,78	4,92	59,07
Trabzon	42,366	2,04	57,853	0,67	518	6,76	0,77	6,69	0,05	0,07	0,66
Van	38,863	1,87	56,532	0,65	748	0,98	0,02	0,17	0,05	0,08	1,06
Türkiye	3.728.645		16.254.810		251.230		2,68	23,3	0,06	0,27	4,15

Tablo 4. 16. (Devam)- Turistik illere Göre Turizm Gelişmişlik ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Göstergeleri

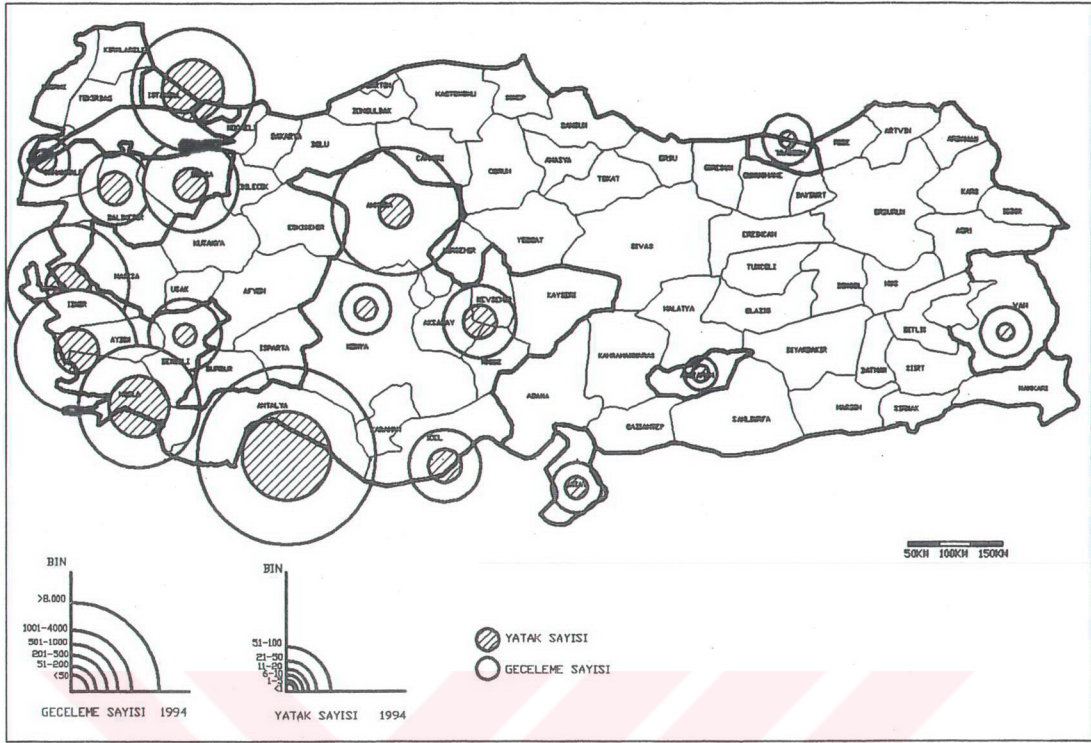
Turistik iller	Gösterge 8		Gösterge 9		Gösterge 10		Gösterge 11		Gösterge 12	Gösterge 13		Gösterge 14	Gösterge 15	
	Toplam Nüfus		Şehirleşme Oranı ('95)		Nüfus Artış Oranı ('95)		Yoğunluk ('95)		Göç Oranı ('95)	GSYİH/ Nüfus		Kamu Yatırım Harcamaları (1990-93) İndeks	Sos. ekon. gelişmişlik	
	Sayı	İndeks	%	İndeks	%	İndeks	Sayı	İndeks	%	İndeks 1985	İndeks 1995	İndeks	İndeks	Sıra
Adıyaman	576.623	6,81	42,74	46,25	35,01	73,12	67	5,23	-36,81	18,2	34,89	3,57	-0,752853	61
Ankara	3.465.536	40,91	87,64	94,85	21,28	44,44	126	9,84	22,62	53,31	100	91,1	3,324472	2
Antalya	1.324.719	15,64	53,19	57,56	47,88	100	55	4,3	81,78	44,54	74,09	18,1	0,979019	7
Aydın	881.500	10,41	46,64	50,48	20,72	43,27	103	8,05	24,33	50,88	62,83	5,36	0,572214	12
Balıkesir	1.012.138	11,95	48,16	52,12	13,39	27,96	68	5,31	5,15	48,52	65,12	10,77	0,566499	13
Bursa	1.819.404	21,48	72,22	78,16	38,26	79,91	145	11,33	57,15	68,29	95,8	36,59	1,561681	5
Çanakkale	431.728	5,17	38,99	42,2	7,13	14,89	44	3,44	-4,81	57,01	85,03	6,06	0,351583	20
Denizli	810.897	9,57	44,99	48,69	23,55	49,18	63	4,92	14,9	51,69	56,7	6,47	0,501473	16
Elazığ	1.184.504	13,98	47,91	51,85	20,38	42,56	205	16,02	-3,79	30,82	56,02	11,95	0,189559	26
İçel	1.450.011	17,12	62,14	67,25	40,63	84,86	80	6,25	64,94	63,48	85,18	23,92	0,692054	10
İstanbul	8.470.829	100	92,4	100	44,78	93,52	1280	100	99,86	100	99,09	100	4,879015	1
İzmir	2.978.826	35,16	79,22	85,73	30,14	67,31	225	17,58	58,34	88,47	98,54	98,16	2,707983	3
Kapadokya	1.607.474	18,98	39,02	42,23	8,33	17,4	53	4,14	-37,76	39,82	61,52	16,86		15-32-42
Konya	1.888.328	22,29	55,03	59,56	22,97	47,97	46	3,59	-16,42	37,5	49,39	17,46	0,220072	24
Muğla	620.381	7,32	33,12	35,84	29,32	61,24	42	3,28	30,51	65,02	82,51	52,08	0,625896	11
Trabzon	789.788	9,32	38,15	41,29	2,44	5,09	170	13,28	-65,1	29,96	51,16	9,03	-0,034803	34
Van	705.557	8,32	40,63	43,97	30,52	63,74	33	2,58	-35,08	12,91	26,09	10,12	-0,955459	67
Türkiye	60 576 000		59,01	63,86	21,71	45,34	73	5,7	0		65,96			

(*) DPT'nin 1996 yılında yaptığı sosyo-ekonomik gelişmişlik çalışması verilerinden yararlanılmıştır.

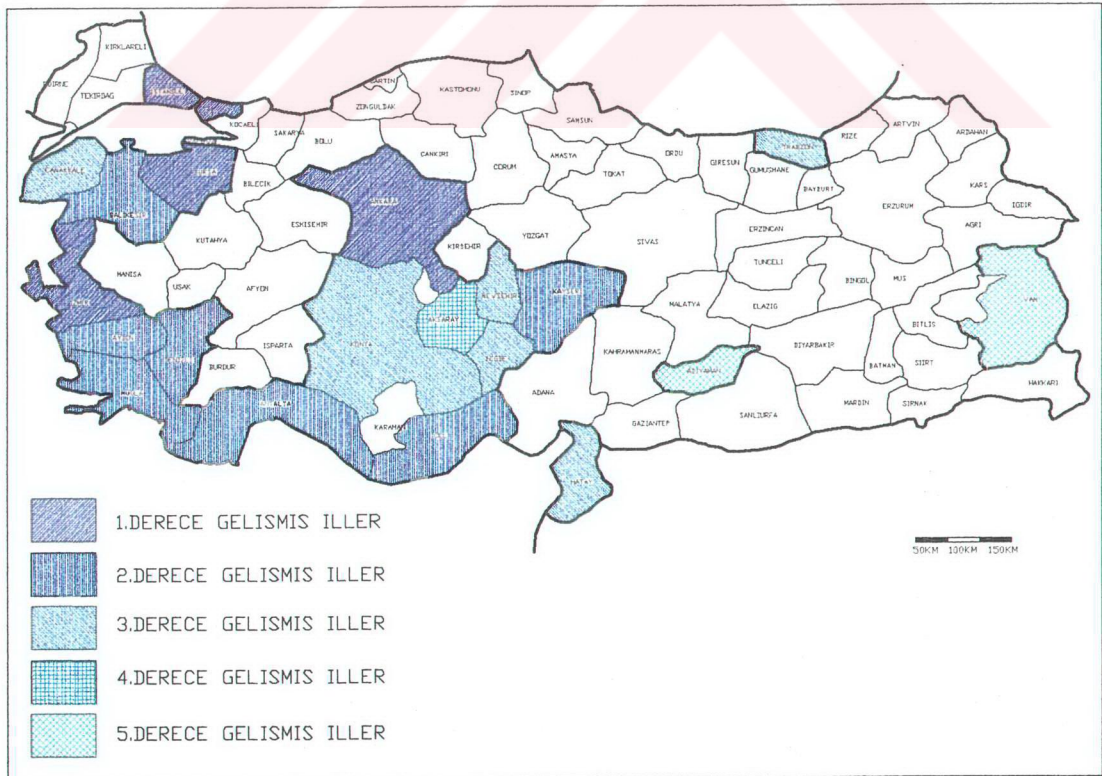
Turizm gelişmişlik göstergesi olarak alınan kriterleri, il nüfusları ile oranlı olarak aldığımızda, turizmin o bölge için ağırlığı ortaya çıkmaktadır (Pearce, 1992; Tsartas, 1992). *Konaklayan kişinin nüfusa oranı- gösterge:5, geceleme sayısının nüfusa oranı- gösterge:6, 1000 kişiye düşen yatak sayısı- gösterge:7* olarak alınmıştır (Tablo 4.16). Gösterge:5 için, 1.00'in üzerinde değer görülmemektedir. 1.00'e en yakın değere, 0.95 ile Antalya sahiptir. İstanbul'un konaklayan kişi sayısındaki üstünlüğü, nüfus büyüklüğü nedeniyle bu kriter açısından etkisini kaybetmektedir. Türkiye ortalamasına göre, Antalya dışında, Muğla ve Aydın'ın turizmdeki belirgin ağırlıkları bir kez daha kanıtlanmaktadır. Gösterge:6 için, 1.00'in oldukça üstünde değer gösteren turistik iller, yine 6.5 değeri ile Antalya ve 4.92 değeri ile Muğla'dır. 0.50-0.99 arası değere sahip iller ise İstanbul ve İzmir'dir. Özellikle ülkenin iki büyük metropolünün de turizm kutuplaşma göstergelerine sahip olması, il düzeyinde yapılan değerlendirmede *turizmin gelişmiş bölgeleri tercih ettiği* görüşünü, bölgesel düzeye göre daha belirginleştirmektedir. Ancak çok sektörlü gelişme gösteren metropoliten kentlerde, turizmin ağırlığını saptamak güçtür. Gösterge:7, yatak sayısı ile nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu kriter açısından ilk sırayı, nüfusun görece düşüklüğünün de etkisiyle Muğla almaktadır (Tablo 4.16).

Turizm gelişmişlik göstergeleri ile sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergelerini karşılaştırmak için, DPT'nin 1996 yılında yapmış olduğu *sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergelerinden* yararlanılmıştır (Tablo 4.16). Öncelikle turizmin nüfus yoğunlaşma bölgeleri ile ilişkisini değerlendirmek için, *nüfus(gösterge 8)* ve *yoğunluk (gösterge 11)* kriterleri ele alınmıştır. İstanbul, her iki kritere göre de, en yüksek değere sahiptir. Turizm gelişmişlik göstergeleri ile ön plana çıkan Antalya, nüfus büyüklüğü ile 17 turistik il içinde 8. sırada, Aydın 11. sırada ve Muğla 15.sırada yer almaktadır. Yoğunluk kriteri açısından, Aydın 7., Antalya 12. ve Muğla 16.sırada bulunmaktadır. Turizmin nüfus hareketliliği ile ilişkisini belirlemede, bu iki kriterin yeterli olmadığı görülmüş, şehirleşme oranı, nüfus artışı ve göç oranının daha açıklayıcı olacağı düşünülmüştür.

Şehirleşme oranı(gösterge 9), yine İstanbul'da en yüksek düzeydedir (92.40=100). İstanbul, Ankara, İzmir gibi üç metropoliten alan şehirleşme oranı ile doğal olarak ilk üç sırayı almaktadır. Ülke şehirleşme oranı olan 63.86'nın üzerinde değere sahip diğer iller, sanayinin yoğunlaştığı Bursa (78.16) ve İçel (67.25)'dir. Turizmin yoğunlaştığı illerde, şehirleşme oranı ülke ortalamalarının altında kalmıştır (Tablo 4.16). 17 il içinde Antalya 7.sırada, Aydın 10., Muğla ise 17.sırada bulunmaktadır. Ancak bu değerler, aynı zamanda turistik bölgelerde *turizmin kırsal alanlara da yayılmasının* bir göstergesi olmaktadır. *Nüfus artışına (gösterge 10)* göre, en yüksek değer, Antalya'ya aittir. Sırasıyla İstanbul,

Şekil 4.11. Turistik Arz ve Talebin Turistik İllere Dağılımı, 1994

Şekil 4.12. Turizmin Yoğunlaştığı İller ile Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi

İçel, Bursa, Adıyaman, Van, İzmir, Muğla ve Denizli, ülke ortalamasının üzerinde nüfus artışına sahip illerdir. *Göç oranına (gösterge 12)* göre, İstanbul %99.86=100 oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla, Antalya, İçel ve İzmir gelmektedir. Kıyı illeri olan Muğla ve Aydın da, 30.51 ve 24.33'lük oranlar ile göç alan iller arasındadır. *Nüfus artışı ve göç oranları, turizm bölgelerinin nüfus hareketliliğini arttırdığı ve göç çektiğini göstermektedir.*

Sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksinin belirlenmesinde önemli bir kriter, ekonomik gelişmişlik göstergesi olan *gelirin nüfusa düşen payı(gösterge 13)* olmaktadır. 1995-96 döneminde, Ankara, İstanbul ile çok yakın ve en yüksek değere sahiptir (Tablo 4.16). Daha sonra sırasıyla, İzmir, Bursa, İçel, Çanakkale, Muğla ve Antalya yer almaktadır. Bu kriterin 1985 yılından itibaren 10 yıllık süreçte nasıl bir değişim gösterdiğini izleyebilmek için 1985 yılı verileri de kullanılmıştır (ISO, 1986). Turistik illerdeki değişim incelendiğinde, *kıyı ve turizmin yoğunlaştığı illerde kişi başına gelir artış kriteri açısından gelişme olduğu görülmektedir* (Tablo.4.16). Bu gelişmişlik göstergeleri ile çıkan tabloya, *kamu yatırım harcamalarının dağılımı(gösterge 14)* eklendiğinde, *kamu yatırımlarının halen gelişmiş bölgeler ve nüfusun yoğunlaştığı bölgelere yöneldiği görülmektedir*. 1990-93 yılında, İstanbul, İzmir ve Ankara'dan oluşan üç metropoliten alan kamu harcamalarının %28.78'ini almaktadır (DPT, 1995). Muhtelif illere yapılan yatırımlar dahil edildiğinde, bu oran %9.6'ya düşmektedir. Bu üç metropoliten alanı, Muğla, Bursa, İçel, Antalya, Konya ve Kapadokya kamu yatırım harcamalarının yöneltildiği diğer önemli iller olarak izlemektedir (Tablo 4.16).

Son olarak, DPT'nin yaptığı sosyo-ekonomik gelişmişlik çalışmasının *indeks değerleri ve sıralaması (gösterge 15)* ele alınmıştır (Tablo 4.16). Ağırlıkla sanayi ve/veya çok sektörlü gelişim gösteren İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa illeri (I.Derecede Gelişmiş İller) kapsam dışı bırakıldığında, turistik illerin, II. ve III. Derecede Gelişmiş İller grubunda yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 4.12). *Gelişmişlik dereceleri, kıyı illeri ve coğrafi bölgelere göre farklılıklar göstermekte, doğuda yer alan turistik iller gelişmişlik açısından en düşük grupta yer almaktadır. Turizm arz ve talebi açısından, en fazla gelişmiş iller olan Antalya, Muğla ve Aydın II.Derecede Gelişmiş İller Kapsamında ve 76 il arasında 7-12. sıralarda yer almaktadır. Bu sonuçlar ise, turizm gelişimi ile farklı göstergelerin ortaya koyduğu sosyo-ekonomik gelişmişlik arasında doğru orantılı bir ilişkiyi de açıklamaktadır. Büyük metropoliten kentlerin, gerek nüfus, gerekse ekonomik olarak ülke ekonomisindeki ağırlığı devam ederken, turizm sektörünün de özellikle Ege ve Akdeniz'de yer alan, görece olarak gelişmiş kıyı illerini tercih ettiği ve bu bölgelerde gelişmeyi hızlandırdığı görülmektedir.*

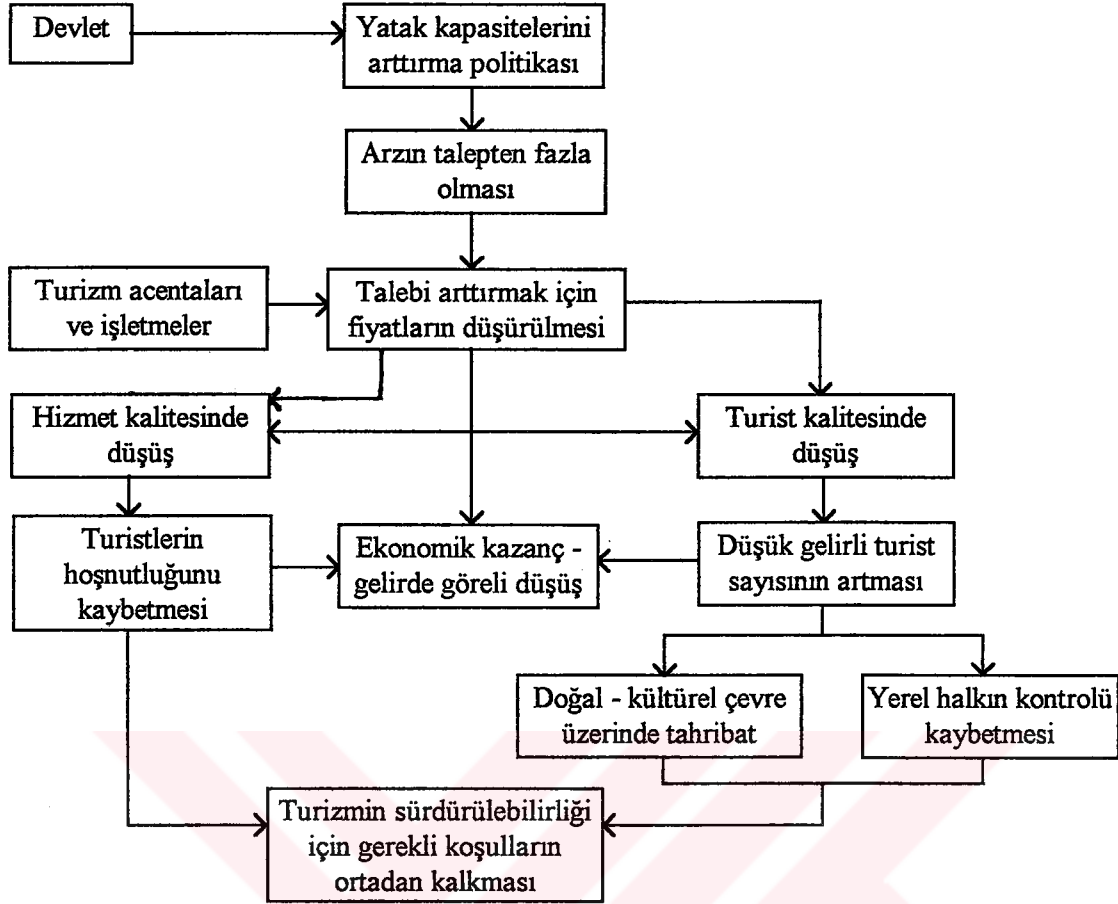
4.5. Bölüm Sonucu

Türkiye’de turizm gelişimi ile bölgesel kalkınma ve bölgelerarası farklılaşmalar, coğrafi bölge ve turistik iller temelinde ele alınmıştır. Bölge ve il düzeyinde, hazır istatistik verilerin yeterli olmadığı noktalarda ise, yerel bilgiye gereksinim duyulmaktadır.

Ülke kalkınma politikaları çerçevesinde ele alınan ‘Kalkınmada Öncelikli Yörelere’ ile turizm sektörünün bir *kalkınma aracı* olarak ele alınması hedefleri arasında bir ilişki arandığında, turizm yatırım teşviklerinin *gelişmiş bölgelerde* yoğunlaşmaya devam ettiği ve turizm sektörünün hedef olarak belirlense de, uygulamada KÖY’lerin gelişimi için kullanılmadığı görülmektedir. Batı ve kıyı bölgeleri olarak nitelenen üç bölgede, 1980-94 yılları arasında toplam turizm yatırımlarının %90’ı yer almaktadır. Öte yandan turizm gelişimi için gerekli ulaşım yatırımları da minimum harcamayı gerektiren bölgelere yönelmiştir. Turizm yatırımları ve turizm arzında görülen bölgesel yoğunlaşma, turizm talebinde de belirgindir. Turizm gelişim göstergeleri olarak belirlenen *turist geceleme sayısı, ortalama kalış süresi, yatak sayısı, ulaşım olanakları, turizm yatırım ve teşvikleri, turizm işgücü* açısından Akdeniz Bölgesi’nin belirgin ağırlığı vardır.

Turizm sektörünün bölgesel kalkınmaya etkisini ölçmede, dünyada benimsenen göstergelerden biri *istihdam-işgücüdür*. Turizm yatırım payı az olmasına rağmen, daha yüksek istihdam yaratan bölgelerde turizmin verimliliğinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, turizm işgücünün bölgeden sağlanıp sağlanmadığı ve bu yolla *bölge kalkınmasına etkisini* değerlendirebilmek için alan araştırmalarına gerek duyulmaktadır.

Türkiye’de konaklama ve geceleme sayılarının belli yıllarda düşüş göstermesi, tesis ve yatak sayısına aynı şekilde yansımamıştır. *Talepteki düşüşe* rağmen, *arz* artmaya devam etmiştir. Bu durumun, Türkiye’de turizm gelişim sürecine olumsuz etkisi olmaktadır. Yalnızca yatak kapasitesini arttırmak, turizm altyapısını güçlendirmek için yeterli olmamaktadır. Özellikle kapasitenin altında kullanılan tesisler, fiyat düşürürken, yalnızca turizmin ekonomik getirisini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda kalite ve hizmetlerdeki düşüş nedeniyle turist taleplerinde de düşüş görülmekte ve turizm, düşük gelir grubuna yönelmektedir. Böyle bir süreç ise, tezin ilk bölümlerinde açıklanan *sürdürülebilir turizm ve bölgesel kalkınma koşullarının ortadan kalkmasına* neden olmaktadır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. Turizmde Niceliksel Artışa Önem Veren Politikaların Ortaya Çıkardığı Süreç

Dünya turizm hareketleri üzerindeki araştırmalar sonucu, dış turizmin çoğunlukla ülkelerin toplam nüfus payı en yüksek olan gelişmiş bölgelerinde yoğunlaştığı belirtilmektedir. Türkiye’de ise, bölge düzeyinde yapılan analize göre turizmin *demografik gelişme* ile çok ilişkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Turistik iller düzeyinde yapılan analiz ise, bu sonucu farklılaştırmaktadır. Turizm sektörü ve aktivitelerinin, özellikle Ege ve Akdeniz’de yer alan, göreceli olarak *gelişmiş kıyı illerini tercih ettiği, nüfus artışı ve göç göstergeleri ile, bu bölgelerde gelişmeyi hızlandırdığı* görülmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmeler, Türkiye’de turizmin bölge düzeyindeki dağılımını etkileyen faktörler ve bu faktörlerin birbirleri ile ilişkisine dayandırılmaktadır. Özellikle son yıllarda, diğer Akdeniz ülkelerine benzer şekilde mekansal ve mevsimlere bağlı yoğunlaşmanın getirdiği çevresel problemler, Türkiye’nin gündemine de girmiş ve bu konudaki turizm araştırmaları artmıştır. Ayrıca, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler

doğrultusunda Topluluk politikalarına uyum gereği, çevre konusundaki projelere önem verilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin mevcut turizm potansiyeli ve çekiciliklerinin tespiti ve belli bölgelerde yoğunlaşmanın önlenmesi amacıyla yeni turizm türü ve alanlarına yönelik çalışmalar da ilgili bakanlığın gündemindedir. Tezin çıkış noktası ve amacı doğrultusunda, Türkiye'de turizmin gelişim sürecini etkileyen faktörler ve sürdürülebilir turizmin gerektirdiği ekonomik, sosyo-kültürel ve doğal çevre boyutlarının değerlendirilebilmesi ve daha sonraki çalışmalara yardımcı olması için alan araştırması gerekli görölmüştür.

BÖLÜM 5

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÖLGESEL KALKINMA AMACINDA TURİZM EYLEMLERİNİN ETKİSİNİ DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ALAN ARAŞTIRMASI

5.1. Alan Araştırmasının Kapsamı ve Yöntemi

Ülkemizde alansal yoğunlaşma ile kitle turizminin yarattığı sorunları saptamak ve özellikle, Türkiye’de farklı bölgeleri temsil etmek üzere, dünya turizmi açısından önemli odak noktaları arasında yer alan iki örnek alanda turizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için neler yapılabileceğini ortaya koymak, çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Turizmin, bulunduğu bölge/ yörenin kalkınmasına etkisi ve sürdürülebilir turizm anlayışının sınanması, araştırmanın çıkış noktasıdır. Turizmin sürdürülebilirliği, hem hammaddesini oluşturan doğal ve kültürel çevrenin korunması hem de turizmin ekonomik katkısının devamının sağlanmasını içermektedir. Başka bir deyişle, turizmin bölgesel kalkınmayı sağlamada bir araç olarak kullanılabilmesi ve başarı elde edilmesi, turizmin sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu nedenle, Dünya Turizm Örgütü tarafından turizmin bileşenleri olarak ele alınan *turizm endüstrisi*, *toplum* ve *çevre korumacıların* hedeflerinin ve bakış açılarının incelenmesi, sürdürülebilir turizm için ortak hedefler ve işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Tezin kuramsal çerçevesi kurgulanırken, turizmin sürdürülebilirliğinin ekonomik sonuçları yanında, *yerel halk* tarafından benimsenmesi ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkilerinin görülmesi, *turistlerin* hoşnutluğunu sağlayacak hizmet ve altyapı kalitesinin varlığı, *yatırımcı/işletmecinin* hoşnutluğunu sağlayacak uygun yatırım koşullarının, turizm eylemi için yeterli çekicilik ve altyapının gerekli olduğu ve bunların ortak paydalarının *çevresel değerlerin sürekliliği* ve *daha iyi bir yaşam çevresi* olduğu temel varsayım olarak ortaya konmuştur. Bugüne kadar dünyada ve Türkiye’de yapılan turizm ile ilgili araştırmaların çoğunlukla, ekonomik, sosyo-kültürel, fiziksel veya çevresel boyutlardan biri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Çok boyutlu çalışma için ise, belli alanlarda pilot çalışmalara

gidilmektedir. Örnek alanlarda yapılan turizm araştırmaları da, genellikle, ya işletmelere ya da yerel halk veya turistlere ağırlık verecek bir yöntemle ele alınmaktadır. Bu konuda yapılan çeşitli alan araştırmaları ve yaklaşımların (Dowling, 1993; Pearce, 1989; Tsartas, 1992; Cater ve Goodall, 1992; Loukissas, 1982; Secall, 1990; Ataç-Rösch, 1991; Korça, 1994) incelenmesi ile, araştırmanın çerçevesi ve yöntemi belirlenmiştir.

Alan araştırması kapsamında gerçekleştirilen anket çalışması, bir bölgedeki turizm gelişiminde turizm sanayii açısından yaklaşan *turizm yatırımcı/işletmecileri*, turizm talebini oluşturan ve bir anlamda tüketen *turistler*, bölgeyi pazarlayan *turizm-seyahat acentaları*, o bölgede yaşayan *yerel halk* ve *yerel yöneticiler* ile çevre koruma açısından yaklaşan *çevre uzmanı* ve *plancılar*ın yaklaşımlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, temelde, *turizm potansiyeli* ve *çevresel kaynakları* değerlendirmeye yönelik sorular, tüm denek gruplarına uygulanırken, her grubun kendine özgü özellikleri ve bölge gelişimi ile ilişkili verilerin değerlendirileceği sorular yöneltmiştir. Anket formları ve soruların oluşturulmasında, yukarıda ele alınan çalışmalar yanında, Dünya Turizm Örgütü (WTO, 1993a)'nın yerel plancılar için rehber niteliğinde hazırladığı "Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners" konulu çalışması temel alınmıştır.

Anket çalışması kapsamına giren, sürdürülebilir turizmin bileşenleri olarak ele alınan denek gruplarının, yapılan ön çalışma ile sayısal olarak farklı ağırlıklarda olduğu tespit edilmiş ve iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir:

I.Aşama'da Turizm sanayii-Toplum ve Çevre'den oluşan üç önemli bileşeni temsil edecek şekilde;

Turizm-Seyahat Acentaları,

Yerel Yönetici,

Uzman (Çevre-Turizm-Planlama)

ile bölgeye ilişkin derinlemesine ön bilgi ve değerlendirmeye yönelik yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir.

Yapılan ön çalışmalar sonucu, söz konusu örnek alanlarda çevre konusunda ankete katılacak kurum saptanamamıştır. Bu nedenle, çevre konusu tüm katman/grupların görüşlerine başvurularak irdelenmektedir. Bununla birlikte, bölgenin Turizm Müdürlüğü ve Müze Müdürlüğü uzmanları (Arkeolog) yanında, Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı'ndan şehir plancıları ve mimarlar ile uzman kişiler olarak görüşülmüştür.

II.Aşamada, turizmin sürdürülebilirliği konusunda önemli bileşenleri oluşturan, yerel halk, turistler ve otel sahibi/yöneticileri kapsam dahiline alınmıştır. Burada amaç, turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi ile birlikte, daha iyi bir çevre ve yaşam kalitesinin sağlanması yönünde tarafların hoşnutluklarını ve çevreye karşı duyarlılıklarını sınamaktır. Bu çerçevede, turizmin bileşenleri olarak ifade edilen farklı grup/katmanların profili belirlendikten sonra, çalışmanın başında belirlenen varsayımları sınamaya yönelik soru grupları oluşturulmuştur (Bkz.EK A).

Toplum / yerel halk ile ilgili varsayım; *“Sürdürülebilir turizm gelişimi ve bölgesel kalkınma, yerel halkın bu gelişimi benimsemesi ve faydalanmasına bağlıdır.”* şeklindedir. Bu varsayımı destekleyen ve daha detaylandıran iki varsayım;

- a) *“Turizmin, temel gereksinme ve yaşam kalitesinde düşüş yaratmaması, yerel halkın turizm konusunda olumlu düşünmesini sağlar”* ve
- b) *“Yerel halk, turizmin negatif etkilerine ancak, ekonomik etkilerden yararlanması halinde katlanır”* şeklindedir.

Turistlerin beklenti ve görüşleri ile ilgili olarak kuramsal çerçeveden gelen temel varsayımlar ise;

- a) *“Turistlerin beklentileri, güvenli, doğal ve kültürel çekiciliklere sahip, temel hizmetlerin iyi standartlarda karşılandığı bir çevre olmaktadır”* ve
- b) *“Geleneksel kitle turizmi kapsamına girmeyen turistler, genel olarak turizmin çevre üzerindeki etkileri ve çevresel özelliklere karşı daha duyarlıdırlar”* şeklindedir.

Turizmin bölgesel ekonomiye katkısının önemli bir bölümünü oluşturan konaklama tesisleri ile ilgili varsayımlar;

- a) *“Büyük işletmeler, çoğunlukla bölge dışı sermaye ile kurulmakta ve işgücü ihtiyacını da kendi geldikleri bölgeden veya bölge dışından karşılamaktadırlar”* ve
- b) *“İşletmecileri yatırıma yönlendiren başlıca faktörler, yeterli kalitede çekicilik, ulaşım kolaylıkları, altyapı, işgücü, teşvik-kredi ve finansal güvenlidir”* şeklindedir.

Bu varsayımların, Türkiye’nin planlı turizm bölgeleri olan örnek alanlar için ne derece geçerli olduğu sınanmaktadır. Varsayımlar, çapraz tablo ve ki kare sınamaları ile test

edilmiştir. Çok değişkenli sınamalarda, değişkenler arası ilişkiyi açıklamak ve gruplamak için “faktör analizi” kullanılmıştır.

Çalışmanın çevresel boyutu ve turizm-çevre kaynaklarının değerlendirilmesi aşamasında, Dowling (1993)’in “Bölgesel Turizm Gelişimi için Çevreye Duyarlı Planlama Modeli”- (EBT Modeli) ile ortaya koyduğu yöntemden tezin amaçları doğrultusunda yararlanılmıştır. Bölgesel EBT Modeli’nin temel bileşenleri, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı içinde, *çevre koruma, toplum refahı, turistlerin hoşnutluğu ve ekonomik entegrasyona* dayalı olma özelliğini içermektedir. Amaç, sürdürülebilir bölgesel kalkınma için, *çevre-turizm uyumluluğuna* ulaşmaktır. Model, 5 aşama ve 10 süreci kapsayan stratejik bir planlama yaklaşımını öngörür (Şekil 5.1):

A. Aşaması: Amaçların belirlenmesi aşamasıdır. Burada her bölgenin kendine özgü özelliklerinin gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

B. Aşaması: Alansal analiz, anket ve değerlendirme aşaması, iki alanı içermektedir:

Çevresel özelliklerin değerlendirilmesi

Turizm kaynaklarının değerlendirilmesi

Geniş bir seçenek dizisinin incelenmesinden sonra çevresel özellikler ve turizm kaynakları için kullanılan 3 genel kategori önerilmiştir:

Çevresel özellikler:

a) abiyotik,

b) biyotik,

c) kültürel.

Turizm kaynakları:

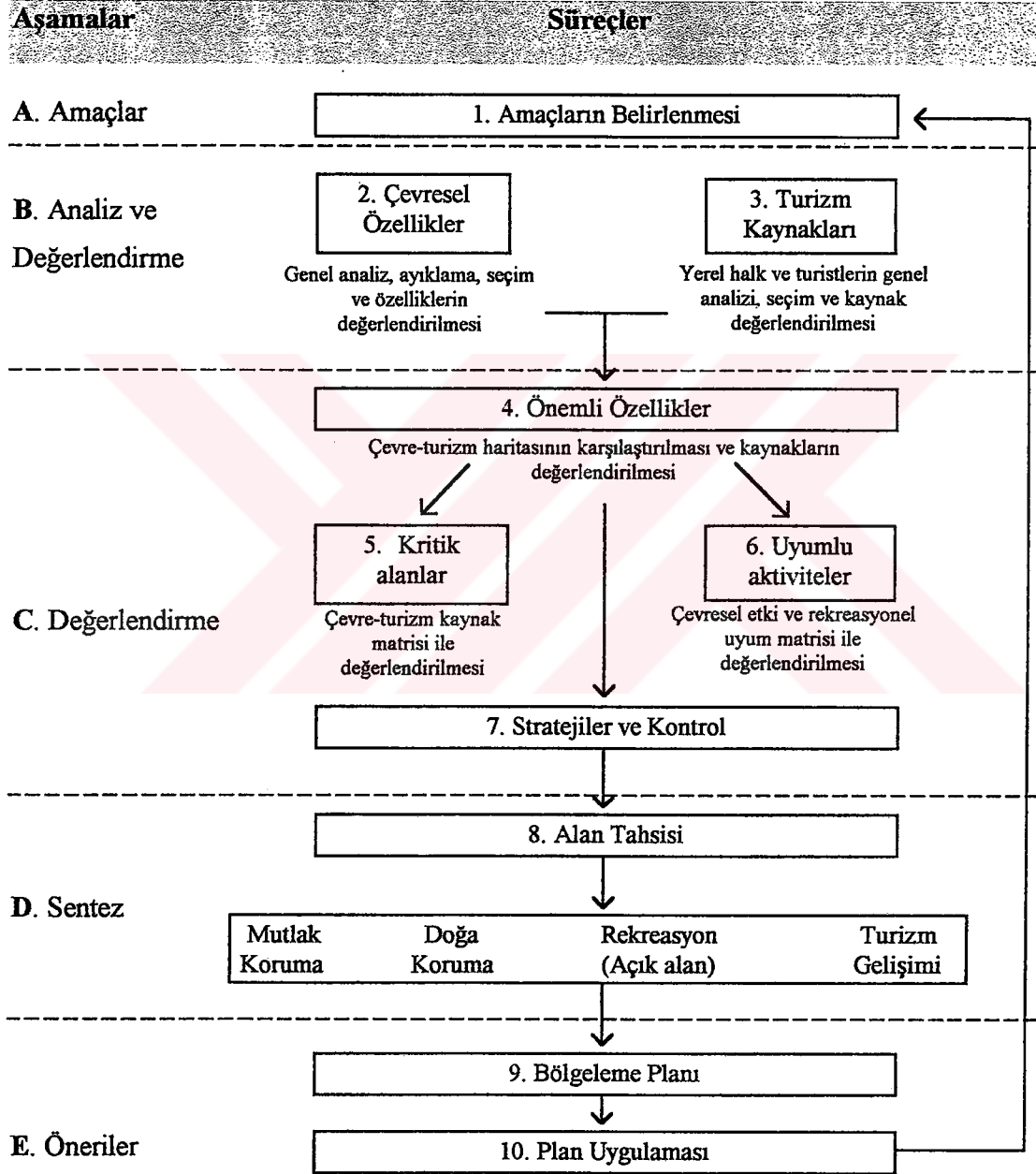
a) birincil çekicilikler,

b) erişilebilirlik,

c) hizmetler-konaklama.

Bu değerlendirmeler harita üzerine aktarıldığında, özel koruma gerektiren çevresel duyarlı hassas noktalar yanında, mevcut ve potansiyel çekicilik noktaları, tur ve uzun süreli kalış rotalarını ve hizmet-konaklama merkezlerini içerecektir.

Bu özellik ve kriterlerden, araştırmanın amaçları doğrultusunda, seçilen alanların özellikleri de gözönüne alınarak ve her grubun değerlendirme yapabileceği şekilde bir çerçeve oluşturulmuştur. Modelde, noktasal değerlendirmeleri içeren bu özellikler, tez çalışmasının kapsamı gereği, yerleşimler ölçeğinde sorgulanmıştır. Deneklerden, bu özelliklerin her birini üçlü bir ölçek (Yüksek Önem-Orta Önem-Düşük Önem) ile önem derecesine göre değerlendirmeleri istenmiştir.

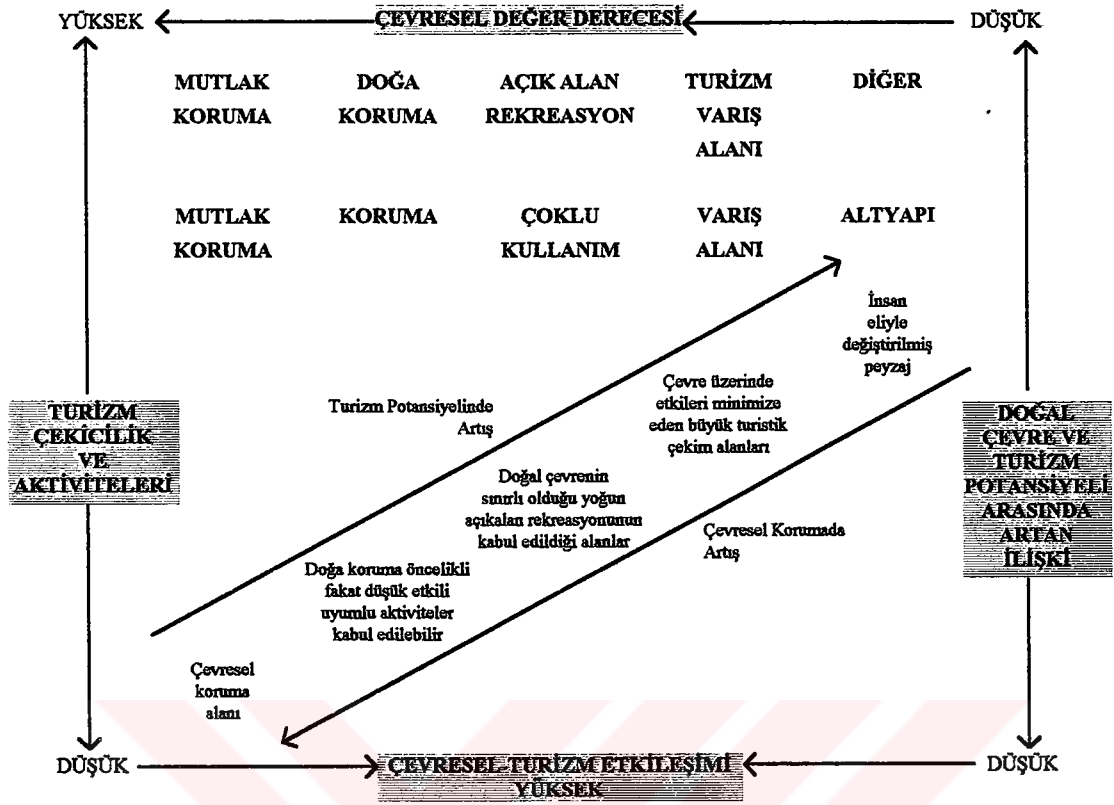
Şekil 5.1. Bölgesel Turizm Gelişimi İçin Çevreye Duyarlı Planlama Modeli (EBT Modeli) Akış Diyagramı (Dowling, 1993)

C.Aşaması: Turizm ve çevresel özelliklerin karşılaştırılması ile, bölgede *çevresel önem* ve *turizm önemi*, farklı gruplara göre değerlendirildiği gibi, ortak sonuca da varmak amaçlanmaktadır. En yüksek önem derecesi gösteren özellikler belirlenir, birbirleri ile olan ilişkileri ve bağımlılıkları araştırılır. Çevre ve turizm özelliklerinin aynı önem derecesinde olmaları halinde, örneğin, her ikisinin de yüksek olduğu durumlarda, karar verme sürecinde genel bir kural olarak, “çevresel önem” turizme göre öncelikli olmaktadır. Bu değerlendirme, EBT planlama yaklaşımının temelinde yatan ilkeye dayanmaktadır: “Çevre, doğal alanlarda sürdürülebilir turizmin temelini oluşturur, bu nedenle korunmalıdır”.

Bir sonraki süreç, bölgenin özellikleri ile uyumlu “aktiviteler”in belirlenmesidir. Turizm aktiviteleri, çoğunlukla istenmeyen çevresel etkilere neden olur. Bu etkilerin azaltılabilmesi için *kontrol* ve *bölgeleme* önerilmektedir. Stratejiler ve kontrol sürecinde, *çevresel kaynakların korunması* ile birlikte, *turizm talebinin de yönlendirilmesi* önerilmektedir. Stratejiler içinde, turizm aktivitelerinin yoğunlaşması ve dağılmasının ayrı bir önemi vardır. Yoğunlaşma politikası, olanakların büyük bölümünün belli alanlara yönltilmesini desteklerken, dağılım politikası çevresel baskıları belli alanlar üzerinden azaltmak için bölge bütününde daha küçük ölçekli gelişmelerin dağılımını teşvik eder.

D.Aşaması (Sentez): Turizm ve çevresel özelliklerin önem derecesine göre, bu özelliklerin çakıştığı alanlarda *önceliklerin belirlenmesi* ve buna göre, uygun alan tahsislerinin yapılması gerekmektedir. *Alan tahsisleri*, bölgelerin gösterdikleri özellikler ve çevre-turizm önemine göre, mutlak koruma, doğa koruma, açık alan rekreasyon ve turizm gelişim bölgeleri şeklinde dörde ayrılmaktadır. Bu alan tahsislerinin kullanım şekilleri, özellikleri ve turizm-çevre ilişkilerine bağlı oluşumu, EBT bölgeleme sınıflaması tablosunda görülmektedir (Şekil 5.2). Bölgeleme, koruma ve kullanma arasındaki gerginliği yönetmekte; doğal alanları korurken, özelliklerine göre, bu alanlarda “uyumlu turizm aktiviteleri”nin gelişimini teşvik etmenin yollarını aramaktadır. Burada, bölgelemenin katı bir reçete olmaktan çok, genel bir rehber olarak kullanılması öngörülmektedir (Dowling, 1993).

E.Aşaması: Kabul edilebilir bir plan oluşana kadar, uygulamaya ilişkin önerilerin geliştirilmesi beklenmektedir.

Şekil 5.2. Doğal Çevre-Turizm Potansiyeli İlişkisi ve Bölgeleme Tablosu (Dowling, 1993)

5.2. Örnek Alan Seçimindeki Kriterler

Türkiye’de turizm kaynak ve potansiyeli ile yatırımların ülke bütününde nasıl bir mekansal dağılım gösterdiği ve bölgelerarası farklılaşmaların incelenmesi, çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. *Bölgesel ölçekte* makro yaklaşım ile başlayan çalışma, bu ölçekte daha kapsamlı ve derinlemesine bilgi elde etmedeki sorunlar nedeniyle *yerel ölçeğe* inmektedir. Tezin amacını oluşturan, turizmin bölgesel-yerel kalkınmaya etkisini sınamak ve çevre sorunlarını değerlendirebilmek, yerel ölçekte daha somut ve algılanabilir olmaktadır. Araştırmaya konu, iki örnek alt bölge belirlenmiştir. Bu seçimde etkili olan gerekçeler şunlardır:

- 1) Tek bir örnek alan yerine, *karşılaştırma* yapmaya olanak veren iki alan seçilmiştir. Genelleme yapmak yerine, benzer koşullara sahip bölgeler için örnek olabilecek bir yöntem ve yaklaşım geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2) *Yerel ölçeğe* inmekle beraber, seçilen örnek alanların makro yaklaşıma göre bölgeleri, özellikle turizm yönünden farklı gelişmişlik göstergelerine sahip (görece gelişmiş ve az gelişmiş) bölgelerdeki turizm potansiyelini temsil etmeleri kabulünden hareket edilmiştir. Buna göre seçilen bölgeler, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgeleridir. Bu bölgeleri temsil eden alanlar olarak, Kapadokya'dan *Ürgüp* ve Antalya'dan *Side* alan araştırmasının derinleştirildiği alanlar olmuştur.

Bu seçimin gerekçelerini ise;

- Türkiye’de turizmin *yabancı turist* ağırlıklı olması nedeniyle, yabancı turistler için önemli odak noktaları olmaları,
- Ürgüp, tarihi, kültürel ve doğal çekiciliklerin yer aldığı *Kapadokya Bölgesi*’nde, Side ise tarihi *Pamfilya Bölgesi*’nde yer almaktadır. Turizm açısından, kendine özgü olmakla birlikte, her iki alanın da *doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklere* sahip olmaları,
- Türkiye’de geleneksel olarak kıyıya yönelen turizm ile, *kıyı turizmine* karşı turizmin çeşitlendirilmesi politikaları paralelinde desteklenen *iç kesimi* temsil eden farklı örnekler olmaları,
- Antalya ve Kapadokya Bölgeleri’nin III.Plan sonrası geçiş dönemi politikalarında *Turizm Gelişme Bölgesi* olarak belirlenen beş bölge içinde yer almaları ve *fiziksel planlama* ile *turizm yatırım alanları* olarak belirlenmeleri, ve Türkiye’nin planlı turizm gelişme alanlarında bugünkü gelişmelerin değerlendirilmesinin yararlı görülmesi,
- Ürgüp ve Side’nin, bölgelerinde önemli *konaklama merkezleri* olmaları, oluşturmaktadır.

5.3. Örnek Alanlarda Turizm Gelişiminin Değerlendirilmesi

5.3.1. Ürgüp / Kapadokya Bölgesinin Genel Özellikleri

- **Bölge tanımı, kapsamı ve konumu:**

Bugün Turizm Bakanlığı’nın yaptığı istatistiklerde Nevşehir, Kayseri, Niğde, Aksaray illerinin “Kapadokya Bölgesi”ni oluşturduğu görülmektedir (Turizm Bakanlığı, 1994b).

Genel bir kabul, Kapadokya'nın Nevşehir ili ile sınırlı olduğu şeklindedir (Turizm Bankası, 1986b). Bir diğer yaklaşım ise, benzer doğal ve kültürel çekicilik öğelerinin yoğunlaştığı bir alt bölgenin Kapadokya'yı temsil etmesidir. "Kayalık Kapadokya" diye anılan bölgenin sınırları, Nevşehir-Aksaray-Niğde üçgenidir. Peribacaları ve diğer jeolojik oluşumlar Gülşehir-Nevşehir-Göreme-Ürgüp-Soğanlı çizgisini izleyen ve Kızılırmak'a açılan bir dizi vadide yoğunlaşmıştır (Sağdıç, 1994). Ayrıca Kapadokya Çevre Düzeni Planı da *Uçhisar-Ürgüp-Avanos-Mustafapaşa*'yı kapsayan bir bölge için karar getirmektedir.

- **Bölgenin Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişme Eğilimleri:**

Bölgenin nüfus ve sosyo-ekonomik yapı özellikleri, bu konu ile ilgili verilerin idari sınırlara bağlı olması ve de bölgenin özelliklerinin en yoğun olduğu alanları kapsamaması nedeniyle Nevşehir ili temelinde açıklanmaktadır. Nevşehir nüfusu, 1940-55 yılları arasında il olduktan sonra artış göstermeye başlamıştır. Ancak yine de durağan bir nüfus gelişimi görülmektedir. 1985'de Türkiye nüfusu içindeki payı % 0.55 iken, 1990'da % 0.51'e düşmüştür. Nüfus gelişiminin durağanlığının göç ile açıklanan ekonomik nedenleri, toprağın verimsiz olması, iklimin sağlıklı tarım yapılmasına olanak vermemesi ve sanayi gelişiminin olmaması şeklinde ortaya konmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1994d).

Bölge ekonomisinde tarım önemli bir yer tutmakla birlikte, özellikle 1980'li yıllarda turizmin ekonomik gelişmedeki önemi ortaya çıkmıştır. Bölgedeki sanayinin, yerel girdileri kullanması ve *turizmle ilişkili* üretimi içermesi en temel özelliğidir. Turizmin canlandırdığı başlıca sektörler; bağcılığın canlanmasını sağlayan şarap üretimi dışında, taş ve toprağa dayalı sanayidir. Çanak-çömlek yapımcılığı Avanos'ta ve oniks işletmeciliği de yine Avanos, Avcılar, Hacıbektaş, Uçhisar ve Ürgüp'de yoğunlaşmıştır. Bölgede, turizme yönelik olan bir başka sektör de dokumacılıktır (Turizm Bakanlığı, 1994d).

- **Bölgenin Doğal Yapı Özellikleri**

Kapadokya Bölgesinin önemi, *jeolojik özelliğinden* kaynaklanmaktadır. Volkanik orijinli bir jeolojik yapıya sahip bölgede bulunan Erciyes, Hasandağı ve Güllüdağ'ın jeolojik devirlerdeki aktifliği bugünkü oluşumların temelini oluşturmaktadır. Vadi yamaçlarından inen yağmur sularının tuf araziye aşındırması ve rüzgar erozyonu ile şekillenen "peribacası" adı verilen ilginç oluşumlar ortaya çıkmıştır. Peribacaları, tamamen bu bölgeye has bir peyzaj görüntüsü meydana getirmektedir. Yaklaşık 100 km²'lik bir alana yayılmış olan *peribacaları*, en yoğun şekilde *Ürgüp-Uçhisar-Avanos üçgeni* arasında yer almaktadır. Bölgenin jeolojik özellikleri ile en çok dikkati çeken oluşumlar Peribacaları

olmasına karşın, Nevşehir il merkezi, Derinkuyu ve Acıgöl üçgeninde, çok değişik karakterli jeolojik oluşumlar ise çok fazla bilinmemektedir (Eravşar, 1996; Turizm Bankası, 1986b; Turizm Bakanlığı, 1994d). Bölgenin jeolojik yapısı, tarihin ilk devirlerinden itibaren yerleşim alanı olarak kullanılmasına olanak tanımıştır. Doğal yapının oluşturduğu peribacaları ve kayalardaki tūfūn kolaylıkla oyulabilmesi, bölgede mağara mimarisi ve yerleşimlerini ortaya çıkarmıştır.

• Bölgedeki Yerleşmeler, Tarihi Gelişim ve Kültürel Yapı

Kapadokya Bölgesi'nin tarihi başlangıcı ile ilgili farklı bilgiler ve tezler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, en eski yerleşme izine Ürgüp yakınlarındaki Karain köyünde bulunan Paleolitik devre ait mağarada rastlanmıştır (Eravşar, 1996). Bir diğerine göre, bölgede yerleşme tarihi Neolitik dönemle başlamaktadır (Turizm Bakanlığı, 1994d; Sağdıç, 1994).

Hititler, Frigler, Persler, Helenler, Romalılar bölge kültürünün oluşumunda katkısı olan uygarlıklardır. Roma ve Bizans dönemlerinde, bölgenin kültürel gelişimini etkileyen en önemli olay Hristiyanlığın yayılmasıdır. Putperest Roma'nın baskısından kaçan Hristiyanlar, saklanmaya ve savunmaya elverişli Göreme, İhlara ve Soğanlı vadilerini keşfetmişlerdir. Kolayca işlenebilen kayaları oyarak evler, kiliseler yapmışlar ve bölgede manastır yaşamı başlamıştır. 5. ve 6.yy.'da Roma İmparatorluğu'nun Bizans'a dönüşmesi sırasında, Kapadokya yeni Hristiyan merkezi haline gelmiştir. 6.yy. sonlarında başlayan Arap istilaları karşısında, bölge halkı dinsel merkezler çevresinde *yeraltı şehirleri* oluşturmuştur. Nevşehir il sınırları içinde ortaya çıkarılan en önemli yeraltı şehirleri, Kaymaklı, Derinkuyu, Özkonak, Göztezin'dir. Kapadokya Bölgesini turizm açısından en çekici kılan unsurlar da, özellikle Hristiyanlığın yayıldığı dönemi simgeleyen *kaya kiliseler* ve *yeraltı şehirleridir*. Selçuklu hakimiyeti altında gelişen ticaret kervan yolları üzerinde, çok sayıda *kervansaray* inşa edilmiştir (Turizm Bakanlığı, 1994d).

16.yy.'da Osmanlı İmparatorluğu döneminde Nevşehir'in yerinde Muşkara adı verilen 187 haneli bir köy yer almaktadır. 18.yy. başına kadar, Ürgüp bölgenin kadılık merkezi olmuştur. Bölgenin tarihsel süreçte de önemli bir merkezi olan Ürgüp, 19.yy. sonlarında Konya vilayetinin Niğde sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilmiştir (Ürgüp Belediyesi Raporu, 1976; Turizm Bakanlığı, 1994d). Cumhuriyet döneminde, bölgedeki Rum nüfus, Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'daki Türklerle değiştirilmiştir.

5.3.2. Ürgüp/ Kapadokya Bölgesinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Kapadokya Bölgesinin sahip olduğu doğal, jeolojik oluşumlar, tarih boyunca insanlar tarafından işlenerek yerleşim amaçlı kullanılmış, böylelikle aynı zamanda *tarih ve kültürün doğal çekiciliklerle bütünleştiği benzersiz bir turizm çekim bölgesi* ortaya çıkmıştır. Bölgenin sahip olduğu turistik çekicilikler, ancak 1960'lı yıllarda *karayolunun gelişmesi* ve *ulaşılabilirliğin sağlanmasına* bağlı olarak iç ve dış turizme açılmıştır. Böylelikle turizm, tarıma dayalı ekonomiye sahip bölgede yeni bir ekonomik canlanma ve *kalkınma aracı* olarak gündeme gelmiştir.

III.Plan ile IV.Plan dönemleri arasındaki geçiş döneminde (1978-79), öncelikli turizm alanlarının saptanmasında tarihi-kültürel çekiciliklerin daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Bu dönemde saptanan 5 *Turizm Gelişme Bölgesi*'nden biri de Kapadokya Bölgesi'dir. Sahip olduğu doğal ve tarihi-kültürel zenginlikleri nedeniyle Kapadokya Bölgesi, 1972 yılında UNESCO'nun '*Dünya Kültür Mirası*' listesinde yer alan 37 bölge içine girmiştir. Bölgeye gelen turistler için, en önemli çekicilikleri 3 grupta toplamak mümkündür (Turizm Bakanlığı, 1994d):

1. Dünyada eş olmayan doğal güzellikleri, *peri bacaları* ve *vadiler*.
2. Hıristiyanlığın yayıldığı dönemi ve dini tasvirleri konu alan freskleri ile *kaya kiliseleri*.
3. M.Ö. yapıldığı tahmin edilen, daha sonraları sığınak olarak kullanılan ve dünyanın 8.harikası olarak nitelendirilen *yeraltı şehirleri*.

En önemli turizm çekicilikleri olarak saptanan bu üç ögenin ötesinde, bölgenin yeterince keşfedilmemiş ya da tanıtımı yapılmayan çekicilikleri de vardır. En fazla bilinen ve turizme açılan Göreme Milli Parkı ve Zelve vadisi, özellikle peribacaları ve kaya kiliselerinin en yoğun bulunduğu alanlardır. Bu nedenle, bölgeyi tanıtmak amacıyla düzenlenen turların en kısa ve en yoğun güzergahı, *Uçhisar Kalesi, Göreme Müzesi, Zelve ve Avanos*'tur (Turizm Bakanlığı, 1994d). Bölgenin diğer turistik çekicilik alanları, özellikle Ürgüp, Göreme ve Uçhisar'ın geleneksel karakterli kentsel dokusu ve sivil mimarlık örnekleridir. Geleneksel Selçuklu ve Osmanlı mimari örnekleri, kervansaraylar da bölgedeki turistik çekiciliklerdir.

• Turizm Talebi ve Turist Profili

Turist talepleri açısından, Nevşehir ilinin iki ilçesinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. 1994’de, il içinde konaklayan turistlerin % 38.22’si, 1995’de ise % 51.36’sı Ürgüp’ü tercih etmişlerdir. Gecelemelerde, bu oran % 54’e çıkmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1994b; 1996c). Bölgenin çoğunlukla yabancı turist ağırlıklı olduğu, hem konaklama hem de geceleme sayılarından anlaşılmaktadır. Merkez ilçede gecelemelerin % 64’ünü, Ürgüp’te ise % 59’unu yabancı turistler oluşturmaktadır.

Bölgedeki gecelemelerin % 19.89’unu oluşturan Fransa ilk sırada yer alırken, Japonya % 16.25’lik oran ile 2.sırada, ABD ise % 15.85’lik oran ile 3. sırada yer almaktadır (Turizm Bakanlığı, 1994b). Kapadokya Bölgesi’ndeki turizm hareketinin büyük bir bölümü organize turlar ile yapılmaktadır. 1994 yılı verilerine göre, bölgedeki ortalama kalış süresi 1,77 olarak belirlenmiştir.

• Konaklama Kapasitesi

Bölgedeki konaklama merkezleri, daha çok karayolu ile ulaşımın kolay sağlanabileceği yol güzergahları üzerinde yer almaktadır. Turizm talebinden de anlaşıldığı gibi, konaklama tesisleri daha çok *Nevşehir-Ürgüp-Avanos* üçgeninde toplanmıştır (Şekil 5.3). Bölgeye gelen turistlerin tercih ettikleri konaklama türüne bakıldığında, 2-3 yıldızlı otellerin % 45, 4-5 yıldızlı otellerin ise % 29’u oluşturduğu görülmektedir (Turizm Bakanlığı, 1994b).

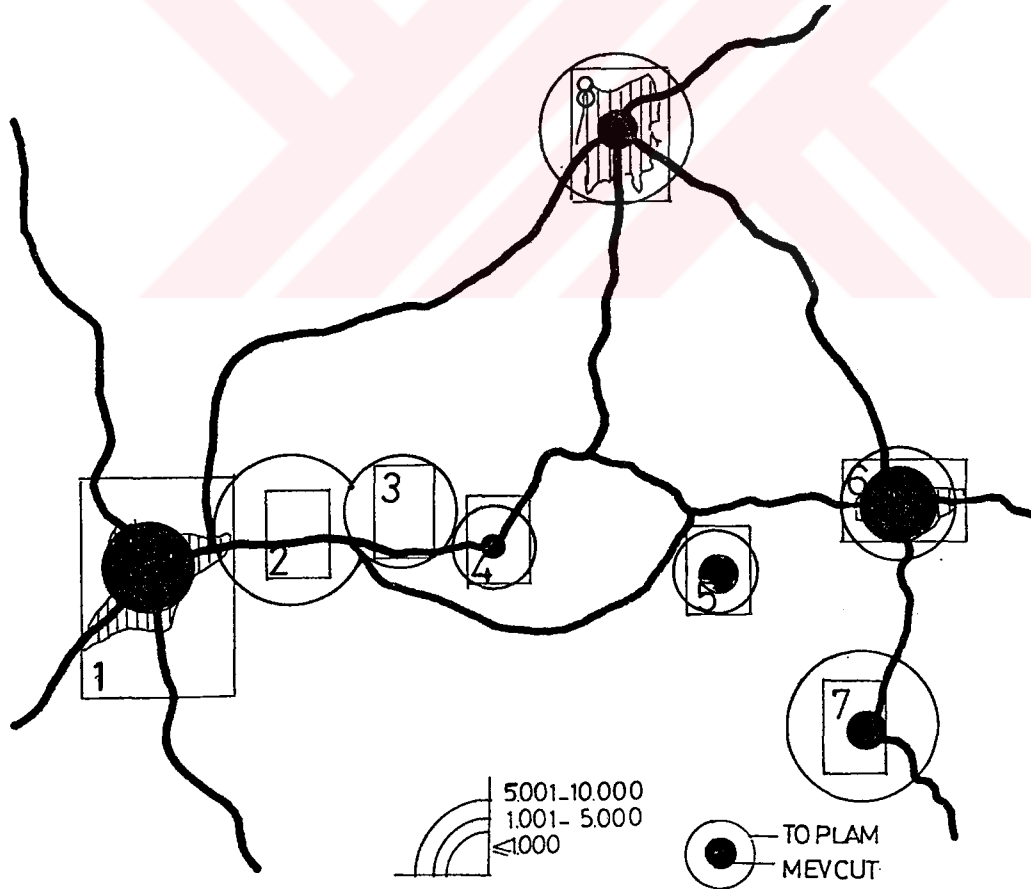
1980’li yıllarda Nevşehir’in il merkezi olması nedeniyle, bölgedeki yatak kapasitesinin yarısından çoğu merkez ve çevresinde toplanmışken, 1980’li yılların ortalarına doğru turizmde gelişme eğilimi Ürgüp’e kaymıştır (Eravşar, 1996). Bakanlık Belgeli tesislerin % 43.16’sına sahip olan Ürgüp, merkez işlevi ve turistik çekicilikleri yanında, Göreme, Ortahisar, Avanos gibi önemli turizm alanlarına yakınlığı nedeniyle de *bölgenin en önemli konaklama odağı* olmuştur.

5.3.3. Ürgüp/ Kapadokya Bölgesinde Turizm Planlaması-Koruma Süreci ve Sorunlar

Bölge, 23.2.1973 gün ve 7/5811 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, turizm sektörü açısından “öncelikli yöreler” arasına alınmış ve fiziksel planlarının hazırlanması öngörülmüştür. 10.7.1976 gün ve A-69 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile, *doğal ve tarihi sit alanlarının* sınırları belirlenmiş, ancak derecelendirme

yapılmamıştır. Bölgedeki ilk planlama çalışması, 1971 yılında, Göreme, Zelve, Uçhisar, Ortahisar ve Ürgüp'ü kapsayan Göreme Tarihi Milli Parkı planlamasıdır. Daha sonra, Milli Parklar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, bölge 1986'da Milli Park Alanı ilan edilmiştir (Turizm Bakanlığı, 1994d; Eravşar, 1996). 1970'li yıllarda başlanan ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlatılan 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın yürürlüğe girmesi 5 yıl sürmüştür. Plan sınırları geniş olmasına karşın, turistik çekiciliklere sahip Derinkuyu, Kaymaklı ve Acıgöl gibi yerleşmeler, turizm gelişiminin bu alanlara kadar yayılmayacağı düşünülerek, plan sınırları dışında tutulmuştur. Ancak, gerek planın

Alt Bölge	Turizm Yatırım Alanları	Yatak Kapasitesi		
		Mevcut	Öneri	Toplam
1	Nevşehir	731	0	731
2	Doğu Nevşehir	0	9490	9490
3	Batı Uçhisar	0	2880	2880
4	Uçhisar	70	680	750
5	Ortahisar	177	480	657
6	Ürgüp	838	3496	4334
7	Mustafapaşa	150	8318	8468
8	Avanos	226	9097	9323

Şekil 5.3. Kapadokya Turizm Yatırım Alanları ve Öngörülen Kapasiteler (Turizm Bankası, 1986b)

yürürlüğe girme sürecinin uzunluğu, gerek uygulama problemleri ve plan sınırlarının kapsamlı olarak belirlenmemesi, bölgedeki gelişmelerin plansız olmasını getirmiştir.

Kapadokya Çevre Düzeni Planı, temelde turizm kullanışlarını düzenlemek, turizm girdisinin bölgenin tarihi ve kültürel değerleri ve doğal özelliklerine uyum göstermesini sağlamak ve koruma-geliştirme ilişkisini bozmayacak şekilde yönlendirmek amacı ile ortaya çıkmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1995d). Bu plan çerçevesinde, dört önemli bölge tanımlanmıştır (Turizm Bankası, 1986b) (Şekil 5.4).

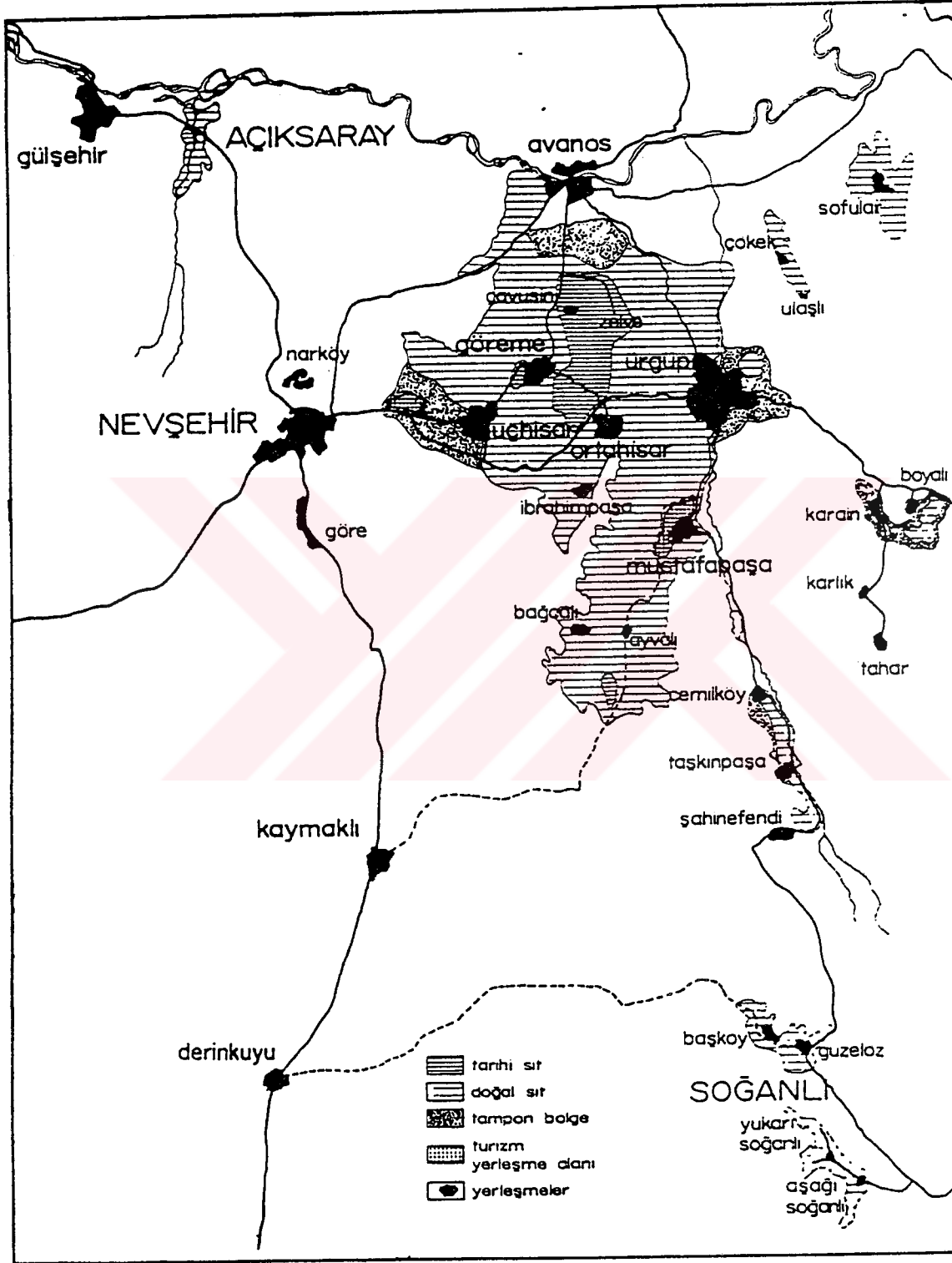
Tampon Bölge: Yasal açıdan tanımı bulunmayan bu bölgeler, sit alanı şartlarından farklı görünmemektedir. Ancak, yapılaşmanın kısıtlanmış olmasına rağmen, sonradan turizm yerleşme alanına dönüşmüş ve hızla yapılaşmıştır.

Turizm Yerleşme Alanı: Turizm yatırımlarının gerçekleştirilebileceği alanlar, Nevşehir-Uçhisar yolu üzerinde, Avanos-Göreme yolu üzerinde, Ürgüp'ün doğusunda ve Mustafapaşa'nın batısında düşünülmüştür (Şekil 5.3). Ancak, turizm yatırımlarından önce 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planların kurulca onaylanması mümkün olmamıştır.

Mevcut Yerleşme Alanı: Plan koşullarına karşın, bölgede yalnızca Göreme, Derinkuyu, Nar ve Kaymaklı yerleşmelerinin koruma amaçlı imar planları bulunmakta, Mustafapaşa, Avanos ve Ürgüp'ün planları da yapılmaktadır.

Sit Alanları (Doğal ve Tarihi): 12-13.yy.a ait kaya kiliseleri ve yerleşimleri yanında, Göreme Açık hava Müzesi de tarihi sit alanı olarak ele alınmakta, oysa tarihi sit tanımından çok arkeolojik sit tanımına uygun görünmektedir. Ayrıca, sit niteliğine sahip diğer alanların, bu kapsama dahil edilmediği görülmektedir. Doğal sit alanları ise; Avanos'dan doğuda Ürgüp, batıda Nevşehir ve güneyde Ayvalı köylerini kapsamakta ve bunların dışında, dağınık olarak belirlenmiş sit alanları da saptanmaktadır (Turizm Bankası, 1986b; Turizm Bakanlığı, 1994d).

Kayseri KTVKK'nın 5.8.1988 gün ve 264 sayılı ilke kararı; kültür varlığı olarak saptanmış taşınmazların tescilden düşürülmelerine temelde karşıdır. Oysa, Nevşehir, Göreme, Ürgüp yöresinde, doğal ve tarihi sit alanları ile tampon bölge sınırları içinde kalan alanlarda özel ve kamu kesiminden çeşitli gerekçelerle yapılaşma istemleri olmuştur. 1982 yılında yürürlüğe giren Çevre Düzeni Planı, ancak 6 yıl yürürlükte kalmış ve 1988'de geçerliliğini kaybetmiş, gelişmelere uygun yeni bir planın hazırlanması gündeme gelmiştir. Bu arada, KTVKK'nın bölgeyi korumaya yönelik olarak aldığı karar; "yerleşik alan sınırları dışında ve mevcut tarihi ve doğal sit ile tampon bölge sınırları içinde kalan tüm yörelerde

Şekil 5.4. Kapadokya Çevre Düzeni Planı (Turizm Bankası, 1986 b)

yapılaşma Nazım Plan yapılarına kadar dondurulmuştur” şeklinde belirlenmiştir. Ancak, önceki plan hükümlerinin de tümüyle geçersiz kılınması, bölgedeki karışıklığı arttırmış ve plansız bir süreç başlamıştır.

Dünya Kültürel Mirası listesinde yer alan Kapadokya Bölgesinin sorunlarının değerlendirilmesi, çözüm yollarının belirlenmesi ve ilgili tüm kuruluşların işlevlerinin bütünleştirilmesi amacıyla, 7-9 Haziran 1990 tarihlerinde “Kapadokya’nın Koruma-Geliştirme ve Tanıtması” konulu bir “Workshop” düzenlenmiştir. Kapadokya Bölgesi için, klasik bir planlama yaklaşımının izlenmesi yeterli görülmemektedir. Amaçlanan planlama, başlayıp biten bir eylem değil, devam eden bir süreç olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda, Kapadokya’da doğa ve tarih kaynaklarının temel sürükleyici faktörler olması nedeniyle, bu konuda özel bir proje geliştirilmesi uygun görülmüştür. Planlama ve uygulama sorunları üzerine geliştirilen çözüm önerilerinde, “Kapadokya Bölgesi Koruma ve Geliştirme” örgütü kurulması öngörüsü yer almıştır (Anatolia, 1990).

1992 yılında, Kültür Bakanlığı yeni plan çalışmalarına başlamış, 1993’de Bayındırlık Bakanlığı’na devretmiştir. KKTVK’nın 6.10.1994 /42 sayılı kararında; “Bir Dünya Kültür Mirası olarak değerlendirilen Kapadokya Bölgesi’nde yapılmakta olan Çevre Düzeni Planı’nın ülkenin diğer yörelerinde yapılmış planlardan farklı olmasının doğal olduğu; doğal, tarihi ve kentsel sitlerden oluşan ve aynı zamanda bir Milli Park da olan Kapadokya Bölgesi’ne ait Çevre Düzeni Planı’nın, temelde bir *bölgesel, doğal ve tarihi çevre koruma planı* olması nedeniyle, gerek bakış açısı ve yaklaşım biçimi, gerekse kullanılan teknikler ile çözüm önerileri açısından da özgün olması gerektiği; bu bakımdan Kapadokya Çevre Düzeni Planlama çalışmalarında, ülke ve bölge ölçeğinde tespit ve değerlendirmelerin yanısıra, yeterli ayrıntıda jeolojik, jeomorfolojik, klimatolojik / mikroklimatolojik, hidrojeolojik ve flora ile fauna çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve çevresel etki değerlendirme çalışmalarında dikkate alınması ve özgün çevre koruma-kullanma politika, plan, program ve proje kararları geliştirilmesinin gerekli olduğu” vurgulanmıştır. 1995’de tamamlanan Çevre Düzeni Planı, Kurul tarafından yeterli bulunmamış ve 17.5.1996/ 472 sayılı kararı ile “Kapadokya Bölgesi içinde parçalı olarak belirlenmiş sit alanlarını bütünleştirerek, çalışmanın ivedilikle Kültür Bakanlığı KTVK Genel Müdürlüğü’nce ele alınmasına ve böyle bir planın tek bir kurumca gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığına” karar verilmiştir. Bu çerçevede, planlamanın çeşitli aşamalarında bulunan dört kurum olarak Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı ve Orman Bakanlığı arasında, ilke kararları ve yetki tanımlaması amaçlı bir protokol hazırlanmış ve plan çalışmaları hızlanmıştır.

5.3.4. Side/ Antalya Bölgesinin Genel Özellikleri

- **Bölge Tanımı, kapsamı ve konumu**

Bir önceki bölümde de vurgulandığı gibi, Antalya turizm açısından en fazla gelişmişlik göstergesine sahip turistik il durumundadır. Side turistik yerleşimi, daha geniş olarak Antalya ili kapsamında ele alınacaktır. Side, hem turizm açısından gelişmiş Antalya bölgesini temsil etmekte, hem de Türkiye'nin ilk "planlı gelişmesi öngörülen turistik bölgesi" olarak önem kazanmaktadır. Side Uluslararası Yarışması için hazırlanan çalışmada Antalya Bölgesi, Antalya, Burdur ve Isparta illerini kapsayacak şekilde tanımlanmıştır (Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve İller Bankası, 1968). Ancak, turistik özellikleri ile Antalya ili ele alınmakta ve il içinde coğrafi özellik ve tarihi gelişim göstergelerine göre alt bölgeler oluşmaktadır.

Coğrafi ve doğal yapı yönünden Antalya ili, ilin batı sınırından Antalya kentine kadar olan kesim (Teke Yöresi) ve Antalya kenti ile ilin doğu sınırına kadar uzanan kesim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Öte yandan, Antalya sınırları içinde Paleolitik döneme dek uzanan uygarlık kalıntıları vardır. Side'nin de içinde yer aldığı, tarihi uygarlık izlerine göre tanımlanan Pamfilya Bölgesi ise Tekirova (Phaselis)'dan Alanya'ya kadar olan bölgeyi kapsar.

- **Bölgenin Nüfus ve Sosyo-ekonomik Yapısı ve Gelişme Eğilimleri**

Antalya'nın kıyı kesimindeki ilçelerin, diğer bölgedeki il ve ilçelere göre daha hızlı artış gösterdiği görülmektedir. Antalya, tarihi ve doğal güzellikleri nedeniyle turizm yatırımlarının yöneldiği bir bölge olarak, aynı zamanda göçü çeken niteliklere sahip olmaktadır. Antalya il nüfusu, 1950'ye kadar 300 binin altındayken, 1990'da 1 milyonu aşmıştır. Halen nüfus artış hızı, Türkiye genelinde en yüksek olan (% 47.88) il Antalya'dır (DPT, 1997).

Antalya ili içinde, 1985 için yapılan tahminlerde en çok gelişme beklenen merkezler sırasıyla, Kaş, Serik, Manavgat, Antalya Merkez, Kumluca, Gazipaşa, Alanya ve Finike'den oluşan bütün kıyı bölgesi ilçeleridir (Mimarlar Odası, 1996). 1980-85-90 yıllarında gözlenen nüfus gelişimi, bu tahmini doğrular niteliktedir. Bu üç yıla ilişkin veriler, il genelinde nüfusun özellikle merkez, Alanya, Manavgat ve Kemer ilçelerinde, diğer ilçelere göre daha fazla artış gösterdiği şeklindedir. Merkez ilçeye bağlı köy

nüfuslarında azalma görülürken, diğer üç ilçenin köy nüfuslarında büyük artış söz konusudur (Manavgat Sanayi ve İşadamları Derneği, 1995). Bu durum, *merkez ilçe dışında gelişen turizm amaçlı yerleşimler* ile açıklanabilir.

Bölgenin en önemli gelir kaynaklarından biri, iklimsel özellikleri ile gelişen meyvacılık, özellikle turunçgillerdir. Turunçgiller, çoğunlukla kıyı boyunca 200 m.'ye kadar plantasyonlar halindeyken, kentleşme ve turizm baskısıyla azalmıştır. Antalya'da, özellikle 1970'li yıllarda gelişmeye başlayan turizm sektörü, ekonomik yapıyı belirleyici olmuştur.

• Bölgenin Doğal Yapı Özellikleri

Antalya'nın doğu bölümünde dağlar kıyıya paralel uzanmakta ve doğal kumsallar yer almaktadır. Deniz ve kumsal özelliği, aynı zamanda bölgenin en önemli doğal çekiciliğini de oluşturmaktadır. Side'nin en belirgin doğal yapı özelliklerinden biri ise, yaklaşık 400 m. genişliğinde, 1 km. uzunluğunda bir yarımada olmasıdır. Bölgede hakim olan Akdeniz iklimi koşulları, engebe ve bakı şartları nedeni ile farklılaşabilmektedir. Mikroklima gösteren başlıca alanlar, Manavgat, Side, Sorgun Ormanı, Kemer ve Tekirova'dır (Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve İller Bankası, 1968). Bitki örtüsü, tipik maki florasıdır. Manavgat ormanlık alanı 1972 yılında 168.833 ha. iken 1994 yılı sonunda 155.849 ha.'a inmiştir. Bu değerler, ormanların başta yangınlar olmak üzere, çeşitli faktörlerle kaybedilmekte olduğunu göstermektedir (Manavgat Sanayici ve İşadamları Derneği, 1996)

• Bölgedeki Yerleşmeler, Tarihi Gelişim ve Kültürel Yapı

Antalya, Türkiye'de bilinen en eski yerleşimleri kapsamaktadır. Side'nin de içinde bulunduğu "Pamfilya Bölgesi"nin tarihi gelişimi, Side çevresinde bulunan tarihi-kültürel çekiciliklerin belirlenmesi açısından gerekli olmaktadır. Lykia, Pers, Roma, Bergama, Bizans ve Selçuklu dönemi, bölgede izler bırakan önemli uygarlıklardır. Hristiyanlığın Anadolu'da yayıldığı M.S. 5-7. yüzyıllarda, Pamfilya ve Lykia, Bizans eyaleti olarak parlak bir dönem yaşamış ve imar edilmiştir. 7.yy.'da Arapların saldırıları, her iki bölgeyi de büyük zarara uğratmıştır. Roma İmparatorluğu'nun bölgeye kesinlikle egemen olmasından sonra, stratejik yerler ve kentlerin bazıları, keşişlikler halinde yaşamlarını sürdürmüştür (Antalya Turizm İl Müdürlüğü, 1996; Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve İller Bankası, 1968).

Tarih boyunca Pamfilya Bölgesi'nin en önemli liman kentlerinden biri olan Side'ye ait en eski buluntular, M.Ö. 7.yy.'a dayanmaktadır. Side, bugün Antalya'ya 70 km. uzaklıkta ve

Manavgat ilçesine bağlı bir belediyedir. 1960'lı yıllara kadar, Girit'ten gelen göçmenlerin oluşturduğu 50-60 haneli Selimiye Köyü olan yerleşme, turizm hareketleri ve yatırımları ile hızla büyümüş ve arkeolojik sit alanı üzerinde yapılaşarak büyük bir yerleşime dönüşmüştür. Side, turistik bir yerleşim olarak batıda Çolaklı, doğuda Sorgun-Titreyengöl, kuzeyde Kemer Köyünü içine alan geniş bir bölgeye yayılmıştır.

5.3.5. Side/ Antalya Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Çekicilikleri

Türkiye'nin turizm politikası, 1972 yılına kadar biri Ege, diğeri Akdeniz kıyılarında iki turistik site kurulmasını ve kitle turizmi için geliştirilmesini öngörmektedir. O dönemde temel hedef, özellikle yabancı turist akımının İstanbul'dan Ege ve Akdeniz'e yayılması ve 'tatil' turizminin geliştirilmesi şeklindedir. İklim, deniz, doğa, tarih, arkeolojik değerler gibi öğeler, Side'nin turizm için geliştirilmesi ve bunun için uluslararası bir yarışmanın düzenlenmesinin temel gerekçeleri olmaktadır (Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve İller Bankası, 1968). Side, kara ve deniz surları, kapıları, su yolları, çeşmeleri, limanları, Athena, Apollon, Men ve Dionysus tapınakları, agora, sütunlu cadde, antik tiyatrosu ve nekropolü ile bir açık hava müzesidir (Antalya Turizm İl Müdürlüğü, 1996). Perge, Aspendos ve Serik, Side antik kenti dışında yakın çevredeki en önemli tarihi-turistik çekicilik noktalarıdır. Öte yandan, Manavgat çayı ve çavları, rafting ile alternatif aktivite olanaklarını sunan, en bilinen çekiciliklerden biridir.

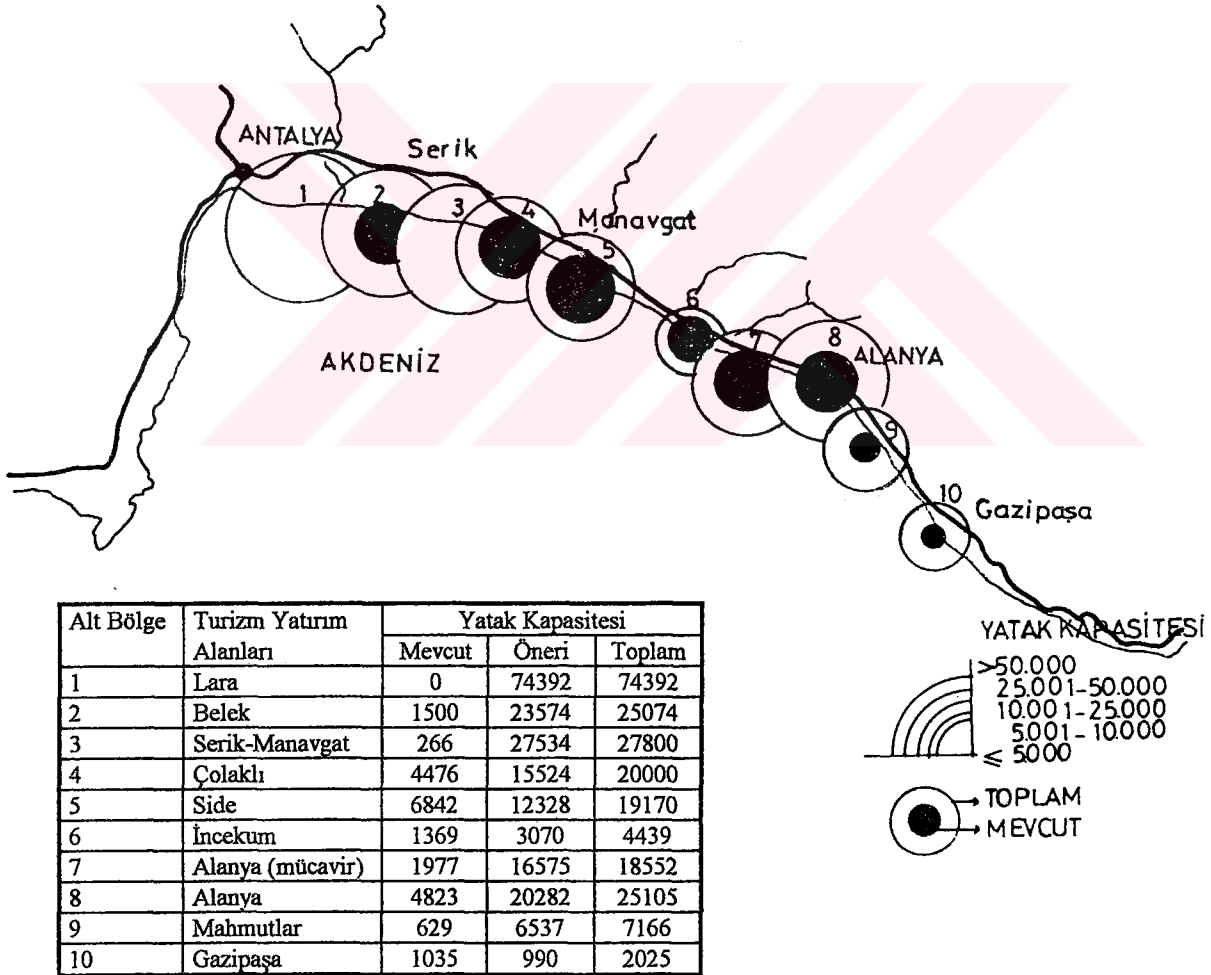
• Turizm Talebi ve Turist Profili

1994 yılı verilerine göre, Antalya ili içinde konaklayan turistlerin % 26.71'i Kemer, % 24.40'ı Merkez İlçe, % 18.37'si Alanya ve % 12.45'i Side'yi tercih etmişlerdir. 1995'de Side, konaklayan turist yüzdesi (%15.6) ile, Kemer ve Antalya Merkez ilçeden sonra, bölgenin 3.yerleşmesi olmuştur. Geceleme oranlarında ise, Antalya Merkez'i de geride bırakmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1996c). Bölgenin yabancı turist ağırlıklı olduğu, konaklama sayılarından anlaşılmakta, geceleme sayılarının yabancı turistlerdeki yüksekliği, yabancı turistlerin kalış sürelerinin uzunluğu ile ilişkili olmaktadır. Side'deki konaklamalarda % 89.42'lik paya sahip olan yabancı turistlerin, gecelemelelerdeki payı % 93.03'e çıkmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1996c).

Side'ye yönelik turizm hareketleri, büyük bir ağırlıkla Almanya çıkışlıdır. Özellikle yabancı tur acentalarının organize ettiği turlar, "deniz-kum-güneş"i hedefleyen ve en az bir hafta süreli programı içermektedir.

• Konaklama Kapasitesi

Bölgedeki konaklama tesisleri, Sorgun-Titreyengöl turistik istasyonları dışında, Side antik kentinden doğuya doğru Bingeşik ve Kumköy bölgesinde yoğunlaşmıştır (Şekil 5.5). Ayrıca, son yıllarda antik kentin kuzeyinde Kemer köyünde de apart ağırlıklı turizm gelişimi gözlenmektedir. Antik kentin yer aldığı yarımada, yapılaşmanın sınırlanması nedeniyle çoğunlukla 2-3 yıldızlı otel ya da motellerin yoğunlaştığı, buna karşın özellikle Kumköy’de çok yıldızlı büyük konaklama tesislerinin geliştiği görülmektedir. Antalya ili genelinde, tercih edilen konaklama türünü, % 42 oranında 4-5 yıldızlı oteller, % 27.21 oranında 2-3 yıldızlı oteller ve % 23.51 oranında tatil köyleri oluşturmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1994b). Ancak bu oranların, Side’ye aynen yansıdığını söylemek güçtür.

Şekil 5.5. Doğu Antalya Turizm Yatırım Alanları ve Öngörülen Kapasiteler (Turizm Bankası, 1986c)

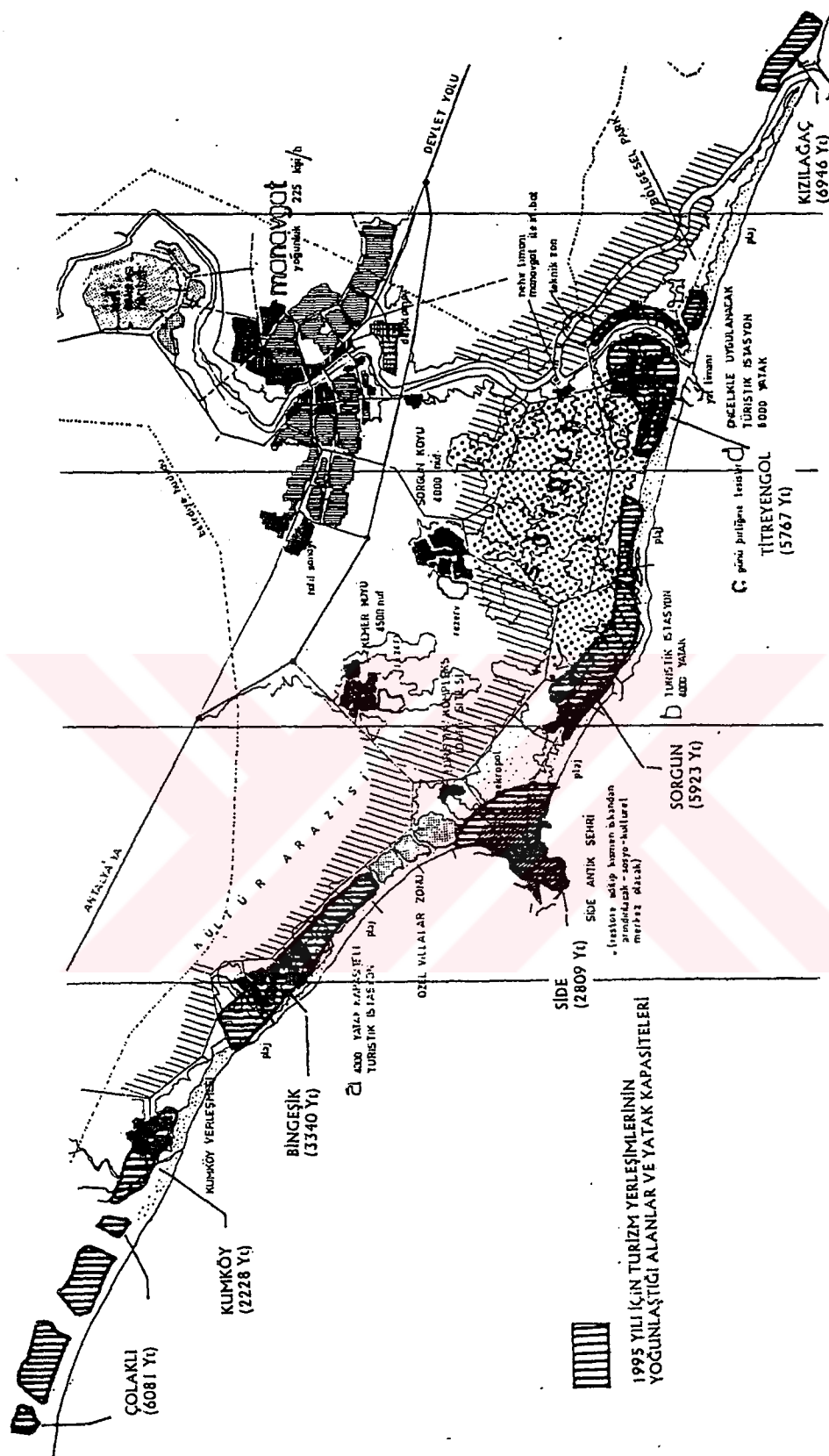
5.3.6. Side/ Antalya Bölgesinde Turizm Planlama- Koruma Süreci ve Sorunlar

1969 yılında yarışmaya çıkarılmış olan ve 1970 yılında planlama çalışmalarına başlanan “Side ve Çevresi Turizm Planlaması”, Türkiye’nin Akdeniz kıyılarını kitle turizmine açma yönünde ilk önemli adım olarak kabul edilmiş ve 1980 yılına kadar sürmüştür. Side Projesi ile hedeflenen, kitle turizmine hizmet edebilecek turistik komplekslerin ve kıyının düzenlenmesinden öte, derinlemesine planlama kavramı ve Organize Turizm Bölgesi oluşturulmasıdır. Bu noktadan hareketle, turizm talebini karşılayacak (davet strüktürü) kıyı bölgesi ile birlikte üst kademedeki gereksinimler için destek kentler önerilmiştir (Çubuk, 1980). Bölgesel anlamda Antalya bütününde irdelenen proje alanında, Side ve yakın çevresini içine alan üç ayrı noktada, ayrı işlevler üstlenen istasyonlar önerilmiştir (Şekil 5.6): Bunlar Titreyengöl (6000 yatak), Acısu-Sorgun (4000 yatak) ve Bingeşik’dir (2-4000 yatak). Ancak, politik-bürokratik engeller nedeniyle, büyük bölümü hazine arazileri üzerinde düşünülen turistik istasyonlardaki diğer alanlar için kamulaştırma hakları kaybedilmiş ve uygulamaya geçilememiştir (Çubuk, vd., 1996). Ayrıca, uygulama için bulunan finansal kaynak, Güney Antalya Turizm Gelişme Projesine kaydırılmıştır.

Projede, Side Antik Kenti üzerindeki konaklama tesislerinin taşınması öngörülürken, bugün 4000 yataklık kapasitesinin bulunduğu bilinmektedir. Turistik istasyonlarda öngörülen yatak kapasitesi 12.000 iken, 1995 yılında Kumköy’den başlayarak, Bingeşik, Side, Sorgun ve Titreyengöl dahil, Turizm Bakanlığı’ndan onaylı yatak kapasitesi 20.000’e ulaşmıştır (Çubuk, vd., 1996). Bunun yaklaşık yarısı kadar belediye belgeli yatak olduğu tahmin edilmektedir. Side, 4. bölümde sözü edilen yatak kapasitesini arttırmaya yönelik politikanın somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

1976 yılında, Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile, Antik Side’nin tümünün “Korunması Gerekli Sit Alanı” olarak tescili yapılmıştır. Side Yarışması sonucunda, EPA Proje grubunun hazırladığı uygulamaya yönelik 1/1000 ölçekli Side Koruma ve Uygulama İmar Planı, 1978’de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’na uygun görülmüş ve onaylanmıştır. Planın uygulamaya geçirilememesi sonucu, yeni yapılaşma kontrolsüz bir şekilde gelişmiş, geleneksel yapılar özelliklerini yitirmiş ve arkeolojik değerler büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Bu olumsuzluklar gözönüne alınarak, 1992’de Side Kenti Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Projesi’ne başlanmıştır. Arkeolojik değerler üzerindeki tahribatı önlemek, algılanabilirliklerini sağlamak ve sağlıklılaştırmak, kentin geleneksel sivil mimari örneklerini korumak, yaşatmak ve mevcut yapılaşmayı ıslah ederek çevreye uyumlu hale getirmek,

Şekil 5.6. Side ve Çevresi Düzenleme Projesi ile Mevcut Durumun Karşılaştırılması (Çubuk, vd., 1996)

koruma-geliştirme dengesini kurmak temel planlama ilkeleri olarak ortaya konmuştur (Antik Side Kenti Plan Raporu, 1993). Arkeolojik sit alanı, Nekropol alanları ve Side kenti (dış surların içerisinde kalan alan) olmak üzere iki bölge halinde ele alınmıştır. Plan kararlarında, antik sütunlu yol, bir kültür varlığı olarak trafikten arındırılmakta ve yalnızca yaya dolaşımı için uygun görülmektedir. Oysa, bugünkü haliyle antik sütunlu yol taşıt trafiğinin en yoğun olduğu aksı oluşturmaktadır. Çünkü sütunlu yolun bitiminde ve yarımada girişinde, kentin otopark alanı yer almaktadır. Öte yandan, Antalya KTVKK'nın 7.6.1995/ 2585 sayılı kararında; bugün yıkılma tehlikesi nedeniyle ziyaretçilere kapalı olan antik tiyatro ve agora kompleksinin, Kültür Bakanlığı'nca öncelikle onarılması kararlaştırılmıştır.

5.4. Alan Araştırması ve Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Avrupa'nın turizm varış bölgeleri olan Akdeniz ülkelerinde kıyıya yönelik kitle turizminin yarattığı çevresel problemler, turizm gelişiminin yalnızca ekonomik getirisi ve yatak kapasitesindeki sayısal artışla ölçülmesinin ötesinde yeni çalışmalar, yaklaşım ve çözümlere gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de de turizmin, bölge düzeyinde özellikle kıyı alanlarında yoğunlaştığı ve Avrupa'nın Akdeniz ülkelerine benzer bir sürece girdiği gözlenmektedir. Ülke genelinde yapılan analize göre, turizm yatırımları ve arzının, coğrafi bölgeler içinde görece olarak daha gelişmiş olan batı ve kıyı bölgelerde yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu anlamda, kıyıya yönelik kitle turizmini temsil eden Side ve alternatif olarak iç kesimi temsil eden Ürgüp, aynı zamanda Türkiye'de *turizmin planlı gelişiminin öngörüldüğü alanlar* olarak da özel öneme sahip görülmektedir. Bu özellikleri gözönüne alınarak, söz konusu örnek alanların gelişim süreçleri ve problemleri, farklılıkları ve benzerlikleri ile ortaya konduktan sonra, turizmin sürdürülebilirliği için, turizmin farklı bileşenlerinin beklenti ve hoşnutlukları sınanmaktadır. Kitle turizminin yarattığı sorunların saptanması ve geleceğe dönük çözümler üretecek yaklaşımın geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan, bölge ile ilgili derinlemesine bilgi elde etmeye yönelik yüzyüze görüşmeler, yerel yönetici, uzman ve turizm seyahat acentalarının bölgenin potansiyeli ve turizm gelişimini değerlendirme ve yaklaşımlarını içermektedir. Bu değerlendirmelerin, araştırmanın ikinci aşamasına da yol gösterici olması beklenmektedir.

Birinci aşama sonucu elde edilen bilgiler çerçevesinde iki örnek alanın karşılaştırılması Tablo 5.1’ de görülmektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, turizm yatırımcısı-işletmeci olarak otel sahibi ve yöneticileri, turistler ve yerel halk ile anket gerçekleştirilmiştir (Bkz.EK A). Ürgüp ve Side’de, yerel halk ile, rastgele örneklem çerçevesinde 85’er anket olmak üzere toplam 170 anket, turistler ile 75’er anket olmak üzere toplam 150 anket gerçekleştirilmiştir. Side’nin konaklayan kişi sayısı açısından Ürgüp’ün iki katına yakın değere sahip olması nedeniyle Ürgüp’te 15 otel ile görüşülürken, Side’de 30 otel ile anket yapılmıştır. Her iki örnek alanda da, bölgedeki tüm otellerin yer aldığı listeden geceleme paylarının yoğunlaşmasına göre farklı sınıftaki oteller rastgele örneklem ile seçilmiştir. Böylece alan araştırmasının ikinci aşamasında, Ürgüp’te 175 anket, Side’de ise 190 anket olmak üzere toplam 365 anket yapılmıştır. Anket uygulaması sonunda, “SPSS for Windows” programı ile veri girişi ve değerlendirmesi yapılmıştır.

5.4.1. Yerel Halk Profili, Turizm Gelişimi ve Çevre Algılaması

Her iki örnek alanda ankete katılan yerel halkın profili, yörenin turizm gelişimi ve çevre üzerindeki algılamaları ile turizmi benimseme ve yarar sağlama düzeyleri ele alınmaktadır:

Her iki alanda da, 21-40 yaş grubunun oluşturduğu genç ve aktif nüfus, ankete katılanların % 50’den fazlasını oluşturmakta, Side’de bu oran %70’e ulaşmaktadır (Bkz. EK B).

Side’de ticaret sektöründe çalışanlar % 51.8 iken, Ürgüp’de % 35.3’tür. Turizm sektöründe çalışan oranı ise, Side’de % 32.9, Ürgüp’de % 24.7’dir (Bkz. EK B). Side’de ticaret sektörünün yüksek oranda çıkması, turizme yönelik ticaretin yoğunluğu, başka bir ifadeyle *turizmin ticarileşmesi* ile ilişkili görülmektedir.

Ürgüp doğumlu olanların oranı % 64.7 iken, Side (Eski Selimiye Köyü) doğumluların oranı yalnızca % 10.6’dır. Side’nin Manavgat ilçesine bağlı olması nedeniyle, Manavgat doğumluların da ele alınması uygun olmakta ve bu oran % 33’e çıkmaktadır (Bkz. EK B). Bu değerlendirme, Side’nin, *turizm nedeniyle Antalya ve bölge dışından göç aldığını* göstermektedir.

Her iki alanda da ortaöğretim mezunu olanların oranı % 54’tür. Buna karşın üniversite mezunu oranı, Ürgüp’de Side’ye oranla daha yüksektir (Bkz. EK B).

Tablo 5.1. Araştırmanın Ön Bilgi Aşaması Sonucu İki Örnek Alanın Karşılaştırılması

		ÜRGÜP	SİDE
Yönetimsel Yapı		Nevşehir iline bağlı ilçe merkezi	Antalya ili Manavgat ilçesine bağlı belediye
Nüfus	Kış	15 000	12 000
	Yaz	40 000	200 000
Turizm Potansiyeli			
İklim		Kara iklimi	Akdeniz iklimi
Turizm Sezonu		Kısa turizm sezonu	8 aylık uzun turizm sezonu
Turizm çekicilikleri	Kendi özellikleri ile tek örnek		Antik kent ve Akdeniz özelliklerine sahip turistik alanlarla benzer
	Morfolojik yapı (peribacaları, yeraltı şehirleri), tarih ve kültür		Deniz-güneş, antik kent, tarih ve kültür
	Doğal+kentsel sit		Arkeolojik sit
Ulaşım olanakları		En yakın havaalanı Kayseri -85km Kapasitesi düşük	En yakın havaalanı Antalya-75km Ulaşım kolay ve rahat
Konaklama kapasitesi 1995		İl merkezine göre daha fazla 148 215 (%51,36)	İlçe merkezine göre daha fazla 258 155 (%15,42)
Turist yapısı			
Orijin		Fransız ağırlıklı	Alman ağırlıklı
Kalış süresi		Kısa (2-3 gün)	Uzun (2 hafta)
Geliş şekli		Paket turla gelen ağırlıkta	Hemen hemen tümü paket turla geliyor
Turizmin alansal gelişimi	Mevcut yerleşme ile bütünleşmiş		Mevcut yerleşme ile bütünleşmiş
	Yerleşme dışı yeni turizm gelişme alanları var (Kayseri yolu üzerinde)		Yerleşme dışı yeni turizm gelişme alanları var (Kemerköy-Kumköy)
Turizmin ekonomik etkileri		Ekonomik gelişme için turizm her kesim tarafından gerekli görülüyor	Ekonomik gelişme için turizm her kesim tarafından gerekli görülüyor
Turizmin geliştirdiği yan hizmetler		Bağcılık, şarap üretimi, halıcılık, çömlekçilik	Eğlence sektörü (bar,restoran,vb.), hediyelik eşya
Yerel ürünün nitelik ve niceliği		Yeterli	Yeterli değil, dışarıdan geliyor.
Turizm işgücü		İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerden	Antalya ve çevre köylerden
Mevsimlik işsizlik		Var	Var ama etkili değil
Turizmin sosyo-kültürel etkileri		Sosyo-kültürel yapıda henüz belirgin bir bozulma yok	Sosyo-kültürel yapı yozlaşması var
		Turizmde ticarileşme yaygınlaşmış değil	Turizm tamamen ticarete dönüşmüş
		Alışveriş birimleri çeşitlenmemiş, özgün ürünler ağırlıklı	Alışveriş birimleri ihtiyaçtan fazla, çeşitlilik var
		Eğlence sektörü gelişmiş değil	Eğlence sektörü gelişmiş
Turizmin çevresel etkileri	Yer.yönetici	Koruyucu-geliştirici	Koruyucu-geliştirici
	Uzman	Geliştirici-koruyucu-tahrip edici	Antik kentte tahrip edici, diğer alan da geliş.
	Acenta	Geliştirici-koruyucu-tahrip edici	Ağırlıkla tahrip edici
Çevresel Problemler	Yer.yönetici	Çöp atma tesisi yok	Çöp atma tesisi yok, elektrik yükü fazla
	Uzman	Görsel kirlilik, doğa tahribi, kötü yapılaşma, tarihi eser tahribi	Çöp problemi,doğa tahribi, kum erozyonu, tarihi eser tahribi, görsel kirlilik,kötü yapılaşma
	Acenta	Altyapı yetersizliği	Altyapı yetersizliği
Uygun aktivite türü		Kültür turizmi	Kültür, kongre, fuar, su sporları
Yerel yönetim ve Planlama süreci		İmar Planı 1974, İlave 1996, Çevre Düzeni Planı-Turizm alanl. 1982	1982 Koruma Amaçlı İmar Planı 1991 Turizm Bak.-Turizm alanları
Turizm gelişimi plan kararlarına göre gerçekleşiyor mu?		Evet (Yerel yönetici) Hayır (Uzman)	Evet (Yerel yönetici) Hayır (Uzman)
Komşu belediyelerle ortak projeler var mı?		Yok	Turizm Altyapı Geliştirme Projesi (Manavgat-Ilıca-Çolaklı)

Ürgüp’de ankete katılanların % 51.8’i 20 yıldan fazla süredir Ürgüp’de yaşamakta, Side’de bu oran % 31.8 olmaktadır. Buna karşın, Side’de 5-10 yıldır yaşayanların oranı (% 38.8) daha yüksektir (Bkz. EK B). Bu değerler, daha önce de belirtildiği gibi, Side’de son yıllarda *turizme dayalı bir nüfus artışı* göstermektedir.

Ürgüp’de ankete katılanların % 47.1’i, Side’de ise % 55.3’ü işyeri sahibidir. Ancak yerli halkın işyeri sahipliğini saptamak için, çapraz tabloya bakmak gerekmektedir (Tablo 5.2). İşyeri sahipleri içinde, Side ve Manavgat doğumluların oranı % 38.3’dür. Diğer bölgeler içinde, özellikle Antalya’dan gelenlerin işyeri sahibi oldukları, buna karşın diğer bölgeler ve büyük şehirlerden gelenlerin işyeri sahibi olmadıkları ve daha çok mevsimlik işgücü niteliğinde oldukları gözlenmektedir. Ürgüp doğumlular içinde, işyeri sahibi olanların oranı ise % 47.3’tür.

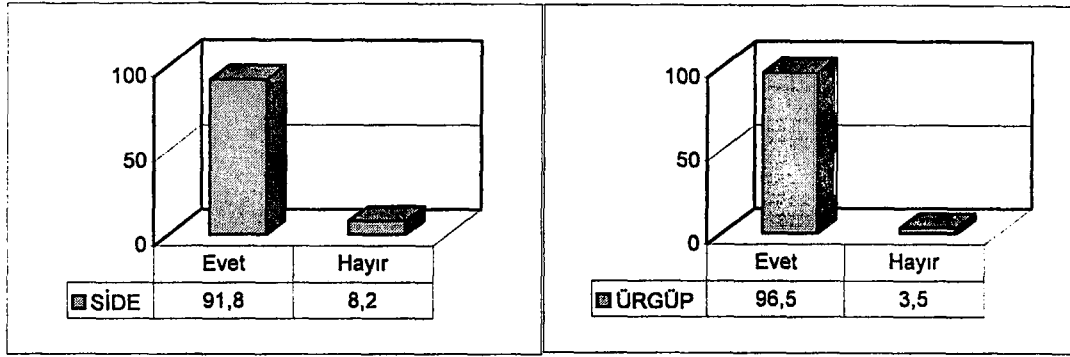
Tablo 5.2. İşyeri Sahipliği ve Doğum Yeri Arasındaki İlişki

SIDE	İşyeri Sahibi mi?		Toplam	ÜRGÜP	İşyeri Sahibi mi?		Toplam
Doğum Yeri	Evet	Hayır	%	Doğum Yeri	Evet	Hayır	%
Side	6	3	10.6	Ürgüp	26	29	64.7
Manavgat	12	7	22.4	Nevşehir	6	7	15.3
Antalya	13	8	24.7	Büyükşehir	0	1	1.2
Büyükşehir	3	9	14.1	Diğer	8	8	18.8
Yurtdışı	2	0	2.4				
Diğer	11	11	25.9				
Toplam	47	38	85	Toplam	40	45	85
%	55.3	44.7	100.0	%	47.1	52.9	100.0

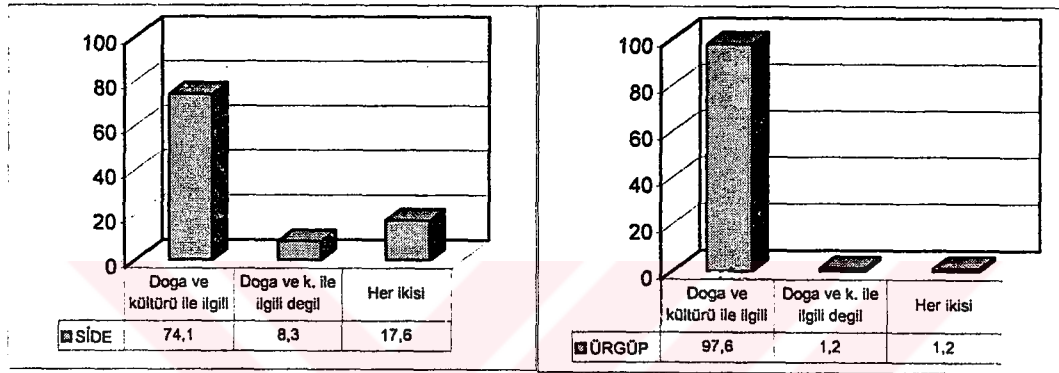
Yerel halkın nesnel özellikleri tanımlandıktan sonra, turizm gelişimi ve çevreyi algılamaları test edilmektedir. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde vurgulandığı gibi, *yerel halkın turizm gelişiminden hoşnutluğu, temelde gereksinmelerin karşılanıp karşılanmadığı ve turizmden pay alıp almadığı* ile ilişkili görülmektedir.

Her iki örnek alanda da, % 90’ın üzerinde bir oranla “turizm, yörenin gelişiminde etkili olmuştur” ifadesi yer almaktadır (Şekil 5.7).

“Yörenin doğa ve kültürüne karşı duyarlı turist” değerlendirmesi, Ürgüp’de % 97.6, Side’de ise % 74.1’dir. Side’de % 17.6 gibi azımsanmayacak bir oran, yöreye gelen turisti, aynı zamanda “yöreyi tahrip edici” ve “yöre kültürüne karşı ilgisiz” olarak değerlendirmektedir (Şekil 5.8).

Şekil 5.7. Turizm Yörenin Gelişiminde Etkili Oldu mu?

Şekil 5.8. Yöreye Gelen Turisti Nasıl Değerlendirirsiniz?

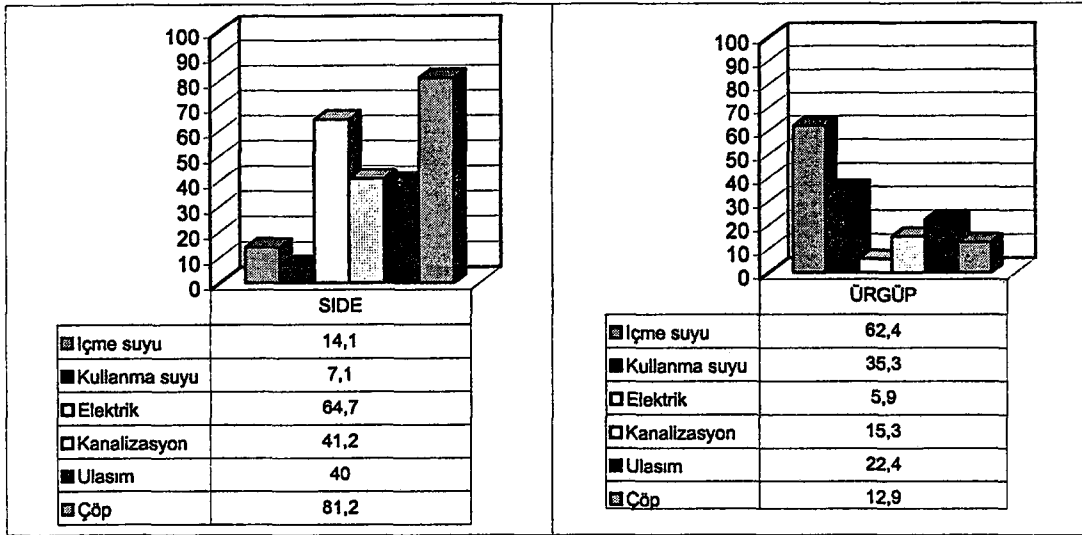
Yerel halkın “turizm çekiciliklerinden yararlanma” oranı, Ürgüp’de % 78,8, Side’de ise % 56,5’ dir.

“Yerel ürünlerin turistlerin talebini karşıladığı” görüşü, Ürgüp’de % 74,1, Side’de % 84,7 ile kabul görmektedir.

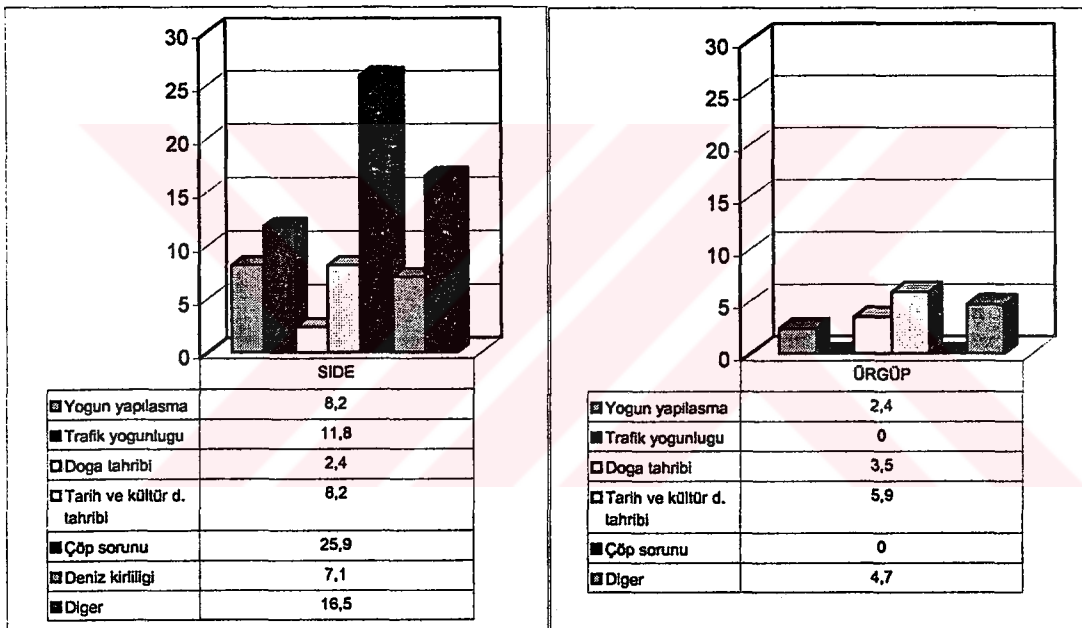
“Yaz aylarında yetersiz kalan hizmetler” arasında, Ürgüp’de % 62,4 oranı ile içmesuyu ilk sırada yer almaktadır. Side’de, % 84,7 ile içmesuyu, % 81,2 ile katı atık-çöp ve % 64,7 ile elektrik, yaz aylarında artan turist sayısı ile birlikte ortaya çıkan *altyapı yetersizliği ve sorunlar* olarak belirlenmektedir (Şekil 5.9).

Side’de, özellikle *mevsimsel yoğunlaşma ile birlikte yörenin taşıma kapasitesinin zorlandığı* görülmektedir.

Ürgüp’de “turizmin yarattığı çevre sorunları” olarak hemen hemen hiçbir sorun görülmezken, Side’de % 25,9 oranı ile çöp sorunu vurgulanmış ve % 16,5 oranı ile sosyo-kültürel yozlaşma sorunu gösterilmiştir (Şekil 5.10).

Şekil 5.9. Yaz Aylarında Yetersiz Kalan Hizmetler

Şekil 5.10. Turizmin Yarattığı Çevre Sorunları

“Yörenin turizm potansiyelini belirleyici kriterler” in değerlendirilmesinde, aritmetik ortalama ve mod değerleri kullanılmıştır. Ürgüp’de konaklama kapasitesi, 4 puan üzerinden 3.7 aritmetik ortalama değeri ile, “çok iyi” nitelemesine en yakın kriterdir. Ulaşım olanakları, 2.82 değeri ile ikinci sırada yer almakta ve mod değeri “iyi” tanımlaması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Turizm aktivitelerinin çeşitliliği, 2.78 değeri ile “iyi” nitelemesine yakındır. Teknik altyapı ise ağırlıklı olarak “orta” (2.26) nitelikte bulunmuştur. Side’de, yine konaklama kapasitesi, 3.32 değeri ile turizm potansiyelinin belirleyicisi olmakta ve mod değeri “iyi” nitelemesini işaret etmektedir. Turizm aktivitelerinin çeşitliliği, 2.93 aritmetik ortalama değeri ile, ulaşım olanakları ise 2.57

değeri ile “iyi” nitelikte bulunmaktadır. Teknik altyapı, 2.07 aritmetik ortalama değeri ile “orta” nitelikte bulunmuş, dağılım mod değerinin etkisini azaltmıştır (Tablo 5.3).

“Çevresel değerlerin korunması”, Ürgüp’de 2.17 aritmetik ortalama değerine karşın, “zayıf” nitelimesinde yoğunlaşmaktadır. Side’de, bu değer 1.77 ile daha da düşüktür (Tablo 5.3).

Toplum / Yerel halk, turizmin geliştiği bölgelerde öncelikle araştırmaya konu olan grubu oluşturmaktadır. Çünkü dünyada, turizmin kendi içine kapalı ve izole bir şekilde geliştiği örneklerin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlar bilinmekte, turizmin yerel halkı dışlayan gelişimi, yerel halk ile turist arasında da gerilim yaratmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise, turistlerin yörenin alışkanlıklarından farklı hareket etmelerinden daha çok, yörenin *hizmet ve olanaklarının tümüyle turizme yönlendirilmesinin yarattığı tepkidir*. Özellikle, turizm gelişme sürecine Türkiye’den önce girmiş olan Akdeniz ülkelerindeki çeşitli araştırmalarda, *yerel halkın nesnel özellikleri ile turizm gelişimi ve çevreyi algılamaları* arasında ilişkiden söz edilmektedir.

Bu noktadan hareketle, bölüm başında ortaya konan varsayımları sınamak için kullanılan değişkenler;

<u>Nesnel Değişkenler</u>	<u>Davranışsal ve Algılamaya İlişkin Değişkenler</u>
1.Doğum Yeri	1. Turizmin gelişmeye olumlu etkisi (Ekonomik fayda)
2.Yaşam süresi	2. Gelen turisti değerlendirme (Turisti benimseme)
3.Yaş	3. Turistik çekiciliklerden yararlanma (Sosyal fayda)
4.Çalıştığı sektör	4. Çevresel değerlerin korunması (Yaşam kalitesi)
	5.Yaz aylarında yetersiz kalan hizmetler (Yaşam kalitesi)

Varsayımları sınamak için kullanılan yöntem ise, çapraz tablo ve ki kare (Pearson korelasyon katsayısı) sınamalarıdır. Pearson korelasyon katsayısı, x ve y veri kümelerinin birbirlerine ne ölçüde bağlı olduğunu göstermekte ve aşağıdaki denklem ile açıklanmaktadır:

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y}) / n}{\sigma_x \cdot \sigma_y}$$

Turizmin bölgenin gelişimine olumlu etkisi olduğu konusunda, her iki örnek alanda da belirgin bir fikir birliği vardır ve nesnel özelliklere göre değişim görülmemektedir. Yaşam süresi değişkeni, yörede ne kadar süredir yaşadığını ifade etmekte ve turizm gelişiminin

Tablo 5.3. Turizm Potansiyelinin Farklı Denek Gruplarına Göre Değerlendirilmesi

Denek Grubu	Ulaşım Olanakları					Konaklama Olanakları					Turizm Aktivite Çeşitliliği					Teknik Altyapı					Çevresel Değerlerin Korunması					
	4	3	2	1	A.O.	4	3	2	1	A.O.	4	3	2	1	A.O.	4	3	2	1	A.O.	4	3	2	1	A.O.	
Yerel Halk	S	12	33	32	8	2,57	33	46	6	0	3,32	25	34	21	5	2,93	4	27	25	29	2,07	1	19	25	40	1,77
	Ü	21	37	18	9	2,82	61	23	1	0	3,7	16	38	27	4	2,78	6	26	37	16	2,26	10	26	18	31	2,17
	S	18	44	12	1	3,05	16	46	12	1	3,03	9	26	37	3	2,55	2	18	38	17	2,07	5	16	28	26	2
Turist	Ü	16	43	13	3	2,96	27	33	15	0	3,16	17	25	21	12	2,63	7	29	29	10	2,44	8	22	31	14	2,32
	S	6	12	4	8	2,67	13	16	1	0	3,4	8	11	9	2	2,83	0	6	9	15	1,7	2	2	8	18	1,6
	Ü	1	6	5	3	2,33	8	5	2	0	3,4	3	3	4	5	2,27	1	7	2	5	2,27	2	4	5	4	2,26
Uzman	S	2	1	1	0	3,25	4	0	0	0	4	1	3	0	0	3,25	0	2	0	2	2	0	0	1	3	1,25
	Ü	1	2	0	0	3,33	1	2	0	0	3,33	0	1	2	0	2,33	0	1	1	1	2	1	0	1	1	2,33
	S	38	90	49	17	2,77	66	108	19	1	3,23	43	74	67	10	2,77	6	53	72	63	2,01	8	37	62	87	1,82
Toplam	Ü	39	88	36	15	2,85	97	63	18	0	3,44	36	67	54	21	2,66	14	63	69	32	2,33	21	52	55	50	2,25

Side

Ü: Ürgüp

4: Çok iyi

3: İyi

2: Orta

1: Zayıf

A.O: Aritmetik Ortalama

algılanmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu varsayımı sınamak için, yaşama süresi ile yöreye gelen turistin değerlendirilmesi ve çevresel değerlerin korunmasına ilişkin hoşnutluğun ele alınması uygun görülmüştür. Her iki örnek alanda yapılan anketlerin, toplam gözlem olarak ele alındığı sınamalar sonucu, yerel halkın *yaşam süresi* ile, *bölgeye gelen turisti değerlendirmesi* arasında %95 güven aralığında doğru orantılı bir ilişki çıkmıştır (Bkz. EK C). Buna göre, *yaşam süresinin uzunluğu, halkın turisti daha olumlu karşılamasına neden olmaktadır*. Ancak ilişkinin şiddetini gösteren Phi değeri 0.14 ile sifıra yakındır ve ilişki şiddeti düşüktür. Side’de 10 yıldan daha az süredir yaşayanlar, turisti görel olarak daha çok “doğa ve kültüre karşı ilgisiz” olarak değerlendirmektedir (Tablo 5.4).

Her iki alanda da, 10 yıldan daha fazla süredir yaşayanların *çevresel değerlerin korunması* konusunda daha az hoşnut oldukları görülmektedir. (Tablo 5.5). Side’de turisti olumlu değerlendirenler, çevrenin korunmasından da aynı oranda hoşnut iken, Ürgüp’de turistlere olumlu bakanların, ancak yarısı bölgedeki çevresel değerlerin korunmasından hoşnutlurlar. Doğum yeri, yaş ve çalışılan sektör, çevresel değerlerin korunması konusunda hoşnutluğu etkileyen değişkenler olarak görünmemektedir.

Tablo 5.4. Bölgede Yaşama Süresi ile Bölgeye Gelen Turistin Değerlendirilmesi

Bölgede Yaşama süresi	SIDE-Turistlerin değerlendirilmesi			ÜRGÜP-Turistlerin değerlendirilmesi		
	Yörenin doğa ve kültürü ile ilgili	Yörenin doğa ve kültürü ile ilgili değil	Toplam	Yörenin doğa ve kültürü ile ilgili	Yörenin doğa ve kültürü ile ilgili değil	Toplam
En Az 10 Yıl	32	8	40	60	2	62
Satır %	80,0	20,0	47,1	96,8	3,2	72,9
Kolon %	50,8	36,4		72,3	100,0	
Toplam %	37,6	9,4		70,6	2,4	
10 Yıldan Az	31	14	45	23		23
Satır %	68,9	31,1	52,9	100,0		27,1
Kolon %	49,2	63,6		27,7		
Toplam %	36,5	16,5		27,1		
Toplam %	63	22	85	83	2	85
	74,1	25,9	100,0	97,6	2,4	100,0

Tablo 5.5. Bölgede Yaşama Süresi ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki

Bölgede Yaşama Süresi	SIDE-Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk			ÜRGÜP-Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk		
	Hoşnut	Hoşnut değil	Toplam	Hoşnut	Hoşnut değil	Toplam
En Az 10 Yıl	26	14	40	35	27	62
Satır %	65,0	35,0	47,1	56,5	43,5	72,9
Kolon %	40,0	70,0		71,4	75,0	
Toplam %	30,6	16,5		41,2	31,8	
10 Yıldan Az	39	6	45	14	9	23
Satır %	86,7	13,3	52,9	60,9	39,1	27,1
Kolon %	60,0	30,0		28,6	25,0	
Toplam %	45,9	7,1		16,5	10,6	
Toplam %	65	20	85	49	36	85
	76,5	23,5	100,0	57,6	42,4	100,0

Turistik çekiciliklerinden yararlanma düzeyi, bir sosyal fayda ve yaşam kalitesi göstergesi olarak ele alınmıştır. *Turizm sektöründe çalışma ile turistik çekiciliklerden yararlanma* arasında bir ilişki arandığında, Ürgüp’de turizm sektöründe çalışanların tümünün yararlandığı, Side’de ise turizm sektöründe çalışanların turistik çekiciliklerden yararlanma oranının diğer sektör/mesleklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 5.6).

Tablo 5.6. Turizm Sektöründe İstihdam ile Turistik Çekiciliklerden Yararlanma Arasındaki İlişki

Çalışılan Sektör	SIDE-Turistik Çekicilikten Yararlanma			ÜRGÜP- Turistik Çekicilikten Yararlanma		
	Evet	Hayır	Toplam	Evet	Hayır	Toplam
Turizm	21	7	28	21		21
Satır %	75.0	25.0	32,9	100.0		24.7
Kolon %	43.8	18.9		31.3		
Toplam %	24.7	8.2		24.7		
Diğer	27	30	57	46	18	64
Satır %	47.4	52.6	67,1	71.9	28.1	75.3
Kolon %	56.3	81.1		68.7	100.0	
Toplam %	31.8	35.3		54.1	21.2	
Toplam %	48	37	85	67	18	85
	56.5	43.5	100,0	78.8	21.2	100,0

Yerel halkın, bölge içi veya bölge dışı doğumlu olması ile bölgelerinde özellikle *yaz aylarında yetersiz buldukları hizmetler* arasında bir ilişki olup olmadığı sınıanmıştır. Elde edilen sonuç, hemen hemen tüm hizmetlerin eksikliğini, ağırlıkla *bölge dışı doğumluların* vurgulamasıdır.

Bu sınamalardan çıkan sonuç, her iki örnek alanda da turizmin gelişmişlik düzeyi ile ilişkili olarak, halkın turizmden faydalanmasının, algılama ve değerlendirmelerde çok da etkili olmadığı, genel olarak *turizme karşı hoşgörü ve iyimser yaklaşımın* varolduğudur. Bugün olmasa bile, gelecekte, turizmin kendilerine fayda getireceğini düşünmekte, fakat hızlı gelişimin getireceği olumsuzlukları da gözardı etmemektedir. Özellikle Side’de hızlı turizm gelişiminin hem fiziksel çevre hem de sosyo-kültürel çevre üzerinde olumsuz etkileri vurgulanmaktadır.

5.4.2. Turist Profili, Turizm Gelişimi ve Çevre Algılaması

Sürdürülebilir bölgesel kalkınma, temelde bölgenin kaynak potansiyeli, ekonomik verimliliği ve toplumsal devamlılığını içerdiği halde, kalkınma için araç olan sektör, turizm olduğunda, bölgeye yönelik talebi belirleyen turistlerin araştırma kapsamına alınması kaçınılmazdır. Turizme ekonomik anlamda döviz girdisi olarak bakıldığında, dış turizmin

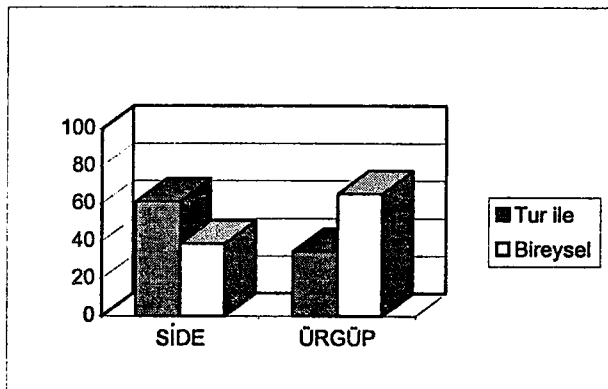
önceliği ortaya çıkmaktadır. Ancak, dünyadaki siyasal ve ekonomik dalgalanmalardan çok çabuk etkilenen dış turizm yanında, iç turizm özellikle bölgesel yatırımcı ve işletmeler için umut niteliğini korumuştur. Bu durum gözönüne alınarak, yalnızca yabancı turistler değil, yerli turistler de bölgedeki yerli / yabancı turist oranları temelinde araştırma kapsamına alınmıştır. Her iki örnek alanda, yerli/yabancı turist oranları konaklama ve geceklemelerdeki ağırlıklarına göre farklı olmak üzere, toplam 75'er anket yapılmıştır. Öncelikle yerli ve yabancı turist ayırımı yapılmaksızın turist profili incelenmekte, farklılıklar ve özellikle yabancı turistlere yöneltilen sorular ayrıca değerlendirilmektedir:

Her iki alanda da, turistlerin % 50'den fazlası 21-40 yaş grubunda yer almaktadır. Özellikle Mayıs ve Eylül aylarında gerçekleştirilen anket çalışması, 41-60 yaş grubunun Side'de % 34.7'ye ulaşmasına neden olmaktadır (Bkz. EK B).

Ürgüp'ü ziyaret eden turistlerin % 85.3'ü üniversite mezunu iken, Side'de bu oran ancak % 32'de kalmaktadır (Bkz. EK B).

Side'de sırasıyla işadımı, memur, öğrenci ve tüccar, Ürgüp'de ise gruplama dışında yer alan meslek grupları (özellikle sanatla ilgili meslekler, fotoğraf sanatçısı, sinemacı,vb.), öğrenci, işadımı ve mühendisler ağırlığı oluşturmaktadır (Bkz. EK B). Ürgüp, Kapadokya Bölgesi'nin sahip olduğu özgün çekicilikler nedeniyle özel meslek grupları ve ilgi alanlarına sahip turistleri bölgeye çekmektedir.

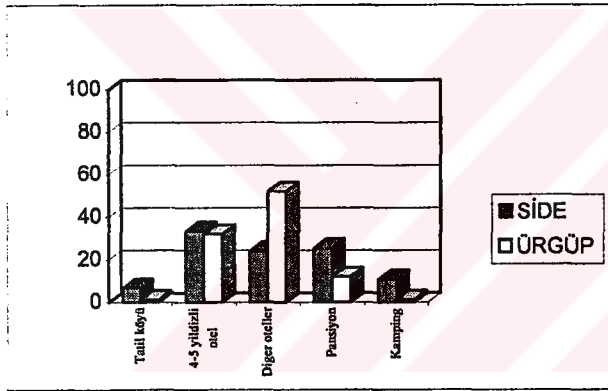
Side'ye gelen turistlerin % 61.3'ü *tur ile*, Ürgüp'e gelen turistlerin % 65.3'ü ise *bireysel* olarak gelmektedir (Şekil 5.11). Kapadokya Bölgesi, mesleklerle ilgili olarak açıklandığı gibi, turizm acentalarından daha bağımsız hareket eden turistleri çekme potansiyeline sahip görünmektedir. Buna karşın, Side'de paket turların belirgin ağırlığı, bölgedeki turizm şeklini de belirleyici olmaktadır.

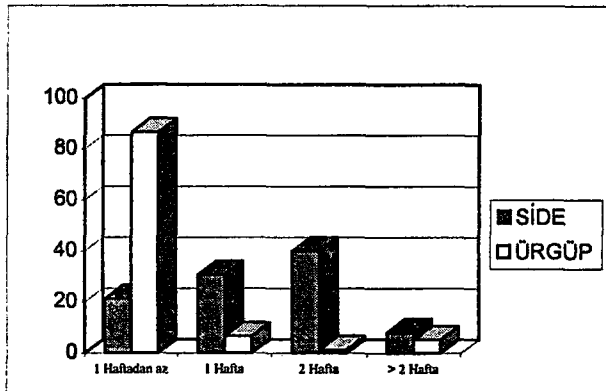
Şekil 5.11. Turistlerin Geliş Şekli

Side’de ankete katılan turistlerin % 33.3’ü, Ürgüp’de ise % 32’si 4-5 yıldızlı otellerde kalmaktadır. Ancak Ürgüp’de, ağırlık % 52 ile belediye belgeli otel ve motellerin oluşturduğu diğer otellerdedir (Şekil 5.12). Ürgüp’deki 4-5 yıldızlı otel sayısı, sadece 4’tür. Oysa Side, antik kentin yer aldığı yarımada dışında, çok yıldızlı otellerle gelişmesi yönünde teşvik edilmiştir.

Kalış/konaklama süreleri, Ürgüp’de % 86.7 oranında 1 haftadan az ve çoğunlukla da 2-3 gündür. Ürgüp’de kalış sürelerinin kısalığının iki nedeni vardır; birincisi, bölgeye gelen turistin Türkiye’yi tanımak ve daha çok yer görmek amacıyla olması, ikincisi ise, tur organizatörlerinin hazırladıkları yoğun ve sıkıştırılmış programlardır. Side’de ise turistlerin % 40’ı 2 hafta, % 30.7’si 1 hafta kalmaktadır (Şekil 5.13). *Kalış süresinin uzunluğu, bölgenin turizmden elde edeceği geliri arttırıcı bir faktör olarak görülebilir.*

Şekil 5.12. Turistlerin Konaklama Türü Tercihleri

Şekil 5.13. Turistlerin Kalış/Konaklama Süreleri

Ürgüp’e gelen turistlerin % 25.3’ü daha önce aynı bölgeyi ziyaret etmiştir. Buna karşın, Side’yi daha önce ziyaret edenlerin oranı, % 50.7’yi bulmaktadır (Bkz. EK B). Burada

özellikle yerli ve yabancı turistlerin payları anlamlı olacaktır. Side’de, her iki grupta da daha önce gelmiş olanlar yüksek oran (yerli % 64.3, yabancı % 47.5) göstermektedir. Ürgüp’de ise, yabancı turistler içinde, bölgeye ilk defa gelenlerin oranı % 81.8’dir.

Turistlerin Side’yi tercih ediş nedenlerinin başında, % 22.7 ile iklim, % 17.3 ile deniz-güneş ve % 16 ile kültür ve doğa gelmektedir. Ürgüp’ü tercih ediş nedenlerinin başında, bölgenin özgünlüğü nedeniyle % 22.7 ile “tavsiye edilmesi ve merak” gelmektedir (Bkz. EK B). Kültür ve doğa özelliği, doğa-peyzaj özelliği birbirine yakın değerlerle tercih nedenleri olmaktadır. Ürgüp’e gelen yabancı turistlerin % 20.3’ü özellikle Türkiye’yi merak ettiklerini ve farklı yerlerini görmek istediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bölgeye gelen turistlerin, Türkiye’nin diğer bölgelerini de ziyaretleri söz konusudur. Öte yandan, bölgenin kendine özgü yapısı nedeniyle, jeolog, fotoğraf sanatçısı ve sinemacı gibi değişik meslek dallarında iş amaçlı gelenler de (% 12) vardır.

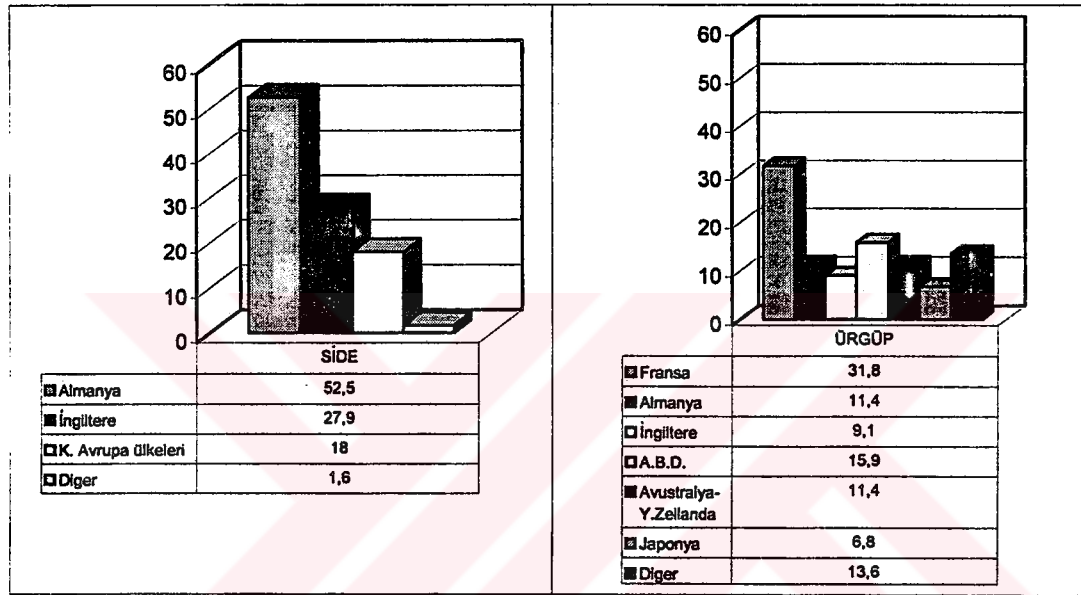
Turistlerin bulundukları yöre halkı ile ilişki sıklığını belirleyebilmek amacıyla, şehir merkezine gidiş sıklığı ve nedeni sorulmuştur. Gidiş amaçlarına bakıldığında, her iki alanda da birden fazla amaç belirtenlerin oranı yüksektir. Tek amaç olarak belirtilenler içinde, Ürgüp’de % 18.8 ile “yerel kültürü tanımak” ilk sırada yer alırken, Side’de % 11.1 ile “alışveriş amacı”, *turizmin ticarileşmesinin bir başka göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır (Bkz. EK B).*

Yalnızca yabancı turistlere yöneltilen sorular ve değerlendirmeler ise aşağıdaki gibidir:

Ürgüp’de % 31.8 ile *Fransız turistler* ağırlıktadır. ABD % 15.9 ile ikinci sırada yer almaktadır. Son yıllarda bölgede artış gösteren Japonlar anketin yapıldığı dönemle de ilişkili olarak örnekleme düşük oranda yansımıştır. Side’de, Türkiye geneline benzer bir şekilde, *Alman turistlerin* % 52.5 oranı ile ağırlıkta oldukları görülmektedir. İngilizler, Side’ye gelen turistler içinde % 27.9 ile ikinci sırada yer almaktadır (Şekil 5.14). Alman ve İngiliz turistlerin, Side içindeki mekansal dağılımları da belirgin bir şekilde farklı alanlarda yoğunlaşmaktadır. Her iki örnek alanda da, turistlerin orijinleri, ikincil veriler paralelinde çıkmıştır. Örneklemin, bütünü yansıtmada başarılı olduğu görülmektedir.

Daha önce değerlendirilen kalış süresi ile ilişkili olarak, turistlere Türkiye’deki *ilk varış noktaları* ve *daha sonra gidecekleri yer* sorulmuştur. Böylece turizm güzergahları ve etki alanlarının ortaya çıkması amaçlanmaktadır. Side’de Antalya, havaalanı nedeniyle % 86.7 oranında ilk varış noktasını oluşturmaktadır (Bkz. EK B). İstanbul ya da başka bir bölgeden gelen oranı çok düşük olduğu gibi, daha sonra doğrudan ülkesine dönenlerin

oranı da % 51.7'dir (Bkz. EK B). Turistlerin % 38.3'ü Antalya içinde diğer yerleri görürken, bölge dışına ziyaret yalnızca % 10 oranında gerçekleşmektedir. Çoğunlukla 15 günlük paket turlarla gelen turistler, ancak günlük turlara katılmaktadır. Ürgüp'e gelen turistlerin ilk varış noktası % 65.9 ile İstanbul olmakta, İstanbul'u % 18.2 ile İzmir izlemektedir. Turistlerin % 84'ü diğer bölgeleri de ziyaret etmekte, doğrudan ülkesine dönenler ancak % 6.8 oranında olmaktadır. Bu sonuçlar, Ürgüp'de kalış süresinin kısıklığı ve bölgeyi tercih nedenleri ile ilişkili görülmektedir.

Şekil 5.14. Yabancı Turistlerin Geldiği Ülkeler

Araştırmanın önemli bir bölümünü, iki örnek alt bölgenin özellikleri ile karşılaştırılması, benzer ve farklı koşulların belirlenmesi ve turizm gelişimi ile nedensel ilişkilerin ortaya konması oluşturmaktadır. Bu amaçla, özellikle bölgeyi yalnızca turizm amacıyla kullanan ve talebi oluşturan turistlerin, bölgeyi nasıl algıladıklarını saptamaya yönelik bir analiz yapılmıştır. Daha önce, İspanya'nın yoğun turizm bölgesi olan Costa del Sol'da Marbella örneğinde (Eastwood ve Pollard, 1994) uygulanmış olan "*anlamsal farklılık testi*" (Ryan, 1995), turistlerin bölgeye ilişkin algılamalarını ölçmek için birbirinin zıttı 10 çift sıfatın, 3'lü bir ölçek ile değerlendirmeye sunulmasını içermektedir. Buna göre, "3" değeri olumlu özellikleri, "1" olumsuz özellikleri ifade etmekte, "2" değeri ise her iki zıt sıfatın da bölgeyi tanımlamadığını gösteren her ikisi arası bir değeri açıklamaktadır. Yerli ve yabancı turistlerin ayrı ayrı görüşlerinin alındığı ankete, Side'de 61 yabancı, 14 yerli turist; Ürgüp'de ise 44 yabancı ve 31 yerli turist katılmıştır. Bu analiz ile, varsayımlarda ortaya konan turist beklentilerinin, iki örnek alan için geçerliliği de sınanmaktadır.

Anlamsal farklılık testinin yerli ve yabancı turist ayırımı yapılmaksızın elde edilen sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 5.7) (Şekil 5.15):

Her iki bölgede de %80'in üzerinde değer ile fikir birliğine varılan başlıca tanımlamalar; 'Güzel', 'Güvenli', 'Çekici', 'Ucuz', 'Konuksever'dir. Buna ek olarak Side'ye göre Ürgüp için daha yüksek değer alan özellikler ise, 'Sakin' ve 'Temiz' dir. Bu özellikler, her iki bölgenin de, turistlerin beklentilerini açıklayan varsayımı kanıtladığını göstermektedir. Ürgüp için geçerli diğer özellikler, aynı zamanda çevreye karşı duyarlılığı vurgulayan ikinci varsayımı da kanıtlamaktadır. Sakin ve temiz bir çevre, geleneksel kitle turizminden farklı olarak, keşif amaçlı turistler tarafından tercih edilmektedir.

Ankete katılan turistlerin karar vermede güçlük çektikleri tanımlamalar ise, 'Planlı-Plansız gelişme', 'İyiye-Kötüye gidiş' değerlendirmeleridir. İyi / kötüye gidiş değerlendirmesinde, özellikle Ürgüp'de 24 kişinin (% 32) fikrinin olmaması, kalınan süre ile ilgili olmaktadır. Denekler, kaldıkları sürenin bu değerlendirmeyi yapmak için yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Buradan çıkarılan sonuç, aslında *kısa sürede en fazla yeri görmeye yöneltilen turistin bölgeyi tanıma, kültürel ilişki geliştirme konusunda yetersiz kaldığıdır.*

'Az gelişmiş-Gelişmiş' ve 'Planlı- Plansız Gelişme' değerlendirmesinde, her iki bölgede de 'az gelişmiş' ve 'plansız gelişme' tanımlamaları ağırlıktadır. Fakat yine de 'iyiye gidiş' tanımlamasının daha fazla puan alması, halen geleceğe ilişkin umut taşındığının göstergesi olmaktadır.

Yerli ve yabancı turistlerin algılamalarındaki farklılıklara ilişkin belirgin sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

Özellikle Ürgüp'teki yerli turistin değerlendirmesi, gelişmenin daha iyiye gidiş yönünde olduğu şeklinde daha olumludur (Yabancı % 40.9, Yerli % 71).

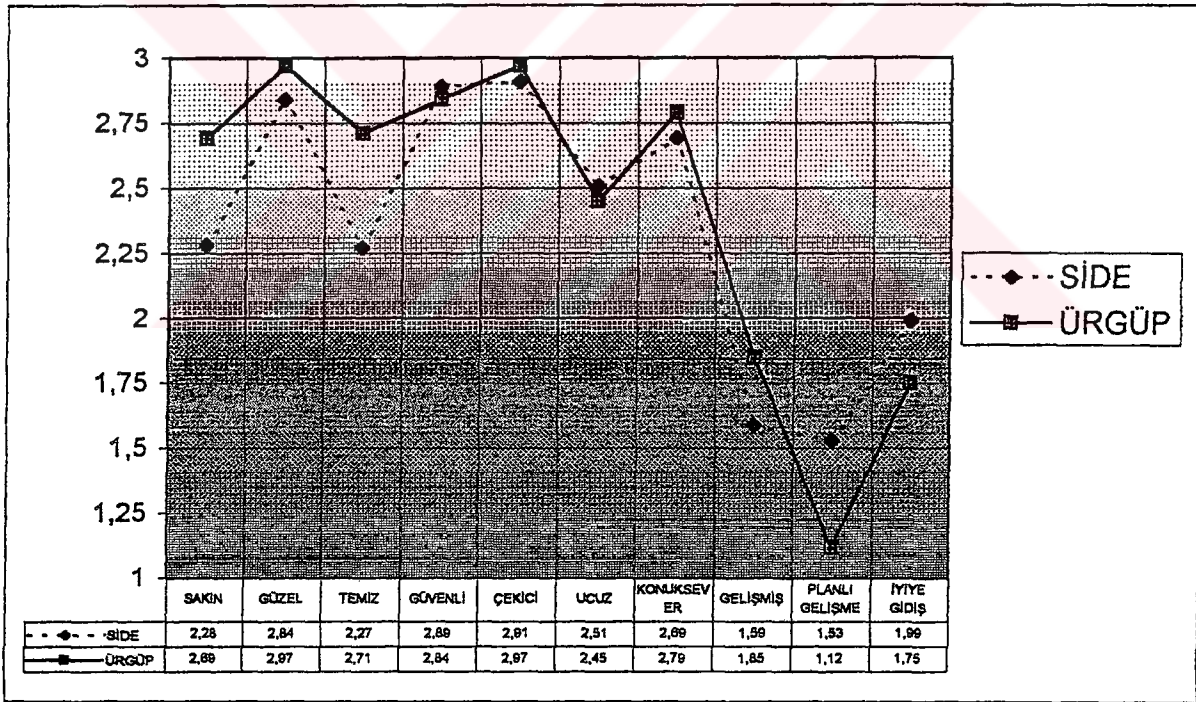
'Az gelişmiş' ve 'Plansız Gelişme' tanımlamaları, yine Ürgüp'de yerli turistlerde yabancılara göre belirgin bir ağırlık taşımaktadır (Yabancı % 39-41, Yerli % 71-87). Bu farklılığın nedenleri, yerli turistlerin geldikleri büyükşehir standartları ile karşılaştırmaya gitmeleri, yabancı turistlerin ise bölge ile ilgili ön bilgiye sahip olmalarıdır.

Side'de ankete katılan yerli turistlerin % 71'i Side'yi 'Pahalı' bulmaktadır. Ürgüp için bu değerlendirmeyi yapanlar ancak % 32'dir.

Tablo 5.7. Turistlerin Bölgeyi Algılayışı- Anlamsal Farklılık Testi Sonuçları

Tanımlama (1) Olumsuz		Yabancı	Yerli	Toplam	Fikri Yok	Her ikisi (2)	Yabancı	Yerli	Toplam		Tanımlama (3) Olumlu
Gürültülü	S	18	5	23	0	8	35	9	44	S	Sakin
	Ü	5	5	10	0	3	36	26	62	Ü	
Çirkin	S	2	1	3	0	6	53	13	66	S	Güzel
	Ü	0	0	0	0	2	42	31	73	Ü	
Kirli	S	20	4	24	0	7	34	10	44	S	Temiz
	Ü	5	2	7	0	8	31	29	60	Ü	
Tehlikeli	S	3	0	3	0	2	56	14	70	S	Güvenli
	Ü	0	0	0	4	0	40	31	71	Ü	
Çekici değil	S	1	1	2	0	3	57	13	70	S	Çekici
	Ü	0	0	0	0	2	42	31	73	Ü	
Pahalı	S	6	10	16	0	5	51	3	54	S	Ucuz
	Ü	7	10	17	0	7	32	19	51	Ü	
Kaba	S	2	7	9	0	5	54	7	61	S	Konuksever
	Ü	1	0	1	4	2	39	29	68	Ü	
Az gelişmiş	S	43	6	49	0	8	11	7	18	S	Gelişmiş
	Ü	17	22	39	0	8	21	7	28	Ü	
Plansız geliş.	S	32	11	43	8	0	22	2	24	S	Planlı geliş.
	Ü	18	27	45	17	0	11	2	13	Ü	
Kötüye gidiş	S	15	5	20	12	0	37	6	43	S	İyiye gidiş
	Ü	6	5	11	24	0	18	22	40	Ü	

S: Side, Ü: Ürgüp

Şekil 5.15. Side ve Ürgüp İçin Uygulanan Anlamsal Farklılık Testinin Grafik Gösterimi

Anlamsal farklılık testinin uygulandığı değişkenler kümesine, faktör analizi uygulanarak, değişkenlerin birbiri ile ilişkisi ve buna göre gruplanması istenmiştir (Bkz. EK D). Faktör analizi, birbirleri ile ilişkili birçok değişken kümesi arasında varolan ilişkileri temsil etmek amacı ile göreceli olarak az sayıda faktörün belirlenmesi için kullanılan istatistiksel bir tekniktir (Smith, 1989; Ryan, 1995; Korça, 1994). Ryan (1995) tarafından özellikle

“turistlerin hoşnutluğu” üzerine araştırmalarda kullanılan bu teknik, Türkiye’de Korça (1994) tarafından Antalya halkının turizm etkilerini algılamaları üzerinde denenmiştir. Faktör matrisinin hesaplanması ve faktör çıkartma işleminden sonra, değişken kümelerini en iyi şekilde açıklamak için, döndürme (rotation) işlemi uygulanmıştır. 0 - 1 değerleri arasında en az bir değişkenin faktör ağırlığı 0.5 değerinin üzerinde olmak kaydıyla, 0.2’ye kadar olan değişkenler de faktörü açıklayıcı kabul edilmektedir (Ryan, 1995). Ürgüp’de turistlerin, kalış sürelerinin kısalığı nedeniyle, birçok değişken konusunda karar verememeleri, Ürgüp için analiz uygulamasını güçleştirmiştir. Side için faktör analizi sonucu, üç faktör ortaya çıkmıştır. Faktörleri açıklayan değişkenler ve faktör ağırlıkları aşağıdaki gibidir:

Faktör 1- Ucuz (0.82970), Konuksever (0.52641), Planlı Gelişme (0.53631) ile açıklanan “sosyo-ekonomik özellikler” grubu olarak kabul edilmiştir. Gelişmişlik (-0.69238), faktör 1 ile negatif yönde bir ilişkiyi açıklamaktadır.

Faktör 2- Güzel (0.83836) ve Çekici (0.67337) tanımlamalarını içeren “fiziksel özellikler”i temsil etmektedir.

Faktör 3- Sakin (0.76078), Temiz (0.38647), İyiye gidiş (0.71872) gibi değişkenler ile açıklanan “çevresel özellikler” grubu olarak kabul edilmiştir.

Özellikle örnek alanlara yönelik turist profilinden, turizm türü ve yoğunluğunu tespit etmek ve turistlerin turizm gelişimi ve çevreyi algılamaları ile ilişkisini kurmak amacıyla oluşturulan soru gruplarından elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

Her iki örnek alan için de, “turizm varış alanı” nitelemesi % 98.7 oranındadır.

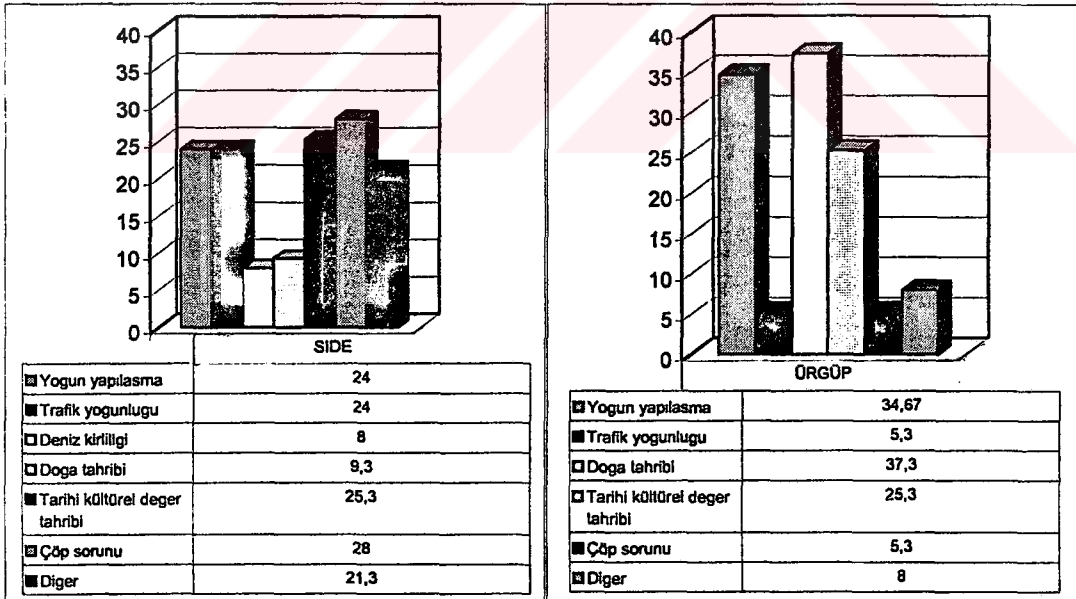
Ürgüp’de yabancı turistlerin % 59.1’i Ürgüp ve Kapadokya’nın özgünlüğünü vurgulamış ve “benzer bir yer yok-tek örnek” ifadesini kullanmıştır. Side ile Güney Avrupa ve Akdeniz ülkeleri arasında, % 45.9 oranında benzerlik kurulmuştur. “Benzeri yok” diyenlerin oranı ise % 37.6’dır.

Ürgüp’de “*turizmin yarattığı çevre sorunları*” arasında, % 37.3 ile en çok belirtilen *doğa tahribi* olmakta, % 34.67 ile *yoğun yapılaşma* ve % 25.3 ile *tarihi ve kültürel değerlerin tahribi* yer almaktadır. Side’de *çöp sorunu*, özellikle yaz aylarında çöplerin turistik bölgeye yakın bir alanda toplanıp yakılması nedeniyle, turistlerin en çok üzerinde durduğu (% 28) çevre sorunu olmaktadır. % 25.3 ile *tarihi ve kültürel değerlerin tahribi*, % 24 ile *yoğun yapılaşma* ve özellikle yarımada girişinde *trafik sıkışıklığının yaşandığı*

vurgulanmıştır (Şekil 5.16). Ancak tüm bu sorunların, turist sayısının fazlalığı yanında, altyapı ve organizasyon eksikliğine bağlı olduğu açıktır. Bölgenin taşıma kapasitesini aşan sayıda turist aynı anda bulunması, yatak sayısı artışına karşın yeterli altyapı ve organizasyonun gerçekleştirilememesi ve her fırsatı daha fazla kazanç elde etmek için değerlendirmeye yönelik turizm anlayışı, sorunları kaçınılmaz hale getirmektedir.

“Yörenin turizm potansiyelini belirleyici kriterler”in değerlendirilmesinde, Ürgüp’de *konaklama kapasitesi*, 4 üzerinden 3.16 aritmetik ortalama değeri ile “iyi” olarak nitelenmektedir. Ulaşım olanakları 2.96 ve turizm aktivite çeşitliliği ise 2.63 değeri ile, önemli görülen diğer potansiyel göstergeleridir. Teknik altyapı 2.44 ile en düşük değere sahiptir. Aynı kriterler açısından Side’nin değerlendirilmesinde, Ürgüp’e benzer şekilde *konaklama kapasitesinin*, 3.03 değeri ile “iyi” nitelemesinde yoğunlaştığı görülmektedir (Tablo 5.3). Her iki bölgede de, turistler açısından en yeterli görülen ve turizm potansiyelini belirleyen özellik, konaklama kapasitesi ve ulaşım olanaklarıdır. Yerel halka göre, turizm aktivite çeşitliliği, turistler tarafından daha yetersiz bulunmakta, buna karşın teknik altyapı yaklaşık değerlerle orta düzeyde nitelenmektedir.

“Çevresel değerlerin korunması”, her iki bölgede de çoğunlukla “orta” düzeyde bulunmuştur. Ürgüp’de 2.32 olan ortalama değer, Side’de 2’ye düşmektedir (Tablo 5.3).

Şekil 5.16. Turizmin Yarattığı Çevre Sorunları

Çevresel değerlerin korunmasına ilişkin hoşnutsuzluk ile, turistlerin nesnel özellikleri arasında ilişki aranmıştır. Geliş şekli değişkenine göre, Ürgüp’de, bireysel olarak gelenler, bölgede çevresel değerlerin korunmasından, kitle turizminin göstergesi olan tur ile

gelenlere göre daha hoşnut oldukları halde, Side'de bunu tersi bir durum söz konusudur (Tablo 5.8).

Çapraz tablo analizi ile, *çevresel problemlerin algılanmasında, kalış süresinin* önemli bir faktör olduğu varsayımı sınanmış ve Ürgüp için kanıtlanmıştır. Ankete katılan turistlerin % 86.7'si bir haftadan az, çoğunlukla 2-3 gün kalmakta, dolayısıyla çevresel problemleri saptamak için yeterli gözlem süresine sahip olamamaktadır. Buna karşın, Side için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü, Side'de ankete katılan turistlerin % 78.7'si en az bir hafta, çoğunlukla da 2 hafta kalmakta, ancak yine de çevresel problemleri yeterince algılayamamaktadırlar (Tablo 5.9). Bunun nedeni, Ürgüp'e gelen turist ile Side'ye gelen turistin geliş

Tablo 5.8. Turistlerin Geliş Şekli ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki

Turistlerin Geliş Şekli	SIDE-Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk			ÜRGÜP-Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk		
	Hoşnut	Hoşnut değil	Toplam	Hoşnut	Hoşnut değil	Toplam
Bireysel	18	11	29	32	17	49
Satır %	62,1	37,9	38,7	65,3	34,7	65,3
Kolon %	34,0	50,0		71,1	56,7	
Toplam %	24,0	14,7		42,7	22,7	
Tur ile	35	11	46	13	13	26
Satır %	76,1	23,9	61,3	50,0	50,0	34,7
Kolon %	66,0	50,0		28,9	43,3	
Toplam %	46,7	14,7		17,3	17,3	
Toplam	53	22	75	45	30	75
	70,7	29,3	100,0	60,0	40,0	100,0

Tablo 5.9. Turistlerin Kalış Süresi ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki

Turistlerin Konaklama Süresi	SIDE-Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk			ÜRGÜP-Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk		
	Hoşnut	Hoşnut değil	Toplam	Hoşnut	Hoşnut değil	Toplam
En Az 1Hafta	40	19	59	7	3	10
Satır %	67,8	32,2	78,7	70,0	30,0	13,3
Kolon %	75,5	86,4		15,6	10,0	
Toplam %	53,3	25,3		9,3	4,0	
1Haftadan Az	13	3	16	38	27	65
Satır %	81,3	18,8	21,3	58,5	41,5	86,7
Kolon %	24,5	13,6		84,4	90,0	
Toplam %	17,3	4,0		50,7	36,0	
Toplam	53	22	75	45	30	75
	70,7	29,3	100,0	60,0	40,0	100,0

amacı ve niteliği ile ilgili görülmektedir. (Bkz.Turist Profili) Benzer şekilde, *geliş şekli* de kitle turizmi olup olmadığının göstergesi olarak, çevresel problemlerin algılanışında etkili olmaktadır. Ürgüp'de, özellikle yoğun yapılaşma ve doğa tahribi gibi çevresel problemler,

bireysel gelenler tarafından tur ile gelenlere oranla daha fazla algılanmaktadır (Tablo 5.10, Tablo 5.11). Burada, yine özellikle Kapadokya bölgesine gelen turistlerin niteliği ve önceden bölge ile ilgili bilgi edinmiş olmasının etkisi vardır.

Tablo 5.10. Ürgüp’de Turistlerin Geliş Şekli ile Çevresel Problemlerin Algılanması Arasındaki İlişki (Yoğun Yapılaşma)

Turistlerin Geliş Şekli	ÜRGÜP- Turizm, Yoğun Yapılaşmaya Neden Oluyor		
	Evet	Hayır	Toplam
Bireysel	20	29	49
Satır %	40,8	59,2	65,3
Kolon %	76,9	59,2	
Toplam %	26,7	38,7	
Tur ile	6	20	26
Satır %	23,1	76,9	34,7
Kolon %	23,1	40,8	
Toplam %	8,0	26,7	
Toplam	26	49	75
	34,7	65,3	100,0

Turizm varış alanları olan iki örnek alanın turizm potansiyelinin değerlendirilmesi, hizmetlerden hoşnutsuzluk ile geliş şekli ve kalış süresi arasında ilişki aranmıştır. Pearson korelasyon sınavına göre, *geliş şekli* ile anlamlılık düzeyi en yüksek olan değişkenler, *konaklama olanakları* ve *turizm aktivite çeşitliliğidir* (Tablo 5.12, Tablo 5.13). *Tur ile gelenler, konaklama olanakları ve turizm aktivitelerinin çeşitliliğinden daha fazla hoşnutsuzlar*. Kalış süresinin, turizm potansiyelini değerlendirmede etkili olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yalnızca turizm aktivite çeşitliliği, uzun süre kalanların % 54.4’ü tarafından yetersiz bulunmaktadır (Tablo 5.14).

Tablo 5.11. Ürgüp’de Turistlerin Geliş Şekli ile Çevresel Problemlerin Algılanması Arasındaki İlişki (Doğa Tahribi)

Turistlerin Geliş Şekli	ÜRGÜP- Turizm, Doğa Tahribine Neden Oluyor		
	Evet	Hayır	Toplam
Bireysel	20	29	49
Satır %	40,8	59,2	65,3
Kolon %	71,4	61,7	
Toplam %	26,7	38,7	
Tur ile	8	18	26
Satır %	30,8	69,2	34,7
Kolon %	28,6	38,3	
Toplam %	10,7	24,0	
Toplam	28	47	75
	37,3	62,7	100,0

Tablo 5.12. Turistlerin Geliş Şekli ile Turizm Potansiyelini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki (Konaklama Kapasitesi)

Turistlerin Geliş Şekli	Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Konaklama Kapasitesi				Toplam
	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Bireysel	29	32	17		78
Satır %	37,2	41,0	21,8		52,0
Kolon %	67,4	40,45	63,0		
Toplam %	19,3	21,3	11,3		
Tur ile	14	47	10	1	72
Satır %	19,4	63,3	13,9	1,4	48,0
Kolon %	32,6	59,5	37,0	100,0	
Toplam %	9,3	31,3	6,7	0,7	
Toplam	43	79	27	1	150
	28,7	52,7	18,0	0,7	100,0

Tablo 5.13. Turistlerin Geliş Şekli ile Turizm Potansiyelini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki (Turizm Aktivite Çeşitliliği)

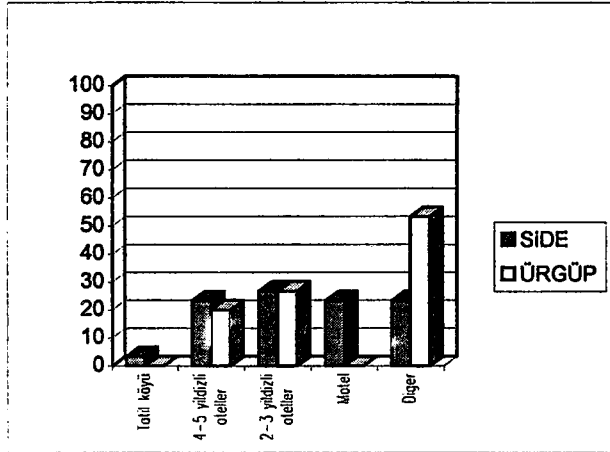
Turistlerin Geliş Şekli	Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Turizm Aktivite Çeşitliliği				Toplam
	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Bireysel	17	20	30	10	77
Satır %	22,1	26,0	39,0	13,0	52,0
Kolon %	65,4	39,2	51,7	76,9	
Toplam %	11,5	13,5	20,3	6,8	
Tur ile	9	31	28	3	71
Satır %	12,7	43,7	39,4	4,2	48,0
Kolon %	34,6	60,8	48,3	23,1	
Toplam %	6,1	20,9	18,9	2,0	
Toplam	26	51	58	13	148
	17,6	34,5	39,2	8,8	100,0

Tablo 5.14. Turistlerin Kalış Süresi ile Turizm Potansiyelini Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki (Turizm Aktivite Çeşitliliği)

Turistlerin Konaklama Süresi	Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Turizm Aktivite Çeşitliliği				Toplam
	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
En az 1 hafta	7	24	35	2	68
Satır %	10,3	35,3	51,5	2,9	45,9
Kolon %	26,9	47,1	60,3	15,4	
Toplam %	4,7	16,2	23,6	1,4	
1 haftadan az	19	27	23	11	80
Satır %	23,8	33,8	28,8	13,8	54,1
Kolon %	73,1	52,9	39,7	84,6	
Toplam %	12,8	18,2	15,5	7,4	
Toplam	26	51	58	13	148
	17,6	34,5	39,2	8,8	100,0

5.4.3. Turizm Yatırımcısı-İşletmeci Profili, Turizm Gelişimi ve Çevreyi Algılama

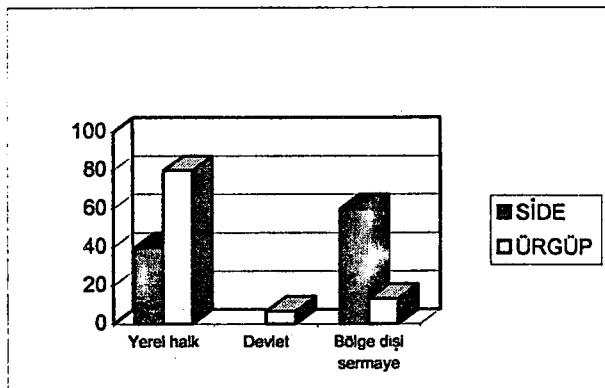
Turizm sanayiinin ekonomik yönü ile doğrudan ilişkili bir grup, turizm yatırımcısı ve işletmecileridir. Bu grup, özellikle yerel sermayeye dayalı olup olmadıkları, istihdam yaratma düzeyleri, yatırım kararında verdikleri öncelikler ile ele alınmış, ayrıca, diğer gruplara yöneltilen turizm gelişimi ve çevreyi algılamaya ilişkin sorular değerlendirilmiştir:

Şekil 5.17. Tesis Türü

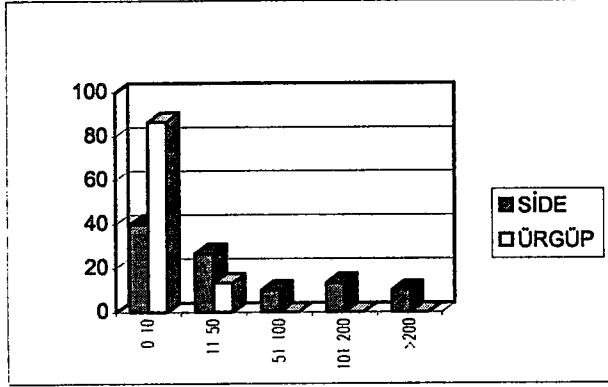
Her iki örnek alanda da, anket uygulanan “konaklama tesisleri”nin çoğunluğunu 2-3 yıldızlı oteller ve belediye belgeli oteller oluşturmaktadır (Şekil 5.17). Konaklama tesislerinin bölge içindeki toplamında, her grup tesisin ağırlığı oranında temsil edileceği bir örneklem oluşturulmuştur. Ürgüp’de 4-5 yıldızlı otel sayısı, toplam 4 olduğu için, bunlardan 3’ünde anket gerçekleştirilmiştir. Her iki bölgede de kapasiteleri bir yana bırakılırsa, sayı olarak küçük işletmeler ağırlıktadır. Daha önce, yatak kapasiteleri ve konaklayan kişi sayıları karşılaştırıldığında, Side’nin Ürgüp’e göre 2 kata yakın bir değere sahip olduğu görülmektedir. 1995’de Ürgüp’de 148.215 kişi, Side’de 258.155 kişi konaklamıştır (Turizm Bakanlığı, 1996c).

Ürgüp’de küçük işletmelerin (belediye belgeli otel ve motel) %50’yi aşan oranı, *tesis sahibinin* %80’inin yerel halk olmasını açıklar görünmektedir. Ürgüp’de bulunan Turban Oteli, devlete ait tek tesis olmaktadır. Side’de ise işletmelerin %60’ı *bölge dışı sermayeye* aittir (Şekil 5.18).

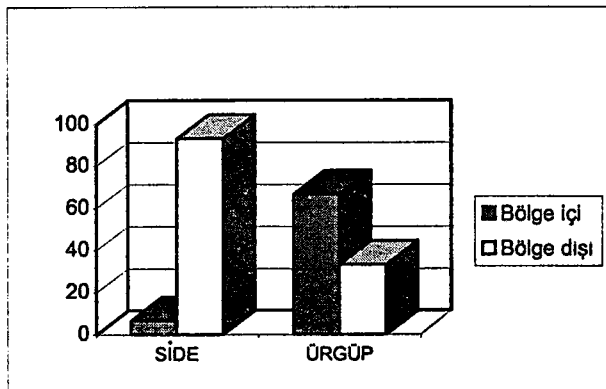
Şekil 5.18. Tesis Sahibinin Kökeni

İşletme büyüklüğünü ve istihdam kapasitesini belirleyici gösterge olarak *çalışan sayısı* ele alındığında, Ürgüp’de işletmelerin % 86.7’sinde 0-10 kişi çalıştığı görülmektedir. Side’de, 0-10 kişinin çalıştığı işletmelerin oranı % 40’dır. Ancak, Side’de Ürgüp’den farklı olarak 50’nin üstünde çalışanı bulunan işletmelerin oranı % 33.3’tür. Ürgüp’de ise, anket uygulanalar içinde 50’den fazla çalışanı bulunan işletme yoktur (Şekil 5.19).

Şekil 5.19. Konaklama Tesislerinde Çalışan Sayısı

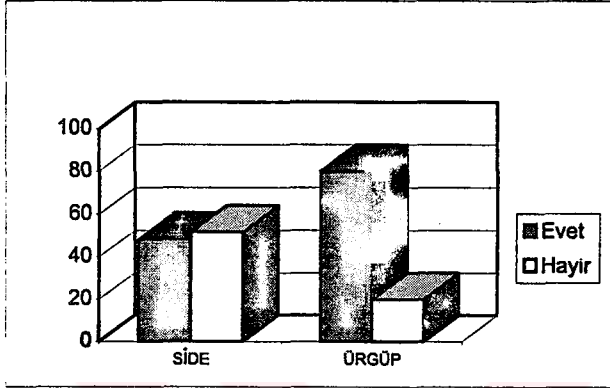
Ürgüp’de *tesis sahiplerinin* %80’inin yerel halk olması, *çalışanların* da %66.7 oranında bölge içinden istihdam edilmesini getirmektedir. Bölge dışından, özellikle büyük şehirlerden çok yıldızlı otellerin üst düzey eleman ihtiyacı karşılanmaktadır. Side’de ise, Side ve Manavgat doğumluların, ankete katılan işletmelerdeki çalışan içinde oranı, sadece % 6.7’dir (Şekil 5.20). Daha geniş bir hinterland olarak Akdeniz Bölgesinin Antalya, Adana gibi şehirleri ise, çalışanların %26.7’sini oluşturmaktadır. Buna karşın, bölge dışından sağlanan işgücü oranı %63.3’e çıkmaktadır. *Turizm sektörünün en önemli alt sektörü olan konaklama sektörünün yarattığı istihdam kapasitesi, bölgenin yetişmiş insangücüne bağlı olduğu gibi, büyük ölçüde işletmenin yerel sermaye ile kurulup kurulmadığı yönüyle bölge gelişimine katkıda bulunmaktadır.*

Şekil 5.20. Konaklama Tesislerinde Çalışanların Kökeni

İşletme sahibi ya da yöneticilerin, bulundukları bölgede turizm gelişimi ve çevreyi nasıl algıladıkları aşağıdaki şekilde saptanmıştır:

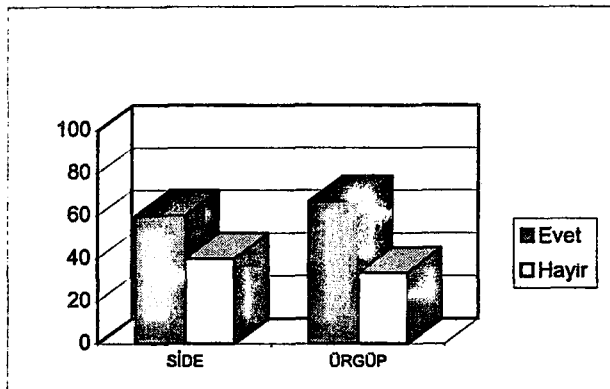
Her iki örnek alanda da, yerel halkın değerlendirmesinde olduğu gibi, “turizm, yörenin gelişiminde etkili olmuştur” ifadesi, Side’de % 96.7 ve Ürgüp’de % 86.7 ile kabul görmektedir.

Şekil 5.21. Yöreden Kolaylıkla İşgücü Temin Edilebiliyor mu?

“Yöreden kolaylıkla işgücü temin edildiği”, Ürgüp’de % 80 oranı ile kabul görürken, Side’de ancak % 48.3 oranında kalmaktadır (Şekil 5.21). Daha önce, Side’de çalışanların çoğunlukla bölge dışından sağlandığı belirtilmiş, bunun özellikle bölge dışı sermaye ile kurulan tesislerde ortaya çıktığı saptanmıştır. İşgücünün bölge dışından olmasının gerekçesi, işletmeciler tarafından yöreden yeterli işgücü sağlamada problem olması ile açıklanmaktadır.

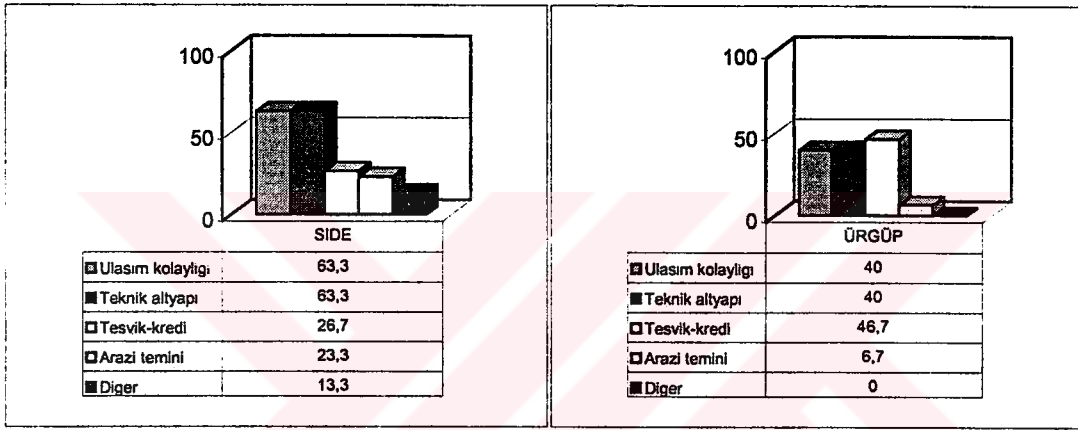
Ürgüp % 66.7, Side ise % 60 oranı ile yatırımcı-işletmeciler tarafından, yatırım için uygun koşullara sahip olarak nitelenmektedir (Şekil 5.22).

Şekil 5.22. Yöre Yatırım için Uygun Koşullara Sahip mi?

Yatırım için hangi koşulların gerektiği sorulduğunda, Ürgüp'de teşvik ve kredilerin % 46.7 oranı ile öncelikli koşul olduğu, ulaşım kolaylığı ve teknik altyapının birbirini tamamlar şekilde ele alındığı ve % 40 oranı ile önemli görüldüğü saptanmıştır. Side'de, yatırımda önceliği, % 63.3 oranı ile ulaşım kolaylığı ve teknik altyapı almaktadır. Teşvik ve krediler, % 26.7 oranı ile önemli görülmüştür (Şekil 5.23).

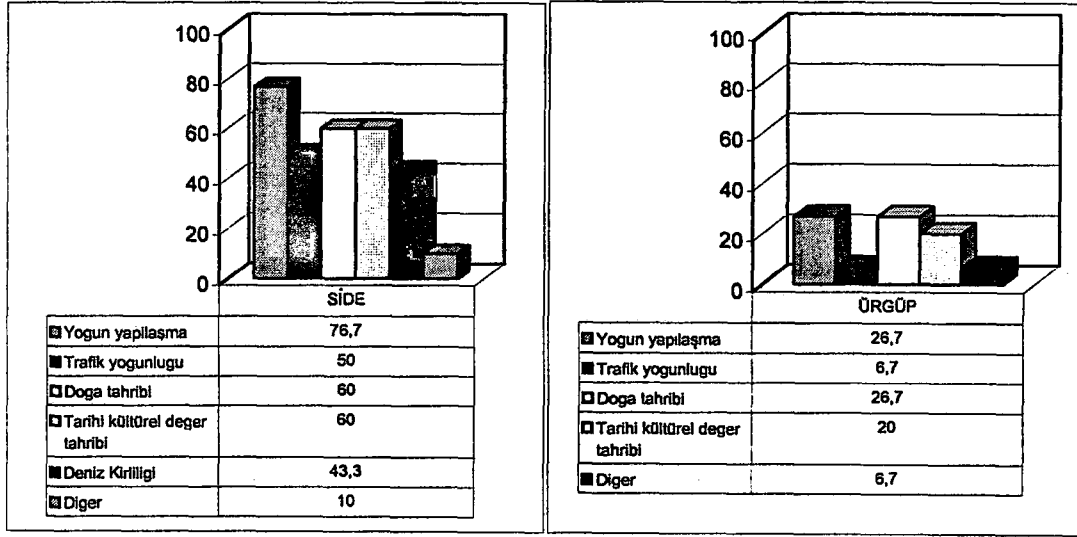
Teşvik ve kredi faktörünün, Side'de düşük oranda önemsenmesi, özellikle küçük işletmelerin ve bölgenin kendi sermayesinin, yatırım için teşvik ve kredilerden yararlanmaması ile açıklanmaktadır.

Şekil 5.23. Yatırım İçin Gerekli Koşullar Nelerdir?

Ürgüp'de "turizmin yarattığı çevre sorunları", çoğunlukla düşük oranlarda çıkmıştır. En önemli çevre sorunları olarak, % 26.7 oranı ile yoğun yapılaşma ve doğa tahribi, % 20 oranı ile tarihi ve kültürel değerlerin tahribi görülmektedir. Buna karşın, Side'de çevre sorunları yüksek oranlar ile dikkat çekmektedir. % 76.7 oranı ile yoğun yapılaşmayı, % 60 oranı ile doğa tahribi ve tarihi-kültürel değerlerin tahribi, % 50 oranı ile trafik sıkışıklığı izlemektedir (Şekil 5.24).

"Yörenin turizm potansiyelini belirleyici kriterler" in değerlendirilmesinde, diğer gruplarda olduğu gibi, "konaklama olanakları" Ürgüp ve Side'de 3.4 değeri ile ilk sırayı almaktadır. Side'de, turizm aktivite çeşitliliği 2.83 ortalama değeri ile turizm potansiyeli değerlendirmesinde ikinci sırada yer almış, ulaşım olanakları ise 2.67 değeri ile "orta" ve "iyi" olarak nitelenmiştir. Teknik altyapı ise, %50 oranı ile "zayıf" görülmektedir. Ürgüp'de, ulaşım olanakları, turizm aktivite çeşitliliği ve teknik altyapı "orta" nitelemesine yakın değerlere sahiptir. (Tablo 5.3).

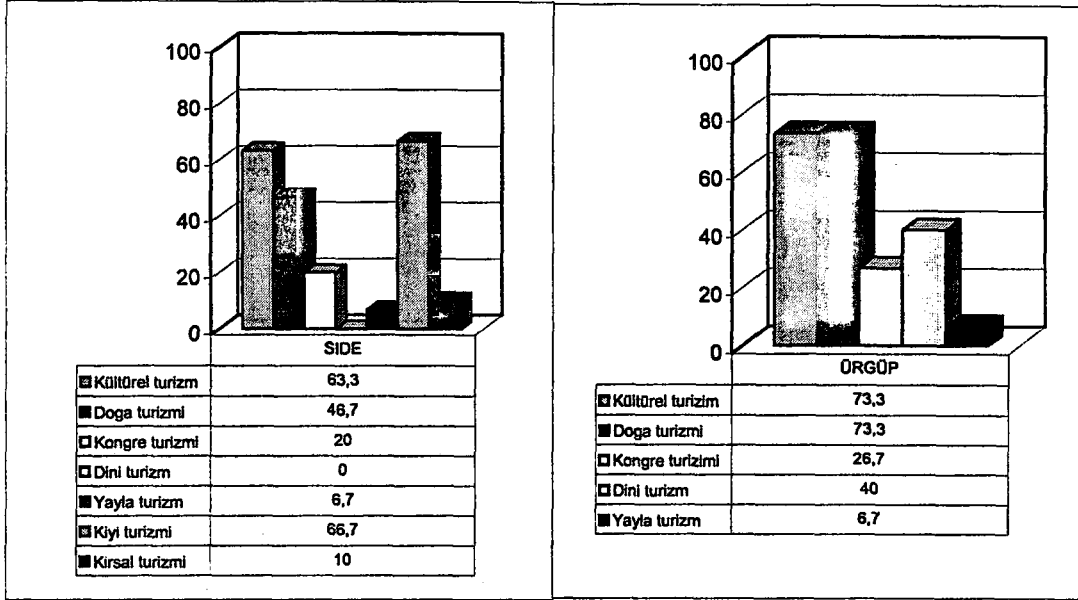
Şekil 5.24. Turizmin Yarattığı Çevre Sorunları

“Çevresel değerlerin korunması”, Side’de 1.6 aritmetik ortalama değeri ile çoğunlukla “zayıf”tır. Aynı değerlendirme Ürgüp’de, 2.26 ortalama değeri ile, “çevresel değerlerin orta düzeyde korunduğu” şeklindedir (Tablo 5.3).

Turizm yatırımcısı ve işletmecilere, yörenin *hangi tür turizme uygun olduğu* ve özellikle dünyada değişen turizm anlayışı ve yeni aktiviteler paralelinde, yörede ne tür aktivitelerin geliştirilebileceği sorusu yöneltilmiş, böylece yörenin dünyadaki değişim ve alternatif turizm aktivitelerine uyumu sorgulanmıştır.

Ürgüp, belirtilen 8 turizm türü içinden en çok ve eşit oranlarda (% 73.3) *doğa turizmi* ve *kültürel turizm* için uygun görülmüştür. Ayrıca, *dini turizm* ve *kış turizmi* konusunda da umut vermektedir (Şekil 5.25). Kış turizmi, özellikle Kayseri’deki kayak merkezine yakınlık ve Kapadokya’nın kumarhaneler için seçilen sınırlı merkezlerden biri olması, bir dönem bölgede beklenti yaratmıştır.

Yöre için uygun aktiviteler olarak, ekolojik ve kültürel turizm aktiviteleri yanında, spor aktiviteleri de görülmektedir. Özellikle, ekolojik turizm kapsamında çevreye en az zarar verici spor aktiviteleri olarak, trekking, at binicilik ve bisiklet, bölge için uygun görülmektedir. Ayrıca, uluslararası balon yarışmaları da iki yıldır Kapadokya’da yapılmaktadır. Side için uygun görülen turizm türleri, % 66.7 ile *kayı turizmi*, % 63.3 ile *kültürel turizm* ve %46.7 ile *doğa turizmidir*. Uygun aktivite önerileri, Ürgüp’de olduğu gibi ekolojik ve kültürel aktivitelerde yoğunlaşmaktadır.

Şekil 5.25. Yöre için Uygun Turizm Türleri

Çalışmanın başında belirlenen varsayımları sınamak için, *çalışanların nereden geldiği, tesis sahibi, tesis türü ve çalışan sayısı* değişkenleri ele alınmış ve her iki örnek alanda gerçekleştirilen 45 anket, toplam gözlem sayısı olarak kabul edilmiştir.

Varsayımın birinci kanıtı olarak, “tesis sahibi” ve “çalışanların nereden geldiği” çapraz tablosu ele alınmıştır (Tablo 5.15). Ankete katılan işletmeler arasında, bölge dışı sermayenin oranı % 46.7 düzeyindedir. *Tesis sahibinin bölge dışından olması halinde, istihdam da % 95 oranında bölge dışından olmaktadır* (Bkz. EK C). Tesis sahibinin yerel halk olması ise, bölge içinde istihdam yaratırken, aynı zamanda bölge dışından da işgücü çekmektedir. Tesis türü ile tesis sahibi, çoğunlukla “*büyük işletmeleri bölge dışı sermayenin kurduğu*” varsayımını kanıtlamak için kullanılan değişkenlerdir (Tablo 5.16). Anlamlılık düzeyi, ankete katılan büyük işletme sayısının az olması nedeniyle yüksek değildir.

Tablo 5.15. Tesis Sahibi ile Çalışanların Geldikleri Yerler Arasındaki İlişki

Tesis Sahibinin Kökeni	Çalışanların Kökeni		Toplam
	Bölge içi	Bölge dışı	
Yerel Halk	11	13	24
Satır %	45,8	54,2	53,3
Kolon %	91,7	39,4	
Toplam %	24,4	28,9	
Bölge Dışı	1	20	21
Satır %	4,8	95,2	46,7
Kolon %	8,3	60,6	
Toplam %	2,2	44,4	
Toplam	12	33	45
	26,7	73,3	100,0

Tablo 5.16. Tesis Türü ile Tesis Sahibinin Kökeni Arasındaki İlişki

Tesis Sahibinin Kökeni	Tesis Türü		Toplam
	Çok yıldızlı oteller	Diğer Otel ve Moteller	
Yerel Halk	4	20	24
Satır %	16,7	83,3	53,3
Kolon %	36,4	58,8	
Toplam %	8,9	44,4	
Bölge Dışı	7	14	21
Satır %	33,3	66,7	46,7
Kolon %	63,6	41,2	
Toplam %	15,6	31,1	
Toplam	11	34	45
	24,4	75,6	100,0

Tesis sahibi ile çalışan sayısı arasındaki ilişki, *bölge dışı sermayenin yarattığı istihdam kapasitesinin göstergesidir*. Buna göre, yerel halka ait tesislerde çalışan sayısı % 12.5 oranında 50'den fazla iken, bölge dışı sermaye ile kurulan tesislerde bu oran % 33.3'e çıkmaktadır (Tablo 5.17). Bu iki değişken arasında Pearson korelasyon sınamasına göre, % 91 güvenilirlik düzeyi sağlanmaktadır (Bkz. EK C).

Tesis türü ile çalışan sayısı ise, "*çok yıldızlı büyük işletmelerin daha çok istihdam kapasitesi yarattığı*" varsayımını açıklamak için kullanılmıştır. 4-5 yıldızlı otellerin % 63.6'sı 50'den fazla işgücü çalıştırırken, diğer tesislerin ancak % 8.8'i 50'den fazla işgücü çalıştırmaktadır (Tablo 5.18). İki değişken arasında, % 99 güvenilirlik düzeyinde anlamlılık görülmektedir. Phi değeri, 0.56 ile anlamlılığı kuvvetlendirmektedir.

Bölge dışı sermayenin, çoğunlukla bölge dışından işgücü sağlamasının olumlu ve olumsuz iki boyutu vardır:

Tablo 5.17. Tesis Sahibinin Kökeni ile İstihdam Kapasitesi Arasındaki İlişki

Tesis Sahibinin Kökeni	Çalışan Sayısı		Toplam
	0-50	50+	
Yerel Halk	21	3	24
Satır %	87,5	12,5	53,3
Kolon %	60,0	30,0	
Toplam %	46,7	6,7	
Bölge Dışı	14	7	21
Satır %	66,7	33,3	46,7
Kolon %	40,0	70,0	
Toplam %	31,1	15,6	
Toplam	35	10	45
	77,8	22,2	100,0

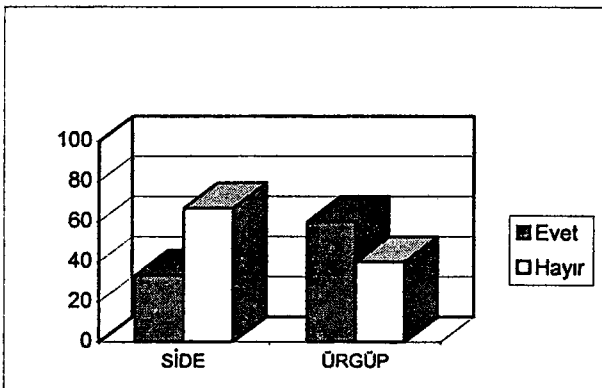
Tablo 5.18. Tesis Türü ile İstihdam Kapasitesi Arasındaki İlişki

Tesis Türü	Çalışan Sayısı		Toplam
	0-50	50+	
Çok yıldızlı	4	7	11
Satır %	36,4	63,6	24,4
Kolon %	11,4	70,0	
Toplam %	8,9	15,6	
Diğer otel-motel	31	3	34
Satır %	91,2	8,8	75,6
Kolon %	88,6	30,0	
Toplam %	68,9	6,7	
Toplam	35	10	45
	77,8	22,2	100,0

Bölge içi işgücünün, eğitim, yabancı dil yetersizliği gibi nedenlerle turizmde istihdam edilecek nitelikte olmaması, turizm tesislerinin bölge dışından işgücü çekerek, bölgede yeni bir *ekonomik canlılık* yaratmasını sağlamaktadır.

Bölge dışından gelen işgücü ile, bölgenin yerel halkı arasında *gerilim ve entegrasyon sorunu* yaşanabilir. Ayrıca, işgücünün geçici/mevsimlik olarak dışarıdan gelmesi, turizm ağırlıklı bölgelerde *turizm sezonu dışında durağanlığın üst düzeye çıkmasına* neden olmaktadır.

Bu noktada, *tesisin yıl boyu kullanımı, özellikle istihdamın sürekliliği açısından bölgesel gelişmede etkili bir faktör olmaktadır*. Side’de, özellikle küçük işletmelerin tümünü kapsayacak şekilde, yıl boyu kullanımı mümkün olmayan tesislerin oranı % 66.7’dir. Ancak Side’de turizm sezonunun uzunluğu (8 ay), bu eksikliği gideren bir etkiye sahiptir. Ürgüp’de ise, anket uygulanan tesislerin % 60’ı yıl boyu kullanıma uygun koşullarının bulunduğunu belirtmiştir (Şekil 5.26). Bu durum, Kapadokya Bölgesi’nin kış turizmi için de umut taşıdığının bir göstergesidir. Turizm sezonunun uzaması ve yeni turizm türleri, istihdam sürekliliğini sağlamaktadır.

Şekil 5.26. Tesisin Yıl Boyu Kullanımı Mümkün mü?

Tesis türü ile yatırım için uygun koşulların görülmesi arasında, 0.4185 düzeyinde bir anlamlılık elde edilmiştir. Çok yıldızlı oteller, çoğunlukla yatırım için uygun koşullar olmadığını belirtirken, küçük işletmeler çoğunlukla yatırım için uygun koşullar olduğunu belirtmiştir (Tablo 5.19). Çok yıldızlı oteller, tesis sayısının fazlalığı ve fiyatların düşürülmesi yönünde baskı olması gibi nedenlerle olumsuz değerlendirme yapmaktadır. Teşvik ve kredilerin yatırım için önceliği, çok yıldızlı otellerin yarısından fazlası için önemli olmakta, küçük işletmelerin ise ancak % 29.4'ü önemli bulmaktadır (Tablo 5.20).

Tablo 5.19. Tesis Türü ile Yatırım için Uygunluk Arasındaki İlişki

Tesis Türü	Yatırım için Uygun Koşullar Var mı?		Toplam
	Evet	Hayır	
Çok yıldızlı	4	7	11
Satır %	36,4	63,6	24,4
Kolon %	14,3	41,2	
Toplam %	8,9	15,6	
Diğer otel-motel	24	10	34
Satır %	70,6	29,4	75,6
Kolon %	85,7	58,8	
Toplam %	53,3	22,2	
Toplam	28	17	45
	62,2	37,8	100,0

Tablo 5.20. Tesis Türü ile Teşvik ve Kredilerin Yatırımda Öncelikli Görülmesi Arasındaki İlişki

Tesis Türü	Teşvik ve krediler yatırım için öncelikli mi?		Toplam
	Evet	Hayır	
Çok yıldızlı	5	6	11
Satır %	45,5	54,5	24,4
Kolon %	33,3	20,0	
Toplam %	11,1	13,3	
Diğer otel-motel	10	24	34
Satır %	29,4	70,6	75,6
Kolon %	66,7	80,0	
Toplam %	22,2	53,3	
Toplam	15	30	45
	33,3	66,7	100,0

Turizm, bir önceki bölümde ortaya konduğu gibi *bir yandan gelişmiş bölgeleri tercih ederken, aynı zamanda hizmet ve altyapıyı iyileştirme yönünde de etkili olmaktadır.* Yatırım için uygun koşullar yok diyenlerin tümü, çevresel değerlerin korunması açısından bölgeyi “orta” ve “zayıf” olarak nitelemiştir (Tablo 5.21). Pearson korelasyon katsayısına göre, iki değişken arasında % 95 güvenilirlik düzeyinde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Böylelikle *çevresel değerlerin korunması, yatırımcı-işletmeciler tarafından önemi kavranmış bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.*

Tablo 5.21. Yatırım İçin Uygunluk ile Çevresel Değerlerin Korunmasından Hoşnutluk Arasındaki İlişki

Yatırım için uygun koşullar var mı?	Bölgedeki Çevresel Değerlerin Korunma Yöntüyle Değerlendirilmesi				Toplam
	Çok İyi	İyi	Orta	Zayıf	
Evet	4	6	7	11	28
Satır %	14,3	21,4	25,0	39,3	62,2
Kolon %	100,0	100,0	53,8	50,0	
Toplam %	8,9	13,3	15,6	24,4	
Hayır			6	11	17
Satır %			35,3	64,7	37,8
Kolon %			46,2	50,0	
Toplam %			13,3	24,4	
Toplam	4	6	13	22	45
	8,9	13,3	28,9	48,9	100,0

5.4.4. Turizm Potansiyeli ve Çevresel Kaynakların Değerlendirilmesi: EBT Modeli Uygulaması

Araştırmanın temelini oluşturan turizm eyleminin bileşenleri olan farklı grupların turizm-çevre ilişkisine yaklaşımlarını belirlemek için, daha önce açıklanan Ross Dowling (1993)'in geliştirdiği EBT modeli (Bölgesel Turizm Gelişimi için Çevresel Temelli Planlama Modeli)'nden yararlanılmıştır. Modelin temeli, çevresel özellikler ile turizm kaynaklarının değerlendirilmesine dayanmaktadır. Modelin ikinci aşamasının bir uygulaması olarak, her iki örnek alan için, *turizm-çevre kaynaklarının* değerlendirilmesinde, iki ayrı yöntem izlenmiştir. Birincisi, 6 farklı grubu (katman) temsil eden deneklerin, bulundukları bölgenin turizm ve çevresel özelliklerinin herbirini 3'lü bir ölçek (Yüksek-Orta-Düşük Önem) ile değerlendirmeleri ve daha sonra da aritmetik ortalamalarının ve mod değerlerinin belirlenmesine dayanmaktadır. Böylece, her kriterin farklı gruplar tarafından ne derece önemli bulunduğu görülmektedir. Ürgüp ve Side için, tüm grupların toplam değerlendirmesini karşılaştırmak da mümkündür. İkincisi, turizm ve çevre kaynakları arasındaki ilişkileri sınamak ve özellikleri gruplamak amacıyla, faktör analizi denemesidir. En yüksek önem derecesi gösteren özelliklerin, diğer özelliklerle olan ilişkisi araştırılmaktadır.

Birinci yöntem ile, *Ürgüp* için, grup ayırımına bakılmaksızın elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır (Tablo 5.22):

Turizm kaynakları içinde sırasıyla *doğal çekicilikler* 2.9, *konaklama kapasitesi* 2.7 ve *tarihi- kültürel çekicilikler* 2.6 aritmetik ortalama değerleri ile yüksek öneme sahip görülmektedir. Çevresel özellikler içinde ise, *kentsel-doğal sit özelliği* (2.8) ve *arazi*

yapısı (2.7) dışında, yüksek öneme sahip özellik görülmemiştir. Daha da ileri olarak, bölge içindeki fauna (1.3) ve flora (1.5) düşük önemde görülmektedir.

Doğal çekiciliklerin yüksek öneme sahip olmasına karşın, doğal çekicilik öğeleri olan flora ve fauna düşük önemde görülmektedir. Kapadokya Bölgesi'nin doğal çekiciliği, çok özel "*jeomorfolojik oluşumlar*"dan kaynaklanmaktadır.

Turizmin, bölge içinde yüksek öneme sahip olduğu, aynı zamanda özgün arazi yapısı ve sit özelliğinin bulunduğu alanların da, yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. Tüm bu özellikler arasındaki öncelik sıralaması, doğal çekicilikler, sit alanı özelliği, arazi yapısı ve konaklama kapasitesi şeklinde olmaktadır. Bölgenin birincil turizm çekiciliklerinin, sürdürülebilirlik için değişmez olduğu açıktır. Bu alanlarda geliştirilebilecek *uyumlu aktivitelerin* daha detaylı araştırılması gerekmektedir. Genel bir kural olarak, hem turizm, hem de çevrenin yüksek öneme sahip olduğu alanlarda çevre, önceliği almaktadır. Bölgeleme temelinde, özgün çevresel özelliklerin bulunduğu alanların, turizmin geleceği açısından da koruma alanı olması beklenmektedir.

Turizm potansiyelinin değerlendirilmesinde, yalnızca *ulaşılabilirlik* faktörü ağırlıklı olarak orta önem derecesinde görülmektedir. Bu sonuç, alan araştırmasının birinci aşamasında ortaya konan uzman görüşleri ile de paralellik göstermektedir. Ancak, ulaşılabilirliğin artması ile, turist sayısındaki artışa bağlı olarak çevresel kaynaklar üzerinde tahrip sürecinin artacağı da bilinen bir ikilemi yeniden gündeme getirmektedir.

Aynı değerlendirmenin *Side* için yapılması ile elde edilen temel bulgular ise şunlardır (Tablo 5.23):

Turizm kaynakları içinde yer alan özelliklerin hepsi, toplam içinde, % 50'nin üzerinde *yüksek öneme* sahiptir. En fazla yüksek önemde görülen *doğal çekiciliği* (2.8), sırasıyla *tarihi-kültürel çekicilik*, *konaklama kapasitesi* ve *ulaşılabilirlik* izlemektedir.

Çevresel özellikler arasında, 2.9'luk aritmetik ortalama değeri ile, *iklim* özelliği *deniz / aqua* özelliği ve *arkeolojik sit alanı* yüksek önemde görülmektedir. Arazi yapısı ve flora, ortayı aşan önem derecesi gösterirken, fauna açısından bölgenin düşük önemde olduğu sonucuna varılmaktadır. Side örneğinde, doğal çekicilikten önemli ölçüde deniz, kumsal özelliği anlaşılmakta, bunu çevredeki orman alanlarının oluşturduğu floranın desteklediği görülmektedir.

Tablo 5.22. Ürgüp’de Turizm Kaynakları ve Çevresel Özelliklerin Değerlendirilmesi

Denek grubu	Turizm Kaynakları												Çevresel Özellikler																											
	Kültürel çekicilik				Doğal çekicilik				Ulaşılabilirlik				Konaklama kap.				İklim				Flora				Fauna				Arazi yapısı				Aqua özelliği				Silt alanı (Doğal+K+T)			
	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O	Y	O	D	A.O				
Yab. turist	21	16	7	2,3	34	8	2	2,7	15	26	3	2,3	31	13	0	2,7	22	19	3	2,4	13	18	13	2	9	20	15	1,9	0	0	0	33	10	1	2,7	40	4	0	2,9	
Yerli turist	19	9	3	2,6	28	1	2	2,8	12	18	1	2,4	15	16	0	2,5	18	10	3	2,5	1	11	19	1,4	1	3	27	1,2	0	0	0	0	29	2	0	2,9	31	0	0	3
Top. Turist	40	25	10	2,4	62	9	4	2,8	27	44	4	2,3	46	29	0	2,6	40	29	6	2,5	14	29	32	1,8	10	23	42	1,6	0	0	0	62	12	1	2,8	71	4	0	2,9	
Otel yönetici	14	1	0	2,9	12	3	0	2,8	7	4	0	2,2	15	0	0	3	4	10	1	2,2	0	3	12	1,2	0	0	15	1	0	0	0	8	6	1	2,5	14	1	0	2,9	
T.S.Acentası	3	2	0	2,6	5	0	0	3	2	0	3	1,8	2	3	0	2,4	2	3	0	2,3	0	1	4	1,2	0	1	4	1,2	0	0	0	0	4	1	0	2,8	4	1	0	2,8
Yerel halk	69	14	2	2,8	79	6	0	2,9	39	39	7	2,4	67	15	3	2,8	35	39	11	2,3	3	18	64	1,3	1	14	70	1,2	0	0	0	64	16	5	2,7	66	16	3	2,7	
Uzman	2	0	1	2,3	3	0	0	3	2	1	0	2,7	3	0	0	3	1	2	0	2,3	1	0	2	1,7	1	0	2	1,7	0	0	0	2	1	0	2,7	3	0	0	3	
Toplam	128	42	13	2,6	161	18	4	2,9	77	88	18	2,3	133	47	3	2,7	82	83	18	2,3	18	51	114	1,5	12	38	133	1,3	0	0	0	140	36	7	2,7	158	22	3	2,8	

Tablo 5.23. Side’de Turizm Kaynakları ve Çevresel Özelliklerin Değerlendirilmesi

Denek grubu	Turizm Kaynakları										Çevresel Özellikler																																	
	Kültürel çekicilik					Doğal çekicilik					Ulaşılabilirlik					Konaklama kap.					İklim				Flora				Fauna				Aqua özelliği				Arazi yapısı				Silt alanı (Arkeolojik)			
	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D	Y	O	D	A.O	D				
	43	14	4	2,8	40	20	1	2,6	22	33	6	2,3	25	31	5	2,3	52	8	1	2,8	26	24	11	2,3	10	14	37	1,8	54	6	1	2,9	25	24	12	2,2	53	6	2	2,8				
Yab. turist	13	1	0	2,9	14	0	0	3	6	8	0	2,4	8	5	1	2,5	12	2	0	2,9	9	4	1	2,6	2	5	7	1,6	13	0	1	2,9	6	3	5	2,1	13	0	1	2,9				
Yerli turist	56	15	4	2,7	54	20	1	2,7	28	41	6	2,3	33	36	6	2,4	64	10	1	2,8	35	28	12	2,3	12	19	44	1,8	67	6	2	2,9	31	27	17	2,2	66	6	3	2,8				
Top. Turist	21	6	3	2,8	25	4	1	2,8	21	6	3	2,8	25	4	1	2,8	30	0	0	3	14	4	12	2,1	1	3	26	1,2	29	1	0	3	19	6	5	2,5	27	2	1	2,9				
Otel yönetici	7	5	0	2,8	7	4	1	2,5	7	3	2	2,4	9	3	0	2,8	12	0	0	3	0	4	8	1,3	0	2	12	1	12	0	0	3	7	3	2	2,4	11	1	0	2,9				
T. S.Acentası	71	8	6	2,8	74	10	1	2,9	46	35	4	2,5	57	27	1	2,7	82	3	0	3	54	17	14	2,5	2	20	63	1,3	78	6	1	2,9	35	25	25	2,1	81	2	2	2,9				
Yerel halk	4	0	0	3	3	1	0	2,8	4	0	0	3	4	0	0	3	4	0	0	3	2	1	1	2,3	0	3	1	1,8	4	0	0	3	3	0	1	2,5	4	0	0	3				
Uzman	159	34	13	2,7	163	39	4	2,8	106	85	15	2,4	128	70	8	2,6	192	13	1	2,9	105	54	47	2,3	15	45	146	1,4	190	13	3	2,9	95	51	50	2,2	189	11	6	2,9				
Toplam																																												

Y= Yüksek Önem Derecesi-3 Puan

O= Orta Önem Derecesi- 2 Puan

D= Düşük Önem Derecesi- 1 Puan

A.O.= Aritmetik Ortalama

Turizm kaynakları ve potansiyeline verilen değerler, *bölge için turizmin yüksek önemde olduğunu* ortaya koymaktadır. Çevresel özelliklerden iklim, turizmin en önemli destekleyicisi olarak görülmektedir. Özellikle deniz / aqua özelliği ve arkeolojik sit özelliğinin yüksek önem derecesine sahip olması, kıyı turizmi ağırlıklı bölgede turizmin sürdürülebilirliği için deniz kirliliği yaratmayacak aktivite türleri ve altyapı sistemine öncelik verilmesini gerekli kılmaktadır. Öte yandan, arkeolojik sit özelliği, başka bir deyişle, *antik kent niteliğinin korunması ve turizmde daha fazla ön plana çıkarılması gereği*, yüksek önem derecesinden anlaşılmaktadır. Kısaca, bu alanlarda *koruma-kullanma dengesini sağlamaya yönelik uyumlu aktivitelerin geliştirilmesi* gerekmektedir.

İkinci yöntem olarak kullanılan faktör analizi yardımıyla, özelliklerin birbirleri ile ilişkisi ve gruplanmaları sınanmıştır (Bkz.EK E). Daha önce de belirtildiği gibi, faktör ağırlığı 0.5 ile 1.00 arasındaki değişkenler, o faktörü açıklayan özellikler olarak kabul edilmektedir. Side’de üç faktörü açıklayan özellikler ve değerleri aşağıdaki gibidir:

- Faktör 1- Sit özelliği = 0.68346
 Doğal çekicilik = 0.67973
 Tarihi-kültürel çekicilik = 0.56763
 Flora = 0.53780
 Aqua / Deniz = 0.45450
- Faktör 2- Ulaşılabilirlik = 0.77993
 Konaklama kapasitesi = 0.80030
- Faktör 3- Fauna = 0.80530
 Arazi yapısı = 0.50629

Bu değerlere göre, faktör 1, tarihi-kültürel ve doğal çekiciliklerin oluşturduğu *birincil çekicilikleri* ifade etmektedir. Faktör 2, *turizm altyapısını* temsil etmekte, faktör 3 ise, *doğal yapı özellikleri* ile açıklanmaktadır.

Ürgüp’de aynı uygulama sonuçları aşağıda görülmektedir:

- Faktör 1- Sit özelliği = 0.67649
 Tarihi-kültürel çekicilik = 0.58025
 Arazi yapısı = 0.51645
 Flora = -0.79023
 Fauna = -0.76435

Faktör 2- Konaklama = 0.80676

İklim = 0.73822

Faktör 3- Doğal çekicilik = 0.81822

Tarihi-kültürel çekicilik = 0.41073

Ulaşılabilirlik = 0.53658

Side'deki grupta, Ürgüp'dekine göre daha anlamlı çıkmıştır. Ürgüp'de, doğal ve tarihi-kültürel çekicilikler ve arazi yapısı ile açıklanan Faktör 1, flora ve fauna tarafından negatif yönde açıklanmaktadır. Faktör 2'yi açıklayan değişkenler arasında anlamlı bir ilişki kurabilmek güçtür. Faktör 3 ise, birincil çekiciliklerle birlikte ulaşılabilirliğe bağlı turizm potansiyelini açıklamaktadır. Faktör analizi, her iki örnek alanın özellikleri ile nasıl algılandığı ve hangi özelliklerinin birbirleri ile ilişkili olduğunu görmek açısından yararlı olmaktadır. Daha önceki değerlendirmeler ile, Side'de iklim, deniz ve doğal-kültürel çekiciliklerin oluşturduğu birincil çekiciliklerin önemi ve birbirlerini tamamlayıcılığı faktör analizi ile de kanıtlanmaktadır.

5.5. Bölüm Sonucu

Turizm sektörü ve eylemlerinin, dünya içindeki global önemi, turizmin temellerinin yerelliğe dayanması ile birbirini tamamlamaktadır. Bu nedenle, turizmin ulusal ekonomiye katkısı dışında, bulunduğu bölge / yöre gelişimine katkısı önemli bir gündem oluşturmaktadır. İşte bu noktada, turizm olayının bileşenlerini oluşturan grupların, turizm gelişim sürecine katılımı, görüş ve beklentileri, o bölgede turizmin sürdürülebilirliği için önemli olmaktadır.

Tezin problem noktalarından biri, turizmin belli bölgelerde yoğunlaşması ile artan bölgelerarası farklılıklar, diğeri alansal ve mevsimlere bağlı yoğunlaşmanın yarattığı çevresel problemler olmaktadır. Son yıllarda gündeme gelen alternatif turizm alan ve türleri, sorunların çözümüne yardımcı olacaktır. Ancak, özellikle *planlı gelişimi öngörülen ve dış turizm için önemli varış noktaları* olarak seçilen yoğun turistik bölgelerde, bugüne kadarki turizm gelişiminin nasıl bir tablo ortaya çıkardığı, bölge gelişimine etkisi ve yarattığı çevre sorunları, geleceğe yönelik stratejiler açısından önem kazanmaktadır. Çünkü bu bölgelerde, turizmin bölge kalkınması için bir araç olması ve gelecekte de devamlılığı beklenmektedir. “Sürdürülebilirlik” için, turizm gelişiminin, iç dinamikleri olan *doğal-kültürel çevre kaynakları ve toplum* ile uyum içinde olması gerekmektedir.

“Çeşitli ülkelerdeki deneyimlerden kaynaklanan varsayımlar, Türkiye’deki önemli turist varış alanları için de geçerli midir?” sorusu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Turizmin bileşenleri olarak ele alınan gruplar, varsayımları sınamak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır.

a) *Her iki örnek alanda da, “yerel halk” turizmin yörenin gelişiminde etkili olduğunu vurgulamaktadır ve bu değerlendirmede, nesnel özelliklere göre belirgin bir farklılık görülmemektedir.* Yerel halk, Ürgüp’e gelen turistleri, “yörenin doğa ve kültürüne karşı duyarlı” bulunmakta, Side’de ise, turistler %17.6 oranında “yöre ile ilgisiz” ve hatta “tahrip edici” görülmektedir. *Bölgede yaşama süresinin uzunluğu, halkın turisti daha olumlu karşılamasına, bir anlamda turizme alışması ve uyum sağlamasına neden olmaktadır.* Her iki örnek alanda da, turizme karşı hoşgörü ve iyimser yaklaşımın ağırlıkta olduğu ve *yerel halkın turizmden dolayı ya da dolaysız faydalanmasından bağımsız olarak turizmi benimsediği görülmektedir.* Ancak, turizm türü ve gelişme hızına bağlı olarak, Side’de çevre sorunları ve altyapı yetersizlikleri de vurgulanmaktadır.

b) İki örnek alanda, bölgeye yönelik talebin belirleyicisi olan “turist profili”nin farklılığı saptanmıştır (Bkz. Turist Profili). Özellikle *geliş şekli, kalış süresi ve konaklama türü tercihi*, bölgeye yönelen taleple birlikte turizm türünü de belirleyici olmaktadır. Kapadokya Bölgesi, çoğunlukla bireysel seyahat eden, kültür-doğa turizmi amaçlı turisti çekerken, Side büyük oranda paket turlarla tatil turizmi ağırlıklı turisti çekmektedir. Kalış süresinin uzunluğu, bölgenin turizmden elde edeceği geliri artırıcı bir faktör olarak görüldüğünde, Side’nin turizm gelirlerinin turist sayısının fazlalığı ile de ilişkili olarak Ürgüp’den daha fazla olacağı açıktır. Konaklama türü tercihleri, her iki örnek alanın da düşük yıldızlı otel ve motel ağırlıklı olduğunu ve orta-alt gelir grubuna dahil olan turistleri çektiğini göstermektedir.

Turist profilini ortaya koyan özellik / değişkenlerin, turizm gelişimi ve çevresel değerlerin korunmasının algılanışı ile ilişkisi araştırılmıştır. Side örneğinde, kalış süresi, çevresel problemlerin algılanması ile doğru orantılı bir gelişimi göstermemektedir. Çünkü, Side’ye gelen turistler uzun süre kaldıkları halde, çevre problemlerini yeterince algılayamamaktadır. *Side örneği, hızlı ve kitle halindeki turizm gelişiminin çevre korumayı gözardı ettiği varsayımını kanıtlamaktadır.* Ürgüp’de ise, kalış süresinin kısa olması, çevresel problemleri algılamada güçlük yaratmaktadır. Her iki örnek alan da, turistlerin çevreye karşı duyarlılıkları, kalış süreleri ile ters orantılı bir tablo ortaya koymaktadır.

Anlamsal farklılık testi ile ortaya konan özellikler, her iki örnek alan için de, turistlerin beklentilerini karşılar niteliktedir. Turistik bölgenin, “gelişmiş bölge” niteliğinde olmaması, turistler açısından bir anlamda bölgenin çekiciliğini arttırmaktadır.

c) “Konaklama tesisleri / işletmeler”e ait en belirgin farklılık, Ürgüp’de anket uygulanan işletmelerin %80’inin yerel halka ait olmasına karşın, Side’de %60’ının bölge dışı sermayeye ait olmasıdır. Ürgüp, turizm gelişiminde halen çoğunlukla yerel dinamiklerle hareket etmektedir. Ürgüp’de tesis sahipliğinin yerel halk ağırlıklı olması ile, çalışanların %66.7 oranında bölge içinden istihdam edilmesi arasında bir ilişki görülmektedir. Buna karşın, *Side’de işletme sahipliği ile paralel olarak, bölge dışından sağlanan işgücü oranı %63.3’tür.* İstihdam kaynağının bölge içinden karşılanması, bölgenin kendi işgücüne iş olanağı sağlanması yönüyle önem kazanırken, öte yanda bölge dışından çekilen işgücü ise, bölgede nüfus artışı ve ekonomik canlılık yaratmaktadır. Ayrıca, elde edilen bir başka bulgu da; bölge dışı sermayenin çoğunlukla büyük işletmeleri kurmaları ve daha fazla işgücü istihdam etmeleridir. Buna göre, bölgesel kalkınmanın önemli bir boyutu olan “istihdam” yönünden, bölge dışı sermayeye gerek duyulmaktadır. İstihdamla ilgili başka bir boyut da, istihdamın sürekliliği ya da mevsimlik olması ile ilişkilidir. Tesislerin yıl boyu kullanımı, bu açıdan bölgesel gelişmede etkili bir faktördür. *Side’de turizm sezonunun uzunluğu, Ürgüp’de ise alternatif yeni turizm türleri (kış turizmi gibi) istihdam sürekliliğinin sağlanmasına olanak tanıyabilir.*

Yatırımcı / işletmeciler, her iki örnek alanda da, bir ölçüde turizmin çevre sorunu yarattığını öne sürmüşlerdir. Ürgüp’de, doğa tahribi ve yoğun yapılaşma %26.7, tarihi-kültürel değerlerin tahribi %20 oranında, önemli çevre sorunları olarak görülmekte, Side’de ise bu oranlar, yoğun yapılaşma için %76.7, doğa ve tarihi-kültürel değerlerin tahribi için %60, trafik yoğunluğu için %43.3’e ulaşmaktadır. Yatırımcı / işletmeciler, *Ürgüp ve Kapadokya Bölgesi’nde alternatif turizm türlerinin gelişmesi için koşulların bulunduğunu belirtirken, Side’de hedef turizm türü halen ağırlıklı kıyı turizmidir.* Ancak, özellikle kültürel turizme de uygun olduğu belirtilen Side’nin arkeolojik zenginliğinin, günümüzde değerlendirilememesi ve tahrip edilmesi, bu turizm türünün geleceğini tehdit etmektedir. Her iki örnekte de, yatırımcı/ işletmecilerin yatırım için uygun koşullara sahip olduğunu belirttikleri bölgenin, turizm altyapısını değerlendirmesi sonucunda; yatırım için en öncelikli koşulun ulaşım olanakları olduğu ortaya çıkmıştır. *Yatırım için uygun koşullar yok diyenlerin tümü, çevresel değerlerin korunması açısından bölgeyi orta ve zayıf olarak nitelemektedir. Turizmin kaynağını oluşturan doğal ve tarihi-kültürel çevrenin öneminin, yatırımcı / işletmeciler tarafından kavranmış olduğu görülmektedir.*

Sürdürülebilir turizmin kaynağını oluşturan çevresel özellikler ile turizm kaynaklarının tüm gruplar tarafından değerlendirilmeleri, EBT modelinin bir denemesi için ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır:

1. Turizm kaynakları, her iki örnek alanda da *yüksek önemde* bulunmaktadır.
2. Ürgüp için turizm gelişimine en büyük engel, ulaşılabilirliğin yetersizliği gösterilmektedir.
3. Çevresel özellikler içinde, Ürgüp’de *kentsel-doğal sit özelliği ve arazi yapısı*, Side’de ise *iklim, deniz ve arkeolojik sit alanı* önemli olmaktadır.
4. Flora ve fauna gibi ekolojik özelliklerin, ankete katılan gruplar tarafından bilinmediği ya da önem verilmediği gibi bir sonuç çıkmaktadır. Oysa, gerek örnek alanların planlama süreci, gerekse *EBT modelinin içeriği, bölgenin potansiyeli ve kaynaklarının çok iyi bilinmesi gereğini ortaya koymaktadır*. Bu aşama, doğru kararlar verilmesi için ön şartı oluşturmaktadır.
5. EBT modelinin yöntemi ile ortaya çıkan sonuç, her iki bölgenin çevre-turizm dengesine göre aktivitelerin geliştirilmesi ve alan tahsislerinin yapılması için yol gösterici olacaktır.

Her iki örnek alanda da, turizm gelişimine bağlı olarak benzer sorunların ortaya çıktığı; ancak gerek bölgelerin kendine özgü yapıları ve turizm türü nedeniyle sorunların şiddetinin değiştiği, gerekse turizm hareketlerinde önemli rol oynayan iklim ve ulaşım olanakları gibi faktörlerin farklılaşmalara neden olduğu görülmektedir. Her iki örnek alan da, planlı gelişmesi öngörülen ve turizm yatırımları için tahsislerin yapıldığı alanlardır. Ancak, gerekli altyapı oluşmadan *yatak kapasitesinin arttırılmasına yönelik ülke politikasının*, olumsuz sonuçları turizm alanlarına yansımaktadır.

Turizmin bölge kalkınmasına katkısını değerlendirmemiz gerektiğinde, Side’de turist sayısı ve turistlerin konaklama süreleri ile ilişkili olarak *niceliksel* katkının ağırlığından, Ürgüp’de ise, turizmin bölgeye özgü ürünlerin üretiminde yarattığı canlılığa bağlı olarak daha çok *niteliksel* katkının ağırlıklı olduğundan söz edilebilmektedir. Ekonominin turizme bağımlılığı, iki örnek alanda farklılık göstermektedir. Özellikle Side, tümüyle bir turistik yerleşim kimliğindedir, Side antik kenti içindeki alışveriş ve diğer hizmet birimleri de tamamen turizme göre oluşmuştur. Ürgüp’de ise, daha farklı bir yapı söz konusudur ve turizm yanında, tarım, ulaştırma, depolama gibi sektörler bölgenin ekonomisini

oluşturmaktadır. Örnek alanların ortaya koyduğu birbiri ile ilişkili iki önemli sonuç aşağıda yer almaktadır:

- *Gelişmenin hızlı olması, bölge kimliğini yansıtan değer ve ürünlerin de kaybına neden olmaktadır.*
- Buna rağmen, “doğal ve kültürel çevrenin korunması” yönünde, turizm sektörünün konumlandığı bölgeler için daha fazla umut taşınmaktadır.

Bugüne kadar olan gelişmeler, tümüyle turizm sektörüne yoğunlaşan, yatak kapasitesini arttırma yönündeki ülke politikaları ile de hızlı gelişim gösteren turistik bölgelerdeki sorunların daha fazla olduğunu göstermekte, söz konusu bölgeler ve gelecekteki potansiyel bölgeler için bu gerçekleri gözönüne alan yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir.

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

Dünyanın değişen gündeminde, “kalkınma” kavramı yeni içerikler yüklenmekte, geleceğin en önemli endüstrisi olarak görülen “turizm” in kalkınma için öncü sektör olması beklenmektedir. Günümüzde, “kalkınma” kavramı, nicelikten çok nitelik ile açıklanırken, bir yandan globalleşme ve yerelleşme kavramlarının etkileşimi, öte yandan çevreye dayalı bir gelişme süreci ile zenginleşmektedir. İnsan merkezli kalkınmada temel ilke, doğal ve sosyo-kültürel çevrenin devamlılığının sağlanması ve ekonomik aktivitenin insan gelişimine yardımcı olmasıdır. Bu çerçevede, turizm aşağıdaki özellikleri ile kalkınma için umut taşımaktadır:

- Turizmin uluslararası iletişim ve hareketlilik nedeniyle global ölçekte önem kazanması,
- Büyük ölçüde kaynağa dayalı ve yöreye özgü olması nedeniyle yerelliği ön plana çıkarması,
- Bölgenin/yörenin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel kaynaklara dayalı olması nedeniyle sürdürülebilirlik tarafından içerilmesi.

Turizmin, bir bölgenin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerleri tanıtan ve böylelikle temelde bölge yapısı ile en uyumlu kalkınmayı sağlayan sektör olduğu, tezin temel varsayımlarından biri olmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde belirtildiği gibi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ve/veya bölgelerin kalkınma hedeflerinde, öncelikler farklı olmaktadır. Kuramsal çerçeve ve kavramların tartışıldığı ikinci bölüm, aşağıdaki sonuçları ortaya koymaktadır:

- 1) Turizmin başarısının yalnızca gelir ile ölçülemeyeceği, kaynakların devamlılığı için çevrenin emniyet altına alınması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflerinin önemi anlaşılmaktadır.

2) Çevre, az gelişmiş- gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın önünde bir engel olarak görülmektedir. Ancak, turizm sektörünün, *doğal ve kültürel çevrenin varlığı ile doğrudan ilişkili ve kalkınma için bir araç olması*, gelişmekte olan ülke/bölgeler için önemli bir fırsat olmaktadır.

3) Dünyada, turizm hareketlerinin yoğunlukla gelişmiş bölgelerden gelişmekte olan bölgelere doğru yöneldiği ileri sürülmektedir. Bu hareketlilik, yoğunlukla bir ülke sınırları içinde geçerli olmaktadır. *Gelişmiş kentsel alanlardan, gelişmekte olan/ az gelişmiş çevre (karsal ve/veya kıyı alanları) alanlara yönelen tatil turizmi belirgin bir ağırlığa sahiptir.* Ülkelerarası turist akımlarında ise, turizm çekicilikleri, ulaşım ve altyapı olanakları ve sunulan hizmet kalitesi ile ilgili olarak gelişmiş bölgelerin etkinliği görülmektedir. Özellikle tarihi başkentler, sahip oldukları tarihi ve kültürel değerlerle önemli çekicilik odakları olma özelliğini her dönem korumaktadır.

Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelişim Sürecine İlişkin Sonuçlar

1) Akdeniz ülkelerinde, *turizm gelişimi kentleşmeyi de beraberinde getirmiş ve turizm, bölgelerin gelişiminde büyük rol oynamıştır.* Örneğin, İspanya'nın Malaga ve Tenerife bölgeleri, geri kalmış bölge niteliği gösterirken, turizmin etkisiyle gelişmişlik sıralamasında yükselmişlerdir.

2) Akdeniz ülkeleri, özellikle kıyı alanlarının çekiciliği nedeniyle *kıyıya yönelik tatil turizminin yoğunlaşmasına* hedef olmuştur. Mavi Plan'ın eğilim senaryoları, bugün ortaya çıkan çevre problemlerinin gelecekte daha da artacağına işaret etmektedir.

3) Kitle turizmi ile, özellikle belirli dönemlerde belirli alanlarda yoğunlaşmanın ortaya çıkardığı çevre sorunları ve dünyada yeni pazarların açılması, Akdeniz ülkelerinde turizmin durgunlaşmasına neden olmaktadır. Bu süreci aşmak, turizmin alansal ve mevsimlere bağlı yoğunlaşması ve çevre sorunlarına çözüm bulmak için, *alternatif turizm tür ve alanları yaratılması* yönünde çalışmalar başlatılmış ve mevcut turizm alanlarında da kaliteyi yükseltmek hedef olarak belirlenmiştir.

4) Alternatif turizm alanları, bir yandan çevresel problemlere çözüm olurken, öte yandan *turizm talebinin dengeli dağılımına* yardımcı olacaktır. Alternatif turizm türlerinin, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak ele alınması gereği ve az gelişmiş bölgelerin gelişmesi için de umut taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

5) Turizm gelişim sürecine daha önceden girmiş olan gelişmiş Akdeniz ülkelerinin, bugün karşılaştığı sorunların temelinde, turizmin getirdiği ekonomik kazancın, yatırımların yönlendirilmesi ve planlama konularının önünde yer alması, ve *bölge planlama kararlarının ihmal edilmesi* ile özellikle doğal alanların kaybı gösterilmektedir.

Türkiye’de Turizm Gelişim Sürecine İlişkin Sonuçlar

1) Türkiye’de, turizme kaynak oluşturan çekiciliklerin varlığı ve ulusal ekonomiye katkısı, sektörün önemini arttırmıştır. Kalkınma Planlarında, döviz girdisi ile ulusal ekonomiye katkısı üzerinde durulan turizm sektörü, I.Plan döneminden itibaren, *ulaşım ve altyapı olanakları açısından minimum maliyetleri gerektiren bölge ve merkezlerde yoğunlaştırılmıştır.*

2) Gerek doğal ve kültürel çevre değerlerinin korunması, gerekse turizmin sosyal boyutu, çeşitli dönemlerdeki plan kapsamlarına dahil edilmişse de, uygulamada *turizmin niceliksel artış ve ekonomik kazanç yönü ağır basmıştır.*

3) Fiziksel planlama kapsamına giren “*turizmde öncelikli bölgeler*”, kıyıya yönelik tatil turizmini hedef alacak şekilde, ülkenin Ege ve Akdeniz kıyı şeridinde yer almaktadır. 1982 yılı Turizm Teşvik Kanunu’nun getirdiği olanak ve kolaylıklar, turizm yatırımlarında yine *Akdeniz ve Ege kıyıları odaklı* olmak üzere önemli artışlara neden olmuştur.

4) Turizme yönelik fiziksel planlama çalışmalarında, “*birincil çekicilikler*”in, öncelikli turizm alanlarını belirlemede çok da etkin kullanılmadığı görülmektedir. Ancak, öncelikli turizm bölgeleri olarak seçilen Ege ve Akdeniz kıyıları, deniz-kum-güneş ile birlikte tarihi-arkeolojik değerler açısından da zenginliklere sahiptir.

5) Altıncı Beş Yıllık Plan döneminde, AT politikaları ile uyuma yönelik çalışmalar ile birlikte, yeni alternatif turizm türleri ve alanları yaratılması konusu, Türkiye için de gündeme gelmiştir. Böylelikle, *turizmin kıyıya yönelik yoğunluğu dengelenmeye çalışılırken, turizm çekiciliklerine sahip, ama yeterince değerlendirilemeyen iç kesimler ve diğer bölgelerin kalkınmasında turizmin etkinliği sağlanacaktır.*

6) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, turizmle ilgili hedefler ve alternatif politikalara rağmen, 1995 yılında turist gecelemelerinin %86’sı Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgesi’nde toplanmakta ve *Türkiye’ye yönelik talebin, turizm altyapısı ve politikalarına bağlı olarak, belli bölgelerde yoğunlaşmayı arttırarak sürdürdüğü* görülmektedir.

7) Turizm arzının, turizm politikaları ve yatırımları yönlendirme aracı olan turizm teşvik ve kredilerinden etkilendiği bilinmektedir. Bu nedenle, teşvik ve kredilerin ülke genelinde bölgelere dağılımı önemli olmakta, bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ile turizm yatırımları arasındaki ilişki de ortaya çıkmaktadır. *“Kalkınmada Öncelikli Yöreler”*’in turizm teşviklerinden aldığı pay, 1992’den itibaren % 2-4 düzeyindedir ve *turizm yatırım teşviklerinin, gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmaya devam ettiği saptanmıştır.*

8) *Nüfus artışı ve göç oranları, turizm ile nüfus hareketliliği ve yoğunlaşması arasında bir ilişki olduğunu ve turizm bölgelerinin göç çektiğini göstermektedir.*

9) DPT (1997)’nin yaptığı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında, turistik illerin II. ve III. Derecede Gelişmiş İller grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu değerlendirmeler, turizm sektörünün özellikle Akdeniz ve Ege’de yer alan, görece olarak *gelişmiş kıyı illerini tercih ettiği ve bu bölgelerde gelişmeyi hızlandırdığını* göstermektedir.

10) Yedinci Beş Yıllık Plan’da, *turizm sektörünün öncelikli hedefleri, yerel halk ve turistlerin beklentilerini karşılama ve doğal-kültürel değerlerin devamlılığını sağlama şeklinde belirlenmiştir.*

Örnek Alan Araştırmasına İlişkin Sonuçlar

Uluslararası ve ulusal ölçekte inceleme ve bulgular, örnek alanların seçimi ve araştırma kapsamına yol gösterici olmuştur. Türkiye’deki turizm gelişimini temsil eden örnek alanlarda, 7. Plan’da belirtilen, turizm sektörünün öncelikli hedefleri doğrultusunda, turizmin bileşenleri olarak ele alınan farklı grupların, turizm gelişiminden hoşnutlukları sınanmakta ve turizm-kalkınma-çevre ilişkisi irdelenmektedir. Turizmin ülke ekonomisine katkısı, kalkınmada etkin bir sektör olduğunun kanıtıdır. Ancak bu yargının, bölgesel ve yerel düzeyde de kanıtlanması önem taşımaktadır. Bu nedenle, gerek sosyo-ekonomik gerekse çevre ile ilgili veri ve koşulların en iyi tanımlanabileceği ve algılanabileceği yerel ölçekte karşılaştırmalı alan araştırmaları önem kazanmaktadır.

Tezin alan araştırması bölümünde incelenen Side ve Ürgüp’de, başlangıçta ortaya konan varsayımlar sınanmıştır. *Sürdürülebilir kalkınma amacı için, turizm gelişiminin olduğu bölgelerde, yerel halkın bu gelişimi benimsemesi gerektiği vurgulanmaktadır.* Bu varsayıma yönelik bulgular aşağıda belirtilmektedir:

1) Her iki örnek alanda da, turizmin bölgenin gelişiminde etkili olduğu, %90’ın üzerinde bir oranla belirtilmektedir.

2) Bölgede yaşama süresinin uzunluğu ile, yerel halkın bölgeye gelen turisti daha olumlu karşılaması arasında doğru orantılı bir ilişki görülmektedir.

3) Temel gereksinme ve yaşam kalitesinin göstergesi olarak ele alınan altyapı hizmetlerindeki yetersizlik ve turizmin yarattığı çevre sorunlarının, Side'deki turist yoğunluğu nedeniyle, Ürgüp'e göre daha fazla vurgulandığı görülmektedir. Bu, aynı zamanda *turizm gelişiminin hızı ve şekli* ile yarattığı sorunlar arasındaki ilişkiyi de belirginleştirmektedir.

Turizm talebini oluşturan *turistlerle* ilgili kuramsal çerçeveden gelen varsayımların sınanması ile elde edilen bulgular ve örnek alanlardaki turizm türünü belirlemeye yönelik turist profilleri aşağıda belirtilmektedir:

1) Ürgüp'ü ziyaret eden turistlerin, çoğunlukla üniversite mezunu, özel ilgi alanları olan meslek gruplarına mensup, bireysel olarak seyahat eden, kısa süre kalan ve ülkenin diğer bölgelerini de ziyaret etme amacında olan, tercihlerini bölgenin özgünlüğü nedeniyle belirleyenler oldukları saptanmaktadır. Side'de ise, ortalama eğitim düzeyinde, tur ile gelen, en az iki hafta kalan, iklim-deniz-güneş hedefli tatil nedeniyle bölgeyi tercih eden turistlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

2) Turistlerin bulundukları bölgeye ilişkin algılamalarını değerlendirmek amacıyla uygulanan *anlamsal farklılık testi* sonucunda, her iki örnek alan için de ortak olan nitelermeler, "güzel, güvenli, çekici, ucuz ve konuksever" olarak saptanmaktadır. Ürgüp için ayrıca, "sakin ve temiz" nitelermeleri kullanılmıştır. Ancak her iki alan da, gelişmişlik açısından "az gelişmiş" olarak nitelenmektedir. Bu nitelermeye karşılık, turistlere yönelik hizmetler olarak ele alınan, konaklama ve ulaşım olanaklarından hoşnut oldukları, teknik altyapı, turizm aktivite çeşitliliği ve çevresel değerlerin korunması konusunda ise nitelermelerin orta düzeyde kaldığı görülmektedir.

3) Çevresel problemlerin algılanışı, *kalış süresi* ve *geliş şekli* parametreleri ile ilişkilidir. Ürgüp'de kalış sürelerinin kısalığı, çevresel problemleri algılamayı güçleştirmektedir. Side'de ise, çoğunlukla iki hafta kalan turistler, çevresel problemleri yeterince algılayamamaktadırlar.

Turizm yatırımlarını ve konaklama sektörünü temsil eden *turizm yatırımcı/işletmecileri* ile ilgili varsayımlara ilişkin bulgular aşağıda sıralanmaktadır:

- 1) Ürgüp’de anket uygulanan işletmelerin %80’i yerel sermayeye, Side’de ise %60’ı bölge dışı sermayeye aittir.
- 2) Tesis sahibinin bölge dışından olması halinde, istihdam da %95 oranında bölge dışından olmaktadır.
- 3) Bölge dışı sermaye ile kurulan tesisler, çoğunlukla büyük tesislerdir ve daha fazla istihdam kapasitesi yaratmaktadır.
- 4) İstihdam sürekliliği ve bölgesel gelişmeye katkı açısından yıl boyu kullanımı mümkün olan tesislerin oranı, Ürgüp’de %60, Side’de ise %33’tür.
- 5) Yatırım için uygun koşulların olmadığını belirtenlerin tümü, çevresel değerlerin korunması açısından bölgeyi orta ve zayıf olarak nitелеmektedir.

Sürdürülebilir turizmin kaynağını oluşturan çevresel özellikler ile turizm kaynaklarının değerlendirilmesi için yararlanılan EBT modelinin ortaya koyduğu başlıca sonuçlar aşağıdadır:

- 1) Ürgüp’de, doğal çekicilikler, sit özelliği ve arazi yapısı, Side’de ise iklim, deniz, sit özelliği ve doğal çekicilikler gibi *çevresel özelliklerin* tüm denek grupları tarafından en önemli görülen özellikler olduğu saptanmıştır.
- 2) Turizm, her iki örnek alanda da yüksek önemde görülmektedir. Ancak, *turizmin varlığı ve devamı, çevresel özelliklerin korunması ve geliştirilmesine bağlıdır.*

Alan araştırmaları ile elde edilen ortak sonuçlar ise aşağıda sıralanmaktadır:

- 1) Aslında kontrollü ve planlı gelişmesi halinde turizmin, bulunduğu bölgenin *doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin korunması ve sürdürülmesi* açısından diğer bölgelere göre daha fazla umut verdiği görülmektedir.
- 2) Gerek dünya turizm taleplerindeki değişimler, gerekse örnek alan araştırmaları ile ortaya çıkan sonuçlar, *çevreye karşı duyarlılığın* arttığının kanıtıdır. Tüm gruplar tarafından çevresel kaynakların, turizmin devamlılığı için mutlak olduğu anlaşılmıştır. Ancak, turizmin hızlı geliştiği, yoğun turistik alanlarda çevresel kaynaklar üzerindeki baskının sürdüğü görülmektedir.

3) Konunun operasyonel yaklaşım ve çözümlerle ele alınması önem kazanmaktadır. Her iki örnek alanın turizm ve çevresel kaynak ve özelliklerinin saptanması amacıyla kullanılan *EBT modeli yaklaşımı*, bu konuda bir adım olacaktır. Farklı grupların ortak değerlendirmelere ulaşması, örnek alanların potansiyelleri ve gelecekleri ile ilgili *uzlaşımın* sağlandığını göstermektedir. Her iki örnekde de, *sit özelliği* gösteren alanlara, ilk üç sırada yer verilmesi, *turizmin sürdürülebilirliği için bu alanların önemini* vurgulamaktadır.

6.2. Öneriler

Ülke ve bölge düzeyinde turizm politikalarının, belirli alanlarda yoğunlaşma yerine, tüm kaynak ve çekiciliklerin değerlendirilmesi ile, daha dengeli bir turizm dağılımını sağlama yönünde kullanılması gerekmektedir. Turizmin yerel düzeydeki etkileri, bölge, ülke ve dünyadan bağımsız olarak ele alınamaz.

- Uluslararası düzeyde, turizm talebindeki değişimleri, teknolojik, siyasi ve ekonomik değişimleri izlemek,
- Ülke düzeyinde, turizmin kalkınmaya etkisi, mekansal dağılımı, çevre kaynakları ve turizm çekicilikleri ile turizm için gerekli altyapı donanımının dağılımı konularında çalışmalar yapmak ve kararlar üretmek,
- Bölgesel ölçekte, çevresel kaynak ve turizm çekiciliklerinin dağılımını, etki alanları, alan kullanımları ve gelişme stratejilerini belirlemek,
- Yerel ölçekte, yerel kaynak ve potansiyeli koruyarak, gelişme yönünde kullanmak, bileşenlerin gelişim süreçlerine yaklaşımını değerlendirmek ve katılımını sağlamak, önemli adımlar olmaktadır.

• Doğal ve tarihi-kültürel kaynak ve çekicilikler açısından öneriler

1) Çevre ile ilgili kararlarda, üst ölçekte kaynak envanterinin ötesinde, *özelden* (yerelden) *genele* (bölge-ülke) ulaşan ve birbirini sürekli olarak besleyen bir sistemin gerekliliği esastır.

2) Doğal çevre özelliklerinin, *doğa koruma alanları* olarak korunması konusunda çalışmalar artırılmalıdır. Çünkü ekosistemin varlığı ve çeşitliliğinin devamı için, bu tür alanların korunması esastır. Ayrıca, birçok gelişmiş ülkede olduğu gibi, az gelişmiş

ülkelerde de doğa koruma alanları, turizm için önemli potansiyeller olarak değerlendirilmektedir.

3) Türkiye’de zenginlik oluşturan tarihi-kültürel-arkeolojik alanların korunması, yapılaşmaya açılmasının önlenmesi esastır. Ziyaretçi sayısının artması ile taşıma kapasitelerinin aşılması ve ören yerlerinin zarar görmesine karşı, *alternatif yeni ören yerlerinin hizmete açılması* ve tur güzergahlarının aşırı yoğunlaşmayı önleyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

4) Turizm bölgelerinde, çevresel özelliklerin nitelik ve yoğunluğuna göre bölgeleme yapılması, bu çerçevede alan kullanımı ve fonksiyonların belirlenmesi gerekmektedir. Bölgenin özelliklerine göre belirlenen aktivitelerin *çevresel etkileri* değerlendirilmelidir. Çevresel özellikler ve çevresel etki düzeyi en düşük alanlar, turizm aktivitelerinin yoğunlaşacağı alanlar olacaktır.

• **Planlama, kurumsal ve yönetsel yapı açısından öneriler**

1) Kapadokya planlama süreci, bölgenin doğal ve kültürel potansiyelinin yeterince değerlendirilmediği görüşünü destekler niteliktedir. Benzer şekilde, birçok turizm bölgemizde turizm yatırımlarının yönlendirilmesi için konaklama tesislerinin yer seçiminden öteye gidemeyen bir planlama içeriği izlenmektedir. Ayrıca, gerek planlama gerekse turizm konusunun çok sayıda kurumun yetki alanını oluşturması da uygulamada problemler yaratan önemli bir noktadır. 7. Planın hedefleri arasında yer alan, turizmle ilgili yasal süreçlerin, uzun dönemde gelişmeyi hedefleyecek şekilde, fakat kısa sürede ele alınması gerekmektedir.

2) Aslında, turizm sektörünün çok boyutlu ve diğer sektörleri de ilgilendiren içeriği ile planlamaya yaklaşılması esastır. Turizmden gelir elde eden, önemli Akdeniz ülkelerinin gelişme süreçlerinde bölge planlamayı ihmal etmenin olumsuzluklarını yaşadıkları görülmüştür. *Bölgesel ölçekte planlama*, hem dengeli bir turizm gelişiminin sağlanması ve kıyılardaki yoğunlaşmaya alternatif çözümler bulunabilmesi açısından önem taşımakta, hem de her bölgenin kendine özgü değerleri ile ele alınması ve çevresel kaynakların kaybının önlenmesi için umut taşımaktadır.

3) Turizm alanlarında, gelişme ve koruma arasındaki dengenin kurulması önemli olmaktadır. Zaten varolan doğal, tarihi ve kültürel kaynak ve çekiciliklerin turizm amacıyla kullanımı, tümüyle *koruma-kullanma dengesini* içeren bir yaklaşım ve organizasyon ile mümkün olabilir. Turistik çekicilikleri oluşturan çevresel kaynakların korunması ve

geliştirilmesi ile ilgili hiçbir çaba olmaksızın, yatak kapasitesinin artırılması, turizmin geleceğini inkar etmektir ve gerçekçi değildir. *Turizm-çevre* ya da *koruma-kullanma dengesi*, turizm potansiyeli ve çevresel kaynakların saptanmasından sonra, sürekli bir izleme sürecini içermelidir. Bu konuda *gelişen teknoloji*, planlama alanına yeni olanaklar sunmaktadır.

4) Planlı ve sağlıklı bir turizm gelişimi konusundaki önemli eksikliklerden biri de eğitilmiş işgücü eksikliğidir. Bu konuyu iki ayrı alanda ele almak gerekmektedir. Birincisi, *acentaların turizm politikaları* nedeniyle, genellikle bölgelerin tarihi, kültürel ve doğal değerlerini tanıttak rehberlik hizmetlerinin bölge turizmini geliştirici yönde ele alınmamasıdır. İkincisi ise, turizm gelişimi ve kaynakların korunması ile doğrudan ilişkili olan yerel yönetimlerin bünyelerindeki teknik kadroların yetersizliğidir. Planlama ile ilgili uzman teknik kadronun yanısıra, turizm gelişiminde potansiyel sahibi bölgelerdeki belediyelerin turizm sorunlarına çözüm üretecek eğitilmiş personelin bulunduğu birimlere de gereksinim vardır.

• Turizm gelişimi ve sosyo-ekonomik gelişme açısından öneriler

1) Turistik bölge olma potansiyeline sahip bölgelerin, uluslararası turizm için mutlaka havayolu ile *ulaşılabilir* olması, *birincil çekicilikler* yanında, *konaklama* ve *hizmet kalitesini* sağlaması gerekmektedir. Bölgenin yakın çevresinin, turistik çekicilikler açısından zenginliği, bölgede konaklama süresini arttıracak bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

2) Bölge ekonomisinin turizme bağımlılığı, turizm gelişimini de etkilemektedir. Side, buna bir örnektir ve hızlı gelişim gösterirken, bölge halkı ile birlikte bölge dışından da işgücüne istihdam olanağı yaratmıştır. Bölge ekonomisi için önemli olan *turizm işgücü*, mevsimsel niteliği ile sorun olmaktadır. Bunun için, turistik bölgelerin turizm sezonlarını uzatma çabalarına girdikleri görülmektedir. Akdeniz iklimine sahip kıyı bölgelerinde, turizm sezonu 8 aya kadar çıkmakta ve 3.yaş turizmi hedeflenmektedir. İç kesimdeki alanlarda, turizmin bölge ekonomisine katkısını arttırmak, özellikle işgücünün mevsime bağlı olmasını önlemek için, *kış turizminin geliştirilmesi* konusunda çalışmalar önem kazanmaktadır. Ayrıca, yöre halkının turizmde istihdamı için, eğitim programları geliştirilmesi, turizmin sürdürülebilirliği için önemli bir girdi olacaktır.

3) Büyük sermayenin yatırımları ile büyük işletmelerin yoğunlaştığı turistik bölgelerde, yerel sermayenin turizm yatırımlarında etkin olamadığı ve çoğunlukla küçük işletmeler şeklinde turizm sektöründe yer aldıkları görülmektedir. *Yerel halkın turizm yatırımlarına yönelmesi*, birikimin bölge içinde kalması olasılığını güçlendirmektedir. Büyük işletmelerin, turistlerin aradıkları hizmet kalitesini, donatı ve aktivite çeşitliliğini sunabilme kapasitesinin daha fazla olduğu düşünülür. Ancak, yöre halkının da hizmet kalitesi ile birlikte, *yörenin özgün niteliklerini* turizmin hizmetine sunma olanağı vardır. Kültürlerarası iletişimi hedefleyen turizm eylemlerinde, bir bölgenin kendi kimliği ile ortaya çıkması beklenmelidir.

4) Turizm bölgelerinde, planlama sürecine *turizm bileşenleri olarak kabul edilen grupların katılımı ve beklentileri arasında ortaklıkların bulunması, sürdürülebilir turizmin değişmez koşulu olacaktır*. Bu çerçevede, “sürdürülebilir kalkınma”, bir bölge ya da yörenin yerel potansiyel ve kaynakları ile, gelişme hedeflerinin optimizasyonuna dayalı olmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKOĞLU,T., (1965),** Turizm Gerçeklerimiz, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara.
- AMOS, O.M., (1995),** Secular Seasons: Long-Run Trends in Spatial- Temporal Socio-Economic Behavior, Journal of RSAI 74:2, pp.187-204.
- ANATOLIA, (1990),** Kapadokya'nın Koruma, Geliştirme ve Tanıtması- Workshop Sonuç Raporu, Sayı:6-7, Haziran-Temmuz 1990, s.39-45.
- ANTALYA İL TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ, (1996),** Antalya İli Turizm Envanteri, Antalya.
- ANTİK SİDE KENTİ ARKEOLOJİK SİT ALANI KORUMA AMAÇLI REVİZYON İMAR PLANI İMAR YÖNETMELİĞİ VE AÇIKLAMA RAPORU, (1993),** Kale Ltd.Şti., Ankara.
- ARCHER, B.H., (1982),** The Value of Multipliers and Their Policy Implications, Tourism Management 3, pp.236-241.
- ASHFORD, N ve AYERS, C., (1985),** Policy Issues for Consideration in Transferring Technology to Developing Countries, Ecology Law Quarterly, Vol.12.,pp.871-904.
- ASHWORTH, G., (1990),** Tourism Policy and Planning for Urban Quality, 30th RSA European Congress, İstanbul.
- ASHWORTH, G., (1994),** Tourism Development: Some Thoughts on the Reconciliation of Production and Resource Systems, 34.ERSA Congress, 23-26 August 1994, Groningen.
- ASHWORTH, G. ve STABLER, M.J., (1988),** Tourism Development Planning in Languedoc: Le Mission Impossible?, Marketing in the Tourism Industry, Ed. G.Ashworth & B.Goodall, Routledge, pp.187-197.
- ATAÇ-RÖŞH, İ., (1991),** An Analysis of the Regional Economic Impacts of Tourism: Lake Van, International Symposium on Architecture of Tourism in the Mediterranean, pp.79-97.
- ATALIK, G., (1990),** Some Effects of Regional Differentiation on Integration in the European Community, Papers of RSA, Vol.69, pp.11-19.
- ATALIK, G. ve GEZİCİ, F., (1995),** Tourism Development Process in Turkey and Its Effects on Regional Differentiation, 35.European RSA Congress, 22-25 August 1995, Odense, Denmark.

- ATALIK, G. ve GEZİCİ, F., (1994),** Çevre Duyarlı Planlama Kapsamında Turizm Eylemlerinin Değerlendirilmesi, 4.Ulusal Bölge Bilimi /Planlama Kongresi, Bildiriler Kitabı, 16-17 Haziran 1994, Trabzon, s.446-463.
- ATALIK, G. ve diğ., (1994),** Ekolojik Dengenin Korunması ve Sürdürülmesi Açısından Kentsel Sistemlerin Planlanması, TÜBİTAK-DEBAG/127G, İstanbul.
- ATALIK, G. ve diğ., (1992),** Ekolojik Dengenin Korunması ve Sürdürülmesi Açısından Kentsel Sistemlerin Planlanması, TÜBİTAK-DEBÇAĞ/152G, İstanbul.
- ATALIK, G. ve LEVENT, T.B., (1995),** Sürdürülebilir Kalkınma/Kentleşme İki kilemlerine İlişkin Görüşler, Türkiye'de 17. Dünya Şehircilik Günü Kolokyum, 4-5-6 Kasım 1993, Kent ve Çevre- Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, MSÜ, İstanbul, s.34-48.
- ATALIK, G.,(1989),** Bölge Planlamasına Giriş, İ.T.Ü.Matbaası, Gümüşsuyu.
- ATALIK, G., (1968),** Türkiye'de Kalkış Aşaması Ön Şartlarının Hazırlanması Bakımından Şehirleşme Olgusu ve Planlaması için Kriterler, Doçentlik Tezi, İ.T.Ü., Gümüşsuyu.
- BALCHIN, P.N. ve BULL, G. H., (1987),** Regional and Urban Economics, Harper&Row Publishers, London.
- BERNIER,E.T. ve CUADRADO ROURA, J., (1990),** Effects of the New Tourist Patterns on Land Occupancy, 30th European RSA Congress, İstanbul.
- BIEHL, D., (1991),** The Role of Infrastructure in Regional Development, in Infrastructure and Regional Development, ed. Vickerman, R.W., European Research in Regional Science:1, pp.9-35.
- BLACK, D., (1996),** The Development of the Glasgow City Health Plan, Our Cities, Our Future: Policies and Action Plans for Health and Sustainable Development, OECD,WHO, Madrid, pp.89-97.
- BLASCO, F. ve diğ., (1993),** Tourism, Environment and Labour Market: Some Consideration on Peripheral Insertion of the Valencian Economy, Seminario Internazionale 1992 e Periferie D'Europa, Lecce 14-19 Gennaio 1993.
- BOO, E. (1990),** Ecotourism: The Potentials and Pitfalls, Vol.1, World Wildlife Fund, Washington D.C.
- BOSSELMAN, F., (1978),** In the Wake of the Tourist: Managing Special Places in Eight Countries, Washington D.C., The Conservation Foundation.
- BRIASSOULIS, H. ve VAN DER STRAATEN, J., (1992),** Tourism and the Environment: An Overview, Tourism and the Environment, Kluwer Academic Publishers, London, pp.1-10.
- BRITTON, S. ve CLARK, W.C., (1987),** Ambiguous Alternative:Tourism in Small Developing Countries, Fiji: University of South Pacific.

- BURKART, A.J. ve MEDLIK, S., (1981),** Tourism: Past, Present and Future, Heinemann Professional Publishing.
- BUTLER, R.W., (1980),** The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolutions Implications for Management of Resources, Canadian Geographer, 24,1.
- CATER, E. ve GOODALL, B., (1992),** Must Tourism Destroy Its Resource Base?, Manninon, A.M. & Bowlby, S.R.(eds), Environmental Issues in 1990s, John Wiley&Sons, pp.309-323.
- CAVACO, C., (1995),** Tourism in Portugal: Diversity, Diffusion, and Regional and Local Development, TEGS, Vol.86, No:1, pp.64-71.
- CHATTERJİ, M., (1988),** The Future of Regional Science, 28.European Congress of RSA, Stockholm.
- CHOTIS,G. ve COCCOSSIS, H., (1990),** Tourist Development and Environmental Protection in Greece, 30th European RSA Congress, İstanbul, 28-31 August 1990.
- COCCOSSIS, H. ve PARPAIRIS, A., (1992),** Tourism and the Environment: Some Observations on the Concept of Carrying Capacity, Tourism and the Environment, Kluwer Academic Publishers, London, pp.1,10.
- COHEN, B.R., (1981),** The New International Division of Labour, Multinational Corporations and Urban Hierarchy in Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society, Methuen, London, pp.287-315.
- COMMISSION OF EC,(1986),** The Tourism Sector in the Community, Luxembourg.
- COMMISSION OF EC,(1992),** Towards Sustainability, A European Community Programme of Policy and Action in the relation to the Environment and Sustainable Development, Vol 2, Brussels.
- COOKE, K., (1982),** Guidelines for Socially Appropriate Tourism Development in British Columbia, Journal of Travel Research, Summer, pp.22-28.
- COOPER, C. ve diğ., (1989),** Development Studies Revisited, Twenty-five Years of the Journal of Development Studies.
- ÇEVRE BAKANLIĞI, (1992),** Özel Çevre Koruma Bölgeleri, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- ÇUBUK, M., (1980),** Turizmin Dinlenme-Eğlenme ve Boş Zamanları Değerlendirme ile Bütünleşmesi, Yeniden Tanım Denemesi ve Turizm Planlamasında Sistemli Bir Yaklaşım, MSÜ, Doktora Tezi, İstanbul.
- ÇUBUK, M. v.d., (1996),** Sürdürülebilir Turizm Çerçevesinde Side ve Çevresi Turizm Gelişim Projesine Retrospektif Bir Bakış, Sürdürülebilir Turizm: Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Alanya,7-8-9 Kasım 1995, MSÜ, İstanbul, s.217-230.

- DE KADT, E., (1979),** Tourism Passport to Development? Perspectives on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries, Oxford University Press.
- DOWLING, R., (1993),** An Environmentally-based Planning Model for Regional Tourism Development, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.1, No:1, pp.17-37.
- DPT, (1997),** İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Yay. No:2466, Aralık 1996.
- DPT, (1995),** İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Nisan 1995, Ankara.
- DPT, (1993),** Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-94), 1993 Yılı Yatırım Programı, Ankara.
- DPT, (1963,1967,1973,1979,1984,1989,1996),** Beş Yıllık Kalkınma Planları, Ankara.
- DPT, (1970),** Turizm Sektörünün Kalkınmamıza Etkisi (Özet), A.N.Ölçen, Ankara.
- DUNFORD, M. ve KAFKALAS, G., (1992),** The Global-local Interplay, Corporate Geographies and Spatial Development Strategies in Europe, in Cities and Regions in the New Europe, Belhaven Press, London, pp.3-38.
- EADINGTON, W.R. ve REDMAN, M., (1991),** Economics and Tourism, *Annals of Tourism Research*, Vol.18, pp.41-56.
- EASTWOOD, D. ve POLLARD, J.,(1994),** Environmental Planning for Tourism Success? A Case Study of Marbella-Spain, 8th AESOP Congress, 24-27 August 1994, İstanbul.
- ERAVŞAR, O., (1996),** Kapadokya'da Yerleşim Alanları ve Sorunları, Kapadokya Vakfı Yayınları, Nevşehir.
- ERAYDIN, A., (1995),** Değişen Mekansal Paradigmalar Kapsamında Bölge, 5.Ulusal Bölge Bilimi/ Planlama Kongresi, 22-24 Haziran 1995, Ankara.
- ERKAN, H., (1993),** Bilgi Toplumunda Kuruluş Yeri Teorilerinde Yeni Yöntemler, 3.Ulusal Bölge Bilimi/Planlama Kongresi, Haziran 1993, İstanbul.
- FARRELL, B.H. ve MC LELLAN, R.W., (1987),** Tourism and Physical Environment Research, *Annals of Tourism Research*, Vol.14., pp.1-16.
- FARRELL, B.H. ve RUNYAN, D., (1991),** Ecology and Tourism, *Annals of Tourism Research*, Vol.18., pp.26-40.
- FRIEDMANN, J., (1973),** Urbanization, Planning and National Development, Sage Publ., London.

- GEARING, C.E. ve diğ., (1972),** Turistik Yatırımlardaki Kriter Seçimi ve Uygulaması, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Çalışmaları, Ankara.
- GEZİCİ, F., (1996),** Bölgesel Gelişmede Sürükleyici Bir Sektör Olarak Turizmin Değerlendirilmesi, 6.Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, 17-18 Ekim 1996, Ankara.
- GLASSON, J., (1974),** An Introduction to Regional Planning, Hutchinson of London.
- GLICK, D.,(1991),** Tourism in Greater Yellowstone: Maximizing the Good, Minimizing the Bad, Eliminating the Ugly, Nature Tourism, Ed. T.Wheelan, President National Audubon Society, Island Press, Washington D.C.,California, pp.58-74.
- GOULET, D., (1992),** Development: Creator and Destroyer of Values, World Development, Vol.20, No:3, pp.467-475.
- GÖKDENİZ, A., (1994),** Dünyadaki Yeni Yapısal Değişikliklerin Uluslararası Turizm Hareketlerine Yansıması ve Türkiye, Turizm Yıllığı 94, Turizm Kalkınma Bankası, s.109-124.
- GÖYMEN, K., (1993),** The Role of the State in Tourism Development, The Turkish Case, Roundtable on Tourism Development and the Role of the State, 10.General Assembly, Bali, Indonesia,30 Sept-9 Oct.1993, WTO.
- HANCOCK, T., (1996),** Planning and Creating Healthy and Sustainable Cities: The challenge for the 21st century, Our Cities, Our Future: Policies and Action Plans for Health and Sustainable Development, OECD,WHO, Madrid, pp.65-88.
- HANSEN, N., (1995),** Addressing Regional Disparity and Equity Objectives Through Regional Policies: A Sceptical Perspective, Papers in Regional Science, Journal of RSAI 74, 2: 89-104.
- HAZİNE VE DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, (1995),** Ankara.
- HENDERSON, D.M., (1976),** The Economic Impact of Tourism in Edinburgh and the Lothian Region, Edinburgh, Tourism and Recreation Research Unit.
- HIRSCHMAN, A.O., (1965),** The Strategy of Economic Development, New Heaven and London, Yale University Press.
- HOLLOWAY, J.C., (1992),** Travel and Tourism, Mac Millan Press.
- HUDMAN, L.E., (1991),** Turizmin Rolü ve Çevre Sorunları ile Gelecekteki Olası Etkiler Yaklaşımı, Turizmde Seçme Makaleler:16, Özel Sayı: Turizm ve Çevre, TUGEV, No:24, Aralık 1992, İstanbul, s. 25-42.
- ILLERIS, S., (1993),** An Inductive Theory of Regional Development, Papers in Regional Science, Journal of RSAI 72, 2: 113-134.

- INSKEEP, E., (1991)**, Tourism Planning- An Integrated and Sustainable Development Approach, VNR Tourism and Commercial Recreation Series, New York.
- INSKEEP, E., (1993)**, Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners, Roundtable on Planning for Sustainable Tourism Development, 10.General Assembly, Bali, Indonesia, 30 Sept-9 Oct. 1993, WTO, pp.3-7.
- ISARD, W., (1961)**, Regional Economic Planning, OECD, Paris.
- ISARD, W., (1975)**, Introduction to Regional Science, Prentice- Hall Inc., New Jersey, pp.32-50.
- ISO, (1988)**, Türkiye GSYİH'nın İller İtibariyle Dağılımı, 1979-86, Mayıs 1988.
- İÇÖZ, O., (1994)**, Çevre Sorunları Turizmi Tehdit Ediyor mu?, Anatolia, Ocak-Haziran 94, s.18-22.
- İKV, (1991)**, Avrupa Topluluğu'nun Turizm Politikası, İstanbul.
- İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI, (1964)**, Turizm: Öncelik Bölgelerinde Turist Eğilimleri ve Turistik Yatırımların Dağılımı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Bölge Planlama Dairesi, Ankara.
- İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI, (1967)**, Turizm: Eğilimleri ve Konaklama Tesisleri ile İlgili Bazı Tavsiyeler, Planlama Genel Müdürlüğü, Bölge Planlama Dairesi, Ankara.
- İPEK YOLU, (1993)**, Türk Turizmi Artık; Deniz, Kum ve Güneşi Aşıyor, Sayı:3, T.C. Turizm Bakanlığı, s.18-21.
- İPEK YOLU, (1994a)**, Çevre Boyutlu Turizm için Yeni Altyapı Projeleri, sayı:6, s.16-17.
- İPEK YOLU, (1994b)**, Ulusal Çevre Politikamız, Sayı:4, s.36-40.
- JAFARI, J., (1993)**, Cultural Tourism and Regional Development, Annals of Tourism Research, Vol.20, pp.576-577.
- KILINÇASLAN, İ., (1995)**, Çevre Koruma ve Turistik Gelişme İkilemi, 19.Dünya Şehircilik Günü Kolokyum- Sürdürülebilir Turizm, 7-8 Kasım 1995, Alanya, s.179-183.
- KONSOLAS,N. ve ZACHARATOS,G., (1990)**, Regionalization of Tourism Activity in Greece: Problems and Policies", 30th RSA Congress, İstanbul, 28-31 August 1990.
- KORÇA, P., (1994)**, Halkın Turizmin Çevresel Etkilerini Algılaması ve Değerlendirmesi, TUGEY Yayını No:31, Mayıs 1994, İstanbul.

- KORÇA, P., (1992),** Environmental Consequences of Tourism Development on the Turkish Coastline, Architecture of Soft Tourism, Proceedings, Yıldız University, Karadeniz Technical University, pp.43-53.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, (1988),** Bir Yörenin Turizm İmkanlarının Değerlendirilmesi için Rehber, Turizm Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Yay. No:1988/5, Ankara.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, (1985),** Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Turizm, Ankara.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, (1982),** On iki Öncelikli Yerleşim Merkezi, Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Yay. No: 1982/9.
- LAWRENCE, R.J., (1996),** Urban Environment, Health and the Economy, Our Cities, Our Future: Policies and Action Plans for Health and Sustainable Development, OECD,WHO, Madrid, pp.38-64.
- LEA, J., (1991),** Tourism and Development in the Third World, Routledge:London.
- LEONTIDOU, L., (1991),** Greece: Prospects and Contradictions of Tourism in the 1980s , Tourism and Economic Development- Western Experiences, Ed. A.Williams & G.Shaw, Belhaven Press, London, pp.84-106.
- LEVEN, C.L., (1985),** Regional Development Analysis and Policy, Journal of RSAI, Vol.25, No:4, pp. 569-592.
- LOUKISSAS, P.J., (1982),** Tourism's Regional Development Impacts, A Comparative Analysis of the Greek Islands, Annals of Tourism Research, Vol.9, No:4, pp.523-541.
- MAILLET, J., (1983),** İktisadi Olayların Evrimi-18.YY.dan Bugüne, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MANAVGAT SANAYİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ, (1995),** Manavgat Sosyo-Ekonomik Rapor, Derleyen:İ.Serdar Tetik, Antalya.
- MARCHENA GOMEZ, M.J., (1995),** New Tourism Trends and the Future of Mediterranean Europe, TESS, Vol.86, No:1, pp.21-31.
- MARSHALL, J.N. ve WOOD, P.A., (1992),** The Role of Services in Urban and Regional Development: Recent Debates and New Directions, Environment and Planning A 24, pp.1255-1270.
- MATHIESON, A. ve WALL,G., (1982),** Tourism: Economic, Physical and Social Impacts, New York:Longman.
- MEADOWS, D.H., vd., (1972),** Limits to Growth, Universe Books, New York.

- MINISTRY OF ENVIRONMENT, (1992)**, United Nations Conference on Environment and Development, Turkey: National Report to UNCED 1992.
- MINISTRY OF TOURISM AND INFORMATION, (1980)**, **Tourism Planning in Turkey**, March 1990, Ankara.
- MİMARLAR ODASI ANTALYA ŞUBESİ, (1996)**, Antalya Kıyı Yerleşmeleri, Planlama, Yapılanma, Kullanma ve Sorunları, Antalya.
- MONTANARI, A., (1995)**, Tourism and Environment: Limitations and Contradictions in the EC's Mediterranean Region, TESS, Vol.86, No:1, pp.32-41.
- MULLER, K.H., (1989)**, Method of Measuring Market Volume and Market Shares in European Tourism, Tourism Management Handbook, Prentice Hall, London.
- MURPHY, P.E., (1985)**, Tourism-A Community Approach, Routledge: New York and London.
- MURRAY, R., (1992)**, Europe and New Regionalism, Dunford,M.&Kafkalas,G.(ed), Cities and Regions in the New Europe, Belhaven Press, London, pp.299-308.
- MYRDAL, G., (1972)**, Economic Theory and Under-developed Regions, Methuen, London.
- NELSON, J.G., (1993)**, An Introduction to Tourism and Sustainable Development with Special Reference to Monitoring, Nelson & Butler&Wall (eds), Tourism and Sustainable Development: Monitoring, Planning, Managing, Heritage Resources Centre Joint Publication, Number 1, University of Waterloo, pp.1-25.
- NIJKAMP, P., (1989)**, Spatial Developments in the United States of Europe: Glorious Victories or Ignominious Defeats?, Papers of RSA:Vol.69, 1-10.
- NIJKAMP,P. ve VAN DEN BERGH, J., (1990)**, Sustainable Economic Development in Regional Systems, 30th European RSA Congress, İstanbul.
- OECD, (1974)**, Government Policy in the Development of Tourism, Paris:OECD.
- OECD, (1980)**, The Impact of Tourism on the Environment, General Report, Paris.
- OECD, (1994)**, Tourism Policy and International Tourism in OECD Countries, 1991-92, Special Feature: Tourism Strategies and Rural Development.
- OLALI, H., (1984)**, Turizm Politikası ve Planlaması, Turizm Nedir?, Turizm Bankası, Araştırma ve Eğitim Başkanlığı, İnceleme/Araştırma Dizisi:1, Ankara, s.87-104
- ÖZEL ÇEVRE KORUMA, (1992)**, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, , Sayı:4, Ağustos 1992.
- PEARCE, D., (1989)**, Tourist Development, London: Longman.

- PEARCE,D., (1992),** Tourism Alternatives, Potentials and Problems in the Development of Tourism, Smith & Eadington (eds), University of Pensilvanya Press, Philedelphia, pp.15-30.
- RICHARDSON, H.W. ve TOWNROE, P.M., (1986),** Regional Policies in Developing Countries, Nijkamp,P.(ed), Handbook of Regional and Urban Economics, Volume I, Elsevier Science Publishers B.V., pp.647-678.
- RICHARDSON,H.W., (1973),**Regional Growth Theory, Mac Millan Press, London.
- ROSTOW, W.W., (1961),** The Stages of Economic Growth, Cambridge.
- RYAN, C., (1995),** Researching Tourist Satisfaction, Issues- Concepts- Problems, Routkedge, London.
- RYEL, R. ve GRASSE,T., (1991),** Marketing Ecotourism: Attracting the Elusive Ecotourist, Nature Tourism, Ed. T.Whelan, President National Audubon Society, Island Press, Washington D.C.,California, pp.164-186.
- SAĞCAN, M., (1985),** Turizm- Çevre İlişkileri ve Turizm Kaynaklarının Korunması, Turizm Yıllığı, Turizm Bankası, s.129-138.
- SAĞDIÇ, O., (1994),** Kapadokya Komple Gezi Rehberi, Kapadokya Turizm Geliştirme ve Tanıtma Vakfı, Ankara.
- SANT, M., (1987),** Regional Disparities, London: Mac millan.
- SECALL, R.E., (1990),** The Spatial and Demographic Influence of Tourism on the Spanish Mediterranean Coastline, 30.European Congress of RSA, İstanbul.
- SMITH, S.L.J., (1989),** Tourism Analysis- A Handbook, Longman Scientific&Technical, New York.
- SOYKAN, F.B., (1993),** Bazı Turistik Göstergelere Göre Türkiye’de Turizmin Coğrafi Dağılımı ve Aylar İtibariyle Özellikleri, Turizm İl Yıllığı, TKB, s. 52-72.
- STÖHR, W.B.,(1987),** Regional Economic Development and The World Crisis, International Social Science Review,112, pp.187-197.
- SUAREZ VILLA, L. ve CUADRADO ROURA, J.R., (1993),** Regional Economic Integration and the Evaluation of Disparities, Papers in Regional Science: Journal of RSAI 72, 4: 369-387.
- TATİL, (1994),** Hedefimiz Sezonu 12 Aya Yaymak, Temmuz- Ağustos, Sayı:22, s.10-12.
- TÇSV, (1990),** Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, 29-30 Kasım 1989, Ankara.
- TÇSV, (1991),** Ortak Geleceğimiz, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Oxford University Press, Ekim 1991.

- TÇSV, (1996),** Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları, Gülün Egeli, Yay. No:114, Ankara.
- TEKELİ, İ., (1976),** "Ekonomik Büyümenin Bölgelerarasında Farklılaşması", Şehircilik Enstitüsü Dergisi, 11.Sayı, s.2-20.
- THE BLUE PLAN, (1989),** Futures for the Mediterranean Basin, Grenon,M &Batisse,M. (eds), Oxford University Press.
- THIRWALL, A.P., (1989),** Growth and Development, with Special Reference to Developing Economies, London, Mac Millan Education.
- TMMOB ŞPO, (1996),** Planlı Gözüyle Kalkınma, Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi, Ankara.
- TOWNSEND, A., (1992),** New Directions in the Growth of Tourism Employment: Propositions of the 1980s, Environment and Planning A 14, pp.821-832.
- T.R.MINISTRY OF CULTURE and TOURISM (1988),** National Tourism Policy, Part:1, October 1988, Ankara.
- TRASK, H., (1986),** Tourism and the Condition of the Native People, Third World People and Tourism- Approaches to a Dialogue, Ecumenical Coalition on Third World Tourism, pp.34-39.
- TSARTAS, P., (1992),** Socio-economic Impacts of Tourism on Two Greek Isles, Annals of Tourism Research, Vol.19, pp.516-533.
- TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI ve İLLER BANKASI ,(1968),** Side Uluslararası Turizm Planlama Yarışması, Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI ve ILO, (1994),** Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması-1993, Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI, (1996a),** Turizm İstatistikleri- Geçici Veriler, Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Değerlendirme Daire Başkanlığı .
- TURİZM BAKANLIĞI, (1996b),** (1963-1996), Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI, (1996c),** Konaklama İstatistikleri Bülteni, Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI, (1995a),** Turizm İstatistikleri Bülteni, Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI, (1995b),** Türkiye'de Turizm Yatırım Olanakları ve Yatırım Süreci, Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Yatırımları Yönlendirme Dairesi Başkanlığı.
- TURİZM BAKANLIĞI, (1995c),** İlan Edilen Turizm Merkez ve Bölgeleri, Yayınlanmamış Rapor.
- TURİZM BAKANLIĞI, (1995d),** Kapadokya ve Turizm, Yayınlanmamış Rapor.

TURİZM BAKANLIĞI (1994a), Turizm İstatistikleri Bülteni, Yay. No: 1995/4, Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI (1994b), Konaklama İstatistikleri Bülteni, Yay. No: 1995/2, Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI (1994c), Alternatif Turizmin Yönetmel Boyutu, Selçuk Yalçındağ, Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI (1994d), Nevşehir İli Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı, Nevşehir Valiliği, Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI (1993a), Turizm Bakanlığı 30 yaşında, (1963-1993), Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI (1993b), Yayla, Dağ- Doğa Yürüyüşü ve Kış Sporları Merkezlerinde Kamu Yönetimi Örgütlenmesi Araştırma Projesi raporu, S.Yalçındağ& Z. Çoker, Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI (1991a), Turizm İstatistikleri Bülteni, Ankara.

TURİZM BAKANLIĞI, (1991b), Konaklama İstatistikleri Bülteni, Ankara.

TURİZM BANKASI (1986a), Turizm Bankası Bülteni, Sayı 11, Nisan 1986.

TURİZM BANKASI (1986b), Kapadokya Turizm Yatırım Alanları, Ankara.

TURİZM BANKASI (1986c), Antalya Turizm Yatırım Alanları, Ankara.

TURİZM DÜNYASI (1994), Türk Turizmi Artık Sezonluk Olmamalı, Sayı:55, Nisan-Mayıs 94.

TÜRKAY, M., (1995), Gelişme İktisadının Gelişmesi, Gelişme İktisadı/ Kuram-Eleştiri-Yorum, Ed. T.İşgüden, F.Ercan, M.Türkay, Beta Basım Yayım-Dağıtım A.Ş., İstanbul, s.167-202.

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI (TKB), (1995), Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmeler ve Türkiye’de Kalkınma Bankasının Rolü, A.Ayözcan&O.Önen, Araştırma ve Planlama Müd., Ankara.

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI, (1991), Turizm Kredileri, İlke ve Şartları, Ankara.

TÜRSAB, (1985)

2634 SAYILI TURİZMİ TEŞVİK KANUNU, 1982.

TYD, (1990), Avrupa Turizminde Tek Pazar 1992 ve Türk Turizmüne Etkileri, 21 Mart 1990, TYD Sempozyumu, İstanbul.

UNITED NATIONS, (1966), Regional Physical Planning, Economic Commisison for Europe, New York.

- URRY, J., (1987),** Some Social and Spatial Aspects of Services, Society and Space 5, pp.5-26.
- VALENTINE, P.S., (1993),** Ecotourism and Nature Conservation: A Definition with Some Recent Developments in Micronesia, Tourism Management, April 1993, pp.107-115.
- VALENZUELA, M., (1991),** Spain: The Phenomenon of Mass Tourism, Williams,A.& Shaw,G. (eds), Tourism and Economic Development-Western Experiences, Second Edition, Belhaven Press, London, pp.40-60.
- VAR, T., (1991),** Sustainable Tourism Development, Annals of Tourism Research, Vol.18., pp.327-329.
- VICKERMAN, R.W., (1991),** Infrastructure and Regional Development, European Research in Regional Science:1, 1-8.
- WILLIAMS, A. ve SHAW, G., (1991),** Tourism and Development: Introduction, Williams,A.& Shaw,G. (eds), Tourism and Economic Development- Western Experiences, Belhaven Press, London, pp.1-12.
- WILLIAMS, A.M. ve SHAW, G., (1995),** Tourism and Regional Development: Polarization and New Forms of Production in the U.K, TESS, Vol.86, pp.50-63.
- WOODLEY, A., (1993),** Tourism and Sustainable Development: A Community Perspective, Nelson, J.G. (ed), Tourism and Sustainable Development: Monitoring, Planning, Managing, Heritage Resource Center, pp.135-147.
- WORLD BANK, (1992),** Development and the Environment/ World Development Indicators, World Development Report, Oxford University Press.
- WTO, (1989),** Policy and Activities for Tourism and the Environment, Madrid.
- WTO, (1993a),** Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners, Madrid.
- WTO, (1993b),** Yearbook of Tourism Statistics, Vol.2.
- WTO, (1995),** Tourism Market Trends World, 1985-94, WTO General Assembly XI, Cario, Egypt, October 1995.
- WTO ve UNEP, (1983),** Workshop on Environmental Aspects of Tourism, World Tourism Organization, Madrid.
- YARCAN, Ş.,(1996),** Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- YASED, (1991),** Az Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik Kalkınma ile Çevre Koruma Amaçlarının Uyumlaştırılması, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İnceleme Yarışması, Yay. No:39.,s. 9-34.

EK-A

İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Doktora Tezi Araştırması- Araş.Gör.Ferhan Gezici
Anket Uygulaması (Yabancı Turistler)

Katman No: 1.1.

Anket No: Anketin Yapıldığı Yer: Anketin Yapıldığı Tarih:

1. Age : ☐ 0-20 ☐ 21-40 ☐ 41-60 ☐ 60+
2. Education
☐ Primary school ☐ Secondary school ☐ University
3. Occupation
☐ Worker ☐ Officer ☐ Businessman ☐ Tradesman
☐ Retired ☐ Farmer ☐ Student ☐ House wife
☐ Others
4. Which country do you come from?
5. Why did you choose this region for a holiday?
6. Can you give a name of place which has the similar characteristics to this place (Turkey or another country)?
7. Have you ever visited here before? ☐ Yes ☐ No
8. Where do you stay ? (Type of accomodation)
☐ Holiday village ☐ Hotel /4-5 stars ☐ The other hotels
☐ Pension ☐ Camping
9. How long will you stay here?
☐ Less than 1 week ☐ 1 week ☐ 2 weeks ☐ More than 2 weeks
10. Where did you first stop in Turkey?
11. Where will you go next?
12. How did you come here?
☐ By package tour ☐ By yourself
13. Would you define this region as a tourist destination area?
☐ Yes ☐ No
14. How often do you go to the city center?
☐ Everyday ☐ Once a week ☐ Twice a week ☐
15. What are the aims of your visit to the center of the town?
☐ Shopping ☐ Recreation ☐ Identify the local culture ☐ Eating
☐ Others.....

16. How do you evaluate this region according to the following criteria?

	Very good	Good	Moderate	Bad
- Transportation facilities	☐	☐	☐	☐
- Accommodation	☐	☐	☐	☐
- Diversity of tourism activities	☐	☐	☐	☐
- Technical infrastructure (water,sewerage,electricity...)	☐	☐	☐	☐
- Environmental Conservation	☐	☐	☐	☐

17. How do you evaluate this region and the community?

☐ Noisy	☐ Quiet
☐ Ugly	☐ Beautiful
☐ Polluted	☐ Unpolluted
☐ Dangerous	☐ Safe
☐ Unattractive	☐ Attractive
☐ Expensive	☐ Cheap
☐ Rude	☐ Hospitable
☐ Less developed	☐ Developed
☐ Unplanned development	☐ Planned development
☐ Getting worse	☐ Getting better

18. What is the significance of tourism and environment for this place? (Check every criteria by row)

	Tourism / Natural-Cultural Attractions- Transportation- Accommodation					Sites	
High significance	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moderate	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Low	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	Environment/	Climate-	Flora-Fauna-	Aqua-	Land forms-	Archeological-	Natural
High significance	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moderate	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Low	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19. In your view, what are the environmental problems created by tourism, on this region?

- ☐ High Dense Building
- ☐ Traffic congestion
- ☐ Water pollution
- ☐ Destruction of nature
- ☐ Destruction of historical-cultural values
- ☐ Garbage problem
- ☐ Others

İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
Doktora Tezi Araştırması- Araş.Gör.Ferhan Gezici
Anket Uygulaması (Yerli Turistler)

Katman No: 1.2.

Anket No: Anketin Yapıldığı Yer:

Anketin Yapıldığı Tarih:

1. Yaşınız: () 0-20 () 21-40 () 41-60 () 60 +
 2. Eğitim durumunuz?
 () İlköğretim () Ortaöğretim () Üniversite mezunu
 3. Mesleğiniz?
 4. Geldiğiniz şehir?
 5. Tatil için bu bölgeyi tercih ediş nedeninizi açıklar mısınız?
 6. Bu bölge ile benzer özelliklere sahip başka bir yer ismi verebilir misiniz? (Türkiye veya başka bir ülkeden)
 7. Burayı daha önce ziyaret ettiniz mi? ()Evet () Hayır
 8. Nerede kalıyorsunuz? (Konaklama türünü belirtir misiniz?)
 () Tatil köyü () 4-5 yıldızlı otel () Diğer oteller
 () Pansiyon () Kamping
 9. Burada ne kadar kalacaksınız?
 () Bir haftadan az () Bir hafta () 2 hafta () 2 haftadan fazla
 10. Kaldığınız süre içinde nereleri gördünüz ya da göreceksiniz?
 11. Geliş şekliniz?
 () Tur ile () Bireysel
 12. Yöreyi bir turizm varış alanı olarak tanımlayabilir misiniz?
 () Evet ()Hayır
 13. Kaldığınız süre içinde şehir merkezine ne sıklıkta gittiniz?
 () Hergün () Haftada bir () Haftada iki ().....
 14. Şehir merkezine gidiş amacınız nedir?
 () Alışveriş () Rekreasyon-Eğlence () Yerel kültürü tanımak () Yemek
 () Diğer.....
 15. Yöreyi aşağıdakilere göre nasıl tanımlarsınız?
	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf
- Ulaşım olanakları	()	()	()	()
- Konaklama olanakları	()	()	()	()
- Turizm aktivite çeşitliliği	()	()	()	()
- Teknik altyapı	()	()	()	()
- Çevresel değerlerin korunması	()	()	()	()

16. Yöreyi ve toplumu nasıl değerlendirirsiniz? (Karşılıklı tanımlamalardan birini seçiniz.)

☐ Gürültülü	☐ Sakin
☐ Çirkin	☐ Güzel
☐ Kirli	☐ Kirlenmemiş
☐ Tehlikeli	☐ Güvenli
☐ Çekici değil	☐ Çekici
☐ Pahalı	☐ Ucuz
☐ Kaba	☐ Dost-misafirperver
☐ Az gelişmiş	☐ Gelişmiş
☐ Plansız gelişme	☐ Planlı gelişme
☐ Kötüye gidiş	☐ İyiye gidiş

17. Sizce yörenin turizm potansiyeli ve çevresel kaynaklar açısından değeri, aşağıdaki özelliklere göre nedir?

	Turizm/ Kültürel-Doğal çekicilikler-Ulaşılabilirlik-Konaklama kapasitesi				
Yüksek önem	☐	☐	☐	☐	☐
Orta	☐	☐	☐	☐	☐
Düşük	☐	☐	☐	☐	☐

	Sit alanları					
	Çevre/ İklim- Flora-Fauna-Deniz- Arazi yapısı-Arkeolojik -Doğal sit					
Yüksek önem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Orta	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Düşük	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18. Size göre, turizmin yörede yarattığı çevresel problemler nelerdir?

- ☐ Yoğun yapılaşma
- ☐ Trafik sıkışıklığı
- ☐ Deniz kirliliği
- ☐ Doğa tahribi
- ☐ Tarihi-kültürel değerlerin tahribi
- ☐ Çöp sorunu
- ☐ Diğer

İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Doktora Tezi Araştırması, Araş. Gör. Ferhan Gezici
Anket Uygulaması (Yerel halk)

Katman No: 2.

Anket No: Anketin Yapıldığı Yer: Anketin Yapıldığı Tarih:

1. Yaşınız?
2. Mesleğiniz?
3. Doğum Yeriniz?
4. Eğitim Durumunuz?
☐ İlköğretim mezunu ☐ Ortaöğretim mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Diğer
5. Kaç yıldır burada oturuyorsunuz?
☐ 5 yıldan az ☐ 5-10 yıl ☐ 10-20 yıl ☐ 20 yıldan fazla
6. İşyeri sahibi misiniz? ☐ Evet ☐ Hayır
7. Ortalama yıllık kazancınız?
8. Sizce turizm, yörenizin gelişiminde etkili oldu mu?
☐ Evet ☐ Hayır
9. Yöreye gelen turisti nasıl değerlendirirsiniz?
☐ Yörenin doğa ve kültürü ile ilgili
☐ Yöreyi tahrip edici etkisi var
☐ Yöre halkı ve kültürü ile ilgili değil
10. Yörenin turizm çekiciliklerinden yararlanıyor musunuz?
☐ Evet ☐ Hayır
11. Turistik alanlara ne sıklıkta gidiyorsunuz?
☐ Haftada bir ☐ Ayda bir ☐ Yılda bir ☐ Hiç gitmedim
12. Sizce yerel ürünler turistlerin taleplerini karşılayabiliyor mu?
☐ Evet ☐ Hayır
13. Yaz aylarında yörenizde yetersiz kalan hizmetler nelerdir?
☐ İçme suyu ☐ Kullanma suyu ☐ Elektrik ☐ Kanalizasyon
☐ Ulaşım ☐ Çöp ☐ Diğer.....
14. Sizce turizmin yörenizde yarattığı çevresel problemler nelerdir?
☐ Yoğun yapılaşma
☐ Trafik sıkışıklığı
☐ Deniz kirliliği
☐ Doğa tahribi
☐ Tarihi-kültürel değerlerin tahribi
☐ Çöp sorunu
☐ Diğer

15. Yöreyi aşağıdakilere göre nasıl tanımlarsınız?

	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf
- Ulaşım olanakları	()	()	()	()
- Konaklama olanakları	()	()	()	()
- Turizm aktivite çeşitliliği	()	()	()	()
- Teknik altyapı	()	()	()	()
- Çevresel değerlerin korunması	()	()	()	()

16. Sizce yörenizin turizm potansiyeli ve çevresel kaynaklar açısından değeri, aşağıdaki özelliklere göre nedir?

	Turizm/ Tarihi-kültürel- Doğal Çekicilikler- Ulaşılabilirlik- Konaklama Kapasitesi				
Yüksek önem	()	()	()	()	()
Orta	()	()	()	()	()
Düşük	()	()	()	()	()

	Sit Alanları					
	Çevre/ İklim-	Flora-	Fauna-	Aqua özelliği-	Arazi yapısı-	Arkeolojik Sit- Doğal Sit
Yüksek önem	()	()	()	()	()	()
Orta	()	()	()	()	()	()
Düşük	()	()	()	()	()	()

İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Doktora Tezi Araştırması- Araş.Gör.Ferhan Gezici
Anket Uygulaması (Konaklama Tesisleri)

Katman No: 3

Anket No: Anketin Yapıldığı Yer:

Anketin Yapıldığı Tarih:

1. Tesisin türü?

- ☐ Tatil köyü
☐ 4-5 yıldızlı otel
☐ 2-3 yıldızlı otel
☐ Diğer

2. Tesisin sahibi?

- ☐ Yerel halk ☐ Devlet ☐ Bölge dışı sermaye:
☐ Yerli ☐ Yabancı

3. Yöreden kolaylıkla işgücü temin edilebiliyor mu?

- ☐ Evet ☐ Hayır

4. Çalışan sayısı?

5. Çalışanların nerelerden geldiklerini belirtir misiniz?

- ☐ Bölge içi ☐ Bölge dışı (.İl adı).....

6. Tesisin yıl boyu kullanımı mümkün mü?

- ☐ Evet ☐ Hayır

7. Sizce turizm yörenin gelişiminde etkili oldu mu?

- ☐ Evet ☐ Hayır

8. Sizce yöre yatırım için uygun koşullara sahip mi?

- ☐ Evet ☐ Hayır

9. Sizce yatırım için gerekli koşullar nelerdir?

- ☐ Ulaşım kolaylıkları ☐ Teknik altyapı ☐ Teşvik ve krediler
☐ Arazi temininde kolaylık ☐ Diğer

10. Yöreyi aşağıdakilere göre nasıl değerlendirirsiniz?

	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf
-Ulaşım olanakları	☐	☐	☐	☐
-Konaklama olanakları	☐	☐	☐	☐
-Turizm aktivite çeşitliliği	☐	☐	☐	☐
-Teknik altyapı	☐	☐	☐	☐
-Çevresel değerlerin korunması	☐	☐	☐	☐

11. Sizce yörenin turizm potansiyeli ve çevresel kaynaklar açısından, aşağıdaki özelliklere göre değeri nedir?

	Turizm/ Kültürel-Doğal çekicilikler- Ulaşılabilirlik- Konaklama kapasitesi			
Yüksek önem	☐	☐	☐	☐
Orta	☐	☐	☐	☐
Düşük	☐	☐	☐	☐
	Sit alanları			
	Çevre/ İklim- Flora-Fauna- Aqua özelliği- Arazi yapısı- Arkeolojik- Doğal sit			
Yüksek önem	☐	☐	☐	☐
Orta	☐	☐	☐	☐
Düşük	☐	☐	☐	☐

12. Sizce turizmin yörede yarattığı çevresel problemler nelerdir?

- ☐ Yoğun yapılaşma
- ☐ Trafik sıkışıklığı
- ☐ Deniz kirliliği
- ☐ Doğa tahribi
- ☐ Tarihi-kültürel değerlerin tahribi
- ☐ Çöp sorunu
- ☐ Diğer

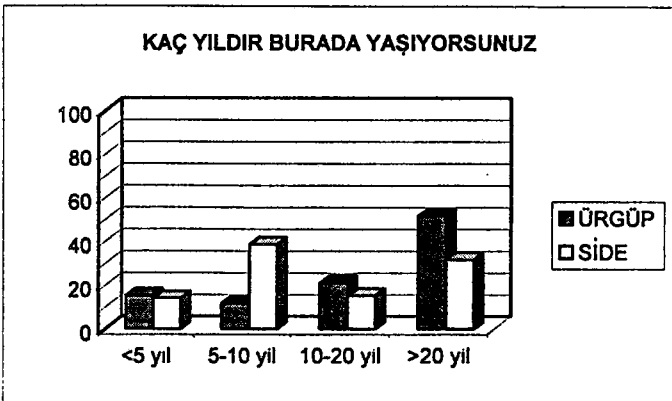
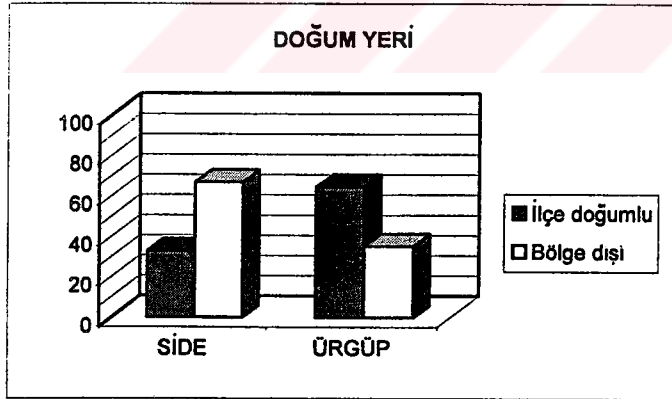
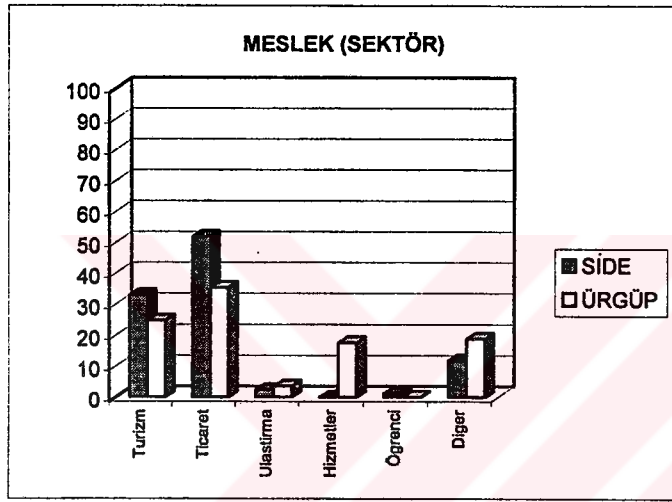
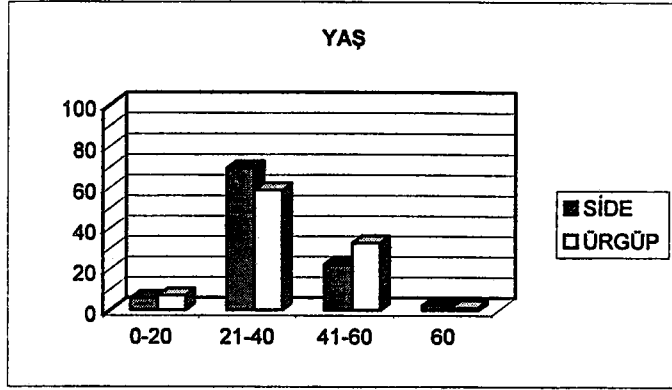
13. Sizce yöre hangi turizm türlerinin gelişimine uygundur?

- ☐ Kültürel turizm
- ☐ Doğa turizmi
- ☐ Kongre turizmi
- ☐ Termal turizm
- ☐ Dini turizm
- ☐ Yayla turizmi
- ☐ Kıyı turizmi
- ☐ Kırsal- çiftlik turizmi
- ☐ Diğer

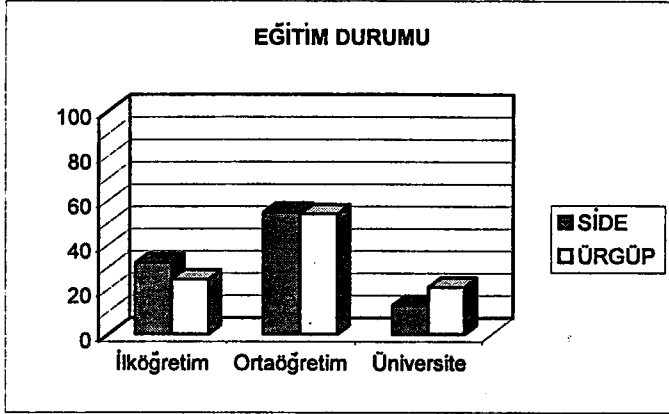
YEREL HALK

EK-B

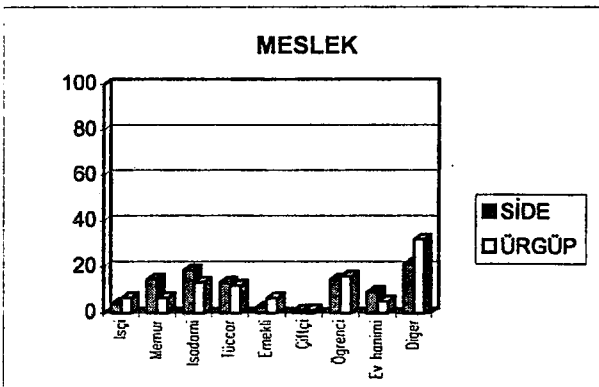
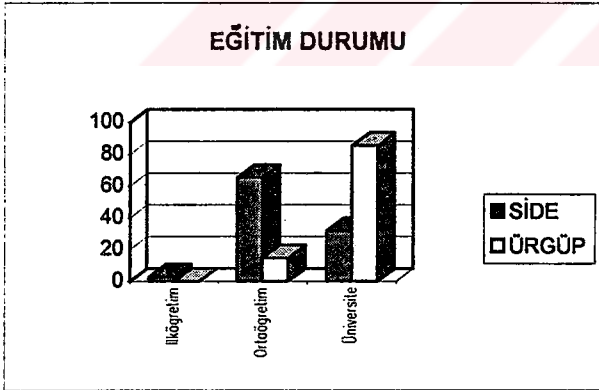
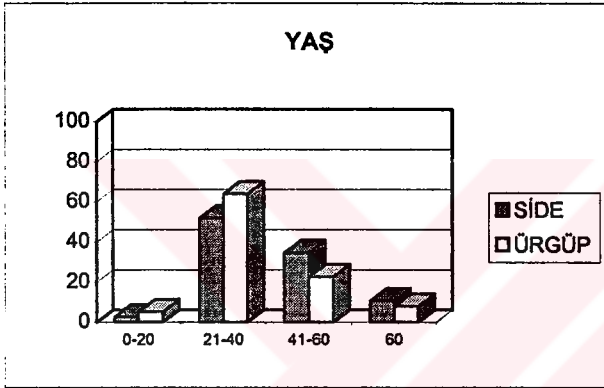

YEREL HALK

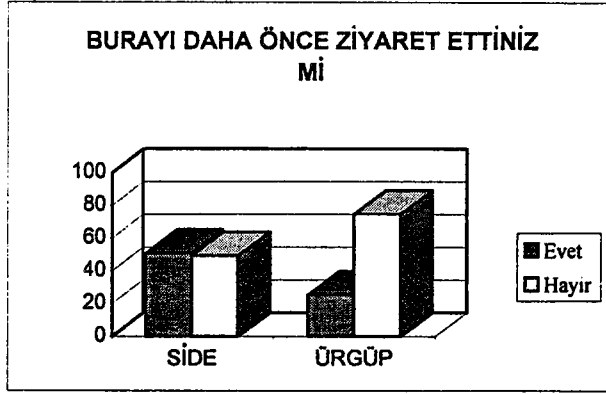
EK B

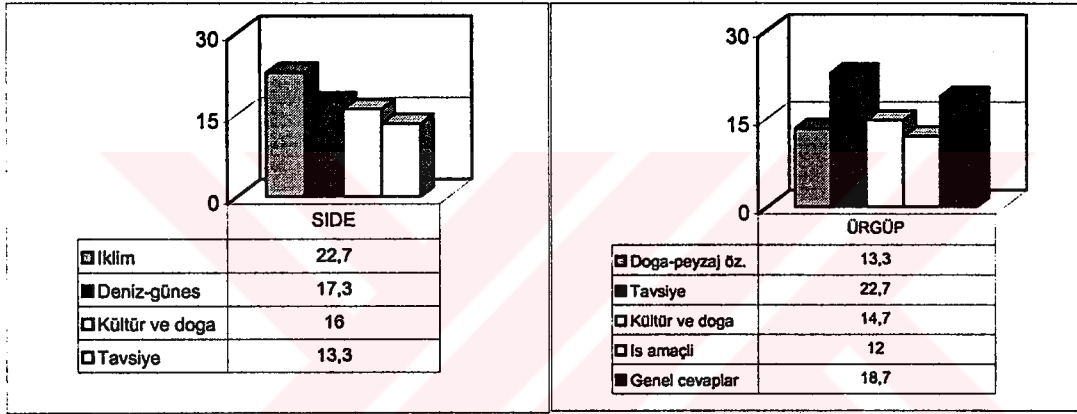
TURİST

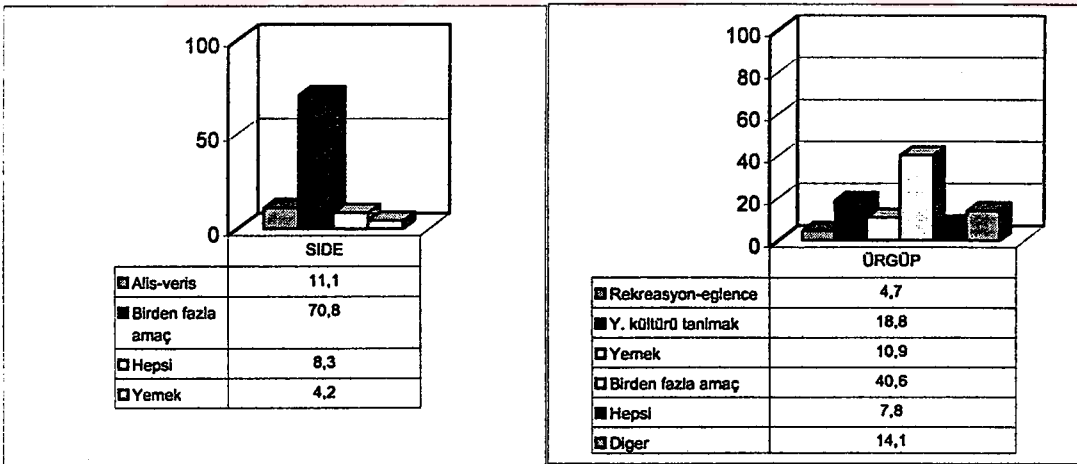
TURİST

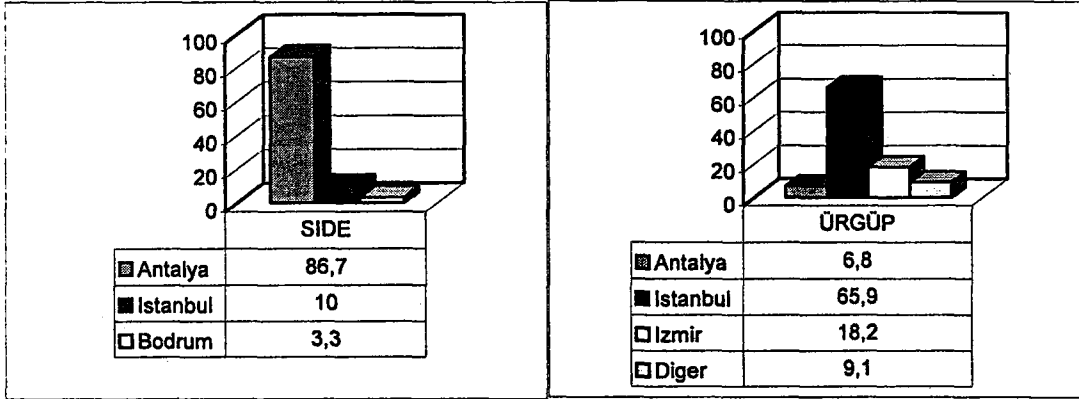
Turistlerin bölgeyi tercih nedenleri

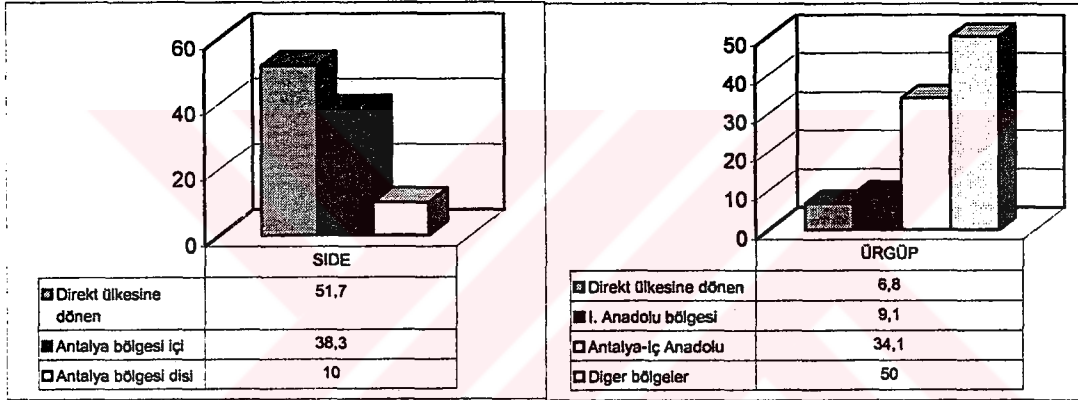
Şehir merkezine gidiş amacı

Turistlerin Türkiye'deki ilk varış noktası (Yabancı turist)

Turistlerin bir sonraki ziyaret noktası (Yabancı Turist)

EK-C

VAR00005 KAC YILDIR BURADA OTURUYOR
by VAR00008 YOREYE GELEN TURISTI NASIL DEGERLENDIRIR

		VAR00008		Page 1 of 1
	Count	YÖRENÝN	YÖRENÝN	Row Total
	Row Pct Col Pct Tot Pct	DOĞA VE ,00	DOĞA VE 1,00	
VAR00005				
EN AZ 10 YIL	,00	91 90,1 62,3 53,5	10 9,9 41,7 5,9	101 59,4
<10 YIL	1,00	55 79,7 37,7 32,4	14 20,3 58,3 8,2	69 40,6
Column Total		146 85,9	24 14,1	170 100,0

Chi-Square	Value	DF	Significance
Pearson	3,64915	1	,05610
Continuity Correction	2,84260	1	,09180
Likelihood Ratio	3,57910	1	,05851
Mantel-Haenszel test for linear association	3,62768	1	,05683
Minimum Expected Frequency -	9,741		

Statistic	Value	ASE1	Val/ASE0	Approximate Significance
Phi	,14651			,05610 *1
Cramer's V	,14651			,05610 *1
Contingency Coefficient	,14496			,05610 *1
Lambda :				
symmetric	,04301	,05120	,81810	
with VAR00005 dependent	,05797	,06891	,81810	
with VAR00008 dependent	,00000	,00000		
Goodman & Kruskal Tau :				
with VAR00005 dependent	,02147	,02251		,05683 *2
with VAR00008 dependent	,02147	,02275		,05683 *2
Uncertainty Coefficient :				
symmetric	,01945	,02050	,94362	,05851 *3
with VAR00005 dependent	,01559	,01652	,94362	,05851 *3
with VAR00008 dependent	,02586	,02712	,94362	,05851 *3

*1 Pearson chi-square probability
*2 Based on chi-square approximation
*3 Likelihood ratio chi-square probability

Number of Missing Observations: 0

VAR00002 TESISIN SAHIBI by VAR00004 CALISANLAR NEREDEN GELİYOR

VAR00004 Page 1 of 1

Count	BÖLGE YÇ	BOLGE DI	Row
Row Pct	Y	SI	Total
Col Pct			
Tot Pct	,00	1,00	
VAR00002			
,00	11	13	24
YEREL HALK	45,8	54,2	53,3
	91,7	39,4	
	24,4	28,9	
1,00	1	20	21
BÖLGE DIPI SERMA	4,8	95,2	46,7
	8,3	60,6	
	2,2	44,4	
Column	12	33	45
Total	26,7	73,3	100,0

Chi-Square	Value	DF	Significance
Pearson	9,66112	1	,00188
Continuity Correction	7,67502	1	,00560
Likelihood Ratio	11,04751	1	,00089
Mantel-Haenszel test for linear association	9,44643	1	,00212
Minimum Expected Frequency -	5,600		

Statistic	Value	ASE1	Val/ASE0	Approximate Significance
Phi	,46335			,00188 *1
Cramer's V	,46335			,00188 *1
Contingency Coefficient	,42041			,00188 *1

VAR00002 TESISIN SAHIBI by VAR00003 CALISAN SAYISI

VAR00003 Page 1 of 1

VAR00002	Count	VAR00003		Row Total
	Row Pct Col Pct Tot Pct	>50 ,00	0-50 1,00	
YEREL HALK	,00	3	21	24
		12,5	87,5	53,3
		30,0	60,0	
		6,7	46,7	
BÖLGE DIŞI SERMA	1,00	7	14	21
		33,3	66,7	46,7
		70,0	40,0	
		15,6	31,1	
Column Total		10 22,2	35 77,8	45 100,0

Chi-Square	Value	DF	Significance
Pearson	2,81250	1	,09353
Continuity Correction	1,73629	1	,18761
Likelihood Ratio	2,85500	1	,09109
Mantel-Haenszel test for linear association	2,75000	1	,09725
Fisher's Exact Test:			
One-Tail			,09370
Two-Tail			,15134
Minimum Expected Frequency -	4,667		
Cells with Expected Frequency < 5 -	1 OF	4 (25,0%)	

Statistic	Value	ASE1	Val/ASE0	Approximate Significance
Phi	-,25000			,09353 *1
Cramer's V	,25000			,09353 *1
Contingency Coefficient	,24254			,09353 *1

Side-Turistlere Yönelik Anlamsal Farklılık Testi- Faktör Analizi

EK D

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Analysis number 1 Listwise deletion of cases with missing values

Correlation Matrix:

	VAR00001	VAR00002	VAR00003	VAR00004	VAR00005	VAR00006	VAR00007
VAR00001	1,00000						
VAR00002	,27699	1,00000					
VAR00003	-,01903	-,04247	1,00000				
VAR00004	-,09476	-,03986	,16932	1,00000			
VAR00005	-,09476	,33215	,02780	-,01818	1,00000		
VAR00006	,01397	-,09694	-,21792	-,07236	,09648	1,00000	
VAR00007	,05701	-,09810	,03359	-,04475	-,04475	,36213	1,00000
VAR00008	-,27475	,09054	,27007	,06950	,06950	-,45302	-,24543
VAR00009	,21191	,02028	-,11891	,10347	,10347	,38836	,21987
VAR00010	,29015	-,07790	,13039	-,08528	-,08528	,20506	,15742

	VAR00008	VAR00009	VAR00010
VAR00008	1,00000		
VAR00009	-,11367	1,00000	
VAR00010	-,12048	,11245	1,00000

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy = ,48852

Bartlett Test of Sphericity = 74,38235, Significance = ,00381

Extraction 1 for analysis 1, Principal Components Analysis (PC)

Initial Statistics:

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR00001	1,00000	*	1	2,18026	21,8	21,8
VAR00002	1,00000	*	2	1,44150	14,4	36,2
VAR00003	1,00000	*	3	1,29728	13,0	49,2
VAR00004	1,00000	*	4	1,22641	12,3	61,5
VAR00005	1,00000	*	5	,99147	9,9	71,4

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR00006	1,00000	*	6	,78609	7,9	79,2
VAR00007	1,00000	*	7	,74331	7,4	86,7
VAR00008	1,00000	*	8	,56938	5,7	92,4
VAR00009	1,00000	*	9	,45761	4,6	96,9
VAR00010	1,00000	*	10	,30669	3,1	100,0

PC extracted 3 factors.

Factor Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
VAR00001	,40260	,39964	,61440
VAR00002	-,08167	,85576	,10359
VAR00003	-,32371	-,14709	,55380
VAR00004	-,16689	-,14169	,01852
VAR00005	-,04140	,63902	-,30719
VAR00006	,77226	-,05144	-,30246
VAR00007	,56484	-,21367	,01988
VAR00008	-,69583	,06237	,11072
VAR00009	,55127	,19533	-,06053
VAR00010	,41671	-,09520	,63234

Final Statistics:

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR00001	,69928	*	1	2,18026	21,8	21,8
VAR00002	,74973	*	2	1,44150	14,4	36,2
VAR00003	,43312	*	3	1,29728	13,0	49,2
VAR00004	,04827	*				
VAR00005	,50442	*				
VAR00006	,69052	*				
VAR00007	,36509	*				
VAR00008	,50032	*				
VAR00009	,34572	*				
VAR00010	,58257	*				

----- F A C T O R A N A L Y S I S -----

VARIMAX rotation 1 for extraction 1 in analysis 1 - Kaiser Normalization.

VARIMAX converged in 5 iterations.

Rotated Factor Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
VAR00001	,16316	,30639	,76078
VAR00002	-,12241	,83836	,17859
VAR00003	-,49194	-,20433	,38647
VAR00004	-,16144	-,13733	-,05786
VAR00005	,05862	,67337	-,21808
VAR00006	,82970	-,03865	-,02499
VAR00007	,52641	-,23293	,18364
VAR00008	-,69238	,07090	-,12611
VAR00009	,53631	,18314	,15668
VAR00010	,17619	-,18701	,71872

Side- Turizm-Çevre Değerlendirmesinde Faktör Analizi

EKE

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Analysis number 1 Listwise deletion of cases with missing values

Correlation Matrix:

	VAR0001	VAR0002	VAR0003	VAR0004	VAR0005	VAR0006	VAR0007
VAR0001	1,00000						
VAR0002	,30001	1,00000					
VAR0003	,06921	,08303	1,00000				
VAR0004	,15564	,12717	,39262	1,00000			
VAR0005	,11379	,14242	-,03644	-,06149	1,00000		
VAR0006	,17127	,16714	-,01040	-,09080	,05299	1,00000	
VAR0007	-,06770	-,05864	,02728	,07930	-,09970	,20582	1,00000
VAR0008	,10702	,14495	-,08866	-,02395	,18796	,12642	,01259
VAR0009	-,04598	-,02899	,11498	,09822	-,02012	-,02192	,13813
VAR0010	,39614	,17039	-,13091	,12258	,05477	,23535	,05366

	VAR0008	VAR0009	VAR0010
VAR0008	1,00000		
VAR0009	,12539	1,00000	
VAR0010	,14304	-,03732	1,00000

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy = ,56140

Bartlett Test of Sphericity = 161,34818, Significance = ,00000

Extraction 1 for analysis 1, Principal Components Analysis (PC)

Initial Statistics:

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR0001	1,00000	*	1	1,90349	19,0	19,0
VAR0002	1,00000	*	2	1,51759	15,2	34,2
VAR0003	1,00000	*	3	1,26160	12,6	46,8
VAR0004	1,00000	*	4	1,13637	11,4	58,2
VAR0005	1,00000	*	5	,91967	9,2	67,4

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR0006	1,00000	*	6	,78820	7,9	75,3
VAR0007	1,00000	*	7	,73713	7,4	82,6
VAR0008	1,00000	*	8	,69652	7,0	89,6
VAR0009	1,00000	*	9	,57416	5,7	95,3
VAR0010	1,00000	*	10	,46527	4,7	100,0

PC extracted 3 factors.

Factor Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
VAR0001	,71918	,06401	-,21458
VAR0002	,60783	,07319	-,23356
VAR0003	,06689	,77624	-,13513
VAR0004	,25249	,76505	-,11608
VAR0005	,31476	-,27452	-,25479
VAR0006	,48393	-,17936	,47095
VAR0007	,05140	,19375	,78326
VAR0008	,40878	-,22593	,18532
VAR0009	-,00187	,33168	,42798
VAR0010	,66751	-,11893	,10744

Final Statistics:

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR0001	,56736	*	1	1,90349	19,0	19,0
VAR0002	,42937	*	2	1,51759	15,2	34,2
VAR0003	,62529	*	3	1,26160	12,6	46,8
VAR0004	,66253	*				
VAR0005	,23936	*				
VAR0006	,48815	*				
VAR0007	,65368	*				
VAR0008	,25249	*				
VAR0009	,29318	*				
VAR0010	,47126	*				

----- F A C T O R A N A L Y S I S -----

VARIMAX rotation 1 for extraction 1 in analysis 1 - Kaiser Normalization.

VARIMAX converged in 8 iterations.

Rotated Factor Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
VAR0001	,67973	,26202	-,19150
VAR0002	,56763	,25426	-,20619
VAR0003	-,08667	,77993	,09737
VAR0004	,09863	,80030	,11102
VAR0005	,34323	-,12322	-,32614
VAR0006	,53780	-,20810	,39449
VAR0007	,06451	-,03184	,80530
VAR0008	,45450	-,18492	,10826
VAR0009	-,03592	,18860	,50629
VAR0010	,68346	-,01169	,06328

Factor Transformation Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Factor 1	,98066	,19562	-,00699
Factor 2	-,18506	,93819	,29251
Factor 3	,06378	-,28556	,95624

Ürgüp- Turizm-Çevre Değerlendirmesinde Faktör Analizi

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Analysis number 1 Listwise deletion of cases with missing values

Correlation Matrix:

	VAR0001	VAR0002	VAR0003	VAR0004	VAR0005	VAR0006	VAR0007
VAR0001	1,00000						
VAR0002	,19301	1,00000					
VAR0003	,09522	-,02574	1,00000				
VAR0004	,08120	,34648	,00204	1,00000			
VAR0005	-,02067	,13056	-,04739	,37082	1,00000		
VAR0006	-,00872	-,51316	,22045	-,37899	-,17235	1,00000	
VAR0007	,05200	-,47672	,21108	-,37131	-,21862	,82953	1,00000
VAR0008	,02883	,22925	-,08591	,11039	,17034	-,27834	-,21602
VAR0009	,02104	,19076	-,15054	,03834	,11500	-,32916	-,37100

	VAR0008	VAR0009
VAR0008	1,00000	
VAR0009	,28257	1,00000

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy = ,71618

Bartlett Test of Sphericity = 390,22257, Significance = ,00000

Extraction 1 for analysis 1, Principal Components Analysis (PC)

Initial Statistics:

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR0001	1,00000	*	1	2,94985	32,8	32,8
VAR0002	1,00000	*	2	1,25533	13,9	46,7
VAR0003	1,00000	*	3	1,09115	12,1	58,8
VAR0004	1,00000	*	4	,98053	10,9	69,7
VAR0005	1,00000	*	5	,84020	9,3	79,1
VAR0006	1,00000	*	6	,71790	8,0	87,1
VAR0007	1,00000	*	7	,51683	5,7	92,8

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR0008	1,00000	*	8	,48721	5,4	98,2
VAR0009	1,00000	*	9	,16099	1,8	100,0

PC extracted 3 factors.

Factor Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
VAR0001	,06645	,55715	,61479
VAR0002	,67688	,29229	,25920
VAR0003	-,26391	,60333	,10998
VAR0004	,56601	,48789	-,38440
VAR0005	,40013	,25397	-,58410
VAR0006	-,86684	,09889	-,04583
VAR0007	-,85811	,13395	,03043
VAR0008	,45000	-,14053	,21423
VAR0009	,49687	-,38141	,30991

Final Statistics:

Variable	Communality	*	Factor	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
VAR0001	,69280	*	1	2,94985	32,8	32,8
VAR0002	,61079	*	2	1,25533	13,9	46,7
VAR0003	,44575	*	3	1,09115	12,1	58,8
VAR0004	,70616	*				
VAR0005	,56577	*				
VAR0006	,76330	*				
VAR0007	,75523	*				
VAR0008	,26815	*				
VAR0009	,48839	*				

VARIMAX rotation 1 for extraction 1 in analysis 1 - Kaiser Normalization.

VARIMAX converged in 6 iterations.

- - - - - F A C T O R A N A L Y S I S - - - - -

Rotated Factor Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
VAR0001	,11181	-,10398	,81822
VAR0002	,58025	,32466	,41073
VAR0003	-,38637	,09248	,53658
VAR0004	,16285	,80676	,16963
VAR0005	,02166	,73822	-,14260
VAR0006	-,79023	-,37189	,02322
VAR0007	-,76435	-,40180	,09776
VAR0008	,51645	,01737	,03346
VAR0009	,67649	-,14579	-,09746

Factor Transformation Matrix:

	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Factor 1	,85171	,52307	,03131
Factor 2	-,34046	,50697	,79187
Factor 3	,39833	-,68511	,60988

ÖZGEÇMİŞ

Ferhan GEZİCİ 1965 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Özel Kadıköy Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1982 yılında Yıldız Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 1987 yılında mezun olduktan sonra iki yıl serbest şehircilik ve planlama bürosunda şehir plancısı olarak çalıştı. 1988 yılında İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Programı'nda yüksek lisans eğitimine başladı ve 1989 yılı Kasım ayında aynı kurumda araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1991 yılında İ.T.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı, Bölge Planlama Programı'nda "Trakya Alt Bölgesinde Büyüme Merkezlerinin Gelişimine İlişkin Bir Değerlendirme" konulu tez ile yüksek lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl, yine Bölge Planlama Programı'nda doktora başladı. 1990 yılında İstanbul'da İ.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından düzenlenen "30. European Regional Science Association Congress"de kongre organizasyon komitesinde görev aldı. 1993 yılında, 3.Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi organizasyonunda yer aldı. 1993 yılında TÜBİTAK destekli proje kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri, ARC-INFO programı eğitim seminerine katıldı. 1995 yılında Şehir Plancıları Odası ile Kent Bilgi Sistemleri tarafından düzenlenen AUTOCAD ve ADE kursundan sertifika aldı. Ağustos 1994'de İstanbul'da düzenlenen '2.AESOP Summer School for New Academics'e katıldı. Ağustos ve Eylül 1995'de Hollanda'nın Groningen Üniversitesi'nde kısa süreli doktora araştırmasında bulundu. Aynı yıl Belçika'da düzenlenen Turizm Araştırmalarında Yeni Yöntemler konulu "1.Erasmus Ph.D. Workshop"a doktora konusunu geliştirmek amacıyla katıldı. 1991-97 yılları arasında TÜBİTAK Araştırma Projesi, 1993-95 yılları arasında ise İ.T.Ü Araştırma Fonu'na desteklenen araştırma projesinde görev aldı. 1992-96 yıllarını kapsayan iki dönemde, Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu. 1996 Haziran'ında İstanbul'da düzenlenen Habitat 2 NGO Forumlarında Şehir Plancıları Odası adına çeşitli workshopların organizasyonunda yer aldı. 1996'dan itibaren Şehir Plancıları Odası Yayını olan "Kent Gündemi"nin yayın kurulunda bulunmaktadır. 1996-97 yılı içinde, öğretim planı değişikliği ile ilgili oluşturulan Bölüm Eğitim Komisyonu'nda görev aldı. Halen İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde araştırma görevliliğine devam etmektedir. Yayınları, araştırma ve uygulamaları aşağıda sıralanmaktadır:

Mesleki Uygulama ve Araştırmalar:

- (1987) Zekeriyaköy-Uskumruköy İmar Planı Çalışması, Atelye 70 Planlama ve Tasarım A.Ş.
- (1988) Bahçeköy-Demirciköy-Dağevleri İmar Planı Çalışması, Atelye 70 Planlama ve Tasarım A.Ş.
- (1989) E-5 Koridoru (Harem-Gebze) Nazım İmar Planı Çalışması, Atelye 70 Planlama ve Tasarım A.Ş.
- (1991-95) TÜBİTAK Araştırma Projesi: "Ekolojik Dengenin Korunması ve Sürdürülmesi Açısından Kentsel Sistemlerin Planlanması", Prof.Dr.Gündüz Atalık'ın yürütücülüğünde Şehir ve Bölge Planlama ve Çevre Mühendisliği Bölümü ortak çalışması.
- (1993-95) İ.T.Ü.Araştırma Fonu Projesi: "Bilgi-Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Şehir-Bölge Mekansal Organizasyonunun Yeniden Yapılanması Üzerindeki Etkileri", Doç.Dr.Gülten Erkut ve Araş.Gör.Özhan Ertekin ile.
- (1995-97) TÜBİTAK Araştırma Projesi: "Yerel Yönetimler için Çevre Duyarlı Planlama El Kitabı", Prof.Dr.Gündüz Atalık ve diğerleri.
- (1996-97) İ.T.Ü.Araştırma Fonu'na desteklenmiş "Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma için Turizm Eylemlerinin Değerlendirilmesi" konulu proje kapsamında alan araştırmaları.

Yayınlanmış Bildiriler ve Makaleler:

- ATALIK,G., ÇIRACI,H., GEZİCİ,F., (1992) "İstanbul için Sürdürülebilir Kalkınma Koşulları", 16.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, 3-8 Kasım 1992, İstanbul, Bildiriler Kitabı:9-13.
- ERKUT,G., ERTEKİN,Ö., GEZİCİ,F., (1993) "Trakya Alt Bölgesinin Sosyal, Ekonomik ve Mekansal Yeniden Yapılanma Süreçlerindeki Konumu", 3.Ulusal Bölge Bilimi/ Planlama Kongresi, 24-25 Haziran 1993, İstanbul, Bildiriler Kitabı: 137-152.
- ATALIK,G., GEZİCİ,F., (1994) "Çevre Duyarlı Planlama Kapsamında Turizm Eylemlerinin Değerlendirilmesi", 4.Ulusal Bölge Bilimi/Planlama Kongresi, 16-17 Haziran 1994, Bildiriler Kitabı: 446-463.
- DÖKMECİ,V., GEZİCİ,F., (1994) "Evaluation of Alternative Location of the Service and Manufacturing with Respect to Restructuring of Istanbul", Planning for a Broader Europe, 8.AESOP Congress, Proceedings Vol.3, 24-27 August 1994, YTÜ,İstanbul, 342-355.
- ATALIK,G., GEZİCİ,F., (1995) "Impact of Tourism in Developing Area in Respect of Ecologically Sustainable Development", Planning and Environmental Policy, Marszał,T.(ed.), Lodz University Press, Lodz, 88-98.
- GEZİCİ,F., (1996) "Trakya'da Kentsel Yerleşmeler, Gelişme Eğilimleri ve Bölgesel Gelişmedeki Roller", Trakya'nın Bugünü ve Geleceği için Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu, 3-6 Ocak 1996, Bildiriler Kitabı, MMO Yayın No:183, 1-8.
- ERKUT,G., ERTEKİN,Ö., GEZİCİ,F., (1996) "Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon ile Etkileşimi ve İstanbul Örneği", İstanbul 2020 Sempozyumu, 17-19 Nisan 1996, İstanbul, Bildiriler Kitabı:243-252.
- GEZİCİ,F.,(1997) "Bölgelerarası Dengesizliğin Mekansal Yansımaları", Kent Gündemi, Yıl:1, Sayı:1, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ocak 1997, 48-53.
- GEZİCİ,F., ATALIK,G., (1997) "Interregional Disparities and The Role of Growth Center Policies", 37.European RSA Congress, 26-29 August 1997, Rome. (CD-ROM)